



Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

<http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks>



This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.



L 230



PRESENTED TO THE LIBRARY
 BY
 PROFESSOR H. G. FIEDLER

Fiedler H 30



with autograph letters of editor





Monsieur,

J'ai l'honneur de vous offrir un
exemplaire de mon édition du Renard
flamand composé en partie dans
le 12^e siècle, et de vous prier
d'avoir la bonté de transmettre
l'autre exemplaire à M. Le Glay
à Lille, pour la première occasion
favorable. Je n'ai pu trouver
d'autre moyen de lui faire tenir
ce volume, sans frais. En même
temps je vous prierais de vouloir
bien recevoir de ce savant l'exemplaire
de sa chronique de Baldéric, qu'il
m'a promis de m'envoyer. Vous trouverez

bien quelqu'occasion pour m'en faire
l'envoi, par Bugey ou autrement,
lorsque vous vous trouverez à Lille.

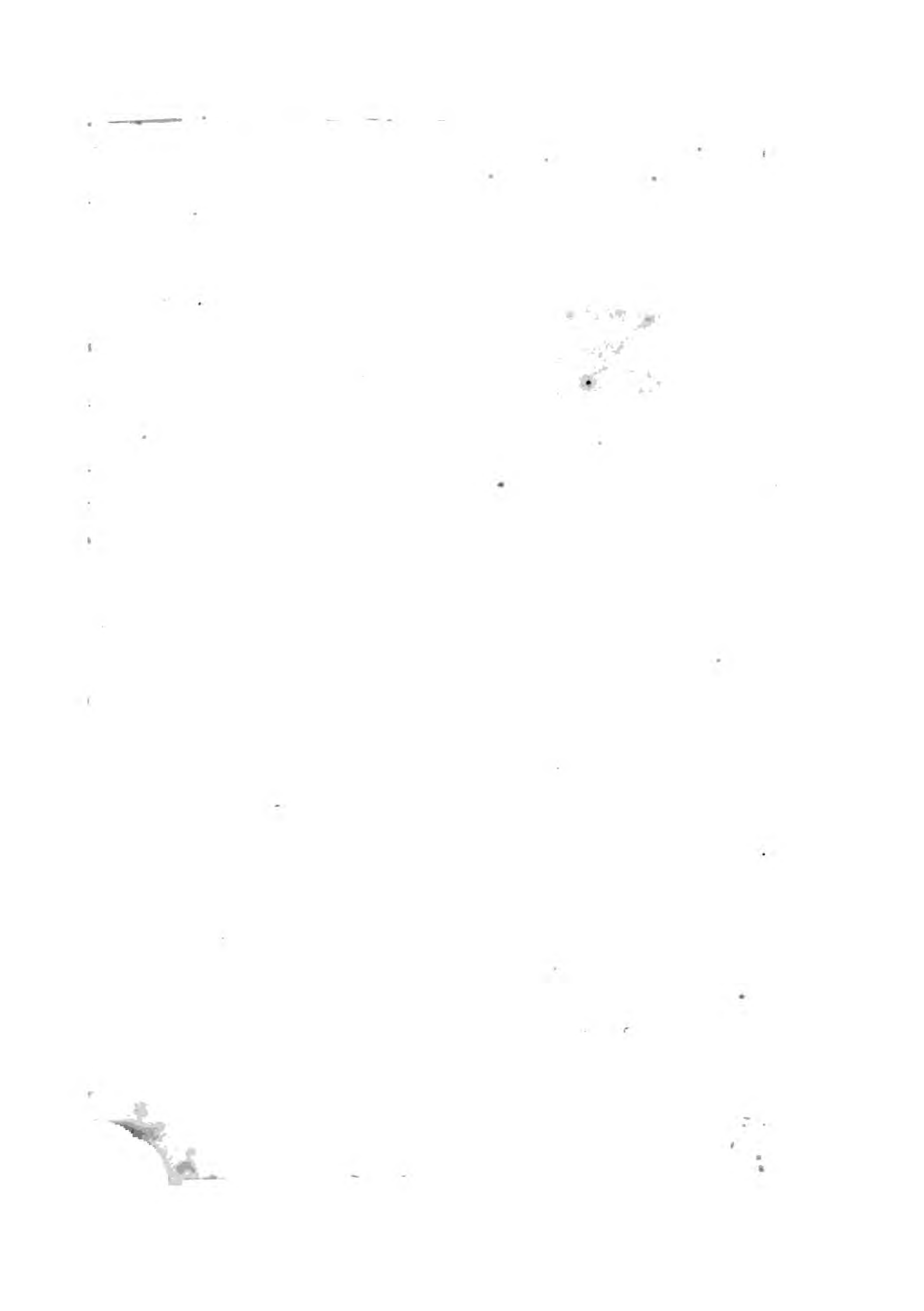
Les raisons que M. Servan
a dû faire pendant cet été sont
craintes que nous n'avons pu, jusqu'ici
vous faire une visite. J'attends
mon ami, le retour d'Anvers,
où il est allé acheter des monnaies
antiques, pour lui proposer de
profiter encore de la belle saison
au gré d'avoir l'honneur de répondre
à votre invitation, en vous allant
voir en Dimanche.

Reste tant de vous
Jeudi 29 septembre 1826.

M. Servan

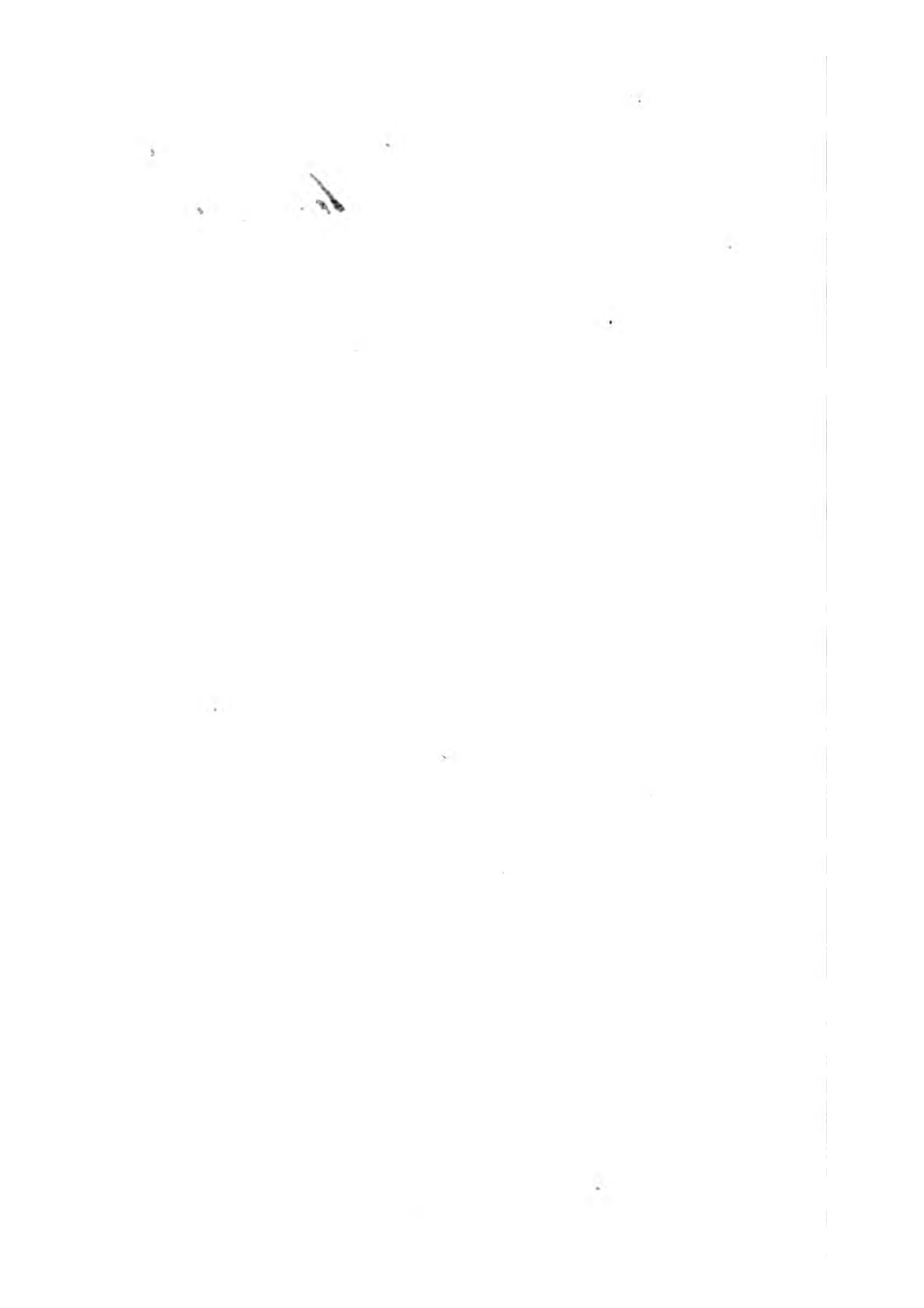
Handwritten signature or scribble at the top of the page.





à Monsieur Bravais
Hommage de l'Éditeur
M. M. M.

REINAERT DE VOS.







Leet die K. u. gelyck a vand.

Wlam die madock maecte
Daur hi dicke om waecte
Nem ianiende zeer haerde
Dat die geeste van repuneide
Miet te recht en is gesaenen
Gen deel is daur after gebleuen
Daer om dede hy die vite zoeken
Ende heeftse weten walsche boeken

REINAERT DE VOS

EPISCH FABELDICHT

VAN DE

TWAELFDE EN DERTIENDE EEUW,

MET

AENMERKINGEN EN OPHELDERINGEN

VAN

J. F. WILLEMS,

LID DER KONINGLYKE ACADEMIE VAN BRUSSEL, VAN HET KONINGLYK NEDERLANDSCH INSTITUET, ENZ.



GENT,

BY F. EN E. GYSELYNCK, BOEK- EN STEENDRUKKERS.

—
1836.



VOORBERICHT.

BYNA drie eeuwen lang heeft men in de geletterde wereld met onderscheiding gesproken over de verdiensten van het gedicht *Reinaert de Vos*; doch ook meermalen getwist, om vast te stellen, waer, en door wien dit werk oorspronglyk zy geschreven.

Eindelyk scheen men het eens omtrent de stelling, dat de *Nedersaksische REINEKE* in oorspronglykheid en voortreflykheid al de andere gedichten van dien naem verre overtrof, en als een der beste, zoo niet als het geestigste, der voorbrengselen van de duitsche poezy moest worden vereerd, toen de oplettendheid van eenige geleerden, waeronder bovenal uitmuntte de in duitsche oudheden en taelkunde door en door ervarene *JACOB GRIMM*, zich bepaeldelyker vestigde op de gedichten der *Vlamingen* in de middeleeuwen; en daeruit ontstond dan, voor den onpartydigen beoordeelaer, de overtuiging, dat de oudstbekende epische behandeling der dierenfabel, in welke de vos of de wolf een hoofdrol speelt, aen *Vlaenderen* niet kan worden betwist, en dat het *Saksisch* gedicht slechts voor eene vertaling van het *Vlaemsch* mag worden aengezien.

Inzonderheid is er in den loop der laetste tien jaren veel gedaen, om de dichterlyke verdienste en de geschiedkundige

aengelegenheid onzer dierenfabel naer waerde te doen kennen en schatten. GRIMM, MONE, HOFFMANN VON FALLERSLEBEN, SCHELLER, LANGER (1) en ETTMÜLLER (2), in Duitschland, MÉON, RAYNOUARD, ROBERT, ST. MARC GIRARDIN (3), CHABAILLE in Frankryk, SCHELTEMA, TEN BROECKE HOEKSTRA en GROEBE in Holland, hebben alle te dien einde min of meer werkzaam geweest. Van mynen kant maekte ik de Zuidnederlanders aendachtig op dit meesterstuk der poezy hunner voorvaderen, door eene Verhandeling, geplacet in den Messenger des Sciences et des Arts de la Belgique van het jaer 1833, en door eene omzetting of nieuwe beryming van het oudste gedeelte des Nederlandschen Reinaerts, het jaer daerna te Eecloo in druk verschenen.

By dit al, laet het zich nogthans aenzien, dat deze geleerde Vossenjacht, (indien ik het zoo heeten mag,) nog niet geheel is ten einde gelooopen. Men zegt, dat GRIMM in de Burgondische handschriftenbibliotheek te Brussel nog eenige stukken heeft ontdekt, die tot den cyclus onzer fabel behooren, waeronder een dierengesprek, Ecbasis genoemd, en eene latynsch berymde fabel van den vos en den haen. Ook MONE heeft nog het een en ander opgedaen, wat daertoe betrekkelijk is, en zal vermoedelyk met nieuwe bewyzen optreden, om de historische allusien van den Reinardus vulpes te betoogen, in antwoord op de aenmerkingen van GRIMM en RAYNOUARD, alzoo laetstgenoemde geleerden het bestaen dier historische aenduidingen teenemaal loochenen.

Wyders is my almede bekend, dat de heer BORMANS, professor der vlaemsche letterkunde by de hooge school te Gent,

(1) In de *Neue allgemeine deutsche Bibliothek*, deel LXXX, bl. 172.

(2) In de *Blättern für literarische Unterhaltung*, 1833, N^o 20, 23.

(3) Zyne artikels over *le Roman de Renart* zyn verschenen in het *Journal des Débats*.

eene reeks van critische aenteekeningen staet in het licht te geven, waerdoor Reinardus, benevens het vraegstuk hoe oud dit epos zy, niet weinig zal worden opgehelderd, naer men uit 's mans kunde in het vak der latynsche letteren mag voorzien.

Doch, gelyk het in myn bestek niet ligt de sage van Reinaert en Isengrim in haer geheelen omvang, voortplanting en vervorming, te beschouwen, welke taek door GRIMM op zulke voortreffelyke wyze afgewerkt is, in zynen Reinhart Fuchs, gedrukt te Berlyn in 1834, zoo heb ik my, by deze tegenwoordige uitgave, voorgesteld, en ook verkieslykst gevonden, geene andere zaken te behandelen, dan die met het hier geleverde gedicht in eene rechtstreeksche verhouding staen.

Slechts de helft van den Nederlandschen Reinaert, in versen, was ons door duitsche drukken bekend geworden, toen wy vernamen, dat een fraei handschrift van het geheel, op perkement, en nagelaten door den beruchten boekverzamelaer WILLIAM HEBER, in den aenvang dezes jaers, te Londen stond verkocht te worden. Op voordracht van SERRURE en van my heeft het Gouvernement tot den aenkoop van dit stuk last gegeven, met dat gevolg, dat wy ons kort daerna mochten verblyden hetzelve aen de bibliotheek van Burgonje te zien toegevoegd.

Sedert de maend Mei in last hebbende om er eene uitgave van voor te bereiden, heb ik my met iever aen het werk gezet. By de eerste inzage van het codex bespeurde ik aldra, dat de text zeer verschilde van de twee fragmenten, ons door GRÆTER en GRIMM medegedeeld, en dat de inhoud eene veel jongere omwerking en uitbreiding bevattede, dan den Reinaert, in het zoogenaemde Comburgsche handschrift (thans te Stuttgart) bewaerd gebleven. Ik bevond

dat veel rymregels ontbraken, en dat, op schier alle bladzijden, een aenmerkelyk getal schryfffouten zich voordeden, die de lezing duister en soms geheel onverstaenbaer maekten. Over het algemeen kwam my het afschrift vry gebrekkyg voor, en zeker niet beantwoordende aen den onmatig hoogen prys, waervoor het was verkregen; schoon het waer zy, dat dergelyke gedenkstukken van nationalen roem nooit te duer kunnen worden betaeld.

Uit eerbied en ontzag voor het oudere goede ben ik dus te rade geworden het by GRIMM afgedrukte eerste gedeelte, 3474 versen beslaende, als grondtext te volgen, plaetsende de varianten van het handschrift onder dien text, in afzonderlyke kolommen. Doch de aldus opgeteekende varia lectiones waren zoo groot, zoo talryk, dat ik my heb verplicht gezien, wilde ik geenen dubbelen text in zyn geheel leveren, daerin besnoeiïngen te maken, hier in bestaende, dat ik het min belangryke verschil van spelling en van woordplaetsing onopgemerkt liet, en slechts als variante heb laten gelden wat werkelyk verandering was, of wat my toescheen voor de kennis onzer oude tael eenige oplettendheid te verdienen.

Het gedicht is door my in twee boeken afgedeeld, waervan het eerste den ouden Reinaert der twaefde eeuw uitmaekt, en het tweede het vervolg bevat, in de dertiende eeuw geschreven; hoewel ik het daer voor houde, dat het oorspronglyke rymwerk eigenlyk met V^s 3394 eindigde, en dat de onmiddelyk daer achter komende 80 regels slechts den overgang hebben moeten uitmaken tot het verhael eener nieuwe hofhouding van koning Nobel, of, met andere woorden, tot het werk van den vervolgschryver.

De oude prosavertaling, gedrukt te Delft in het jaer 1485, en door SUHL heruitgegeven, de fragmenten in GRÆTERS

Odina und Teutona en in GRIMM's Reinhart Fuchs medege-
 deeld, midsgaders de Saksische vertaling onder den naem
 van Reineke bekend, stelden my in staet, althans ten deele,
 om de zoo even vermelde gapingen van het handschrift aen
 te vullen, om de vergissingen en miszettingen des afschryvers
 te herstellen, om de schryfwyze meer regelmatig voor te
 dragen, met een woord, om eenen meer critisch behandelden
 text aen het publiek te leveren. Ik heb aen dit vereischte, zoo
 veel in my was, getracht te voldoen; doch ook telkens myne
 emendatien aengewezen, door eene naeuwkeurige opgave van
 de verkeerdgestelde woorden, zoo als ik die in het hand-
 schrift aentrof, en dit ter vergelyking en beoordeeling van
 bevoegde rechters, aen wier uitspraek ik my gaerne wil ge-
 dragen. Waer myne verbeteringen byvoegingen moesten
 worden, daer heb ik ze tusschen twee haekjens [] inge-
 klamd; en zoo deed ik almede ten aenzien der ontbrekende
 rymregels, welke ik my verstout heb er by te dichten. Zie
 V^s 2764, 4966, 4986, 5022, 5260, 5524, 5703, 5896,
 6088, 6110, 6388, 6464, 6550. Intusschen moet ik zeggen,
 dat ik de door GRIMM met stippen aengevulde regels 1076,
 1087, 1162, 1972, voor geene uitlatingen in het Comburg-
 sche handschrift aenzie. Het zyn blykbaer drieregelige ry-
 men, dergelyke men by onze ouden op meer plaetsen ontmoet.
 Ik heb die regels echter laten staen, gelyk ik ze by hem vond,
 zoo dat het den lezer wordt vrygelaten over dit punt te oor-
 deelen naer goeddunken; gelyk dit dan ook het geval zal
 zyn met drie andere samenrymingen, in het tweede boek
 zich voordoende, alwaer de V^s 4676, 5508, 5574 door my,
 naer het voorbeeld van GRIMM, zyn blank gelaten.

Wat de spelling betreft: ik heb my op vele plaetsen ver-
 oorlofd de min of meer Hollandsche en inkrimpande van
 het handschrift (die my voor het overige ook zeer slordig voor-

kwam) naer de eigenschap van het zachtere vlaemsch te wyzigen, en terug te brengen, zonder daervan telkens aenwyzing te doen, en zonder my daeromtrent aen een' vasten en zich gelykblyvenden regel te willen verbinden, wat trouwens ook niet wel mogelijk ware geweest, en by de schryfwyze der ouden, die zich in alles vryelyk becoog, onvoegzaam zou hebben geschenen. Niet dat ik daer door de Hollandsche spelling van vroegeren tyd wil misachten, of met den Spaenschen Brabander van BREERO uitroepen:

Wy Brabanders

Wy spreken gemaynlyk perfect ons vayers tael;

maer ik begreep, dat men aen den ouden vlaemschen dichter moest terug geven, wat hem byzonder eigen is. PONTUS DE HEUITER, een geboren Delftenaer, noemde reeds in zynen tyd zekere hollandsche uitspraek een woordenafbytsel en half eetsel (1).

Wyders ben ik met myne eigene aenteekeningen zeer spaerzaam te werk gegaen, my doorgaens vergenoegende de verouderde woorden en spreekwyzen of door omschryving, of door eene korte verklaring, op te helderen, en my niet altyd gehouden achtende de voorbeelden of autoriteiten by te brengen, waerop ik dezelve steune. Dit laetste zou my te verre buiten myn bestek hebben afgeleid; behalve dat ik ook geen liefhebber ben van uitweidingen, door welke den oorspronglyken schryver als het ware belet wordt zynen weg te gaen, en de aendacht van den lezer zonder noodzakelykheid wordt verdeeld en afgetrokken.

Eindelyk moet ik berichten, dat drie platen, namelyk die tegen over den titel, en die op bladz. 4 en 49, naer het handschrift zelve zyn vervaerdigd, terwyl de overige vignet-

(1) *Nederduitsche orthographie*, Antwerpen, 1581, bladz. 93.

VOORBERICHT.

XI

ten door den kunstenaar bewerkt zijn volgens de plaetjens, voorkomende in den latynschen Reineke van HARTMAN SCHOPPER; uitgezonderd de hofdans, bladz. 142, welke genomen is uit de dusgenoemde prachtuitgave van GOTTSCHED.

GENT, den 20 Augustus, 1836.



In weltlicker Wyssheit ys kein Boeck geschreven,
Dem men billick mehr Rohm und Loff kan geven,
Als Reineke Voss; ein schlicht Boeck, darinnen
Tho sehnde ys ein Spiegel hoger Sinnen.
Vorstendigheit in dem ringen Gedicht
Als ein dürbahr Schat verborgen licht.

J. W. LAURENBERG's *Plattdeutsche gedichte*, 4^o satire.

INLEIDING.

VAN in de vroegste tyden af heeft men waergenomen dat de dieren zekere karakteristieke eigenschappen bezitten, en in derzelve levenswyze handelingen aen den dag leggen, welke met die der menschen al vry wat overeenkomst hebben. Het kon dus niet missen dat men dikwyls menschen en beesten met elkander vergeleek, ja dat men figuerlyk de eigenschappen en hoedanigheden van de eenen aen de anderen toepasste en overdroeg, waerby dan soms gevolgtrekkingen gemaekt werden, die niet altyd ten voordeele van ons tweevoetig geslacht uitkwamen. Men vond den hond getrouwer dan den vriend, den ezel verduidiger dan den held; men zag, dat sommige fluitende en blatende schepzels malkander, in hunne tael, beter verstaen, dan deze en gene huisgezinnen en familien. Zulke vergelyking, hoe vernederend in zekere opzichten, was echter leerzaam en stichtend; en zie daer den oorsprong der dierenfabel!

Zoo lang veeteelt en jacht de voornaemste bezigheid was, in welker voordeelen schier al de rykdom der natien lag opgesloten, spraken de menschen onderling van wolven en vossen, gelyk wy nu van de fransche republiekeinen of spaensche cortes zouden spreken. De helden, die destyds op menschenjacht of dierenroof uittrokken, noemden zich gaerne *Wolfgang, Adelwolf, Wolger, Wolfhart, Eberhart,*

Berenhart, Lewengild, Lewenhart, Lewbold; doch, naer mate de menschen meer beschaefd werden, en dus minder met de dieren omgingen, verzwakte ook van lieverlede hunne belangstelling in het dierenleven, en geraekten deze verschrikkelyke oorlogsnamen in onbruik, of doken weg onder de latynsche vermommingsen van *Adolf, Everard, Bernard, Leonard, Leopold*, en wat dies meer zy.

Geen volk ter wereld heeft ooit meer bezordheid voor vee en huisdieren getoond dan de Franken. De capitularien bewyzen zulks ten overvloede, op byna elke bladzyde. Het moet derhalve geen verwondering baren, dat ook by hen, het eerst van al, eene soort van dierenfabel ontstaen is, waervan men vergeefs een voorbeeld by andere natien zoeken zoude, *eine thierfabel*, zegt GRIMM (1) *der sich nichts anderswo zur seite stellen lasst. Die fülle ihrer entstehung und ausbildung überbietet alles, was das alterthum in der fabel hervorgebracht hat. Mit der ganzen kraft des epos, knospe an knospe schwellend, erblühte sie aus deutschen stamm in den Niederlanden, dem nordlichen Frankreich (Fransch-Vlaenderen en ommestreek) und dem westlichen Deutschland.* » Inderdaed, waer zou men elders zulke gedichten kunnen aenwyzen als de *Isengrimus, Reinardus vulpes* en *Reinaert*, alle drie op onzen vlaemschen bodem voortgesproten? BIDPAÏ, ESOPUS, FEDRUS, LA FONTAINE hebben voorzeker zeer geestige fabels geschreven:

Faisant parler le loup et repondre l'agneau,
Et passant plus avant; les arbres et les plantes
Sont devenus chez eux créatures parlantes (2),

terwyl onze voorvaders, om niet tegen de waerschyntykheid te zondigen, de boomen en planten, zoowel als de

(1) *Reinhart Fuchs*, bl. XVI. — (2) LAFONTAINE, *Fables*, livre II, 1.

visschen, hebben stom gelaten; doch wie van deze dichters, vraeg ik, heeft het ooit gewaegd een doorlopend verhaal uit het dierenryk samen te stellen, waervan de wolf en de vos de hoofdpersonnagien, ja de helden zyn, in wrok en haet tegen elkanderen overstaende als Achilles en Agamemnon in de Iliade, en waerin de eenheid van het epos, gepaerd aen episodische verscheidenheid, zoo heerlyk zich voordoet, terwyl al de handelende dieren hunne natuurlyke geaerdheden volstandig vertoon en bewaren, in dier voege, dat men het gedicht met die zelfde belangstelling leest, waermede men eene ware geschiedenis zou bejegenen? Zoodanig dichtwerk nu, is, beide in de latynsche en in de vlaemsche tael, onder de Belgen het eerst verschenen!

Het valt niet in myn bestek by de schoonheden van den *Isengrimus* of van den *Reinardus vulpes* opzettelyk stil te staen. Ik laet deze taek aen anderen over, en vergenoeg my hier te berichten, dat de eerste, groot 689 versen, door GRIMM, en de tweede, afgedeeld in vier boeken, te samen 6596 regels beslaende, door de zorg van MONE, is in het licht gekomen (1). *Isengrimus* schynt nog in de elfde, of althans in den aenvang der twaelfde eeuw, vervaerdigd; doch omtrent den ouderdom van *Reinardus* is men het niet eens. De uitgever MONE denkt, dat dit *carmen epicum* deels in de negende eeuw gedicht, en deels in de twaelfde vermeerderd of geïnterpolleerd zy; maer noch GRIMM noch RAYNOUARD (2) willen dit aennemen, en beschouwen het voor een gewrocht der twaelfde eeuw. Ik zal hier over dit punt niet beslissen,

(1) *Isengrimus* in den *Reinhart Fuchs*, te Berlin by Reimer, in 1834, bl. 1-24 en *Reinardus* te Stuttgart en Tubingen by J. G. Cotta, onder den titel van *Reinardus vulpes, carmen epicum seculis IX et XII conscriptum, ad fidem codd. MSS. edidit et adnotationibus illustravit FRANCISCUS JOSEPHUS MONE, 1832, beide in-8°.*

(2) *Journal des Savants*, Juillet 1834.

en laet ook gaerne de vermoeding in haer geheel, of by het verhael der lotgevallen van *Reinaert*, al dan niet, eene historische aengelegenheid moge ten gronde liggen. De zaek is my nog eenigzins duister; al heb ik dan ook, vóór het lezen der met zoo veel oordeel in het midden gebrachte tegenbedenkingen van GRIMM, niet ongenegen geweest het gevoelen van ECCARD, MONE, ETTMULLER en SAINT MARC GIRARDIN by te stemmen (1). *Reinaert* mag voor den Lotharingischen graef *Reginarius*, *Isengrim* voor den koning van Austrasie *Zwentibold*, gehouden of niet gehouden worden, de Nederlandsche oorsprong onzer fabel hangt van deze historische gissing niet meer af, maer rust op andere en beter gewaerborgde grondslagen. Laten wy dus dit punt onverlet, en gaen wy nu over tot hetgene er, ten aenzien van den vlaemschen *Reinaert*, valt op te merken.

Zeer vermoedelyk was de fabel van den vos en van den wolf vóór de negende eeuw, als volkslied of sage, reeds by ons inheemsch geworden (2); maer het gedicht zelve, waer van wy hier handelen, schynt eerst in de tweede helft der twaelfde eeuw, denkelyk omtrent den jare 1170, te zyn opgesteld; behalve dat er in den loop der dertiende en veertiende eeuw eenige veranderingen zyn aen toegebracht, waervan wy later zullen spreken. Alle omstandigheden loopen te samen om deze jaergissing te bevestigen. En zoo zou dan de *Reinaert* het oudst bekende dichtstuk in onze moedertael wezen, waerop de Nederlanders mogen roem dragen.

(1) Zie ECCARD's Voorrede op de *Collectanea etymologica* van LEIBNITZ, bl. 34-52, zyn *Commentar. de rebus franciæ orientalis*, II, p. 781, 782, 797-800, ETTMÜLLER'S artikels in de *Blättern für litterarische Unterhaltung*, 1833, N^os 22 et 23, SAINT MARC GIRARDIN'S artikels in het *Journal des Débats*, en myn betoog in den *Messenger des Sciences et des Arts*.

(2) GRIMM, in de *Göttingische gelehrte Anzeigen*, 1834, bl. 883.

Wellicht zal dit stelsel op den eersten oogslag aen velen gewaegd voorkomen, dewyl men tot dus verre aen geene vlaemsche schryftael der twaelfde eeuw heeft durven denken, en men MAERLANT doorgaens in den strengsten zin beschouwt voor

Den vader
Der dietscer dichter altegader (1);

doch men hoore myne bewysredenen, en men oordeele dan!

Voorloopig zal het niet ongepast zyn te doen bemerken dat men, volgens myne wyze van zien, maer al te lang gewoon is geweest de meeste nederlandsche gedichten der middeleeuwen aen latere tyden toeteëigenen, dan waertoe zy werkelyk behooren. Schier altoos heeft men, met uitzondering alleen van MAERLANT, den inhoud der handschriften van de veertiende eeuw voor voortbrengsels van dien tyd, of hoogstens voor opstellen van de laetste helft der dertiende, gehouden (2). De Fransche Romans, vóór of omtrent 1150 gemaakt, zouden eerst een paer honderd jaren later vertaald zyn geworden! en Vlaenderen, een der bloeienste gewesten van Europa, onder zyne graven Dirk en Philips van den Elzas, aen wier hof de poezy der Trouveres om zoo te zeggen opgekweekt is, het volkryke Vlaenderen zou vóór 1250 geen' enkelen dichter in de moedertael hebben op te noemen! Onze tael toch werd toen reeds geschreven, blykens eene aenteekening van het jaer 1130, door MONE medegedeeld (3).

(1) *Lekenspiegel* III, xvii, V° 120 en 121.

(2) Zoo doet men, onder andere, een onzer voortreffelykste dichters, DIRK VAN ASSENEDE, wiens *Floris en Blanchefleur* door HOFFMAN VON FALLERSLEBEN in den loop dezes jaers 1836 is uitgegeven, zeventig à tachtig jaren later figureeren, dan hy geleefd heeft. Zyn naem komt reeds voor in eene charter van de maend october 1273, vermeld in St. GENOIS, *Monumens anciens*, I, p. 651, toen hy zeker niet zeer jong meer zal zyn geweest; want de gravinne *Margaretha* noemt hem in dit stuk *Dierekin d'Hasse-nede son clerc*.

(3) *Anzeiger*, 1834, bl. 185.

Op die wyze heeft men het morgenrood onzer letterkunde eerst lang na de opkomst der fransche en duitsche doen aenbreken, niettegenstaende wy in zoo vele andere opzichten onzen naburen vooruit liepen. Hoe zal men dit verklaren? Ik voor my ben van een ander gevoelen.

Het is by my hoogstwaerschyndlyk geworden, dat het zoogenaemde *lied der Niebelungen*, waervan SERRURE een vlaemsch fragment heeft gevonden en laten drukken, oorspronglyk in de Nederlanden te huis hoort, en tot de twaelfde eeuw mag worden teruggebracht (1). Het onlangs verschenen *Leven van Jesus*, door professor MEYER bezorgd, naer een handschrift van het midden der dertiende eeuw, acht ik almede van vóór of omtrent het jaer 1200 opgesteld. De tael wyst dit aen. En niet minder oud schat ik eene beryming van de *Reize des heiligen Brandaens*, afschriftelyk onder my berustende, en misschien ook nog elders gevonden wordende (2). Naer dit stuk, groot 2198 versen, is eene nedersaksische verkorting bewerkt, opgenomen in BRUNS *Romantische und andere Gedichten altplattdeutscher Sprache*. Immers, dit laet zich opmaken uit vele gelykluidende regels, als B. V:

Doe voeren si langhe stonde
 Ende quamen aen een eilant,
 Daer sente Brandaen vant
 Eene pine wonderlije.
 Gheeste, den menscen ghelije,

(1) Men leze dit fragment in den *Anzeiger* 1835, bl. 191-193, waer men echter eene ongedronde aenmerking vindt wegens de woorden *meistren*, *gemeet* en *overtogen*, als zouden die eene *hochteutsche quelle verrathen*. Zy zyn rein Nederlandsch, en by onze beste schryvers gebruikt. Veeleer zou men kunnen staende houden, dat een overgroot getal woorden en rymklanken in den hoogduitschen text der *Niebelungen* aen eene nederduitsche of nederlandsche *quelle* doen denken en terug zien. SCHELLER heeft dit reeds opgemerkt in zyne *Bücherkunde der Sassisch Niederdeutschen Sprache*, bl. 447.

(2) In de *Horae Belgicae* van HOFFMAN wordt er niet van gewaegd; doch zie GRÆTER'S *Odina und Teutona*, bl. 267.

Die ronnen op die see :
Heme gesciede dicke we.

Luidende in het nedersaksische gedicht als volgt :

De wint slochse in en ander lant
Daer sunte Brandan inne vant
En gesichte wonderlik.
Geistlichen luden weren si gelik.
Dar lepen selen up ener see ;
Van not was den selen we (1).

Ongetwyfeld is ook het fragment van het Romantisch gedicht *Graef Rudolf*, door de zorg van WILLEM GRIMM openbaer gemaekt, te houden voor de vertaling van een oorspronglyk nederlandsch werk ; en daer dit fragment in het letterschrift der twaelfde eeuw vervat is, zoo gaet het zeker, dat het vlaemsche opstel niet jonger kan wezen (2).

Zonder al verder te willen onderzoeken of niet nog eenige andere gedichten, als met name *Salomon en Morolf*, de *Dietsce Catoen*, *Gudrun* enz., tot dit tydvak behooren, zal ik hier alleen nog gewagen van eene vlaemsche vertaling der *Miserere* van *Le Reclus de Moliens*, eenen franschen dichter uit het midden der twaelfde eeuw (3), beginnende met de woorden :

Deus, edel God van den paradise,
Geeft gratie VAN MOLHEM *Gielise*,
Dat hi uten walsche vertiere
In dietscen warde, die staen in prise,
Ende salich sijn ; want hise
Vant in dboec, dat de clusenere
Van *Molinens* maecte... (4).

(1) BRUNS *Romantische und andere Gedichten in alt plattdeutscher Sprache*, Berlin und Stettin 1798, bl. 176.

(2) W. GRIMM's *Grave Ruodolf*, Göttingen, 1828, in-4°, bl. 2, en MONE's *Anzeiger*, 1834, bl. 180.

(3) *Histoire littéraire de la France*, XIV, p. 33-38.

(4) *Copia mihi*, pag. 129.

Ik hael dit leerdicht te gereeder aen, dewyl in het zelve reeds van *Reinaert* wordt melding gemaekt, in een der laetste strophen, namelyk deze :

Quade tonge, met sconen warden
 Gheet si mi mine ere afcarden,
 Ende icken caens gheblameren niet.
 So scone redene si mi barden
 Met al te male haren *Reinarden*,
 Dat scijnt, dat si mi minnen iet;
 Mar, achter, dar men mi niet en siet,
 Singen [si] van mi een argher liet.
 Dats iammer van selken papelarden :
 Si hebben linen in hare riet,
 Ende wullen es hare in gesciet :
 Si stelen dat si souden warden.

Overigens sluit meer dan een historisch bewys zich by dit vermelden van *Reinaert* aen, en doet ons het bestaen van een gedicht dezes naems, in de volkstaal der vlamingen van de twaelfde eeuw, als eene daedzaak vaststellen. Hoe zeer ik dit reeds elders heb aengetoond, zoo kan ik toch niet nalaten het hier te herhalen, en daeromtrent nog nieuwe getuigenissen in het midden te brengen.

Toen Henrik de eerste, hertog van Braband, ten jare 1213, by eenen oorlog met Luik, zich in de noodzakelykheid bevond een' wapenstilstand te moeten vragen, en hy, te dien einde, met geveinsde demoedigheid en leedwezen over gepleegden kerkroof, zich tot den graef van Vlaenderen wendde, riepen de daerby tegenwoordig zynde vlamingen uit : « *Ha, ha, Reinaert is munnik, Reinaert is heremijt geworden!* » waerschyndlyk zinspelende op ons gedicht, V^s 268—283, 368—385. *Dux, suorum videns interitum fugit ad ipsum comitum, quaerens inducias et veniam de commisso. Super cujus palliata hypocrisi flandrensium indignati proceres, eya, inquiunt, Reinardus factus*

est monachus. » Twee gelyktydige schryvers komen in dit verhael overeen (1).

In Westvlaenderen, gedurende een merkelyk deel der twaelfde eeuw, raekten de boeren meermaels aen het muiten, wegens bezwaer van lasten. Hunne oproerigheid ging ten jare 1201 tot eenen volslagen oorlog over. Men noemde hen de *Blaeuwvoeters*, en hunne tegenparty, de aenhangers van het hof, werden de *Isengrimmers* geheeten. Wat de eerste naem betreft, het is bekend, dat de vos by Zweden en Denen nu nog den toenaem van *blasot* draegt; doch tevens bedenkelijk, of men dat dier ooit hier te lande zoo genoemd hebbe. KILIAEN verstaet door *Blaeuwvoet* een zekeren vogel, van het slach der sperwers, en vertaelt *Accipiter stellaris*, *aquila stellaris*, *circus*, vulgo *blavipes*. Wat er van zy, nieuwe schryvers, waeronder zekere *Heynderyckx*, schepenen van Veurne, die in de zeventiende eeuw van dezen oorlog een omstandig verhael te boek stelde, maer het onuitgegeven liet, nieuwe schryvers, zeg ik, zouden, naer de gewoonte van hunnen tyd, hierin twee adelyke familien willen zien, namelyk die der *Ingerycks*, en die der *Blaeuwvoeten*; doch behalve dat deze namen in de ridderschap van Vlaenderen niet vermeld zyn (2), zoo valt nog bezwaerlyker aen te nemen, dat partyschappen in dit gewest ooit onder familienamen hebben geschuild, iets wat daerenboven by den stryd van 1201 geenszins te pas kwam. Immer gebruikte men spotnamen of *sobriquets*, zoo als de *Cocarullen*, de *Leliaerts*, de *Clauwaerts*, de *Creesers* (3),

(1) CHAPEVILLI *Gesta pontificum Leodiensium*, II, p. 231 et 627.

(2) In eenen brief van het jaer 1181 vindt men als getuigen *Riquardus Blavoet de Furnis*, (*MIRAEI Diplom.* I, p. 278). Het is de eenigste dien ik in onze charters heb kunnen vinden; doch was hy ridder, of geestelyke? MELIS STOKER, III, bl. 99 spreekt nog van eenen *Pouwels Blauvoet*. Is *Blaeuwvoet* een vogel, dan staet de naem gelyk met anderen, *De Valk*, *De Roeck*, *Mussche*, *De Haen*, enz.

(3) In het voorbygaen zy opgemerkt, dat *Creesers* niet van *creysschen*, maer van

*de Mecontenten, de Veigen, en dergelyken. « Blaeuvoet, zegt WARNKOENIG (1), laissa son nom aux Blaeuvoetins: les Ingrekins durent le leur à Sigebert Ingerijck (2). Is dit waer, hoe mag het dan toegekomen zyn, dat zy reeds zestig jaer vóór den oorlog van 1201 zulke namen voerden? Men spreekt er van op het jaer 1143 in het *Chronicon Flandriae* van ADRIAEN DE BUDT (3), toen voorzeker SIEGBERT INGERYCK nog niet leefde, verondersteld dat hy ooit geleefd hebbe. *In antiquis enunciativa probant*; en daerom houde ik my aen de benaming van *Isangrini* en *Flavipedes* of *Blavoetini* (by inkrimping *Bloetini*) door *gelyktydige* Anna-listen gebezigd. Ik wil ze hier kortelyk aenvoeren. In de *Gesta Philippi Augusti, descripta a magistro RIGORDO seu RIGOTO, ipsius regis chronographo*, in DUCHENE'S *Historiae Francorum scriptores*, V, p. 54, leest men: *Eodem anno (1213) venit rex Philippus cum immenso exercitu Bologniam; et ibi per dies aliquot naves suas et homines de diversis partibus venientes expectans, transivit usque Gravelingas, villam opulentam in finibus Flandriae, super mare Anglicam sitam, ad quam tota classis ejus secuta est eum. Ibi ex condicto debebat comes Ferrandus venire ad Regem, et ei satisfacere de omnibus injuriis..... Dum autem esset rex in obsidione Gandavi, venerunt de Anglia**

reesen (surgere ad bellum) moet worden afgeleid. Het woord is eene samentrekking van *ge-reesers* (gevende het augment *ge-*, dat dikwyls tot *k* overgaet, een meer collectiven zin te kennen). Vergelyk VAN HEELU op V° 270. De heer STEUR handelt in het breede over de beteekenis van het woord *creesers*, in zyne Prysverhandeling *Sur les troubles de Gand de 1540*, pag. 160-167.

(1) *Histoire de la Flandre*, I, p. 216.

(2) In DUCHENE'S *Histoire de la maison de Guines, Preuves*, p. 288, en het *Chronicon monasterii Andrensis*, by Dom BOUQUET, XVIII, p. 573 wordt daerentegen gezegd: *Blavotinatorum dux et princeps nomine Hebbenus vel Herebertus*. Zoo ook nog *ibidem*, pag. 587.

(3) Bladz. 284 van het eerstdaegs te verschynen *Corpus chronicorum Flandriae*, tom. 1.

*Reginaldus, comes Boloriae, et Guillielmus comes Salebriensis, qui cognominatus est Longa Spada, Hugo de Boves, et multi alii, quibus occurrit Ferrandus comes, cum ISANGRINIS et BLOETINIS, et Flandrensibus, utpote qui bene praenoverant eorum adventum: et ita subito in navibus cursoriis irruentes, occupaverunt naves nostras, quae dispersae erant per littora. Aldus vertaeld in de Chroniques de Saint Denis (1): Tandis comme li rois tenoit siege devant le chastel de Ganz, Renaus li cuens de Boloigne, Guillaume Longue-Espée, Hue de Boves, et maint autre riche home, qui venoient d'Angleterre, arriverent au port. Li cuens Ferrant, qui bien ot senti leur avenement, leur court à l'encontre, o toz les YSANGRINS et les BLOOTINS et les FLAMENS; ils issirent des grans nés (nefs) et se misrent en petites nés cursoires: totes les nés le roi prisrent, qui estoient esparses par le rivage. Mille et cinq cens nés i avoit par nombre. Dit gebeurde op een oogenblik dat de Blaeuwvoeters met hun' heer verzoend waren (2). Wie ziet niet duidelyk, dat men door de *Isengrins* den adel, door de *Blavotins* de boeren, en door de *Flamens* eigenlyk de vlaemsche stedelingen of poorters verstond? Het *Chronicon GUILLIELMI ARMORICI* noemt ze almede *Isangrini* et *Bloetini* (3), en zoo doet ook, op verscheiden plaetsen, GUILLIELMUS BRITO in zyne *Philippidos* (4), welke laetste schryver toen zelf op den tocht van den franschen koning in Vlaenderen was. Eindelyk vind ik in de *Historia Viconiensis monasterii*, dat de abt ÆGIDIUS eene verzoening tusschen de *Isengrimmers* en de *Blaeuwvoeters* bewerkte: *Sic spiritus S. gratia in**

(1) BOUQUET, *Historiens de France*, XVII, p. 401.

(2) WARNKOENIG, l. c. p. 216.

(3) BOUQUET, XVII, p. 89.

(4) Ibid. p. 136, 234, 235, 249.

vita exstitit debriatus, ut meruerit pacem inter YSENGRINOS et FLAVENTINOS (lege Blavotinos) vel FLAMPEDES (flavipedes) in partibus Hollandiae et Zelandiae et Flandriae, quam nullus hominum attentare quibat, sive rex, sive comes, aut baro reformare. Sic enim guerra erat inter eos, quod pater filium habens obvium, aut filius patrem, mox immaniter saevientes collisi pariter alter alterum suffocabat. Erant autem nobiles valde una pars, residui vero, sicut supra dictum est, de territorio Furnensi in Flandria, in loco aut circumcirca locum, qui dicitur Cayens (Keyhem) commorantes (1). Dat FLAVIPEDES doet hier voorzeker aen geen familie denken.

Doch genoeg hiervan. Zien wy nu of de inhoud zelve van het gedicht, dat wy hier den lezer aanbieden, niet naer de twaelfde eeuw terugwyze. Ongelukkiglyk zyn de daervan bekende handschriften van veel lateren tyd. Het perkamenten codex van Comburg namelyk, thans te Stuttgart (2), bevattende onder meer andere nederlandsche gedichten de 3474 eerste regels van *Reinaert*, door GRETER (3) en GRIMM (4) uitgegeven, en door WECKHERLIN beschreven (5), schynt in den aenvang der XIV^e eeuw vervaerdigd (6). Een ander fragment van 1038 regels, ons door VAN WYN bewaerd (7), is van het jaer 1475, terwyl het Hollandsche

(1) MARTENE, *Amplissima collectio*, VI, p. 303.

(2) Zie daerover het *Voorbericht* des derden deels van MAERLANT'S *Spiegel historiael*, door de tweede klasse van het Instituut uitgegeven, bl. XIX.

(3) *Odina und Teutona, ein neues literarisches Magazin der Teutschen und Nordischen Vorzeit*, Brealau, 1812, kl. 8^o, bl. 265-375.

(4) *Reinhart Fuchs*, Berlin, 1834, 8^o, bl. 115-267.

(5) *Beyträge zur Geschichte altdentscher Sprache und Dichtkunst*, Stuttgart, 1811, bl. 125-151.

(6) GRIMM, l. c. bl. CLIV.

(7) *Historische en letterkundige Avondstunden*, I, p. 273, en afgedrukt by GRIMM, bl. 235-267.

afschrift, in February jongstleden voor de Burgondische bibliotheek te Brussel aengekocht, hoogstens binnen de eerste vyfentwintig jaren der vyftiende eeuw kan zyn geschreven. Dit laetste H. S. is op perkament in quarto, groot 120 bladen, of 240 bladzyden van 34 regels elk. Het heeft vyf vignetten of miniaturen, welke niet zeer fraei en met strooken er in geplakt zyn. Op vele bladzyden ziet men opengelatenen plaetsen, bestemd om nog andere afbeeldingen te ontvangen, en aen het einde staet een raedselachtig gedicht van zestien regels, in hetwelk de *afschryver* zynen naem te zoeken geeft (Zie *Bylagen* N^o 1 bl. 287). De heer GROEBE, onderbibliothecaris van het Nederlandsch instituet, die het H. S. in 1825 kopyeerde, en daervan het eerst bericht gaf in den *Kunst- en letterbode* van den 23 juny 1826, heeft, zoo min als ik, het raedsel van dit onderschrift kunnen oplossen. Wat men van de vroegere bezitters weet komt op het volgende neer. Volgens aenteekeningen op een der voorste schutbladen heeft het boek eenmael (naer ik uit het schrift mag afmeten omtrent het jaer 1500) aen zekere *Margriet Jan Beyers dochter*, en vervolgens aen *Maria Van Ham Haeyndryck van Byler dochter*, toebehoord. In 1825 was het in de Bibliotheek van den heer RENDORP VAN MARQUETTE te Amsterdam, en moest aldaer in het openbaer verkocht worden, onder toezicht van den boekhandelaer DEN HENGST; doch een engelschman ging met de geheele ryke verzameling door, en WILLIAM HEBER werd een paer jaren later eigenaer van het stuk, by aenkoop in eene auctie te Londen. Intusschen hadden TEN BROECKE HOEKSTRA en GROEBE er afschriften van genomen, met inzicht om het openbaer te maken, hetgeen echter door verschillende omstandigheden onderbleef. Zie daer, al wat men van dit eenig volledige stuk is te weten gekomen. Ik noem het *het*

Hollandsche handschrift, om dat het my toeschynt in Noord-Nederland te zyn geschreven. Het begint met de woorden :

Willem , die Madock maecte ,
 Daer hi dicke om waecte
 Hem jamerde seer haerde
 Dat die geeste van Reinaerde
 Niet te recht en is gescreven :
 Een deel is daer after gebleven :
 Daerom dede hi die vite soeken
 Ende heeftse , uten walscen boeken
 In duutse aldus begonnen.

Ik heb reeds elders , en zoo ik meen voldoende , aengetoond , dat de oudste vlaemsche *Reinaert* (hier bedoel ik de eerste 3394 versen mede , die een onverdeelbaer geheel uitmaken , en , gelyk GRINIM zegt *ganz Flandrischer fârbung* zyn) niet door Willem is opgesteld. Wat deze in het oude gedicht niet *te recht gescreven* oordeelde , verbeterde hy en vulde hy aen ; en in dien zin versta ik het *aldus begonnen* van dit laetste vers ; doch om geheel de *vite* of levensbeschryving van *Reinaert* te doen kennen heeft hy datgene , hetwelk *after gebleven* was , door middel van *walsche* , dat is , door *fransche* boeken , vervolgd en ten einde gebracht. Hy is dus de schryver van het vervolg , en slechts de verbeteraer of omwerker van het eerste boek.

De nedersaksische vertaling *Reineke* en de oude prosadrukken van Gouda 1479 en Delft 1485 , die de prologe niet kennen , en met V^s 41 aenvangen , maken het zeer bedenkelijk of dit voorwerk geen byhangsel zy van lateren tyd. Men kan evenwel ook aennemem dat de eerste *Reinaert* begon met V^s 11 :

Nu keert hem daer toe mijn sin , enz.

Hoe men dit dan ook beschouwe, het *aldus begonnen* van V^s 9 steekt altoos zeer sterk af tegen V^s 40:

Nu hoort hoe ic hier beginne;

want, zie daer een dubbel *begin*! Er is ook eene dubbele bedoeling. Willem verklaert zyne taek aentevangen *om dat het hem zeer jammerde* dat er nog zoo veel aen de historie van Reinaert ontbrak; terwyl de oorspronglyke dichter slechts daerom *de avonturen van Reinaert* MAEKTE, om dat zekere dame, *die in groter hovescheden gerne hare saken keert, hem daer toe bad* (V^s 26-31). Deze beweegreden *alleen* gaf hem de pen in hand; anders had hy *stil gezwegen* (V^s 26).

Dat een vervolgschryver of interpolator soms prologen voor het werk van zynen voorganger plaetste, is niet zonder voorbeeld. In byna al de handschriften der *Brabantsche yeesten* staet er een van verschillenden inhoud, en, wat meer is, van verschillenden datum.

Indien Willem het eerste gedeelte naer het fransch hadde opgesteld, dan zou het gedicht daervan toch eenigen schyn dragen; dan zou by voorbeeld de wolvin, gelyk in de hoogduitsche omwerking der vertaling van HEINRICH DER GLICHSENAERE, *Hersant*, en niet *Hersint* of *Erswinde* heeten; dan zou de naem van den hond, *Cortois*, in de fransche Branches bewaerd zyn gebleven (hy wordt er *Roonel*, *Rooniax* of *Morout* genoemd; zie B. V. hierachter bl. 329, V^s 10808); dan zou het tooneel der gebeurtenissen en de behandeling van het onderwerp (V^s 100, 1461-1463 enz.) niet zoo eigenaerdig, niet zoo geheel vlaemsch zyn; en dan zou men eindelyk in de fransche *Renarts* eenig overblyfsel, eenig spoor van zulk een voortreffelyk werk, als het origineel zyn moest, ontdekken. Wy zullen straks zien, dat de trouveres geen ouder *fransch* gedicht kennen, dandat van PERROZ DE SAINT CLOUD,

en dat de fransche Branche, in onze Bylagen bl. 302-341 opgenomen, eene navolging, ja grootendeels eene letterlyke vertaling van *onzen* Reinaert is.

Beschouwt men daerentegen Willem voor den hermaker en vervolger van het gedicht, dan verklaert zich alles ten duidelykste. Zyn werk is dan de text van het Hollandsche handschrift; want in hetzelfde vindt men, *voor eerst*, eene omdichting van het eerste boek, blykens de menigvuldige varianten en toevoegsels, onder elke bladzyde van onzen druk aangewezen, en, *ten andere*, een vervolg van dit oorspronkelijk gedeelte, meest uit fransche poëten of uit de *Fabulae extravagantes* samengeraept, volgens myne aenmerkingen bl. 163, 189, 213, 215, 218, 219, 223, 225, 229, 251. Des niettegenstaende heeft Willem zyne byzondere verdiensten, ook door vele invlechtingen van eigene vinding zich loffelyk kenmerkende, als daer zyn het verhael der tusschenkomst van Rukenu, de rede van Reinaert, waer hy zegt hoe Marten de aep zyn ontslag van excommunicatie te Rome bewerkt, en van daer een decreet van interdictie zal medebrengen tegen hen, die den vos eenig letsel zouden willen doen, de kampstryd met Isengrim, en meer andere fraeie partyen (1).

Wy mogen het dan daer voor houden, dat Willem niet de dichter van Reinaert zelve, maer dat hy diegene is geweest wien de schryver der fabel van den *Liebaert* (hierachter bl. 295 V^s 120) op het oog had, als

Die bi Reinaerts vite wrachte.

Doch wie was hy? Een man die *vele boecken*, die *Madok maecte*, zegt de Prologe; blykbaer een geestelyke (V^s 4468,

(1) Wellicht is het *luisige* verhael van de bezigheden van *Biteluis* en *Vuilromp*, bl. 197, 198 (in REINEKE onvertaald) *zyn* werk niet; maer door den afschryver ingeschoven.

4549, 4788, 4790, enz), en dus allervermoedelykst **WILLEM UTENHOVE**, van Aerdenburg in Vlaenderen, een tydgenoot van **MAERLANT**, en door dezen aldus vermeld :

Ic heb beloest....
 Te dichtene enen bestiariis ;
 Nochtan wetic wel dat waer is
 Dat her Willem Utenhove,
 Een priester van goeden love
 Van Erdenborg, heeft een gemaect (1).

Immers, wy vinden geenen anderen *Willem* onder de Vlaemsche dichters van dien tyd, en het vermelden van het schier onbekende *Hoeckenbroek* (V^s 6904), in de nabyheid van Aerdenburg gelegen, midsgaders het plaetsen van zeker voorval op eenen dyk (V^s 6286), laten niet toe aen eenen anderen te denken.

Of nu **MAERLANT** juist door *Bestiariis* (schrift over de dieren) den vernieuwden *Reinaert* hebbe willen te kennen geven, valt moeilyk te beslissen; doch zeker gaet het dat hy, **MAERLANT**, den *Madok* kende; vermids hy dien opnoemt aen het einde van zynen *Rymbybel*, voltooid ten jare 1270 :

Hier makic der Ystorien inde,
 Ende wilde wel dat elc man kinde
 Hoe ic hebbe, na mine macht,
 Dware behouden ende dliegen gewacht.
 Elc mach sinen wille wanen.
 Vort so willic hem vermanen,
 Die clerke sijn ende Ystorien kinnen,
 Of si iet vinden hier binnen
 Te verbeterne, of sijt connen,
 Dat sijt doen : enes onder der sonnen
 Menscelijc werc, weet al bloot,
 Hen heeft wel verbeterens noot.
 Scriveren, die dit sullen scriven,
 God gheve dat si goet moeten bliven ;

(1) **MAERLANT'S Naturenblome**, blad. 2, verso, van myn H. S. op perkament.

Want menegen ne rouct hoe hi verdult
 Tfolc, uptat hi die plaetse vult :
 Hem biddic dat si nemen goem ;
 Want dit es niet *Madocs droem* ,
 No *Reinaerts* no *Artus boerden* .
 Ware dat si den bouc vervoerden
 Met valschen sermoene , si daden sonde !
 Hier over is gepijnt lange stonde ,
 Ende mi ware leet , weet wel te voren ,
 Soude de pine sijn verloren
 Met hare valscheit , die si scriven .

Deze uitval tegen de boekschryvers doet zien, dat Willem, die *Madoc maecte*, reeds vóór het jaer 1270 heeft geleefd, en dat zyn *Reinaert* een' dier gedichten was, welke onder de handen der afschryvers merkelyk hebben geleden. Wy moeten derhalve te zynen opzichte behoedzaam wezen in onze oordeelvellingen, en niet te veel prys hechten aen enkele woorden of gezegden, waerdoor men zou in het geloof komen, dat het tweede boek van *Reinaert* een voortbrengsel der XIV^e eeuw zy. Veel is er door afschryvers tusschen geschoven. De inmengsels echter van eenen historischen aert zyn niet talryk. Ik ken slechts deze twee. Gelyk Willem voor zynen tyd de theologie van *meester Juffroet* al te verouderd oordeelde, en hem dus door den vlaemschen *Gielis* verving (V^s 2957; ÆGIDIUS A LESSINIA?), zoo deed ook zyn afschryver der vyftiende eeuw, ten aenzien van het voorgestelde beleg des kasteels Malpertuis. Hy begreep dat men geen fort zonder *bombaerden en donderbussen* kon overmeesteren, en voerde ze dus in den text, gelyk later de plaetsnyder in VAN GHISTELE'S vertaling der *Aeneis* die tegen Troje *braqueerde* (Zie myne aenmerking bl. 151). Eindelijk bevat het fragment van VAN WYN eene zinspeling op den stoel van *Avignon* (bl. 283 V^s 7725), die noch by *Reineke* noch in het Hollandsche handschrift voorkomt.

Veiliger zal het daerom zyn ons oordeel uit het geheele samenstel afte leiden en optemaken , en hier toe gaen wy nu over.

Dat het tweede boek van Reinaert een vervolg van het eerste , en grootendeels eene navolging van hetzelfde is , zal wel niemand betwyfelen (Zie V^o 3502, 3964, 4358, 4587, 5329, 5775, 6588). Het heeft volkomen de zelfde gang : *hofhouding, aenklacht, oproeping, biecht, aenkomst ten hove, verantwoording, verzoening*. Dat het door eenen anderen schryver gedicht werd , is almede buiten kyf. Het heeft namelyk andere spraekvormen , andere wendingen , veel meer spreekwoorden (het woord *bedi*, door den auteur van het eerste boek zoo gaerne gebezigd , komt in het tweede niet eene enkele reize weêr). Het noemt den leeuw *Lioen* , in plaets van *Nobel* , enz. Ook de heer GRIMM neemt dit stelsel van verscheidenheid in het opstel der beide gedeeltens aen , en HERDER vermoedde het bereids uit de lezing van *Reineke* (1).

Dit punt onbetwist zynde , en daer men onmogelyk in het eerste boek een werk van twee dichters zien kan , zoo blyft alleen te onderzoeken , of men met het vervolg tot aen den leeftyd van WILLEM UTENHOVE kan opklimmen. Ik denk ja , en wel om de volgende redenen.

De nederlandsche *Ysopet* , door den raedsheer CLIGNETT uitgegeven , behoort zeer zeker tot de XIII^e eeuw (2). Nu , de dichter van YSOPET onderstelt reeds in zyne vlaemsche lezers eene zekere mate van bekendheid met de toenamen van *Marten* en *Boudewyn* , in zoo verre dat zy wisten wat men er onder verstond. Hy schreef dan zonder voorafgaende naemsverklaring :

(1) *Bibliothek der schönen Wissenschaften* , band LIV, bl. 256. Vergel. WECKERLIN , l. c. bl. 141.

(2) CLIGNETT'S *Bydragen tot de oude Nederlandsche letterkunde*, Voorbericht , bladz. IX en X.

FABEL: XVII.

Een rijk man hadde tere stont
 Enen ezel ende een hont.
 Om dat hi hadde den hont soe wert
 Droech desel nijt ten honde wert.
 Hi sach den hont in groter weelde,
 Ende dat sijn here ieghen hem speelde.
 Ja, penst mijn here *Boudewijn*,
 Wat meent mijn heer?....

EN FABEL LII:

Een recht man ende een valsch tyrant
 Quamen te gader in een lant
 Daer men vele scimmincle vant;
 Daer en ginc oec geen in bant.
 Een scimminkel was daer here
 Ende dwanc al dander sere.....
 Tote desen man sprac *Martijn*,
 Die soe here wilde sijn:
 Wat duncti, segghet hi, nu besie,
 Van dese heren ende van mie? (1).

De ezel *Boudewyn* en de aep *Marten* nu, komen *niet* in den ouden *Reinaert*, maer wel in het tweede boek voor; weshalve dit laetste reeds eene zekere *populariteit* moest hebben verkregen toen de *Ysopet* het licht zag. Dit staet, myns achtens, boven alle bedenking; al wilde men zelfs tegenwerpen dat er nog andere fabels in omloop waren, blykens de drie hierachtergevoegde, en sommige toespelingen in de spreekwoorden der *Bylagen*:

Menich andere rime
 Van Reinaerde ende van Ysengrime,
 Brunen den beere enten das (2);

Immers, men ziet uit V^s 4421 en de daeraenvolgende, dat

(1) CLIGNETT's *Bydragen*, bl. 109, 288.

(2) Deze rymregels welke in het Comburgsche H. S. voorkomen (WECKERLIN, l. l. p. 131) zyn *niet* uit den *Rymbybel* van MAERLANT, als GRIMM dacht (*Reinhart Fuchs*, bl. ccvii).

de personnagie van *Marten* door den schryver niet van elders is ontleend. Doch dit is niet al. Gelyk de dichter van *Ysopet* deze twee namen uit den *Reinaert* haelde, zoo nam hy ook nog uit denzelven de regels 5569 tot 5690 over, en plaetste ze in zyne twintigste fabel V^s 5-26 (1).

Ware het dichtstuk *Madoc* tot onzen tyd bewaerd gebleven, het hadde voorvast meer licht over WILLEM UTENHOVE verspreid. Nu moeten wy vragen: wat voor een roman mag *Madoc* geweest zyn? MONE ziet er den *Malagijs* in. *Madoc*, zegt deze duitsche geleerde (*Wälsch Madog, Madawg*) *ist der Malagis. Bruchstücke davon hat BILDERDYK in seinen Verscheidenheden bekannt gemacht, und zwar 118 verse aus der Episode der Oriande von Roseflor. Andere, die zur belagerung von Egermont gehören, besitze ich selbst. In schlechter hochdeutscher Uebersetzung ist Willems Madoc noch in der Pfaltz. Hs des Malagis N^o 350 übrig* (2). Die verklaring is intusschen weinig doeltreffend, dewyl men geen voorbeeld geeft of weet, bewyzende dat men ooit anders dan *Malagys, Malegis, Maldegys* of *Maldagis* geschreven hebbe (3).

Daer men, in zulk geval, zich met loutere gissingen moet behelpen, vraag ik op myne beurt, of men hier niet zou mogen denken aen de zonderlinge lotgevallen van *Madoc*, zoon van *Owen Guynnedd*, prins van Wallis, die omtrent den jare 1170 America ontdekte (4)? Hy toch vertelde wonderlyke dingen van eene *andere* wereld; maer zyn verhael

(1) CLIGNETT, bl. 128-132. Men houde hier by in het oog, dat Willem naer *walsche boeken* dichte, en dus niet kan verondersteld worden uit den Nederlandschen *Ysopet* te hebben geput.

(2) *Anzeiger*, 1834, bl. 197.

(3) In eene donatie van Childebert aen de abtdy van St-Denis van het jaer 706 (ST-GENOIS, *Monumens anciens*, I, p. 464) wordt zekeren serf *Maldagis* genoemd.

(4) MICHAUD, *Biographie universelle*, XXVI, p. 95.

werd niet geloofd, en wellicht was het om deze reden dat *Maerlant* er van spreekt als van droomeryen (*Madocs droem*).

Men denke hierover wat men wil, wy vermeenen, door voldoende bewyzen, aengetoond te hebben, dat WILLEM UTENHOVE de dichter van het tweede gedeelte onzes *Reinaerts* kan en zal zyn geweest, en dat 's mans werk in het midden der dertiende eeuw valt. Tevens vloeit uit deze omstandigheid voort, dat de vroegere *Reinaert*, of het eerste boek, van ouder dagteekening is, en lang een afzonderlyk bestaan heeft gehad. Dit zal, zoo ik vertrouw, aen niemand meer twyfelachtig wezen.

De overgang tot de gebeurtenissen van het tweede boek schynt reeds met V^s 3395 voorbereid, door het optreden van eene nieuwe personnagie, met name *Firapeel*, de lui-paerd, die den koning tot het besluit brengt om eene vergoeding aen Isengrim en Bruin toetestaen, en om vervolgens *Reinaert* te gaen opzoeken en vangen:

Daerna sullen wi alle lopen
Na *Reinaerde*, ende sulne vangen,
Ende bi sine kele hangen;

Een plan, hetwelk maer eerst in het tweede boek, V^s 3750, zyn beslag krygt, en dus in het eerste de geschiedenis onvol-eindigd liet. Uit dien hoofde ben ik zeer geneigd het daer-voor te houden, dat de oorspronglyke *Reinaert* met V^s 3394 sloot. En inderdaed, deze gedachte krygt veel gronds, wanneer men bezeft, dat er, volgens de uitgave van GRÆTER, bl. 375, hier ter plaetse, namelyk aen V^s 3395, eene groote versierde voorletter in het Comburgsche handschrift wordt aengetroffen, toonende dat eene nieuwe afdeeling, en geenszins een' blooten paragraf, begint. Dergelyke hoofd

letter toch was voor de laetste 80 regels noch gevorderd, noch passend.

Willem moest nog eene andere wyziging aen het werk van zynen voorganger toebrengen, wilde hy het doel, dat hy zich voorstelde, bereiken. Zy bestond hier in, dat Reinaert Malpertuis niet mocht verlaten, om met zyn gezin naer elders te trekken (V^s 3331); want dit strookte niet met hetgene volgen moest, V^s 3524, 3784, enz. Hy veranderde dus de redekaveling bl. 129 en 130, en liet de regels 3322-3334 achterwege.

Trekt men dit alles te samen, dan valt nog daerby in het oog, dat de afschryver van het codex Comburgensis den *ouderen* text van *Reinaert* kopyeerde, schoon hy zich voorgesteld had ook het vervolg van Willem te leveren. Waerom hy by V^s 3474 is blyven staen, kan ik niet doorgronden. Men heeft meer zulke voorbeelden van afgebroken stukken, en het zelfde codex bevat er nog andere. Altoos blyft het zeker, dat wy dien afschryver veel te danken hebben; want zeer waerschyndlyk waren in zynen tyd de goede texten van het gedicht reeds zeldzaam geworden, aengezien de saksische vertaler en de bewerkers der oude prosadrukken den *omgewerkten Reinaert* van Willem, zoo als die in het *Hollandsche handschrift* zich voordoet, alleen hebben gekend en gevolgd.

Keeren wy nu tot dat gedeelte onzer taek terug, waerin wy ons voorstelden te bewyzen, dat de vlaemsche *Reinaert* omtrent het jaer 1170 moet zyn gedicht.

Vooreerst, blykt dit door onderscheidene zinspelingen op gebeurtenissen of persoonen van dien tyd. Het tooneel van Reinaerts en van Isengrims *gesten* is bestendig in Vlaenderen, ter uitzondering van een enkel feit, voorgevallen by eenen dorpspastor in het land van Vermandois (V^s 1514).

Dit uitstapjen van den vos en den wolf niet verhaeld wordende als of het buiten 's lands gebeurd ware, zoo vindt het zyne natuerlykste verklaring in de gesteltenis der politieke aengelegenheden van dien tyd. Door het huwelyk van Philips van den Elzas, graef van Vlaenderen, met Isabelle, dochter en eenige erfgename van den in 1163 overledenen graef van Vermandois, werd dit laetste graefschap met dat van Vlaenderen vereenigd, en bleef zulks tot aen het jaer 1186 (1). In dien tusschentyd heeft de *Reinaert* waerschynlyk het aenzyn verkregen; want waer van anders dit *Vermandois*?

Op eene andere plaets van het gedicht verhaelt de vos, dat hy den schat van koning Ermenrik te *Hulsterloo* onder eenen boom begraven had, welk *Hulsterloo* in zulke groote wildernis gelegen was, *dat men in zes maenden er geen schepsel ontmoette* (bl. 104). *Het witte-boek* ter archieven van Gent leert ons, dat men in de middeleeuwen *t'Onser Vrouwen van Hulsterloe* bedevaert ging (2). Men vereerde te dier plaetse een wonderbeeld, hetwelk, volgens eene aenteekening achter de onuitgegeven kronyk der abtdy van Drongen by Gent, uit de stad *Teruane* was aengebracht. Onze lieve vrouw, ontevreden zynde over de weinige eer, welke men te *Teruane* aen haer beeld bewees, zou bevolen hebben dat men het naer elders bracht, en dit werd, niet zonder grooten toeloop van volk, uitgevoerd. Twee duifjens vlogen voor de dragers van het beeld, en wezen hun den weg aen, tot men eindelyk te *Hulsterloo* kwam. De bygestroomde menigte was zoo groot, dat men omstreeks Gent broodsgebrek leed. Zoo luidt het verhael van den geestelyken kerkbedienaer te

(1) WANKOENIG, *Histoire de la Flandre*, I, p. 195-201.

(2) CANNAERT, *Bydragen tot de geschiedenis van het strafrecht in Vlaenderen*, bladz. 356.

Hulsterloo, in opgamelde kronyk; doch zonder tydsbepaling.

Hulsterloo, by Kieldrecht, met zyne woestyn, bosschen en moeren, werd ten jare 1136 aen de abtdy van Drongen afgestaen, volgens twee diplomén, hierachter op V^s 2579 en 2665 aengehaeld. Vermoedelyk zal er, ettelyke jaren daerna, door de kloosterheeren van die abtdy eene kapel gebouwd zyn, aen O. L. V. toegewyd; en dit verklaert hoe haer beeld, in de dertiende, veertiende en vyftiende eeuwen, by de vlamingen zoo vermaerd was, en zoo veel toelooops had, tot eindelyk Hulsterloo zelf, door overstroming, geheel verdween. Was dit nog een *verlaten oord* toen de *Reinaert* werd opgesteld (V^s 2589), dan moet het gedicht ook ouder zyn dan het tydstip der overkomst van het wonderbeeld; en dit brengt ons in de twaelfde eeuw.

Isengrims munnikswording in het klooster van *Elmare* V^s 1487, terugziende naer de stichting der proostdy van dien naem, ten jare 1144 (1), en het vermelden van *Herman*, abt van S^t Marten te Doornik V^s 2737, en van *Godfridus Andegavensis* V^s 2957, beide in de eerste helft dier eeuw geleefd hebbende, verdienen almede opmerking.

Moeilyker is het, voor de spraekvormen des ouden *Reinaerts* eenen tyd te bepalen, daer het ons aen stukken ter vergelyking uit de twaelfde eeuw ontbreekt, en wy op de getrouwheid der bekende afschriften van lateren tyd niet veel rekenen kunnen. Intusschen beschouw ik toch gezegden als deze: *Hi began ene sibbe tellen* V^s 2105, *Helet vri* V^s 1070, 3241 (2), *Hi soude ons quedden ende groeten* V^s 1108, *Sine hie* V^s 1852, voor ouder dan MAERLANT's schriften.

(1) V^s 2714 is dubbelzinnig: men kan er door verstaen, dat er nog maer zes munniken in *Elmare* waren, en ook, dat Isengrim met de provende van zes niet genoeg had.

(2) Te onderscheiden van *coninc vri*, *hertoch vri* enz., die men noch wel elders aantreft.

Sommige aenduidingen van rechtsgebruiken toonen ons niet minder de hooge oudheid des gedichts aen, en het verwondert my dat zulks niet door GRIMM opgemerkt zy. Hier door *alleen* blykt, dat onze *Reinaert* geene vertaling naer het fransch kan wezen. Ik heb op de zinspelingen van dien aert in myne aenteekeningen acht gegeven, en beroep my voor het overige op de getuigenis van HEINECCIUS (1), en op DREYER's boek *Von dem Nutzen des treflichen Gedichtes Reineke de Vos zur Erklärung der Teutschen Rechtsalterthümer, insonderheit des ehemaligen gerichtswesens*, uitgegeven te Bützow en Wissmar, 1768, in quarto. Alleen zal ik er nog by voegen, dat het rechtspreken op of by eene *stage van steen*, V^s 2757, ons insgelyks naer het midden der XII^e eeuw terugvoert, alzoo reeds by het einde dier eeuw gebouwde sloten den *steen* vervingen of bedekten. Zie de aanmerking bl. 112.

Andere allusien, eindelyk, betreffen het Canonieke Recht. Van dien aert is het geval van den dorpspastor, V^s 726 en volgende. Deze wordt voorgesteld als hebbende vrouw en kinderen, die openbaer met hem in hetzelfde huis wonen (V^s 731, 1175, 1240), zonder dat zulks aen zyne parochianen den minsten aenstoot, of aen den dichter van *Reinaert* (ook een geestelyke, naer men uit V^s 444, 2953-2969 moet oordeelen) eenige stof tot hekelen geeft. De zelfde pastor (onze voorouders zeiden *prochiepaep*, of kort weg *paep*,)

(1) HEINECCI *Elementa juris Germanici*, tom. II, P. V: « Semel me etiam usum esse memini testimonio elegantis ingenii poetæ, cui Vulpeculam Reineke debemus: et puduit me promemodum, inde sæpius illustrare Jurisprudentiam Germanicam, non quod non plura in eo poemate vel maxime ad rem facerent; sed ne in re seria nugas agere velle viderer. Et tamen verissimum est, Germanos non modo hoc poema multis Græciæ ac Latii monumentis opponere posse, si justum rebus suis pretium statuerent; verum etiam incredibilem rerum præstantissimarum Thesaurum in eo esse reperituros, si a se impetrare possent, ut illud in manus sumerent. » Het spreekt van zelf, dat deze woorden nu aen de Belgen moeten toegepast worden, aengezien de duitche *Reineke* niet anders dan eene vertaling van onzen *Reinaert* blykt te wezen.

komt ook voor in den franschen *Renart*, bl. 323-325 hierachter; doch *niet* als een getrouwd man; maer als een geestelyke, die met een byzit leeft (V^s 10556, 10628), weshalve hy dan ook genoemd wordt

Li mavès cop,
Qui Diex doint mal giste et pou pain
Entre lui et s'orde putain!

Daer het nu bekend is, dat geen priester sedert het midden der XII^e eeuw zich meer in den echtelyken staet kon begeven, zonder tevens zyn beneficium te verliezen (1), zoo maek ik daeruit op, *eensdeels*, dat onze dichter omtrent het midden dier eeuw schreef, toen er nog voorbeelden van gehuwde geestelyken konden zyn, en, *ten tweede*, dat zyn werk ouder is dan dat van den franschen schryver der hierachtergedrukte *Branche du Renart*, welk laetste stuk nogthans tot de eerste helft der XIII^e eeuw gezegd wordt te behooren.

Dit brengt ons in de gelegenheid om hier ter loops de fransche *Renarts* in oogenschouw te nemen. In geen derzelve vindt men een episch samenstel van Reinaerts en Isengrims lotgevallen. Alle worden *branches* genoemd; maer waervan?

V^o 1265 Ici prent ceste branche fin;
6472 Or dirai, ne me voil plus tere
 Une branche et un sol gabet;
7186 De ceste branche n'i a plus;
15309 Uns prestres de La Croiz en Brie
 A mis son estude et s'entente
 A fere une novele branche;

Enz.

(1) • Seit der mitte des zwölften Jahrhundert ist festgesetzt, dass die Verheirathung durch die That selbst wenigstens den Verlust des Beneficiums und der Privilegien des geistlichen Standes nach sich zieht. • WALTER, *Lehrbuch des Kirchenrechts*, 2^a ausgabe, bl. 207, of de zevende uitgave van dit werk, bl. 410.

Nergens wordt van den boomstam-zelf gewaegd, immers niet in dien zin, dat men daerdoor een oud *Fransch* gedicht aenduide. Integendeel, de geheele samenhang der fransche *Renarts*, door MÉON (1) en CHABAILLE (2) medegedeeld, en door MARCHAND (3), LE GRAND D'AUSSY (4), ROBERT (5) en GRIMM omstandig beschreven, doet ten sterkste gelooven, dat de *Trouveres* deze hunne takken geïnt hebben, of op de Frankische Sage uit den mond des volks, of op onze latynsche fabels van den wolf en den vos, of eindelyk op den Nederlandschen *Reinaert*, hier voor ons liggende. Veelal maekten zy van de feitelykheden, welke in de aenklacht der dieren, by den aenvang onzes gedichts, of in de biecht van den vos, flaeuwtjens waren aangestipt, meer uitgebreide vertellingen. Laten wy, om dit nader te zien, de fransche uitgave der *Renarts* eens vluchtig doorloopen, en aenteekenen wat tot onze vlaemsche stukken in betrekking staet.

PERROT DE SAINT CLOUD, de eerste en oudste der Branche-dichters, die omtrent 1230 leefde, erkent dat hy naer zeker boek gearbeid heeft:

Un livre, *Aucupre* avoit à non:
Là trovai-je mainte reson
Et de Renart et d'autre chose.

Dit boek was dus eene verzameling van gedichten, in welke de *Aucuparius* (middeleeuwsch latyn, van *aucu-*

(1) *Le roman de Renart*, Paris, chez Treuttel et Würtz, 1826, in-8°, gerecenseerd door RAYNOUARD in *Le Journal des Savants*, 1826, p. 334-345.

(2) *Le roman du Renart, Supplément, variantes et corrections*, Paris, chez Silvestre, 1835, in-8°.

(3) *Dictionnaire historique*, La Haye, 1758, in-fol., I, p. 277; herhaeld by Piquot, *Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des Pays-Bas*, IV, p. 361-370.

(4) *Notices et extraits des Manuscrits de la bibliothèque nationale*, V, p. 294-357.

(5) *Fables inédites des XII^e, XIII^e et XIV^e siècles*, Paris, 1825, in-8°, I, page

pium, aucupor) de eerste plaets bekleedde, wellicht gevolgd door den *Luparius*, den *Poenitentiarius lupi*, den *Asinarius*, den *Raparius* enz., alle titels van fabels of vertellingen, meest opgesteld door *Godfried van Thienen*. MONE vond zoodanigen bundel, en beschryft dien in zynen *Anzeiger*, 1834, bl. 159-163.

Vervolgens wordt, bl. 14 van MÉON's eerste deel, in het lange verhaeld, hoe Reinaert met Hersinde en hare kinderen omging (hierachter V^s 73-77, en *Reinardus*, lib. III, V^s 1753). — Bladz. 29 vindt men eene *branche*, getiteld: *Si comme Renart manja le poisson aus charretiers* (betrekkelijk tot *Rein.* V^s 208-216) — Bladz. 36 *Si comme Renart fist Ysengrin moine* (R^t V^s 1487-1507 en *Reinardus*, lib. III, fabula III). — Bladz. 44 *Si comme Renart fist peschier à Ysengrin les anguiles* (R^t V^s 1508-1511, 6283-6395, en *Reinardus*, lib. I, V^s 531 et sqq.). — Bladz. 181 *C'est de Renart et d'Ysengrin et dou Lyon, com il departirent la proie* (R^t 6057-6145, en *Reinardus*, lib. IV, fabula II). Deze *Branche* begint aldus:

Pierres qui de Saint Clost fu nez
 S'est tant traveilliez et penez
 Par proiere de ses amis,
 Que il nos a en rime mis
 Une risée et un gabet
 De Renart, qui tant set d'abet,
 Le puant nain, le descréu,
 Par qui ont esté decéu
 Tant baron, que n'en sai le conte:
 Dès or commencerai le conte.

Uit welke rymen op te maken is, dat de dichter geen anderen geschreven *Renart* in zyne tael kende, dan dien van PIERRE DE ST-CLOUD. — Bladz. 285, in verband met de Variante by CHABAILLE, bl. 127, heeft men *La branche d'Ysengrim et de Renart et dou gresillon*:

Un jour issi fors d'une lande
Ysengrins, por querre viande, enz.

Letterlyk de aenhef van *Reinardus* :

Egrediens silvam mane Isengrimus, ut escam
Jejunis natis quaereret atque sibi.

Bladz. 287 staet in betrekking tot de kraeivangst in ons tweeden boek bl. 145 en 146; doch zeer obsceen behandeld. — Bladz. 307 *Si conme Ysengrin s'ala plaindre de Renart à la cort le roi*: eene uitbreiding van het geval wegens de eedsaflegging (*R^t V^s 79-85*). — Het tweede deel begint met de fraeiste aller *branchen*, gedeeltelyk nagedrukt in de *Bylagen* hierachter. Ook de schryver van dit stuk kent geen en anderen franschen *Renart* dan dien van *PERROT DE ST-CLOUD* (*V^s 9649*), en zegt zyne stof gehaald te hebben uit zekere geschrevene historie :

V^s 9659 Ce dist l'estoire *es premiers vers* ;

En dan volgt de vertaling der *eerste versen* van *Reinaert*: *Het was in enen sinxendage*, enz. Nog tweemaal spreekt hy van dezelfde historie :

V^s 10036 Si conme en escrit le trovon,
10595 Si con nos trovons en l'estoire ;

Doch welk *Escrit*, welke *Estoire*? Geene andere dan onze vlaemsche *Reinaert*. De vergelyking der twee texten laet deswege geen twyfel over. Treffend bewyzen dit, in het byzonder, de volgende rymregels : *V^s 50* van *Reinaert* is by hem *V^s 9670, 83-9688, 85-9691, 246-9764, 522-10179, 525-10190, 541-10182, 545-10198, 549-10199, 550-10200, 577-10240, 578-10241, 652-10282, 653-10283, 678-10292, 679-10293, 703-10316, 706-10290, 723-10338, 724-10339, 746-10364, 804-10393, 943-10414, 944-*

10415, 952-10416, 987-10429, 997-10435, 1051-10473, 1054-10474, 1077-10498, 1176-10564, 1179-10569, 1187-10573, 1198-10572, 1301-10632, 1442-10744, 1445-10750, 1706-10888, 1707-10889, 1725-10896, 1730-10912, 1731-10913, 1734-10915, 1735-10916, 1820-10938, 1828-10980, 1835-10986, 1843-11015, 1844-11016, 1849-11018. Ja, wat meer is, in V^s 10493 laet hy zelfs het *vlaemsche* woord *willecome* staen, op de zelfde plaets waer hy het in *Reinaert* aentrof, V^s 1073. Later, van den nederlandschen text afwykende, beroept hy zich op zyne historie niet meer, en gaet dan zyn eigen weg. Kan er wel een sprekender bewys van navolging gevonden worden?

Bl. 131 van hetzelfde tweede deel leest men eene biecht van den vos, veel overeenkomst hebbende met V^s 1485-1511 hierachter. — Bl. 145 *C'est la bataille de Renart et d'Ysangrin* (Zie myne aenmerking bl. 251) — Bl. 155 en 156 het geval van Tibert en den pastor. De klacht der vrouw luidt aldaer :

Lasse! fet-ele, malostrue!
 Ne serai mès chiere tenue;
 Mesire a perdue sa joie
 Por quoi chiere tenue estoie:
 Or n'aura-il mès de moi cure
 Quant il a perdu s'anbléure;
 Or sai bien qu'il me gerpira
 Quant il aidier ne se porra.
 Moult sui ore triste et dolente,
 A joie ai usé ma jovente;
 Il me donnoit si biax mengiers
 Et les bons dras plus volentiers!

Men ziet, het is wederom eene byzit. De schryver moet den grondtext gekend hebben; want verschillende regels zyn gelykluidend, B.V. V^s 13776 met R^t V^s 1245. — Bl. 176 het geval in den put (R^t 6432-6455). — Bl. 212 begint de

branche gemaakt door een' geestelyken van *La croiz en Brie*, volgens het mondelyk verhael van een ander :

L'estoire le tesmoigne à vraie,
 Uns bons conterres l'averaie
 Qui toz les conterres sormonte,
 A celui oi conter le conte.

De vos zegt daer, onder andere, V^s 15876 :

Si ai maint bon conseil doné:
 Par mon droit non ai non Renart.

Beduidende in hedendaegsch fransch: *c'est ainsi que j'ai donné souvent un bon conseil, et que mon vrai nom (mon droit nom) est Renart*. Wy zullen straks zien dat *Raginhart* (by verkorting *Rainart*) in het oudduitsch *raedsman* te kennen gaf; weshalve de mondelyke overlevering, waeruit deze schryver puttete, ook van eenen duitschen aert was. — Bl. 305 *C'est la branche de Renart si come il fu mires* (Zie myne aenteek. bl. 225); waerschyalyk door een' vlaming, van den kant der stad Teruane, geschreven (V^s 18216).

Het derde deel begint met eene *branche*, welke almede naer een mondelyk verhael is opgesteld:

G'en di por ce une aventure,
 Ou ge ai mis toute ma cure;
 Ge l'oi dire à un viellart;

Doch de vuile inhoud moet by ons niet gezocht worden. — Bl. 28 geeft de *branche* van *Richart de Lison*,

Qui l'a translátée en romanz.

Wat aengaet *Le couronnement Renart* van *Marie de France*, waermede het vierde deel van *MÉON* aenvangt, het bevat eene Satyre tegen de Minnebroeders en de Jacobiters, en is onzer dierenfabel geheel vreemd. De daer achter volgende *Renart le nouvel*, door den vlaming *JAQUEMARS GIELEÉ*,

omtrent het jaer 1290 vervaerdigd, is ook meest allegorie en satyre; doch beide dichtstukken, zegt GRIMM, *beide zeugen für Flandern, den classischen boden der Thierfabel, denn auch Marie muss die idee zu ihrem gedicht, das sie den grafen Wilhelm von Flandern zugeignet, dort geschôpt haben* (1).

Zy zegt naemlyk, dat zy schreef voor

Preu vaillant conte Williaume
Qui jadis fu conte de Flandres;

En lager :

Ha ! cuens Guillaume conquerans
N'estié mie fors que d'onor :
A droit on vos tint a singnor
Et çou fu drois à mon avis :
N'est merveille si le marchis
De Namur de çou vos resamble.

Het zou my te verre buiten myn bestek brengen, wilde ik al de zinspelingen op Vlaenderen aenhalen, welke men in de fransche *Renarts* ontmoet. Ik vergenoege my met het opgegevene, om aen te toonen, dat niet *wy* by de franschen geput, maer *zy* het onderwerp hunner gedichten of by ons, of uit de frankische volkssage, gehaald hebben. Vele van hunne trouveres verkeerden aen het hof der vlaemsche grafen, inzonderheid aen dat van Philips van den Elzas, den weldoener en vriend van *Chrestien de Troyes*. De *Roman du chevalier au lion* van dezen laetsten vangt byna op de zelfde wyze aen als onze *Reinaert*, te weten, met eene hofhouding omtrent sinxen (2). De fransche tael bloeide des tyds zeer in Vlaenderen, in zoo verre dat graef Boudewyn, op het laetst der twaelfde eeuw, onderscheidene historien

(1) REINHART FUCHS, bl. CXLVIII. Het is twyfelachtig wie Marie de France door *conte Williaume qui jadis fu contes de Flandres* mag bedoeld hebben. Zie daerover LE GRAND D'AUSSY, *Fabliaux*, IV, p. 321, ROQUEFORT, *Poésies de Marie de France*, I, p. 18. ROBERT, *Fables inédites*, I, p. CLIII, en l'abbé DE LA RUE, *Essai historique sur les bardes, les jongleurs et les trouvères*, III, p. 70.

(2) *Histoire littéraire de la France*, XV, p. 193 en 235.

ten gebruike der ingezetenen in die tael liet opstellen. *Baudouin*, zegt DE GUYSE, *fit par le conseil des grands clerics de ses états recueillir et composer des histoires reduites en forme abrégée, et les fit rediger en langue française* (1). De dichter van *Reinaert* schynt alstoen een *grand cleric*, zoo wel in het fransch als in het nederduitsch, geweest te zyn, en dit verklaert ons waerom hy sommige namen, als *Cor-tois*, *Malpertuis*, *Malcrois* en *Pinte*, uit eerstgenoemde tael ontleende.

Na aldus den oorsprong en ouderdom der Nederland-sche dierenfabel, in derzelve dubbele ontwikkeling van de twaelfde en dertiende eeuw, toegelicht te hebben, blyft ons overig te zien, wat er van onzen *Reinaert* in het vervolg van tyd, ook by andere natien, geworden is. Zyne verwantschap met de oostersche, grieksche en latynsche fabels door GRIMM allervoortreffelykst aengetoond en beoordeeld zynde, laten wy hier onaengeroerd (2).

(1) WARNKOENIG, *Histoire de la Flandre*, I, p. 213.

(2) In het voorbygaen kan ik nogthans niet nalaten by de door GRIMM aengehaelde fabels nog iets te voegen. In de *Flowers of Persian literature*, London, 1804, In-4^o bl. 198 vindt men uit de *Fables from the Baharistaun of Jaumee* het volgende verhael in het persisch gedrukt, dat zeer groote overeenkomst heeft met *Reinaert V* 1516 en volgende. Ik schryf de daerbygestelde engelsche vertaling over: « A fox once scraped acquaintance with a wolf, and joined him as a companion on a journey. They came together to a vineyard; but the door was shut, and the fence was hedged round with brambles. An entrance is diligently sought for on every side, until, at length, they came to a gap, wick would indeed admit the fox tolerably well, but the wolf with the greatest difficulty. The fox first easily made his way through it and the wolf followed, but not without considerable exertion. They perceive a profusion of various sorts of grapes, with they are prompted to taste: in short, there was an abundance of fruit, of different kinds and colours. The crafty fox hat continually an eye upon the manner in which he was to get out again; but the wolf, forgetful of his safety, crammed himself as much as he could. The keeper of the vineyard, having observed the thieves, seized a handful of switches, and came running unexpectedly upon them, with a view to chastize the culprits. The slim made fox, taking to flight, darted through the gap as quickly as possible; but the wolf, being more fat and having stuffed himself too much, stuck by the way. The keeper of the vineyard following him up, so severely trimmed the poor devil, that, half dead, most of his hair torn out and with his hide besmeared with gore, he scrambled out at the gap. »

Om kort te zyn zullen wy ons overzicht bepalen tot een vluchtig doorloopen van de volgende

BIBLIOGRAPHISCHE LYST (1).

In het Nederlandsch :

Die historie van Reinaert die vos. Aen het einde: Gheprent ter Gouden in Hollant by mi Gheraert Leeu den seventienden dach in Augusto. Int jaer MCCCC ende LXXIX, 4^o goth. Eene prosavertaling van Reinaert, volgens de om-dichting van WILLEM UTENHOVE, en afgedeeld in 43 kapittels. Een exemplaar is in de bibliotheek te s'Gravenhage, en schynt het eenigst bekende.

(1) Wie de *Historia litteraria* van *Reinaert* wil bestuderen kan, behalve de vroeger en hier ter plaetse opgenoemde werken, nazien : MORHOF *Unterricht von der teutschen Sprache und Poesie*, bl. 333; FAUCHET *Recueil de l'origine de la langue et poésie française*, p. 197; — MASSIEU, *Hist. de la poésie française*, p. 177; — HACKMANNI *Programma de morali apologo poetico, qui nostra vernacula de Reineke Vos appellantur*, Helmstad, 1709, in-4^o; — *Guilielmi Neubrigensis Historia Anglicana*, edit. HEARNE, III, p. 743; — GOTTSCHED'S *Neuestes aus der anmuthigen Gelehrsamkeit*, 1757, bl. 112; — LANGLET DU FRESNOY *Bibliothèque des romans*, II, p. 313; — DREYER'S *Nebenstunden*, I, p. 1-256; — HERDER'S *Zerstreuten blätter*, V, p. 219; — REINMANN'S *Litterarische hist. der Teutschen*, IV, bl. 664; — PANTZER *Annales typogr.* p. 372; — VISSCHER'S *Naamlyst*, bl. 9; — MEERMAN *Origines typogr.* II, p. 291; — FLÖGEL'S *Geschichte der komischen litteratur*, III, p. 28; — ROQUEFORT *De la poesie française dans le XII^o et XIII^o siècles*, p. 171; — NASSER'S *Vorlesungen über die geschichte der deutsche poesie*, I, 145, 183; — KOCH'S *Compendium der deutsche lit. gesch.* I, p. 146; — *Neuer deutscher Merkur*, 1796, II, bl. 121; — KINDERLING'S *Geschichte der N. sächsischen sprache*, bl. 5, 359; — *Bragur*, III, p. 326, IV, p. 186; — SAXII *Onomasticon*, VII, p. 355; — JÖRDENS *Lexikon deutscher dichter*, IV, bl. 307; — EICHORN'S *Geschichte der litteratur*, II, bl. 225; — TIADEN'S *Gelehrtes Ost-Friesland*, I, p. 19; — SPANGENBERG'S *Vaterland. Archiv*, V, p. 79; — GRUBER'S *Wörterbuch der Aesthetik*, I, p. 147, 519; — BOUTERWEK'S *Geschichte der poesie*, V, p. 57, IX, bladz. 347; — VONDER HAGEN'S *Grundriss zur geschichte der deutsche poesie*, p. 422; — *Jenaer Literatur zeitung*, 1814, Ergänzungs blätt. I, p. 49; — DIEDIN, *Bibliotheca Spenceriana*, IV, p. 244; — SCHELLER'S *Bücherkunde der sassisch Niederd. sprache*, p. III; — EBERT'S, *Allgemeines Bibliographisches Lexicon*, II, p. 603; — BRUNET *Manuel du libraire, Suppl.* II, p. 165; — HOFFMANN'S *Horae Belgicae*, I, p. 125 en *Fundgruben* I, p. 240; — *Hanoversches Magazin*, 1828, p. 680; 1829, p. 321, 335; — BOSWORTH'S *Origin of the dutch*, London, 1836, p. 18; — *Biographie universelle de MICHAUD* XVII, p. 334, XXXIX, p. 533, enz.

Die historie van Reynaert de vos. Aen het einde: *MCCCC en lxxxv opten vierden dach van junio. Deo gracias. Delf in Hollant.* 4^o goth. 112 bladen; herdrukt onder den zelfden titel met byvoeging van: *zum genauen Abdrucke befördert von LUDEWIG SUHL, Stadtbibliothekar in Lubeck.* Lubeck en Leipzig, 1783, 12^o. Ik heb my van dezen laetsten druk be- diend. Hy begint met de volgende Prologe: « Hier beghint » die historie ofte die parabolen van Reynaert die vos In » welcken historie bi parabolen bescreven sijn veel scoen » leren ende merkelige punten. by welke punten men mach » leren kennen die subtile cloecheden die dagelics gehan- » teert ende ghebruyct worden onder den raet der heren » ende prelaten gheestelic ende weerlic ende onder die » coopluiden. ende oec onder den gemeenen volc Ende dit » boec is ghemaect tot nutscap ende tot profijt alre goeden » menschen op dat si daer in lesende sellen mogen verstaen » ende begripen die voernoemde subtile scalcheden die da- » gelics inder werelt gebruyct worden. niet om dat mense » gebruyken sal. mer om dat hem elc mensche sal mogen » wachten ende hoeden dat si vanden scalken niet bedrogen » en worden. ende soe wye dan volcomen verstant hier of » wil ontfangen die moet hem poeghen dicwijl hier in te le- » sen ende naerstelic aen te mercken dat ghene dat hy leset. » wanttet seer subtyl geset is. ghelijck als ghi al lesende » vernemen sult. also datmen met een overlesen den rech- » ten sin of dat rechte verstant niet begripen en can. mer » dicwijl over te lesen. soe ist wel te verstaen. ende voer » den verstandelen seer ghenuechtelijck ende oeck profi- » telijk. »

Reynaert de Vos. Een seer ghenouchlicke ende vermake- liche historie: in franchoyse ende nederduytsch. Reynier le renard. Histoire tres ioyeuse et recreative, en francois et bas

allemand. tAntwerpen by Christoffel Plantijn int iaer MDLXVI. Klein 8°, 160 bladzijden van twee kolommen, in 70 kapitels afgedeeld, met houtsnedes. De opdracht is onderteekend door JOANNES FLORIANUS, den vertaler van *Ovidius Metamorphosis*, gedrukt in dezelfde stad by *Hans de Laet*, 1552. Ik heb het boekjen nergens kunnen vinden, en weet ook niet of men hetzelfde bedoeld hebbe in den *Appendix catal. librorum prohib.* achter *Philippi II regis catholici edictum de librorum prohibitorum catalogo observando, Antverpiae ex officina Ch. Plantini*, 1570, in-8°, p. 91. Wellicht zyn er nog andere Reinaerden tusschen 1485 en 1566 uitgekomen.

Reinaert de Vos vermakelyke historien, Delft, 1603, 8°.

Reinaert de Vos of het dieren oordeel, Antwerpen, 1614, 4°; aldaer herdrukt en *verbeterd* (dat is, verminkt) 1662, 4°; met eene *Approbatie van M. van Eynatten, canonik en scholaster*, die het boek aenpryst voor de scholen. Van dezen verbeterden text bestaen er zeker wel *honderd* editien. Alle jaren werd hy herdrukt, en op verschillende plaetsen.

Een seer genoeglyke en vermakelyke historie van Reynaert den Vos. Amsterdam by *Lootsman* 1712, 8°, en by *Van Putte* 1736, 12°.

Reintje de Vos van HENDRIK VAN ALKMAAR, door *JACOBUS SCHELTEMA*, Haarlem 1826, 8°; zynde de nedersaksische text van *SHELLER*, met eene prosa-vertaling. *SCHELTEMA* gaf zich veel moeite om eenen *Hendrik van Alkmaar* in Holland te ontdekken, en vond dien in *BURMAN'S Utrechtsche jaarboeken* III, bl. 109; doch daermée was hy weinig gevorderd, gelyk wy straks zien zullen.

Reinaert de Vos, naer de oudste beryming, door *J. F. WILLEMS*, Eecloo 1834, klein 8°.

In het Engelsch:

Hyer begynneth thystorye of Reynard the foxe, gedrukt te Westminster by CAXTON, 6 *juyn* 1481, fol. goth. Men kent slechts drie exemplaren, en nog zeldzamer is een nadruk van PYNSON, waervan de heer DOUCE een defect stuk bezit. CAXTON vertaelde naer het Nederlandsch, zoo als hy zelf aen het slot betuigt: « I have not added ne mynussed but have » folowed as nyghe as I can my copye whiche was in dut- » che, and by me Willm Caxton translated into this rude » and symple englyssh. »

The most delectable history of Reynard the fox, newly corrected and enlarged with excellent morals and expositions. London 1671, herdrukt 1681, 4^o; met slechte hout-sneden. *The third edition, London, printed by W. O. and sold by C. Rates, 1708, 12^o*; waer achter gevoegd is *The history of Cawwood te Rook, or the assembly of birds.*

The shifts of Reynardine the son of Reynard the fox, new published for the reformation of mens manners. London, Ed. Brewster, 1684, 4^o.

The crafty courtier, or the fable of Reinard the fox, newly done into english verse, from the ancient latin jambics of Hartm. Schopperus, London, Nutt, 1706, 8^o.

In het Nedersaksisch:

Reynke de vos. Aen het einde: *Anno dni MCCCCXCVIII, Lübeck, 4^o, goth.*, met houtsneden. Slechts één exemplaar bekend, thans in de bibliotheek van Wolfenbützel. Het is eene berymde vertaling van onzen *Reinaert*, naer de omdichting van WILLEM UTENHOVE, schier woordelyk en doorgaens met dezelfde rymklanken wedergegeven. GRIMM ziet NIC. BAUMANN voor den vertaler aen, hetwelk door HOFFMANN nog wordt

betwyfeld. Laetstgenoemde geeft in zyne nieuwe uitgave (*Inleitung* bl. XII en XIII) de plaetsen op, welke, in vergelyking met den vlaemschen text, uitvoeriger of voortreffelyker zouden omgedicht zyn; doch de meeste vindt men in de varianten van *Willem* terug; en hetgeen de Sas er by gedaen of veranderd heeft, is veeleer verslechting dan verbetering. Zyne vuile aventure van Reineke met de wolvin, V^o 1090-1166, verdient zeker geen aenpryzyng, en zoo is het ook nog met andere plaetsen. Zie myne aenmerkingen bl. 168. Ten einde men beide texten te gemakkelyker moge kunnen *en parallele* brengen, heb ik de kapittels van den REINEKE, waer zy beginnen, in margine van den nederlandschen text aengewezen.

Reyneke de Voss, Rostock, L. Dietz, 1522, 4^o, met hout-sneden; door N. BAUMANN bezorgd, die in de voorrede als schryver liet optreden zekeren HINREK VAN ALCKMER, wat echter een verdichte naem blykt te wezen, eveneens als zyne verklaring: « Ick *Hinrek van Alckmer*, scholemester un tuchtlerer des eddelen dogentliken vorsten un heren, *Hertogen van Lotryngen*, umme bede wyllen mynes gnedyghen heren, hebbe dyt yeghenwerdyge boek uth walscher *und* franszösescher sprake ghesocht un ummeghesath in dundesche. » Dus uit twee spraken? ja, en wel uit die van *Lombardie* en van Frankryk; want later, sprekende van *ebrekerie* (overspel) zegt hy (achter het derde kapittel), *dat leyder wol schüd in Lombardyen un in Wallant, dar dyt boeck ghedychtet is.* » Louter verdichtsel. Men ziet hieruit, dat men aen den inhoud van toegevoegde *prologen* niet te veel prys moet hechten, inzonderheid wanneer zy met den inhoud van het werk stryden. Dezelfde L. Dietz drukte nog vier anderen uitgaven in 4^o, 1539, 1543, 1549 en 1553, onder den titel van *Reynke de Voss de olde, nyge gedrucket*

mit sidlickem vorstande und schonen figuren, erluchtet unde vorbetert. Gelyke titel wordt ook gelezen voor eene slechte uitgave by *Zephelius*, te *Francfort aen Mein*, 1562, 4°. De prosaischen aenmerkingen achter de kapitfels zyn in de uitgaven van *Dietz* naer de gezindheid der protestanten uitgebreid, of weggelaten.

Van Reyneken Voss dem olden, syner mennichvoldig lyst und behendicheyt, *Francf. à. M.* bey *Cyriaco Jacobo*, 20 *März* 1550, 4°; met houtsneden. Verschilt zeer van den text des jaers 1498.

Reyneke Vosse de olde, nye gedrucket, mit sidlykem vorstande unde schonen figuren. *Rostock*, *S. Molleman* 1592, 4°. In bedorven nedersaksisch.

Reyneke Vosz dat isz ain schön und nütte gedichte. *Hamburg* by *Lange*, 1604, en by *Frobenius* 1608; beide in 8°, met houtsneden.

De olde Reynike Voss, feyn zyrliken up nyge gedrucket, *Hamburg*, *Dosen*, 1660, 8°; met houtsneden.

Reineke de Vos mit den koker. Verlegt van Frytag, Boeckhändler in Wulffenbüttel, 1711, 4°; door *F. J. Hackmann*, professor te *Helmstadt*, bezorgd, naer den text der *Lübeck*-sche uitgave van 1498. De koker is geen dierenfabel, maer een zedenspreukig gedicht, dat echter weinig om 't lyf heeft.

Reineke de Voss mit einer verklaring der olden sassischen worde. *Eutin*, *Struve*, 1798, 8°. Uitgegeven door *Bredow*.

Reineke de fos fan Hinrek fan Alkmer upt nye utgegeven unde forklared dorg D^r K. F. A. Scheller, *Brunswyk* 1825, 8°. Men beschuldigt den uitgever, dat hy den text van den *Lubeckschen* druk des jaers 1498 op sommige plaetsen eigendunkelyk verbeterd, en geheel naer zyne byzondere spelling (in zyne voorrede ontwikkeld), veranderd heeft.

Reineke Vos. Nach der Lübecker ausgabe vom jahre 1498, mit einleitung, glossar und anmerkungen von HOFFMANN VON FALLERSLEBEN. Breslau 1834, 8°. Keurige uitgave, verzeld van een welbewerkt Glossarium.

In het Hoogduitsch:

Reeds op het einde der twaelfde eeuw schreef HEINRICH DER GLICHSENAERE een gedicht van *Reinhart*, waerschyndlyk in navolging onzer vlaemsche en latynsche fabels; doch van zyn werk is geen handschrift overgebleven, niets, dan eene omwerking en verkorting van eenen ongenoemden uit de dertiende eeuw, die de fransche *branchen* moet gekend hebben, en een paer namen verfranschte: *Hersant*, *Schanteklér*. GRIMM heeft dit opstel uitgegeven in zynen *Reinhart fuchs*: vroeger was het gedrukt in *Koloczaer codex altdentscher gedichte*, Pest 1817, 8°, p. 361-420. Met V^o 1321 beschryft de dichter de hofhouding van Koning Nobel, en volgt den loop der gebeurtenissen als in *Reinaert*; zyn verhael heeft nogthans meer overeenkomst met de *branche*, hierachter in onze Bylagen medegedeeld. Zoo vindt men er, onder andere, de *miraculeuse* genezing in van den haes op het graf van Coppe, ten gevolge van welke deze laetste als een martelaresse beschouwd wordt. Voor het overige zyn al de in het hoogduitsch gedrukte Reinaerden, welke wy nu gaen opnoemen, vertalingen of navolgingen van den Saksischen *Reineke*.

Reinicken Fuchs. Das ander teyl des buchs Schimpff und Ernst. Francfurt aen Mein, by *Cyriacus Jacobus*, 1544, fol. Berymde vertaling, door MICH. BEUTHER bezorgd, « dessen arbeit, zegt GRIMM, durch auslassungen und ungeschickte behandlung so sehr sündigt, dass sie unlesbar ist, und alle anmut der dichtung verwischt. » Nadrukken bestaen er van

1556, 1562, fol; 1574, 1587, 1590, 1608, 1617, 8°; deels by *Zephelius*, deels by *Bassaeus* in dezelfde stad Francfort aen het licht gekomen.

Reineke Fuchs, auff dass neue mit allerhand jetziger zeit üblichen reim-arten ausgezieret, mit etzlichen hundert verssen bereichert, mit unterschiedlichen sitten und lehrsätzen verbessert. Rostock, by *Wilde*, 1650, en 1662, 8°; met slechte houtsmeden. Ook in rym, met eene nieuwe glosse, volgens den smaek van dien tyd. Na deze uitgave is de hoogduitsche prosa bearbeid, getiteld: *Der listige Reineke Fuchs, das ist ein sehr nutzliches lust-und sinnreiches Büchlein*, waervan menigvuldige drukken bestaen.

Heinrichs von Alkmar Reineke der Fuchs mit schönen Kupfern, nach der Ausgabe von 1498 ins Hochdeutsche übersetzt, von J.C. GOTTSCHEDEN, Leipzig und Amsterdam, verlegt Peter Schenk, 1752, in klein folio. De geëtste platen zyn vervaerdigd naer teekeningen van den nederlandschen kunstenaer ALLERT VAN ELVERDINGEN, wier originelen met de bibliotheek van den hertog van *Marlborough* te Londen, in 1819, verkocht zyn.

Ritter Reineke von Waldburg. Dresden 1791, 8°. Eene vrye nadichting.

Reineke Fuchs in 12 gesängen, von J. WFG. VON GOETHE, Berlin, by Unger, 1794, 8°. In hexameters vry gevolgd naer den nedersaksischen text. Dit gedicht van den grooten GOETHE is in het deensch overgebracht door den beroemden OEHLENSCHLÄGER, Kiöbenhavn, 1806, 8°.

Reineke Fuchs. Ein volksbuch. Aus den plattdeutschen reimen in hochdeutsche prosa aufs neue getreu übertragen, Tübingen, by Osiander, 1817; langwerpig 8°, met pl.

Reineke der Fuchs von D. W. SOLTAU, in 4 büchern und

12 *gesängen*, Berlin 1803, Braunschweig 1823, 8°. In viervoetige rymen.

Reineke Fuchs, gesaubert und abgekurtzt von F. RASMANN, Heilbron, 1822, in 24°.

In het Deensch:

En Raeffuebog, som kaldes paa tyske Reinike Foss, nu nylige fordanskit aff HERMANN WEIGERE. Lubeck, by J. *Richolff*, 1555, en Kopenhagen, by P. *Hake*, 1656, beide in 4°; met houtsneden. Berymde vertaling naer het hoogduitsch; later omgewerkt in een' anderen druk, Kopenhagen, 1747, 8°.

In het Zweedsch:

Reyncke Foss, thet är en skön och nyttigh dicht. Stockholm, by *Meurer*, 1621, 8°. In rym, naer het deensch.

Reinick Fuchs eller michel ráf, 3 uplagan. Stockholm 1775, 8°. In prosa. Er bestaet ook eene *Yslandsche* overbrenging.

In het Fransch:

Le livre de maistre Regnard et de dame Hersant sa femme, livre plaisant et facetieux. Imprimé nouvellement a Paris par PHILIPPE LE NOIR, libraire. Klein 4°, goth.; zonder jaer-teekening; doch volgens BRUNET niet vóór 1521 gedrukt. Dit boek bevat de prosaische vertaling van JEAN TENESSAX, bewerkt naer *Renart le nouvel* van JACQUEMARS GIÉLÉE, en is herdrukt onder den titel van *Le docteur en malice, maistre Regnard, démontrant les ruses et cautelles qu'il use envers les personnes*, Rouen 1550, en Paris 1551, in 18°, fig. MARCHAND en PAQUOT spreken nog van andere editien; doch men twyfelt of zy bestaen.

Le Renard ou le procez des bestes, traduction enrichie de figures en taille douce, Bruxelles, chez Jacques Panneels et Charles De Vos, 1739, 8°. Met eene goedkeuring van den 6 july 1739, door H. J. Lambert, censeur et examinateur des livres. Het is eene vertaling der nieuwere vlaemsche prosa; doch de namen der dieren zyn veranderd: Reinaert heet *Trigaudin*, Isengrim *Glouton*, Grimbert *Dominant*, enz. BARBIER in zyn *Dictionnaire des Anonymes*, N° 16311, zegt dat dit boekjen in 1788 te Parys herdrukt is, onder den titel van *Les intrigues du cabinet des rats*; men mag echter daer aen twyfelen; want de ratten hebben met onzen Reinaert niets gemeens.

De heer ROBERT belooft ons eerlang eene uitgave van *Renard le contrefait*.

In het Latyn :

Opus poeticum de admirabili fallacia et astutia vulpeculae Reinekes. Auctore Hartmanno Schoppero, Novoforense Norico. Francf. a. M., by *Fabritius* 1567, en by *Basaeus*, 1574, 1579, 1580, 1584, 1595, in 12°; met fraeie houtsneden van J. AMAN (of AMMON?) en VIRGILIUS SOLIS, mids-gaders eene opdracht aen keizer Maximiliaen den II. Het boek bevat eene vloeiende vertaling in versen naer de hoogduitsche rymen van MICH. BEUTHER :

Quos, puto, Saxonico *Beutherus*, ore loquentes
Germano jussit cultius ore loqui.

SCHOPPER kende den oorspronglyken schryver van *Reinaert* niet: *Ego autorem libelli ubi cognovero, ab ipso libentissime, si quid a me neglectum inconditumque allatum est, corrigi ac emendari patiar.* Hy ondernam het werk in vroegere jaren :

Quem condidi florentibus
 Hartmanus annis integer
 Ad castra natus Norica,
 Cum quatuor natalibus
 Annum videns vigesimum
 Dum cæsar in feros Getas
 Secundus armis fortibus
 Maximilianus fulminat.

Volgens EBERT is de eerste, volgens BRUNET de tweede uitgave (aen het einde het jaer 1575 hebbende), voor de beste te houden. Deze vertaling heeft niet weinig bygedragen, om den inhoud van onzen Reinaert by vreemde natien kenbaer te maken.

NAMEN DER DIEREN.

REINAERT, de Vos (soms ook REINER gespeld), *metten roden baerde* V^s 60; *dat felle dier* 88; *die felle man* 105; *meester* 154, 6017; *scone jongelinc* 223; *gerecht man* 263; *die felle gebure* 343; *die felle sage* 395; *die felle* 614; *die ribaut* 938; *rode scalc, felle gier* 940; *felle creature* 1704; *ongetrouwe* 1705; *onreine vraet* 1738; *onreine quaet* 1801; *heer* 1015; *felle gast* 1888; *die felle vode* 1948; *quaet wicht* 3405; *vuule wicht* 3660; *van rade wijs ende vroet, ende van groten geslachte* 3694; *de rode* 3745, 3771; *raet* 3834, 6178, 7771; *vuul catijf* 5286; *snel ter jacht* 6125; *lose scalc* 6272; *lose vos* 6920; *souverein baljuw* 7611.

Zyn vader hiet ook REINAERT, V^s 6017, *die listige oude* 2370; *die vroede, die boude* 2398; *studeerde te Montpellier in medecinen* 5952.

De naem van *Reinaert* of *Reinhart*, vroeger *Reginhart* of *Raginhart*, en nog vroeger *Raginohart* en *Ragnohart* geschreven, in oorkonden der zevende, achtste en negende eeuw, beteekent zooveel als *raedgever*, en is afgeleid van het Gothisch woord *ragin*, *regin*, dat is, *consilium*. Bewyzen hiervan geeft GRIMM, bl. CCXL, CCXLI, en MASSMANN in MONE'S *Anzeiger*, 1835, bl. 184. Zie ook hiervoren bl. XLIV. Men gelooft dat het meermaels betwifelde woord *Rachinburjo* of *Rachimburgus*, als *consilium ferens*, van den zelfden wortel stamt. BENEKEN, daerentegen, in zyn' *Teuto oder Urnamen der Deutschen*, bl. 389, vertaelt *Reinhart* door *fester herr*; doch deze verklaring houdt geen steek.

ISENGRIM, de Wolf, oom van *Reinaert* V^s 1632 (doch zie V^s 1486) *de heer* 187, 2886; *die grise* 2266; *maerscalc* 3822; *can walsch, dietsch ende latijn* 4047; *sterc, groot ende lanc* 6516, 7115; *de hongerige* 6599, 6637; *die van honger* GRIMT 6449; *nie soo sat, hi en had geerne meer gehad* 6485; *sterke vraet* 6767; *groot maer sonder hert* 6864; *heeft soo menich lam verslonden* 7018.

Veeltyds schreef men ook ISENGRYN (in het Hollandsch handschrift byna altoos YSEGRIM, zelfs daer, waer het rym *ijn* vorderde). De oorzaak daarvan is, dat men oulings by ons gewoon was in veel woorden de *m* met de *n* te verwisselen. Zoo zyn *grimmen* en *grynen* eenerlei; zoo stelde men *pelgrijn* voor *pelgrim* (V^s 3017), *ic bem* voor *ic ben* (V^s 380); zoo rymde *man* op *nam* (V^s 105); *gram* op *began* (V^s 107), enz. By de Duitschers hiet *Otnit's* en *Dieterich's* helm zoo-wel *Hildegrijn* als *Hildeggrim* (GRIMM'S *Deutsche Mythologie*, bl. 146). Ik kan derhalve met het gevoelen van MONE niet instemmen, in den *Anzeiger für Kunde der teutschen Vorzeit* uitgedrukt, jahrgang 1835, bl. 48, als zoude *Isengrim*

by uitsluiting een hoogduitsche naem zyn , en geen nederlandsche. De latynsche dierenfabels , in Vlaenderen opgesteld , spellen toch volstandig *Isengrimus*. « *Isan*, eisen ist » keine niederländische Form , zegt die geleerde schryver , » und dieser namen widerstreitet schon der Ansicht , dass » die Sage vom Isengrim einen niederländischen Ursprung » habe. Die Oertlichkeiten beweysen nur die niederländische » Aneignung. Wir wissen , dass die sachsische und nieder- » ländische Mundarten schon zu Anfang des 9^{ten} Jahrhun- » derts das auslautende *m* in *n* geschwächt hatten , fol- » gerichtig zeigen die späteren Niederländer so wie die » Franzosen fast nur die form *Isengrijn* für *Isengrijm*. Da » in der sage Isengrim eine besondere Bedeutung hat , also » kein gleichgültiger Namen ist , so muss man die Kenntniss » dieser Bedeutung bei jenem Volke suchen , welches den » Namen am häufigsten gebraucht hat. » Uit dien hoofde besluit hy dan ook , dat de naem *Isengrim* ons uit Beieren zy overgekomen , vermids men dien in de oude charters van dat land , sedert de negende tot in de dertiende eeuw , het meest aentreft (1).

Niemand zal ontkennen dat *Isengrim* een historische heldennaem geweest zy ; ik neem ook aen , dat *Isen* yzer , en overdrachtelyk *zwaerd* , beduidde , en dat men dus door den naem zooveel als de *grimmige met het zwaerd* verstonde. Immers , deze verklaring stemt wel overeen met het gezegde van den wolf in den *Reinardus* , lib. I , V^s 1481 :

Hinc et *ab antiquis* cognominor *Isengrimus*
Corniseca ;

Want men kan geen hoornkliever , geen hoornhouwer zyn ,

(1) By de door hem aangewezenen plaetsen kan men nog voegen *Isangrim episcopus* , op het jaer 933 , in PERTZ , *Monumenta germaniae historica* , I , p. 94.

zonder een snydend werktuig te bezigen. Ik twyfel echter of myn geleerde vriend MONE zyne stelling zou kunnen voldingen. In Beieren, evenzeer als in Belgie, schreef men *Isengrin*, *Isengrinus*, *Ysengrynnus*, *Isencrin*: dit blykt uit de voorbeelden door hemzelf aangevoerd; en wat *Isen* betreft, deze vorm was ook onzer tale niet vreemd, en is nog bewaerd gebleven in *Isendike* (de yzersterke dyk), alzo genoemd in brieven van het jaer 984 (1); in *Isenkruid* by KILIAEN *verbenaca*; in *Isenbart*, een mans- en vogelsnaem (*Theutonista aurifex*); in *Isenberg* en *Isenloo*, by Veurne gelegen; in *Isenbruin*, een lakenkleur; in de Nederlandsche familienamen *Isenghien*, *Isendoorn*, enz. Bovendien heeft het Anglosaksisch almede *Isen*; zoo dat men deze vorm niet uitsluitelyk aen Hoogduitschland mag toerekenen.

Dat *Isengrim* in Beieren als mansnaem veel meer voorkomt dan by ons, schynt my, ten aenzien van den oorsprong der dierenfabel, juist tegen MONE, en tegen dat land, te getuigen. Waer de sage van Isengrim zoo sterk in omloop, zoo algemeen bekend was, als in Vlaenderen, in zoo verre dat het volk er den *spotnaem* van *Isengrimmers* aen hebzuchtige grooten gaf, daer kan de heldennaem, verachtelyk geworden zynde, niet zoolang voortgeleefd hebben, als elders. Intusschen is er toch tot heden toe binnen Oostende eene familie overgebleven, die zich *Isengryn* noemt.

Doch het komt my voor, dat *Isen* van *Ysen*, dat is, tot ys worden, of door koude schrik bevangen zyn (*horrere*), mag worden afgeleid (2). Wellicht zyn *Isen* en *Iser* niet anders

(1) *Responsum ad quæsitum: Quelles sont les places dans les Pays-Bas, qui depuis le septième siècle jusqu'au douzième ont pu passer pour des villes?* Bruxelles, 1818, page 21.

(2) Volgens BILDERDYK's *Verklarende geslachtslyst*, I, bl. 181 (waarmede HUTDECOPER's *Proeve*, II, bl. 340 moet vergeleken worden) stamt *eizen* en *eislyk* (schrikken en schrikkelyk) van het oude *eisen*, wonden. *Ysen* daerentegen zou bevroezen zyn.

dan *ysachtig, yzend*; figuerlyk aen het metael toegepast (1). De vorm *Isar*, reeds in het gothisch, gelyk ook in alle de andere duitsche dialecten, bekend, schynt my veel ouder dan *ísen* (als *ferrum*). Zeker gaet het, althans, dat men dien in de oudste schriften aentrefte; blykens de voorbeelden aengehaeld in GRAFF'S *Sprachschatz*, I, bl. 488. Byaldien nu *Isen*, in zyne oorspronglyke beduidenis, blootelyk *zyer* ware geweest, en niet de voorstelling van het *yskoude stael*, dan zou men, naer ik denk, onder de heldennamen zoo wel een' *Isar-* of *Isarnhart*, *Isarnbart*, en *Isarrich*, als een' *Isanhart*, *Isanbart*, *Isanrich*, geteld hebben. Wanneer men van yzermetael spreken wilde, zeide men in Vlaenderen *Boudewyn de Yzeren*, en in Duitschland *der eisern Heinrich* (2). Wyders kon men den wolf ook geen gepaster naem geven dan *de yselykgrimmige*; en deze verklaring staet bovendien beter in verband tot *weerwolf*, *loupgarou*, en dergelyken. De yslanders heeten den ysbeer *yswolf* (isolf), en misschien ligt hier eenige betrekking in tot *Isengrim*. Ik laet de beslissing aen kundiger over, dan ik ben, in de noordsche talen.

NOBEL, de Leeuw, *die coninc* V^s 44; *coninc here* 65; *soete here* 420; *edel here* 991, 2555; *vreselic* 1330, 2975, 3381; *coninc lioen* 1837, 3398; *harde vroet* 1899; *milde* 2193; *edel coninc* 2209; *so wel geboren* 2340; *soet ende goedertiere* 2341; *genadich allen dieren* 2342; *hopende ten gewinne* 2496; *daert al aen staet* 2767, 5465; *coninc rike* 4316; *weigert geen recht* 4620.

De leeuw is van ouds voor den *edelsten* en gevolgelyk voor

(1) « Das kalte eisen, eine althergebrachte umschreibung des schwertes, » zegt GRIMM. « Bisweilen lag (in het geven van namen) eine geschickte Vergleichung zum Grunde, wie man das Eisen wegen seiner Kalte scheint mit den Eise verglichen zu haben; » zegt KINDERLING, in zyne *Geschichte der Niedersächsische Sprache*, bl. 48.

(2) *Limburger Chronik*, bl. 1.

den *koning der dieren* vereerd geworden. De oudpersische naem *Schirschah*, by de grieken *Xerxes* gespeld, beteekent *leeuwkoning* (1). Al de Nederlandsche provincien voeren dit dier in hun wapen. Robert de Vries, graef van Vlaenderen, was de eerste onzer vorsten, die het op zyn schild had, ten jare 1072; doch de leeuw was lang na hem nog tot geen erfteeken der vlaemsche souvereinen geworden. De overlevering, of liever eene oude sage, brengt mede, dat Philips van den Elzas, na in het heilige land den koning *Nobillion* (*Nobel Lion*) en zynen zoon *Nobiliter* overwonnen te hebben, dit wapenbeeld het allereerst aennam (2). Wy hebben boven gezien, dat *Chrestien de Troyes* voor dien graef eenen Roman, *Le chevalier au lion*, dichtte, en dat onder zyne regering *Reinaert* het licht zag. Kan men wel een klassieker tydvak voor den oorsprong onzer dierenfabel uitdenken?

BRUNE, de Beer, oom van *Reinaert* V^s 629; *here* 480; *bode* 525; *felle vraet* 544, 1091, 2491; *helt mare* 615; *die keitijf* 640; *onsalichst alre dieren* 778; *metten brunen baerde* 258; *s'konings serjant* 984; *de stoute here* 3411.

Al zoo genoemd om zyn bruinkleurig hair. Hy was heer in Ardennenland (V^s 2255).

FIRAPEEL, de Luipaert, V^s 3395; *des coninx maech* 3397; *die coene* 3436; *die boude* 5243; *crijtwaerder* 6931.

(1) HAMAKER's *Akademische voorlezingen*, bl. 51.

(2) « Ende hendelicke (zegt die *Excellente chronyke van Vlaenderen*, bl. 28, verso), die coninc van Abelynen was daer ghevelt, ende terstont die grave Philips woelde hem dat sweert van sinen sone van den fundamente totter herten in sinen buyc, seggende: Ghi swoert dat ghi dat sweert van huwen sone weder hebben sout, ghi hebbet nu, houdet wel. Ic sal een lijteeken van hu houden, want huwe wapene is eenen swarten leeuwe, ende die heb ic op hu ghewonnen, ende sallen voeren, ic ende myne naercomers, teender memorie dat ic hu verwonnen hebbe.» Zie verder VREDI *Sigilla*, p. 6, 96, 97; BEAUCOURT, *Beschryving van den Proossche*, bl. 49; RAEPSAET *Analyse historique, suppl.*, p. 274; LELEWEL *Observations sur le type du moyen-âge de la monnaie des Pays-Bas*, p. 17.

Het is fransch, *Fier-à-pel*, *Fier de sa peau*.

BELYN, de ram V^s 1851, neef van Reinaert 3080; *capelaen* 2947, 2981; *helt vri* 3241.

« *Nomen dat vitrea lana Belino* » zegt de REINARDUS 1, V^s 1349; welke woorden wy aen prof. BORMANS ter verklaring overlaten. Men kan ook denken aen het latynsche *balare*, fransch *béler*, waervan *bélier*. Reeds in 1053 vindt men eenen *Belinus clericus* te Nevers. Zie MARTENE, *Collectio* 1, p. 434.

TIBERT, de Kater, V^s 107, neef van Reinaert 1073, 5787; *heer* 1015; *wijs ende geleert* 1032, 2265; *helt vri* 1072; *die felle* 1877; *neef van Bruin* 1962.

Hy wordt in de latynsche fabels *Tebergus* genoemd (MONE's *Anzeiger* 1835, bl. 357). Zyn oude naem is *Dietbrecht* of *Dietprecht* (zoo als hy ook by HEINRICH DER GLICHSENAERE voorkomt), dat is, de *glansende*. BECANUS en KILIAEN vertalen *Dignus incremento*. Men zou ook aen *Dievert*, anders *dief-aert*, kunnen denken.

GRIMBERT, de Das, Reinaerts neef V^s 177; *de scone* 1437. Zooveel als *de grimmige*.

CORTOIS, de Hond, een franschspreker V^s 99. Hy toont dat de franschen reeds in de XII^e eeuw om hunne *Courtoisie* beroemd waren. Een andere hond wordt *Rijn* geheeten, V^s 2676, 2879.

PANCER, de Bever, V^s 126, 1861, 5204. « Weder form noch bedeutung sind sicher, » zegt GRIMM.

MARTYN, de Aep V^s 4421; advocaet des bishops van Kame-ryk 4425. By de franschen is *Martin* thans niet de naem van den aep, maer van den ezel. Zyn kinderen

heeten *Byteluis* V^s 5121, 7432, *Vuilromp* 5143, 7412, en *Harenet* (die de hairen zuivert) 5157, 7413.

FORCONDET, het Everzwyn V^s 1859. De oorsprong dezes naems is onbekend. In de fransche *Renarts* komt hy niet voor.

BOUDEWYN, de Ezel, 5700, 5707; 't zelfde als *Baldwin*, door BENEKEN *heldenmüthiger freund* vertaald, wat vry wel stemt met *Reinardus* lib. IV, V^s 369 :

Baldvinus senior bona qui fiducia fertur.

LAMPREEL, het Konyn V^s 3512, 4448. Oudtyds zei men LAMPE, en daervan is *Lamper* het mankonyn, en *Lamperig*, *Lampering* of *Lamprey*, het jong. Zie BILDERDYK's *Verklarende Geslachtlyst*, op het woord.

CUWAERT, de Haes V^s 138, neef van Reinaert 3252. GRIMM leidt den naem af van het fr. *couard*, ital. *codardo*, lat. *caudatus*, als latende dit dier, uit bevreesdheid, den staert, *coda*, *cauda*, *coue*, *queue*, hangen. Deze verklaring is zeer aennemelyk; doch ik heb er eene andere, welke met onze latynsche dierenfabel beter harmonieert. *Cuw* schynt my *cou* (gelijk *schuw* schouw, *ruw* rouw, *kluw* klouw is). In onze oude tael zei men *koude* voor *koorts*, later *koudwee*. Wanneer *Reinaert* aen *Cuwaert* vraegt: *Cuwaert, hebdi coude? gi bevet* (V^s 2654), dan spreekt hy van koortskoude, en dryft met zyn' neef den spot. In de fransche *branche* heeft de haes een koorts, die hy niet kan kwytraken, en waervan hy slechts door een soort van mirakel op het graf van *Coppe* wordt verlost. Het woord *koude* nu, wordt te Brugge, en in een groot deel van Westvlaenderen, als *koede* uitge-

sproken (vanwaer het nog gebruikelyke: *o gy ver-
vaerde koet!*), en daervan hebben de franschen hun
goutte gesmeed, welk *goutte* oulings by die natie aen
allerlei ziekten werd toegepast, waerschyndyk om
dat alle ziekelyke toestand de koorts naer zich sleept.
Zelfs de tandpyn noemden zy *goutte*, B. V. in den
Roman du Renart V^s 14322:

La male gote aies es denz.

Als bloote koorts vindt men *goutte* vermeld in den Fa-
bliau *de Guillaume au faucon* (1):

Une molt grant dolor me tient :
Une goute qui va et vient
Me tient es membres et el chief.....
Ce n'est mie du mal du doit,
Ainz est un mal qui fait suer
Ceus qui l'ont, et souvent trambler.

In het middeleeuwsch latyn, eindelyk, is *Koude* of *goutte*
GUTTA, en heeft dezelfde veelzydige beteekenis (2). En zie daer
de reden, waerom de haes in den *Reinardus* den naem van
GUTTERO voert. *Cuwaert* beduidt dan zooveel als *kou-aert*,
de *koortsige*.

HERMELINE, Reinaerts wyf V^s 1365; *teder van herten* 3838;
die wise 3846. Het woord wil zeggen: zoo zacht als
Hermelynvel. Zy verblyft, met hare twee welpkens
REINARDYN EN ROSSEEL (de rosse), bestendig op het kas-
teel van *Malpertuus*, fr. *mauvais pertuis* (*Mala-
pert*, ook de naem van eene familie, opgenoemd in de
Belgische *Jurisprudentia heroica*, p. 394). WILLEM
UTENHOVE schryft altyd *Maperthuus*.

(1) Méon *Fabliaux et contes*, IV, p. 422, 423.

(2) Vergel. Du CANGE *Glossarium*, verbo *Gutta*, en GRIMM's *Reinhart Fuchs*, bl. CCXXXVI.

HERSINDE of **HERSWINDE**, het wyf van *Isengrim*; *die scone vrouwe* 242; *scoon wijf* 1655. De rechte oude naem is *Hersuint*, door GRIMM *fortis bello* vertaald.

SLUPECADE, het wyf van den Das V^s 5194, 7408. Van *Sluipen* en van *Kade*, en dus *repens in saxum*, zegt GRIMM.

RUKENAU, het wyf van *Martijn* den Aep V^s 4581; *Reinaerts moei* 4739. Die *naeuw* riekt, die *scherp ruikt*.

CANTECLEER, de Haen, ook *heer Cantecleer* genoemd, V^s 285, 375. Naer het latyn, *cantu clarus*. In Belgie zegt men *kleir* voor *klaer*. Hy had tot wyf *Rode* (de roode) *die vroede* V^s 331; en zyne kinderen heeten **CANTAERT** (de zangerige), *een hane wide mare* 295, **CRAIANT** (de kraeier), *die goede hane ende die scone die men vant* 295, 300, **PINTE** (fr. *pintade*), **SPROETE** (de gesproette, gespikkelde; in de latynsche fabels *Sprotinus*), en **COPPE** V^s 387, *die mare* 417; *die soe wale conste scraven* 462. *Kop* of *kop* is een soortnaem van dit vogelengeslacht; waervan in het oude liedjen: *de kob zal leggen!* Zie **BILDERDYK's** *Geslachtlyst*, op *Haan* en *Kop*.

TIECELYN, de Rave V^s 1860. In de Malbergsche glossen op de Salische wet, Tit. VII, wordt de sperwer *Sucelin* geheeten, vermoedelyk de zelfde naem (1). *Tiezelinus* komt voor in charters van 998 en 1067 by **MIERIS**, *Groot charterboek*, I, bl. 55, en **MIRÆUS** I, bl. 663.

CORBOUT, de Kraei (fr. *corbeau*) V^s 3563. Zyn wyf heet **SCHERPENEBBE** (de scherpe bek) V^s 3563:

(1) **WALTER**, *Corpus juris Germanici antiqui*, 1, p. 17.

De andere dieren zyn van minder aenbelang, en spelen geen rol in het gedicht; immers niet dan als figuranten.

Terwyl het bovenstaende onder de pers lag viel my een boekjen in handen, bevattende de Fabels van VARTAN, in het Armeniaensch: *Choix de Fabels de VARTAN, publié par la société Asiatique, Paris, Librairie orientale de DONDEY-DUPRÉ, 1825, 8°*. De schryver was een tydgenoot van WILLEM UTENHOVE, en stierf ten jare 1271. Drie zyner Fabels hebben groote overeenkomst met onze vlaemsche gedichten. De eerste, namelyk van het boekjen, gelykt aen die van den *Liebaert*, in de *Bylagen* bl. 292. De tiende bevat de *Buit-deeling* V° 6066-6146; en de vyf-en-twintigste den *Kranken-leeuw* V° 5946-6018. Ik achtte het niet ongepast zulks hier nog bytevoegen.

REINAERT DE VOS.

EERSTE BOEK.

WILLEM, die vele boeken maecte,
Daer hi dicken omme waecte,
Hem vernoide so haerde
Dat die geeste van Reinaerde
5 Niet te recht en es gescreven.
Een deel es daer after gebleven:
Daer om dedi de vite soeken,
Ende heeftse na den walschen boeken
In dietsche aldus begonnen.
10 God moete ons siere hulpen jonnen!
Nu keert hem daer toe mijn sin,
Dat ik bidde in dit begin,
Beide den dorpren enten doren,
Ofte si comen daer si horen
15 Dese rime ende dese woort,
Die hem onnutte sijn gehoort,
Dat sise laten onbescaven.
Te vele slachten si den ravē,

1 Willem, die Madock maecte,	Ende oordelen mennege rijm valsch, 5
2 Hem jamerde zeer haerde.	Daer sy niet meer af en weten
9 In duitsche aldus begonnen.	Dan sy doen hoe sy alle heten
16-24 Of si hem duncken niet goed gehoort	Die nu woenen bynnen Pavyen:
Dat sy die ongelastert laten;	Deden sy wel si soudens vertyen,
Mer so wie die doget haten,	Ende laten begaen elcken man, 10
Die maken mitter logen malsch	Met sulken kunsten als hi can.

V. 2 *Dicken*, dikmaels. — 3 Hem verdroot zoo hard, zoo zeer.
— 4 *Geeste*, fr. geste. — 8 *De vite*, de levensbeschryving; doch KILIAEN
heeft ook *vite*, flandricè *treke*. — 10 *Siere*, synere, zyner. — 13 *Dor-*
*pre*n, onbeschaefden; *doren*, dwazen.

VAR. 16 V. 3 *Doget*, deugd. 9 *Vertyen*, voorbytrekken.

- Die emmer es al even malsch :
- 20 Si maken sulke rime valsch ,
Daer si niet meer af en weten
Dan ic doe , hoe dat si heten
Die nu in Babilonien leven.
Daden si wel , si soudens begeven.
- 25 Dat en seggic niet dor minen wille ;
Mijns dichtens ware een gestille ,
Ne hads mi ene niet gebeden ,
Die in groter hovescheden
Gerne keert hare saken :
- 30 Soe bat mi , dat ic soude maken
Dese avonture van Reinaerde.
Al begripic die grongaerde
Ende die dorpren entie doren
Ic wille , dat die ghene horen ,
- 35 Die gerne plegen der eren
Ende haren sin daer toe keren ,
Dat si leven hoofschelike ,
Sijn si arem , sijn si rike ,
Diet verstaen met goeden sinne.
- 40 Nu hoort , hoe ic hier beginne.
Het was in enen sinxendage [Reineke, I, kap. 1.]
Dat beide bosch ende hage

26 Mijn gedicht wair gebleven stil.

32 Al berisp ic die musaerde.

37-40 Dat sy leven in heuscheiden.

Nu hoort , ic sel u voort besceiden

Den sin des woorts , na dit prologe.

Mer ic bid u , so wat ik toge ,

Hooft die woorden , ende merct den sin ; 5

Onthout , dair leit veel wijsheit in.

41-45 Het was op enen pinxter dach

Dat men woude ende velde sach

Groen staen , myt lover ende grass ,

Ende menich vogel blide wass ,

Mit sange , in hagen ende in bomen ; 5

Die crude sproten uut , ende die bloe-
(men,

Die wel roken hier ende daer ,

Ende die dach was schoon ende claer.

Nobel , die coninc van allen dieren ,

Had sijn hof doen kreygiren 10

Sijn lant al door , ende overal.

V^o. 19 *Malsch* , week. — 28 *Hovescheden* , heuschheid , *courtoisie*.
30 *Soe* , zy. — 32 *Grongaerde* , fr. *grogards* ; in het hollandsche hand-
schrift *Musards*. — 42 *Beide* , gezamenlyk , gelykelyk.

- Met groenen loveren waren bevaen.
 Nobel die coninc hadde gedaen
 45 Sijn hof craieren over al ,
 Dat hi waende , hadde hijs geval ,
 Houden ten wel groten love.
 Doe quamen tes coninx hove
 Alle die diere , groot ende clene ,
 50 Sonder vos Reinaert allene.
 Hi hadde te hove so vele misdaen ,
 Dat hire niet dorste gaen.
 Die hem besculdich kent ontsiet.
 Also was Reinaerde gesciet ;
 55 Ende hier omme scuwedi sconinx hof ,
 Daer hi in hadde cranken lof.
 Doe al dat hof versamet was
 Was daer niemen , sonder die das ,
 Hine hadde te clagene over Reinaerde ,
 60 Den fellen , metten roden baerde.
 Nu gaet hier op ene clage. [Reineke, I. 2. Vs. 33.]
 Isengrijn ende sine mage
 Gingen voor den coninc staen.
 Isengrijn begonste saen
 65 Ende sprac: « Coninc here ,
 Dor u edelheit ende dor u ere ,
 Ende dor recht , ende dor genaden ,
 Ontfermt u der groter scade ,
 Die mi Reinaert heeft gedaen ,
 70 Daer ic af dicken hebbe ontfaen

53 Wie quaet doet die scuwet dat licht

54 Dat seit die scrift al over recht.

55 Also dede Reynaert dat hoff.

68 Ontfaermt u miere scade.

V*. 45 *Craieren*, uitroepen. — 46 Hetwelk hy dacht, viel hem dit mede. — 50 *Sonder*, uitgezonderd. — 52 *Hire*, hy er. — 55 *Scuwedi*, schuwde hy. De achteraegevoegde *i* geldt voor *hi*, of voor *di*: dit zy eens voor al aengemerkt. — 59 *Hine*, *hy en*, of *hy*. — 64 *Saen*, spoedig.

- Groten lachter ende verlies.
 Voor al dandre ontferme u dies
 Dat hi mijn wijf hevet verhoert,
 Ende minen kindren so misvoert,
 75 Dat hise besekede, daer si lagen,
 Datter twee noint [meer] ne sagen,
 Ende si worden staer blint:
 Nochtan hoondi mi sint.
 Het was so verre comen
 80 Datter enen dach af was genomen,
 Ende Reinaert soude hebben gedaen
 Sine onsculde: ende also saen
 Also die helege waren brocht,
 Was hi andersins bedocht,
 85 Ende ontvoer ons in sine veste.
 Here, dit kennen noch die beste
 Die te hove sijn comen hier.
 Mi hevet Reinaert, dat felle dier,
 So vele te leede gedaen,
 90 Ic weet wel, al sonder waen,
 Ware al tlaken perkement,
 Dat men maket nu te Gent,
 Ine gescreeft niet daer an.
 Dies swijgic nochtan;
 95 Ne ware mijns wives lachter
 Ne mach niet bliven achter,

71 Grote scande, swaer verlies.

73 Dat hi mijn goede wijff verdoort

74 Ende mijn kijnder so vermoort.

76 Datter geen synt nye en sagen.

86 Heer, dat weten noch die beste

87 Die tot uwen hove sijn alhier.

89 So veel gedaen te leide

90 Hy en leeft niet diet u seide.

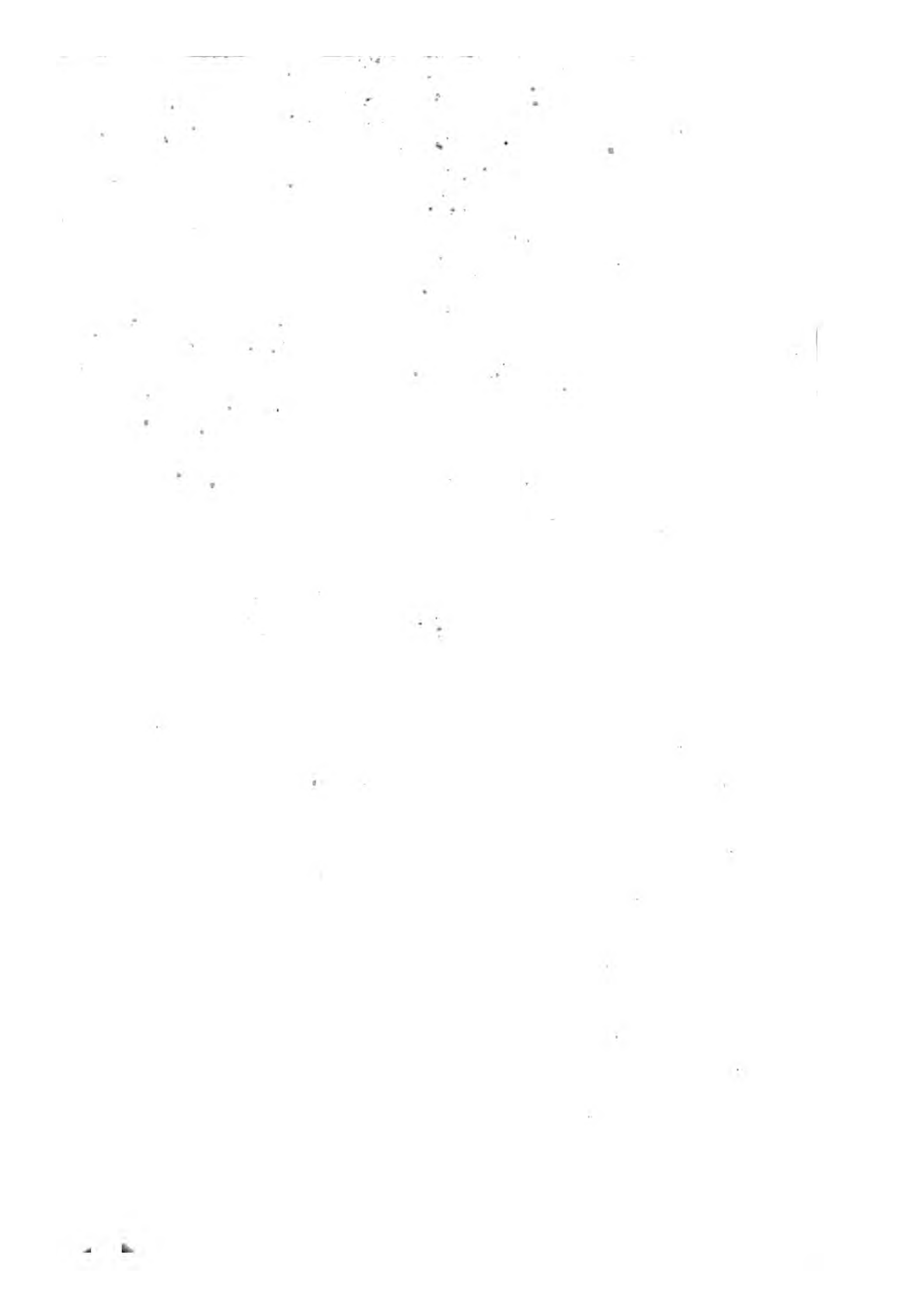
93 Men zouts dair in niet scrijven:

94. Dit laet ic noch al after bliven.

V. 71 *Lachter*, lasterlykheid, schande, hoon. — 74 *Misvoert*, misdaen. — 75 *Besekede*, bezeikte. — 80 *Dach*, rechtdag. — 83 *Die helige brocht*, de reliquien aengebracht. Wanneer men zich by eede zuiveren wilde (*onsculde doen*), deed men zulks op de overblyfsels der heiligen, en men noemde dit *sekeren ten heiligen*. — 84 *Bedocht*, bedacht; en niet *beducht*, als GRIMM stelt, *Reinhart fuchs*, bl. 269. — 93. *Ine*, contractie van *ic en*. — 95. *Ne ware*, maer.



Als die heiligen waren voort gebrocht
 Was Reynaert anders sijn bedocht
 Ende ontboer ons in sijn veste
 Heer dat weten noch die beste
 Die tot unen houe sijn al hier
 My heeft Reynaert dat felle dier
 So veel gedaen te leide
 Hy en leeft niet diet v seide
 Ja al waert al perkement
 Dat laken dat men maect te ghent
 Men zouts dair in niet wnen scyne
 Dit laet ic noch al after bliuen



No onverswegen , no ongewroken. »

Doe Isengrijn dit hadde gesproken,
Stont op een hondekijn , hiet Cortois ,

100 Ende clagede den coninc in fransois :

Hoet so arem was , wilen ere ,

Dat alles goets en hadde mere

In enen winter, in enen vorst ,

Dan allene ene worst ,

105 Ende hem Reinaert , die felle man ,

Die selve worst stal ende nam.

Tibert , die cater , die wart gram.

Aldus hi sine tale began ,

Ende spranc midden in den rinc ,

110 Ende seide : « Here coninc ,

Dor dat gi Reinaerde sijt onhout ,

So en es hier jonc no out ,

Hine hebbe te wroegene jegen u.

Dat Cortois claget nu ,

115 Dats over menich jaer gesciet :

Die worst was mine , al en clagic niet.

Ic hadse bi miere list gewonnen ,

Daer ic bi nachte quam geronnen

Omme bejach in enen molen ,

120 Daer ic die worst in hadde gestolen

Enen slapenden molenman.

Hadder Cortois iewet an

Dat was bi niemene dan bi mi.

Hets recht dat onberet si

97 Noch ongebetert off ongewroken.

13 Hy en heeft te wroegen voor u.

22 Mer had dair Cortoys yet an.

24 Het is best dat ontboren si

V. 101 *Wilen ere*, weleer. — 102 *Dat*, dat 't. — 109 *Rinc*, de afgeperkte dingplaets; GRIMM'S *Deutsche Rechtsalterthümer*, bl. 747, 809. — 111 *Onhout*, ongenegen. — 113 *Wroegen*, beschuldigen. — 122 *Iewet*, iets. — 124 *Onberet*, ontbeerd, versted, ontdragen, verschoven, weggedaen, *écarté*, by GRIMM *onberecht*.

- 125 Die clage, die Cortois doet. »
 Pancer, de bever, sprac: « Dinct u goet
 Tibert, dat men die clage onbere?
 Reinaert es een recht moordenere,
 Ende een trekere, ende een dief:
- 130 Hine heeft ooc niemene so lief,
 No den coninc, minen here,
 Hine wilde dat hi lijf ende ere
 Verlore, mocht hire an winnen
 Een vet morseel van eere hinnen.
- 135 Wat sechdi van eere lage?
 En dedi gistren aen den dage
 Ene die meeste overdaet
 An Cuwaerde den hase, die hier staet,
 Die noit enich dier gedede?
- 140 Want hi hem, binnen sconinx vrede
 Ende binnen des coninx geleede,
 Gelovede te learne sinen crede,
 Ende soudene maken capelaen.
 Doe dedine sitten gaen
- 145 Vaste tusschen sine beene.
 Doe begonsten si over eene
 Spellen ende lesen beede,
 Ende lude singen crede.
 Mi geviel, dat ic te dien tiden
- 150 Ter selver stede soude liden.
 Doe hoordic haerre beider sanc,
 Ende maecte daerwaert minen ganc

26 Panther sprac: dochtet u nu goet,
 27 Tybert dat men der clagen ontbaer?
 32 Hy en woude dat hi goet ende eer.

35 Wat segdi van eenre sagen?
 44 Ende deden voor sitten gaen.
 50 Dat ic dair verby soude liden.

V*. 134 *Morseel*, fr. *morçeau*. *Eere*, verkorting van *eenre*, of *eener*.
 141 *Geleede*, vrygleide, *fides publica, commeatus tutus et liber*. — 142
Crede, credo, in *Reineke trede*; doch dit laetste zal wel een schryffeil
 zyn. — 143 *Soudens*, zoude hem. De suffix *ne* beteekent *hem*. — 147
Beede, beide. — 150 *Liden*, voorbygaen; waervan nog *overlyden*.

- Met eere harde snelre vaerde :
 Doe vandic daer meester Reinaerde ,
 155 Die siere lessen hadde begeven ,
 Die hi te voren op hadde geheven ,
 Ende diende van sinen ouden spele ,
 Ende hadde Cuwaerde bi der kele ,
 Ende soude hem thooft af hebben genomen ,
 160 Waer ic hem niet te hulpen comen
 Bi aventuren in dien stonden.
 Siet hier noch die verssche wonden
 Ende die teekine , here coninc ,
 Die Cuwaert van hem ontfinc.
 165 Laetti dit bliven ongewroken ,
 Dat u vrede dus es te broken ,
 Gine wreket , als uwe mannen wisen ,
 Men salt uwen kindren misprisen
 Hier naer , over wel menich jaer . »
 170 « Bi gode , Pancer , gi secht waer !
 Sprac Isengrijn , daer hi stoet :
 Here , waer Reinaert doot , het waer ons goet :
 Also behoude mi God mijn leven !
 Ne ware , wert hem dit vergeven ,
 175 Hi sal noch honen binnen eere maent
 Sulken , dies niet ne bewaent.
 Doe spranc op Grimbert , die das , [Reineke, I, 3. V. 149.]
 Die Reinaerts broeder sone was ,
 Met eere verbolgenlike tale :
 180 « Here Isengrijn , men weet dat wale ,

56 Dat hi vanden eersten had opgeheven.

59 Ende soude hem tlijff hebben genomen.

63 Van kuwaert den eellynck.

64 Ic segge u wel , heer coninck.

67 Gy en rechtet als u mannen wisen ,

68 Men en selt uwen kijnderen niet prisen.

73 Ons allen die gern in vreden leven.

76 Sulken dies nu luttel waent.

79 Ende sprac myt eenre grymmender tale :

80 Heer Yægrim , gi en segt niet wale.

V*. 165 *Laetti*, laet gy. — 166 *Te broken*, gebroken. — 173 Zoo waer als God my het leven behoude!

VAR. 159 *Tlijff*, het leven. — 163 *Eellynck*, de ellendige, de ongelukkige.

- Ende hets een out bispel :
 Viants mont seit selden wel.
 Verstaet , neemt miere talen goom :
 Ic wilde , hi hinge an enen boom
 185 Bi siere kelen , als een dief ,
 Die andren heeft gedaen meest grief.
 Here Isengrijn , wildi aengaen
 Soendinc , ende dat ontfaen ,
 Daer toe willic helpen geerne :
 190 Mijn oom en salt ooc niet weernen ;
 Entie meest andren heeft misdaen
 Sal den andren in baten staen ,
 Van minen oom ende van u ,
 Al comt hi niet clagen nu.
 195 Ware mijn oom wel te hove ,
 Ende stonde in sconinx love ,
 Here Isengrijn , als gi doet ,
 En soude den coninc niet dinken goet ,
 (Ende gine blevets heden onbegrepen),
 200 Dat gi sijn vel so hebt genepen
 Dicwile met uwen scerpen tanden ;
 Dat hi niet ne conde geanden.
 Isengrijn sprac : « Hebdi geleert
 An uwen oom dus liegen apeert ? »
 205 « In hebbe daer an niet gelogen.
 Gi hebt minen oom bedrogen

83 Wat wijt gi Reynaert mynen oom.

86 Heer ysegrim waert u selver lieff.

99-07 Ende gi en blijft niet ongewroken ,

Dat gi mynen oom dus hebt beropen ,

Dicke over u felle tanden ,

Ende hem gedaen hebt dick veel scanden ,

Dat hijs niet en conde verandwoorden 5

Sijns vrienden , dies nyet gern en hoor-

(den.

Gi hebt menich werff bedrogen ,

Meer dan ic seggen soude mogen :

Mer doch wil ic u zommich punt bewi-

(sen.

V^o 181 *Bispel*, byspraek, spreekwoord, gelykenis. — 183 *Goom*, acht. — 188 *Soendinc*, Zoengeding. Zie daerover CANNAERT'S *Bydragen tot de kennis van het oude Strafrecht*, derde uitgave, bl. 358 en volgende. — 190 *Weernen*, afweren. — 192 *In baten staen*, goeddoen, betalen. — 198 *En*, t'en. — 202 *Geanden*, wreken. — 204 *Apeert*, fr. appert.

- Harde dicke in meneger wisen,
 Gi misleettene van den pladisen,
 Di hi u warp van der kerren,
 210 Doe gi hem volchdet van verren,
 Ende gi die beste pladise oplaset;
 Daer gi u ane hadt versadet.
 Gine gaeft hem no goet no quaet,
 Sonder allene een pladisen graet,
 215 Dat gi hem te jegen brochtet,
 Dor dat gijt niet en mochtet.
 Sint hoondine van enen bake,
 Die vet was, ende van goeder smake,
 Dien gi leit in uwen museel.
 220 Doe Reinaert eisschede sijn deel,
 Andwoordi hem in scerne:
 « U deel willic u geven gerne,
 Reinaert, scone jongelinc:
 Die wisse, daer die bake an hinc,
 225 Becnause, soe es so vet. »
 Reinarde was lettelt te bet,
 Dat hi den goeden bake gewan,
 In sulker sorgen, dattene een man
 Vinc, ende warpene in sinen sac:
 230 Dese pine ende dit ongemac

12 Daer gi selve mede aset.

13 Ende gaeft hem dair off groot noch
 (cleyn,

14 Dan der pladisen graet alleyn.

17 Ende also dedij oec van den baeck.

19 Dien scoot gi al in u buuckzeel.

21 Ende oec had gegeten gern,

22 Andwoorde gi hem, tot uwen schern.

25 Dien liet gi lopen door u zet.

30-33 Dair hi en myt groten anxt uut brack,

V'. 208 Gy misleidet hem ten aenzien van den platdys. — 217 *Hoondine*, hoondet gy hem. *Bake*, verkenvleesch, spek, hesp. In REINEKE wordt het voor een geheel vet zwyn genomen, en by GOTTSCHED (Reineke, bl. 12) hangt het eerst aen eenen nagel, en daerna aen een *krummholz*. — 219 *Museel*, fr. museau. — 221 *Scerne*, spot. — 225 *Soe*, zy. — 226 *Lettelt te bet*, luttel beter, weinig winsthebbend.

VAR. 219 *Buuckzeel*, buiksel, doorzyger, loogpyp; gelyk men by het linnenwasschen gebruikt. — 225 *Zet*, aersgat.

- Hevet hi leden dor Isengrijm
 Ende hondert werven meer, dan ic u rijm.
 Ghi heren, dinct u dit genoegh?
 Nochtan om meer ongevoech
 235 Dat hi claget, om sijn wijf,
 Die Reinaerde hevet al haer lijf
 Gemint, so doet hi hare;
 Al ne makedent sijt niet mare,
 Ic dart wel seggen over waer,
 240 Dat langer es dan VII jaer,
 Dat Reinaert hevet hare trouwe;
 Om dat Harsint, die scone vrouwe,
 Dor minne, ende dor quade sede
 Reinaert sinen wille dede,
 245 Wattan? soe was sciene genesen:
 Wat tale mach daer omme wesen!
 Nu maket here Cuwaert, die hase,
 Ene clage van eere blase;
 Of hi den Crede niet wel en las,
 250 Reinaert, die sijn meester was,
 Mochte hi sinen clerck niet blouwen?

Ende was wel na op die doot.
 Dit mysval ende desen noot
 Heeft Reynaert geleden door Ysegrim,
 Ende twee warff noch in meerre pijn. 5
 35 Dat gi laet clagen over sijn wijff.
 43 Dair myn eynde door huescheide (?)
 45-46 Wats dan? sy was te vrede ende
 (cort genesen.
 Wat clage soude dair meer off wesen?
 Waer Ysegrim hier (?) hi souds ontberen:
 Hy doet hem selve luttel eren

Dat hi syn wijff aldus bedraecht, 5
 Ende sy selve niet en claecht.
 48 Een clage ende een vijsvase.
 51-55 Most hi sijn scolier niet slaen,
 (Dat wair onrecht ende mysdaen)
 Ende wennen hem van sijn tuuscherien?
 Ic segt openbaer, ic wilt wel lyen,
 Nummer en leerden sy te degen. 5.
 Nu claecht Cortoys dat hi had vercregen
 Met pinen een goede worst:
 Die clage die waer best gevorst.

V^o 236 *Lijf*, leven. — 238 *Mare*, vermaerd, bekend. — 245 *Wattan*, het fr. qu'importe? *Soe was sciene genesen*, zy was spoedig verlost, de vrucht kwyt. BAUMANN maekt hierby de zonderlinge opmerking, dat men waerschyndlyk in Lombardyen en in Waellant overspel bedryft achter de deur (*echten gaden*); doch vermoedelyk spreekt hy by figuer. — 251 *Blouwen*, slaen.

VAR. 243 *Myn eynde*, lees *meineede*. — 251 *Lyen*, belyden. — 8 *Gevorst*, geverst, uitgesteld.

- Dat ware onrecht', in trouwen!
 Cortois claget om eene worst,
 Die hi verloos in eenen vorst:
 255 Die clage ware bet verholen.
 En hoordi, dat soe was gestolen?
 Male quesite male perdite:
 Om recht wert men qualike quite
 Dat men hevet qualic gewonnen.
 260 Wie sal Reinaerde dat verjonnen,
 Dat hi gestolen goet ginc an?
 Niemen die recht versceden kan.
 Reinaert es een gerecht man:
 Sint dat die coninc sinen ban
 265 Hevet geboden, ende sinen vrede,
 So wetic wel, dat hine dede
 Dinc negeene, dan of hi ware
 Hermite ofte clusenare.
 Naest siere huut draecht hi een hare.
 270 Binnen desen naesten jare
 Sone at hi vleesch, no wilt no tam.
 Dat seide die gistren danen quam.

62-67 Yement die recht sceiden can.

Tis reden, die hem rechts verstaet,
 Dat hi dieflic goet aen vaet;
 Ja dyent van edelre hoger geboort,
 Also wel alst mynen oom toebehoort. 5
 Al had hi al Cortoys gehangen,
 Doe hi hem myt diefte had bevangen,
 Hi en had daer niet veel aen mysdaen;
 Dan tegen die croon hadt gegaen
 Te rechten buten oorlofs ons heren: 10
 Dair om liet hijt den coninck teren.
 Al heeft hijs crancken danck bejaget,

Wat scaet hem al is hier beclaget?

Reynaert is een gerechtich man,
 Die geen onrecht gedogen en kan, 15
 Ende dair om haet hi die quade,
 Ende hi leeft by sijns meesters rade;
 Want synt die coninck dede
 Roepen ende kundigen mede
 Synen vrede, socht hi op nyemant geen
 (bejach. 20.
 Hy en et mer eens op enen dach.
 70 Ende castijt sijn lichaem seer:
 In enen jaer off in meer.

V* 252 *In trouwen*, trouwens, *ma foi*. — 257 Zoo gewonnen zoo verloren; een spreekwoord. — 258 *Om recht*, te recht. — 260 *Verjonnen*, misgunnen. — 262 *Versceden*, scheiden, uiteendoen. — 269 *Hare*, hairenkleed, in 't fr. *haire*, lat. *cilicium*.

- Malcrois hevet hi begeven
 Sinen casteel, ende hevet op heven
 275 Eene cluse, daer hi leget in.
 Ander bejach, no ander gewin
 So wanie wel dat hine hevet,
 Dan caritate, die men hem gevet.
 Bleec es hi ende mager van pinen,
 280 Honger, dorst; scerpe carinen
 Doghet hi voor sine sonden
 Recht te desen selven stonden. »
 Doe Grimbert stont in dese tale,
 Sagen si van berge te dale
 285 Canticleer comen gevaren,
 Ende brochte, op eene bare,
 Eene doode hinne, hiet coppe,
 Die Reinaert hadde bi den croppe
 Hooft ende hals af gebeten.
 290 Dit moeste nu de coninc weten.
 Cantecleer quam voor die bare gaende, [Reineke, I.
 4, v. 301.]
 Sine vederen sere slaende.
 In wedersiden van der bare
 Ginc een hane wide mare:
 295 Die een hane hiet Cantaert,
 Daer wilen na geheeten waert
 Vrouwe Alenten goeden hane;
 Die ander hiet, na minen wane,

78 Yet of niet, dair hi of leeft.

80 Honger ende dorst ende swaer termynen.

91 Cantecleer die quam voor gaende.

94 Gingen twee hanen die droevich waren,

95 Die een haen heet Cantecleer,

96 Daer na geheten wart wilen eer.

V^o 280 *Carinen*, vasten, *carena*. — 281 *Doget hi*, verdraegt hy, ondergaet hy. — 287 *Eene doode hinne*. In vroegere tyden moest het doode lichaem van een vermoorden voor den rechter gebracht worden; doch naderhand liet men toe, dat de naeste bloedverwant de rechter hand van het zelve afsloeg, en alzoo *metter dooder hant zyne klage* deed. Zoo worden lager, v^o 3615, slechts de vederen van de vermoorde Scerpen-ebbe vertoond. Vergelyk GRIMM's *Deutsche Rechtsalterthümer*, bl. 879, 881. — 294 *Wide mare*, wydvermaerd. — 297 Vrouw Alentes goede

- Die goedē hane Craiant,
 300 Die soonste hane, die men vant
 Tusschen Portaengen ende Polanen.
 Elkerlijc van desen hanen
 Droech een bernende stallicht,
 Dat lanc was ende richt.
- 305 Daer waren Coppē broeders twee,
 Die riepen o wi ende wee.
 Om haerre sustre Coppē doot
 Dreven si clage ende jamer groot.
 Pinte ende Sproete droegen die bare :
- 310 Hem was te moede harde sware
 Van haerre suster, die si hadden verloren,
 Men mocht harde verre horen
 Haerre tweer karminge.
 Dus sijn si comen int gedinge.
- 315 Cantecler spranc in den rinc
 Ende seide: « Here coninc,
 Dor God ende dor genade,
 Nu ontfarmet miere scade,

1 Tusschen Hollant ende Ordanen.
 3 Droech wyeroock ende stallicht.

17 Hoort na my, door u genaden,
 18 Ende ontfermt u der grooter scaden.

haen. *Alente* schynt verkort van *Adelent*, Adelinde. Ziet dit op Adelheid, graef Arnouts gemalin, gestorven in 964, en begraven in het klooster van St-Pieter te Brugge; — op Adelheid, vrouw van graef Boudewyn van Ryssel, overleden in het door haer gestichte klooster van Meessene, 1079; — of op Adele de Clermont, vrouw van Willem van Dendermonde (*VREDII Geneal. comitum Flandriae*, p. 45)?

V* 301 Tusschen Britanje en Polen. — 303 *Bernende stallicht*, brandende waskaersen (HUYDECOPER op STOKES, III, bl. 188). — 306 *O wi ende wee, oei! en wee!* Wanneer men eene *moordklage* deed, werd er driemaal door de verwanten des vermoorden *wee*, of *wraek*, of *wapen* (wopen) geroepen, en driemaal het zwaard opgeheven: hier is dit laetste door den veder-slag der hoenders vervangen. Zie *Oude friessche wetten*, bl. 271, en GRIMM'S *Rechtsaltert.*, bl. 878. Met zoodanig geschrei moest men beginnen. « Dat geruchte is der klage begyn, » zegt de *Sassenspiegel* (Edit. HOMER, bl. 57.) — 317 *Dor God*. « De klager gedaen hebbende sijn wapenroep, dede

- Die mi Reinaert heeft gedaen ,
 320 Ende minen kindren , die hier staen ,
 Ende seere hebben haren onwille.
 Ten ingane van aprille ,
 Doe die winter was vergaen ,
 Ende men sach die bloemen staen
 325 Over al die velde groene ,
 Doe was ic fier ende coene
 Van minen groten geslachte :
 Ic hadde jonger sonen achte ,
 Ende jonger dochtren sevene ,
 330 Dien wel luste te levene ,
 Die mi Rode die vroede
 Hadde brocht te dien broede.
 Si waren alle vet ende starc ,
 Ende gingen in een scone parc ,
 335 Dat was beloken in eenen mure ;
 Hier binnen stoet eene scure ,
 Daer vele honden toe hoorden ,
 Dat si menich dier fel scoorden ;
 Dies waren mine kindre onvervaert.
 340 Dit benijdde dus Reinaert ,

23 Als die wynter leden was ,

24 Ende men sach lover ende gras

25 Schoon bloeyen, ende staen groen.

31 Die mijn wijf Coppen, die vroede,

32 Herde wijsselic op voede.

36 Dair bynnen stont eens monics scuere,

37 Dair sess stercke hond toe hoorden ,

38 Die menige dieren den pels scoorden.

voorts sijne klagte aen Gode van den hemel, aen den grave, ende aen den bailju van de plaetse, ende allen goeden luyden; verhalende hoe, waer, wanneer ende van wie den overleden met geraden wille was gewondet ter doot, ende dat daer aen was gebroken Godes vrede van den hemel, des graven vrede, ende des bailjuws vrede, ende alsulken vrede als ieder onschuldig man behoort te hebben van eenen andren, dien hy niet misdaen en hadde; versoekende dat het selve ongelijk soude werden geregt. » H. GROTH *Inleydinge tot de H. regtsgeleertheyt*, bladz. 341.

V^a 335 *Beloken*, gesloten: van het werkwoord *beluiken*. — 336 *Stoet*, stond. — 338 *Scoorden*, scheurden, van een reten.





Zicht de F. F. Sijnders, a. Garot.

O Aer mede waren wijs lange quyt
 Synt qua ly als een herenijt
 K enuert die moordadige dieff
 En bracht myt hem enen baeff
 Te lesen lieue heer toick
 Dar v selfs zegel aen hynch
 Doer den brief had gelesen
 Docht my dair in gestreue wesen

- Dat sire waren so vaste binnen ,
 Dat hire negeen conste gewinnen.
 Want Reinaert , die felle gebure ,
 Hoe dicken ginc hi om de mure
 345 Ende leide om ons sine lagen !
 Alsene dan die honde sagen ,
 Riepen si nae met haerre cracht.
 Eene warf wart hi op de gracht
 Bi avonturen daer belopen ,
 350 Dat ic hem sach een deel becopen
 Sine diefte ende sinen roof ,
 Dat hem die pelse sere stoof.
 Nochtan quam hi bi baraten :
 Dattene God moete verwaten !
 355 Doe waerwi sijns lange quijt ;
 Sint quam hi als een hermijt ,
 Reinaert , die mordadege dief ,
 Ende brochte mi segele ende brief
 Te lesene , here coninc ,
 360 Daer u segele ane hinc.
 Doe ic die lettren began lesen ,
 Dochte mi daer an gescreven wesen ,
 Dat gi haddet coninlike
 Over alle uwen rike
 365 Allen dieren geboden vrede ,
 Ende ooc allen vogelen mede ;
 Ooc brochte hi mi ander niemare ,
 Ende seide , dat hi ware
 Een begeben clusenare ,
 370 Ende hi hadde gedaen vele sware

47 Setten sy hem aen myt alre cracht,

48 Ende eens doe was hi op die dracht.

54 Vandanen. Datten goede verwaet!

63 Dat gi had koenlike.

65 Alle dieren gegeven vrede.

70 Ende leefde in penitentien swaer.

V. 353 *Baraet*, bedrog. — 354 *Verwaten*, vervloeken, doemen. —
 369 *Begeben*, wereldbegeben, van de wereld afgezonderd levende. Zie
 over dit woord HUYDECOPER, op STROKE, III, bl. 449 en HOFFMANN'S *Fund-*
gruben I, bl. 359.

- Voor sine sonden menige pine ;
 Hi toochde mi palster ende slavine ,
 Die hi brochte van der Elmare ,
 Daer onder ene scerpe hare .
- 375 Doe sprac hi : « Here Cantecleer ,
 Nu moogdi wel vorwaert meer
 Van mi sonder hoede leven :
 Ic hebbe bi der scole vergeven
 Al vleesch ende vleeschsmout .
- 380 Ic bem voort meer so out
 Ic moet miere sielen telen .
 Gode willic u bevelen !
 Ic ga daer ic hebbe te doene ,
 Ic hebbe middach ende noene
- 385 Ende primen te seggene van den dage. »
 Doe nam hi neven eere hage
 Sinen wech , ende te dien gescede
 Ginc hi lesen sinen crede .

71 Hi had ontfæen om die sonden sijn.

76 Nu moechdi wel voortæen meer

77 Van my sonder sorge leven ;

78 Want ic heb voort æen begeven

79 Alle versch vleysch ende sout ;

80 Want ic bin worden so out.

84 Ic heb noch sext ende noene

85 Ende vesper te lesen van den dage.

86 Doe nam hi , onder enen hage ,

87 Synen wech tenen gesceyde.

V^o 372 *Palster ende slavine*, pelgrimsstaf en kleed. Zie het *Glossarium* van DUCANGE op het woord *Sclavina*, alwaer men leest, ex chronico Andiensis: *Pedes incedens in habitu peregrini, qui vulgo dicitur slavina*. — 373 *Elmare*, eene van St-Pieters te Gent ahangelyke proostdy, gelegen op de grensen van Vlaenderen en Zeeland, in 1144 gesticht, en in 1424 overstroemd, volgens SANDERUS *Flandria illustrata* I, p. 252, 283. Men ziet de plaets nog op de oude kaert van het jaer 1274 by SMALLEGANGE, *Chronyk van Zeeland*, bl. 120. — 378 *Bi der scole vergeven*, d. i. by de geestelyke gemeenschap, in het klooster, afstand gedaen. Het woord *school* komt van *Scholen* (vergaderen), en beteekende oudtyds zoo veel als verzameling, volgens BILDERDYK's *Verklarende geslachtlyst* III, bl. 35, en de voorbeelden aengevoerd in HOFFMANN's *Glossarium* achter *Floris en Blanchefloer*, bl. 154. — 381 *Telen*, vrucht aenbrengen. — 387 *Gescede*, afscheid.

- Ic waert blide ende onvervaert ,
 390 Ende ginc te minen kindren waert ;
 Ende was so wel al sonder hoede ,
 Dat ic al met minen broede
 Sonder sorge ginc buten mure :
 Daer geviel mi quade avonture ;
 395 Want Reinaert , die felle sage ,
 Was gecropen dor de hage ,
 Ende hadde ons die porte ondergaen :
 Doe waert miere kindren saen
 Een gepronden uten getale ,
 400 Dat leide Reinaert in sine male.
 Quade avonture mi doe nakede :
 Want sint dat hise smakede
 In sinen gieregen mont ,
 Ne conste ons wachtre , no onse hont
 405 No bewachten , no bescermen ;
 Here , dat laet u ontfermen.
 Reinaert leide sine lage
 Beide bi nachte ende bi dage ,
 Ende roofde emmer mine kindre ;
 410 So vele es tgetal nu mindre ,
 Dant gewone was te sine ,
 Dat die XV kindre mine
 Sijn gedegen al tote vieren ,
 So suver heeftse die ongiere
 415 Reinaert in sinen mont verslonden :
 Noch gistren wart hem metten honden

93 Wanderen ghinck buten der muren.

95 Want Reynaert had geleit sijn lage.

98 So dat hi mijnre kynderen zaen

99 Een heeft geprijnt uutten getale.

1 Dier ons groot mysgeval doe naecte.

3 In synen gierigen vuylen mont ,

4 Ende konde jager noch hont

5 Ons bewaren noch bescermen.

6 Heer coninc laet u dit ontfermen.

14 So na heeft die valsche gier.

V^o 391 *Sage*, koorts; als of men zeggen zoude: *die booze pest!* — 399 *Gepronden*, geroofd; van *prinden*. Zie VAN HEELU, op V^o 5988. — 414 *Ongiere*, vreeslyke, wreede; verkort van *ongehire*, hoogd. *ungeheuer*, en anglosaxisch *unhyre*. Zie WACHTER, *Glossar. germ.* p. 1743.

- Ontjaget Coppe die mare ,
 Die hier leget op dese bare.
 Dit clagic u met groten sere :
- 420 Ontfaremt u mijns , wel soete here! »
 Die coninc sprac : « Grimbert die das , [Reineke 1,
5, Vs. 405.]
 U oom , die clusenare was ,
 Hi hevet gedaen so goede carine!
 Levic een jaer , het sal hem scinen.
- 425 Nu hoort , heer Canteceleer ,
 Wat sal der talen meer?
 U dochter leget al hier verslegen :
 (God moet haerre sielen plegen !)
 Wine mogense niet langer houden ,
- 430 (God moeder al gewouden !)
 Ende sullen onse vigilien singen ;
 Daerna sullen wise bringen ,
 Den lichame ter eerden met eeren.
 Dan sullen wi met desen heren
- 435 Ons beraden ende bespreken ,
 Hoe wi ons best gewreken
 An Reinaerde van dese moort. »
 Doe hi gesprac dese woort ,
 Beval hi jongen ende ouden ,
- 440 Dat si vigilien singen souden.
 Dat hi geboot was sciere gedaen.
 Doe mochtemen horen ane slaen
 Ende beginnen , harde ho ,
 Dat placebo Domino ,

- | | |
|---|--|
| 17 Mijne dochter ontjaget Coppen, die mare. | 30 Want wi willent gode laten gewouwen , |
| 21 Die coninc sprac : hoordi hier, her das. | 31 Ende doen vigilien voor haer ziel singen. |
| 23 Heeft gevast sulke karynen. | 38 Doe hi geseit had dese woort. |
| 28 Daer willen wy eens doden recht me
(plegen. | 42 Doe ginck men dan aenslaen |

V^s 417 *Mare*, vermaerde. — 424 *Scinen*, blyken. — 426 *Der talen*, dier, dezer tale. — 430 *Gewouden*, willen. — 441 *Sciere*, spoedig. — 443 *Ho*, hoog. — 444 *Placebo*. By lyk-of-zieldiensten zingt men na het vers *Requiem æternam*, enz. *Placebo Domino in regione vivorum*.

- 445 Ende die verse, die daer toe hoorden.
 Ic seide ooc, in waren woorden,
 (Ne mare het ware ons te lanc),
 Wie daer der sielen vers sanc,
 Ende wie die sielenlesse las.
- 450 Doe die vigilie gehent was,
 Doe leidemen Coppe in dat graf,
 Dat bi engiene gemaect was
 Onder die linde in een gras,
 Van marberstene, die slecht was:
- 455 Die letteren, die men daer sach
 An den sarc, die daer op lach,
 Dede an tgraf bekinnen,
 Wie daer lach begraven binnen.
 Dus spraken die boecstave
- 460 An den sarc op den grave:
 « Hier leget Coppe begraven,
 Die so wale conste scraven,
 Die Reinaert die vos verbeet,
 Ende haren geslachte was te wreet. »
- 465 Nu leget Coppe onder mouden.
 Die coninc sprac te sinen ouden,

48-72 Die responsen die daer toe hoorden;
 Daerom cort ic desen woorden!
 Doe die lessen ten eynden strecten,
 Ende die psalmen mitten collecten,
 Was die commenda gelesen myt besceit, 5
 Ende sy was in dat graff geleit,
 Daerop een mermer steen, die was
 Gepolyst als een glass,
 Met letteren groot daer in gehouwen,
 Dat men claerlic mocht aenscouwen 10
 Wie daer onder lach begraven.
 Dus spraken die boecstaven:
 • Coppe, Canteclaers wijf, die beste

Die ye eyer leide op neste,
 Off die myt voeten cons gescraven, 15
 Die leit onder desen serck begraven.
 Reynaert die fel, diese verbeet
 Sonder bescheit myt valschen lagen.
 Sy willen dat alle die werelt weet
 Op datmense te meer mach beclagen. • 20
 Aldus nam dit geschrift een eynde.
 Die coninck ontboot alle die hi kende
 Wijs van rade, om hem te bespreken
 Op Reynaert, van deser ondaet.
 Doe andwoorde also die raet 25
 Dat sy den coninc voor theste rieden,
 Dat hi Reynaert soud ontbieden.

V* 452 *Bi engiene*, ingeniosè, kunstelyk. — 454 *Slecht*, effen, gepolyst. — 462 *Scraven*, schrabben, krabben. — 465 *Onder mouden*, onder het zand, onder de aerde.

- Dat si hem alle bespraken ,
 Hoe si alrebest gewraken
 Dese grote overdade.
- 470 Doe waren si alle te rade
 Dat si daer den coninc rieden ,
 Dat hine dan soude ombieden ,
 Dat hi te hove soude comen ,
 No dor scade , no dor vromen
- 475 Ne liete , hine quame int gedinge ,
 Ende men Brune van dien dinge
 Die bodscap soude laden.
 Dies was die coninc sciere beraden ,
 Dat hi dus sprac te Bruun den bere :
- 480 « Here Bruun , dit seggic voor dit here ,
 Dat gi dese bodscap doet :
 Ooc biddic u , dat gi sijt vroet ,
 Dat gi u wacht van baraet ;
 Reinaert es fel ende quaet :
- 485 Hi sal u smeken ende liegen ,
 Mach hi , hi sal u bedriegen
 Met valschen woorden ende met sconen ;
 Mach hi , bi Gode , hi sal u honen. »
 « Here , seit hi , laet u castien !
- 490 So moete mi God vermalendien ,
 Of mi Reinaert so sal honen ,
 Ine salt hem weder lonen ,

[Reineke I,
 6, v. 457.]

78 Des was die coninc al van staden,
 Ende mitten wisen wel beraden.
 80 Her Bruun, ic zegge u, als een heer.
 82 Mer ummer ziet dat gi u hoet.
 84 Want Reynaert is fel ende quaet,
 Ende weet menigen losen raet.
 87-96 Ende honen of te schern driven. »

• Ay lieve Heer, laet dat bliven.
 So geeff my God ongeval
 Off my Reynaert yet honen sal,
 Ic en sel hem weder dat in wriven,
 Dat hi aen tkortste eynd sel bliven. »
 Dus schiet hi blide ende vro van daen;
 Mer eer hy keert selt anders gaen.

V^o 480 *Here*, heir, verzameling. — 485 *Smeken*, vleien. — 489 *Laet u kastien*, laet uw kastyen, uw terecht wyzen, daer: ik heb het niet noodig. — 492 Zoo ik het hem niet wedervergelde!



Lith. de L. & E. Gy. selty rok. a. Gard.

Her brwn ic zegge v nls een heer
 Dat gi dese boodscap doet
 mer vimmer ziet dat gi vhoet
 Want reynert is fel en quaet
 En weet menigen losen niet
 hi sel v smeken en liegen
 mach hi. hi sel v bedriegen
 En houen of te schern druen
 Aylieue heer laet dat bliuen



- Dat hijs an den dulsten si;
 Nu ne sorget niet om mi! »
- 495 Nu neemt hi orlof, ende hi sal naken,
 Daer hi sere sal misraken.
 Nu es Brune op die vaert,
 Ende hevet in siere herten onwaert;
 Ende het dochte hem overdaet,
- 500 Dat iemen soude sijn so quaet,
 Ende dat hem Reinaert honen soude.
 Dor den keer van eenen woude
 Quam hi gelopen dor ene woestine,
 Daer Reinaert hadde de pade sine
- 505 Geslegen crom ende menichfoude,
 Also als hi uten woude
 Hadde gelopen om sijn bejach.
 Beneden der woestinen lach
 Een berch, hooch ende lanc,
- 510 Daer moeste Bruun sinen ganc
 Te middewaerde over maken,
 Sal hi te Maupertuus geraken.
 Reinaert hadde so menich huus;
 Maer die casteel Maupertuus
- 515 Was die beste van sinen borgen:
 Daer trac hi in, als hi in sorgen
 Ende in node was bevaen.
 Nu es Brune die bere gegaen
 Dat hi te Maupertuus is comen.
- 520 Doe hi de poorte hevet vernomen,

98-500 Stout van moede ende onvervaert.

2 Door dat doncker van den woude.

5-9 Dick had gehouden om sijn bejach.

Besiden der woestynen lach

Een wech, hooch ende lanck.

11 Te mydde duer recht maken.

16 Daer lach hi in als hi was in zorgen.

18 Nu is Bruun so lang gegaen.

V^o 493 Zoo dat hy er het meest zal aen getroffen zyn. *Dulst* is van het oude *dullen*, *dollen*, treffen. Zie BILDERDYK'S *Verhandeling over de geslachten*, bl. 338. — 498 *Onwaert*, verachting, verontwaerdiging; hier versmading van al wat vrees baren kon.

- Daer Reinaert ute plach te gane,
 Doe ginc hi voor die barbecane
 Sitten over sinen staert,
 Ende sprac: « Sidi in huus, Reinaert? »
 525 Ic bem Bruun, des coninx hode,
 Die hevet gesworen, bi sinen gode,
 Ne comdi niet ten gedinge,
 Ende ic u niet voor mi bringe,
 Recht te nemen ende te gevene,
 530 Ende in vreden voort te levene,
 Hi doet u breken ende raden.
 Reinaert, doet dat ic u rade,
 Ende gaet met mi te hove waert. »
 Dit verhoorde al nu Reinaert,
 535 Die voor sine poorte lach,
 Daer hi vele te liggene plach,
 Dor warmhede van der sonnen.
 Bi der tale, die Bruun heeft begonnen, [Reineke, 1,
 Bekenden althant Reinaert, 7, Vs. 517.]
 540 Ende tart bet te dale waert,
 In sine donkerste hagedochte:
 Menichfout was sijn gedochte,
 Hoe hi vonde sulken raet,
 Daer hi Bruun, den fellen vraet,

23 Neder sitten op sinen steert.

28 End ic u niet myt my en brijnge.

30 Dattet u costen sel u leven;

31 Ende men sel u hangen ende setten op

32 Reynaert, ic rade u dat, (een rat.

33 Treect myt my te hovewaert.

35 Die bynnen voor die poorte lach.

38-49 Als Bruun die tael had begonnen,

Hoordse ten eersten wel Reynaert,

Ende hi trat bet in sijn hol waert;

Want Mapertuus dat was al vol:

Hier een gat, ginder een hol, 5

Nau, crom ende lanck:

Ende had menigen uutganck

Die hi ondede, sloot ende ontsloot,

Als hi vernam dats hem was noot;

V^o 522 *Barbecane*, voormuer van een slot, *Antemurale*. — 531 Hy doet u radbraken. — 539 *Bekenden althant*, kende hem aenstonds. — 540 En trad lagerwaerts, dieper in zyn hol. — 541 *Hagedochte*, krocht, hol, spelonk; doch eigenlyk het zelfde als *aquaeductus*, van *awe*, water, en *togen*, trekken (*A-tocht*). Zie BILDERDYK's *Verklarende geslachtlijst*, bl. 284. GRIMM houdt het voor « der innerste, heimlichste sitz im hag; » welke verklaring ook zeer aennemelyk is.

- 545 Te scheerne mede mochte driven ,
 Ende selve bi siere eren bliven.
 Doe sprac Reinaert over lanc :
 « Uwes goets raets hebbet danc ,
 Here Bruun , wel soete vrient ,
- 550 Hi hevet u qualic gedient ,
 Die u beriet desen ganc ,
 Ende u desen berch lanc
 Over te lopene dede bestaen ;
 Ic soude te hove sijn gegaen ,
- 555 Al haddet gi mi niet geraden ;
 Maer mi es den buuc so geladen
 Ende in so utermaten wise ,
 Met eere vremder newer spise ,
 Ic vruchte , in sal niet mogen gaen :
- 560 Ine mach sitten no gestaen ,
 Ic bem so utermaten sat. »
 « Reinaert , wat aetstu ? wat ? »

Wanneer hi enige proy brochte; 10
 Off als hi wiste dat men hem sochte
 Om ondaet , die hi had mysdaen ,
 So ontliep hi sijn vianden saen ,
 In sijn heymelike hagedochte ;
 Dat hem niemant vijnden en mochte : 15
 Ende dier had hi gemaect so veel ,
 Dattet mennigen dieren ginck uutem
 (speel,
 Daer in verwaelden dair hise beliep.
 Mennich pensen , hooch ende diep ,
 Docht nu Reynert , hoe hi den beer , 20
 Dien myt woorden overliep so zeer ,
 Alrebest tot spotte dreve ,
 Ende selve in die eere bleve .
 Na dese gedochten hi uut trac
 Tot Brunen den Beer , ende sprac : 25
 Bruun oom , wellecoom mot ghi wesen .
 Ic heb ter stont vesper gelesen :
 Dat dede dat ic vluchs niet en quam ,
 Doe ic u tale eerst vernam .

Sijt wellecoom oom , lieve vrient. 30
 52-62 Dede overcomen , dats mi leet ,
 Want gi zijt so muede , dat u sweet
 Uut uwen lijff loopt , ic ziet .
 Ende al en waerdi hier comen niet
 Ic wair te hove comen morgen ; 5
 Mer nu ben ic myn in zorgen ,
 Dat ic u weet hier so by ;
 Want uwen vroeden raet die sal my
 Te hove , hoop ic , helpen zeer .
 En vant die coninc onse Heer 10
 Ghenen mynderen bode dan u ?
 Want naest den coninck zidi nu
 Die edelste , ende die meeste van love ,
 Van al den lande . Ic wilde wi te hove
 Nu waren ; want my ducht mijn waen , 15
 Dat ic niet en sel mogen ontgaen ;
 Want ic heb gegeten so veel ,
 Dat mijn buuck ende mijn keel
 My duncken spliten . Ic bin so sat !
 Het was nywe spise die ic at ; 20

V^o 558 *Eere* , eenre. — 559 *Ic vruchte* , ik vreeze , hoogd. *furchte*.

- « Here Brune, ic at cranke have,
 Arem man dan nes geen grave:
 565 Dat moogdi bi mi wel weten.
 Wi arme liede, wie moeten eten,
 Hadden wijs raet, dat wi node aten:
 Goeder versscher honichraten
 Hebbic commer harde groot:
 570 Die moetic eten, dor den noot,
 Als ic el niet mach gewinnen.
 Nochtan als icse hebbe binnen,
 Hebbicker af pine ende ongemac. »
 Dit hoorde Brune, ende sprac:
 575 « Helpe, lieve vos Reinaert,
 Hebdi honich dus onwaert?
 Honich es een soete spise
 Die ic voor alle gerechten prise,
 Ende icse voor alle gerechten minne.
 580 Reinaert, helpt mi, dat ics gewinne!
 Edele Reinaert, soete neve,
 Also lange als ic sal leven
 Willic u daer omme minnen:
 Reinaert, helpt mi, dat ics ghewinne! »
 585 « Gewinne, Bruun? gi hout u spot! »
 « In doe, Reinaert, so waric sot,

Daerom nam icker veel te meer. »	Als icse in heb, en can gedueren. »
« Wat aet gi Reynaert, seide die beer,	Bruun die sprac in corten uren:
Dat u so zade? » « Oom, wat ic at?	« Help, door die doot, Reinaert. 5
Wat help u dat, al seide ic u dat?	83 Wil ic sijn u getrouwe vrient,
69-75 Die moet ic eten door den noot;	84 Ist dat gi my van den honich dient.
Mer si maken my den buuc so groot!	86 Ic en doe, neve, so help mi Got!

V* 563 *Have*, hier *eetwaer*; doch eigenlyk *hebbing*, iets dat men *heeft* of bezit; van het oude werkwoord *haven*, hoogd. *haben*. — 564 *Dannes*, dat en is. — 567 Indien wy beter wisten, wy zouden het noode (ongaern) eten. — 568-569 Ik heb grooten kommer wegens goede verssche honigraten. — 571 *El*, anders. — 575 EN VAR. 69, V* 5 *Helpe door die doot*, voor *helpe mi God, om den dood des Zaligmakers!* Zoo veel als de fransche vloek: *par la mort-Dieu!*

- Hildic spot met u , neen ic niet. »
 Reinaert sprac: « Bruun , mochtij's iet ?
 Of gi honich moget eten ,
 590 Bi uwer trouwen , laet mi weten ;
 Mochtij's iet , ic souts u saden.
 Ic sals u so vele beraden ,
 Gine atet niet met u tienem ,
 Waendic u hulde daer met verdienen. »
 595 « Met mi tienem ? hoe mach dat wesen ?
 Reinaert , hout uwen mont van desen ;
 Ende sijts seker ende gewes ,
 Haddic al thonich , dat nu es
 Tusschen hier ende Portegale ,
 600 Ic aet al op , tenem male. »
 Reinaert sprac : « Bruun , wat sechdi ?
 Een dorper , heet Lamfroit , woont hier bi ,
 Hevet honich so vele , te waren ,
 Gine atet niet in VII jaren.
 605 Dat soudic u geven in u gewout ,
 Here Brune , wildi mi wesen hout ,
 Ende voor mi dingen te hove. »
 Doe quam Brune , ende gine geloven
 Ende sekerde Reinaerde dat ,
 610 Wildine honichs maken sat ,
 Des hi cume ombiten sal ,
 Hi wilde wesen over al
 Gestade vrient ende goet gheselle.
 Hier omme loech Reinaert , die felle ,

87 Ic soude myt u spotten node. »

88 • Ist u eernst , sprac die rode ,

89 Dat segt my , mouchdi honich eten ?

92 Ic sels u so vol doen meten ,

93 Gi en acts nye so veel bi uwen tienem ,

94 Waen ic u huld daer meed verdienen.

2 Een kerl , heit Lanfreit , woont hier bi.

7 Tegens mijn vianden in sconincs hoff? »

8 Des dede hi hem een zeker geloff.

11 Des hi en koene ontbieden sal.

V^a 591 Smaecte het u eenigzins , ik zou u *des* verzaden. — 594 *Hulde*, anders *houde*, genegenheid. — 603 *Te waren*, of *twaren*, ter waerheid, waerlyk. — 605 *Gewout*, geweld, macht. — 609 *Sekerde*, zwoer. — 611 *Cume*, naeuwlyks, hoogd. *kaum*.

VAR. 588 *Die rode*, de roode, de rosse, Reinaert.

- 615 Ende sprac : « Bruun , helt mare ,
 Vergave God , dat mi nu ware
 Also bereet een goet geval ,
 Also u dit honich wesen sal ,
 Al wildijs hebben VII amen. »
- 620 Dese woort sijn hem bequame
 Bruun , ende daden hem so sochte !
 Hi loech , dat hi nemmeer ne mochte .
 Doe peinsde Reinaert , daer hi stoet :
 Bruun , es mine avonture goet ,
- 625 Ic wane u daer noch heden laten ,
 Daer gi sult lachen te maten. »
 Na dit peinsen ginc Reinaert uut ,
 Ende sprac al over luut :
 « Oom Bruun , geselle , willecome !
- 630 Het staet so , suldi hebben vrome ,
 Hier ne mach sijn geen langer staen :
 Volget mi , ic sal voren gaen .
 Wi houden desen crommen pat ,
 Gi sult noch heden werden sat ,
- 635 Salt na minen wille gaen ,
 Gi sult noch heden hebben , sonder waen ,

15-18 Ende sprac : « oom , waer u also na by
 Dusent nobel , als die honich sy.

22 Deze woorde Bruun seer wel bequamen ,

23 End loech dat hi wel na screyde.

24 Doe docht Reynaert ende seide :

25 Valt my ic salt u noch huden laten.

32-33 Hoe qualic dat ic oec mach gaen ;

Ic moet door uwen wil pinen.

Rechte truwe moet ummer schinen ,
 Die ic myt gunsten tot u drage.

Ic en weet onder alle mijn mage

Nyement , dair ic my dus om moyde . »

Dess dancte hem Bruun , want hem ver-

Dat hijt maecte also lanck. (noyde

Nu ga wi , oom , enen snellen ganck ,

Ende volcht my na al desen pat.

V^o 615 *Helt mare*, vermaerde held. — 620 *Bequame*, aengenaem.
 — 621 Waren hem zoo zacht, zoo goed. — 626 *Te maten*, weinig. —
 630 *Hebben vrome*, baet, voordeel hebben.

VAR. 615 V^o 2 *Dusent nobel*, duizend nobels. In de boedelbeschrijving
 van het jaer 1377, door my uitgegeven (*Mengelingen*, bl. 360) wordt
 reeds dit geld, als hier te lande zes schellingen vyf grooten vlaemsch
 waerd zynde, vermeld.

- Also vele als gi moget gedragen. »
 Reinaert meende van groten slagen :
 Dit was dat hi hem beriet.
- 640 Die keitijf Bruun ne wiste niet
 Waer hem Reinaert die tale keerde,
 Die hem honich stelen leerde,
 Dat hi wel sere sal becopen.
 Al sprekende quam dus gelopen
- 645 Reinaert met sinen geselle Brune,
 Tot Lamfroits, bi den tune.
 Wildi horen van Lamfreide? [Reineke, I,
8. V. 149.]
 Dat was, eist waer, so men mi seide,
 Een temmerman van goeden love,
- 650 Ende hadde bi sinen hove
 Ene eeke brocht uten woude,
 Die hi ontwee clieven soude,
 Ende hadde twee weggen daer in geslegen,
 Also temmermans noch plegen.
- 655 Die eeke was ontdaen wel wide,
 Des was Reinaert harde blide.
 Te Brunen sprac hi, ende loech:
 « Siet hier u grote gevoech,
 Brune, ende nemet wel goom!
- 660 Hier, in desen selven boom,
 Es honichs utermaten vele;
 Proeft, of gijs in uwe kele

39-46 Dit was dat hi hem behiet ;	Quamen. Doe verblide hem Bruun ;
Mer die ketijf en verscyndes niet	Mer, het is dic also gesciet ,
Wair Reynaert die tael weynde:	Dat hem die mennich verblijt om niet.
Hi volchde na, recht als die blynde,	52 Die hi des anderen dages cloven soude.
Die hem inden put laet leyden.	55 Ende had een eynd ondaen wide.
So lang gingen si onder hem beyden	57 Want dat was recht na sijn begeer.
Dat sy tot Lantfreits, bynnen den tuun	58 Al lachende sprac hi totten beer.

V. 639 *Beriet*, aenraedde. — 640 *Die keitijf*, die ongelukkige, fr. *chetif*. — 646 *Tune*, tuin. — 651 *Eeke*, eikenboom. — 659 *Neem wel acht*.

- Ende in uwen buuc moget bringen.
 Nochtan suldi u selven dwingen;
 665 Al dinket u goet die honichrate,
 Etet te seden, ende te maten,
 Dat gi u selven niet verdervet,
 Ic ware onteert ende ontervet,
 Wel soete oom, misquame u iet. »
- 670 Brune sprac: « Reinaert, ne sorget niet.
 Waendi dat ic bem onvroet.?
 Mate es tallen spele goet. »
 « Gi secht waer, sprac Reinaert,
 Waer omme bem ic ooc vervaert? »
- 675 Gaet toe, ende crupet daer in! »
 Bruun peinsde om sijn gewin,
 Ende liet hem so verdoren,
 Dat hi thooft over die oren
 Ende die twee voordere voete in stac.
- 680 Reinaert pogede, dat hi brac
 Die weggen beide, uter eeken.
 Die daer te voren ginc so smeken,
 Bruun, bleef gevangen in den boom.
 Nu hevet de neve sinen oom
- 685 In boosheden brocht met sulker achte,
 Dat hi met liste, no met crachte,
 In geere wijs ne can ontgaen,
 Ende bi den hoofde staet gevaen.
 Wat raeddi Brunen te doene?
- 690 Dat hi was sterc ende coene

66 Neemter ummer niet boven maten,

67 So dattet uwen live yet deert;

68 Want ic wair daer mede onteert.

75 Gaet toe gereet en crupet in.

80 Reynaert pijnde hem dat hi track

81 Die beitelten beide uutter eken.

82 Daer en halp Bruun schelden noch sme-
(ken,

83 Hi bleeff geklemmet in den boom.

85 Gebrocht myt loosheit in sulker achten.

V* 685 *Achte*, hechtenis, gevangenhouding; doch eigenlyk *persecutio*, *proscriptio*. Zie GRAFF'S *Sprachschatz*, I, bl. 109. — 687 *Geere*, geenre, geender.

- Sal hem niet geholpen mogen.
 Hi sach wel, hi was bedrogen:
 Hi began briesschen ende dulen;
 Hi was gegrepen bi sier mulen
 695 So vaste, ende bi den voeten voren,
 Al dat hi pijnde was verloren;
 Hine waende nemmermeer ontgaen.
 Van verre was Reinaert gestaen
 Ende sach comen Lamfreide,
 700 Die op sinen hals brochte beide
 Een scarpe haex ende ene baerde.
 Hier moogdi horen van Reinaerde,
 Hoe hi sinen oom ging rampineren:
 « Oom Brune, vaste gaet mineren!
 705 Hier comt Lamfroit, ende sal u scinken;
 Haddi geten, so souddi drinken. »
 Na der talen so ginc Reinaert
 Weder te sinen castele waert,
 Sonder orlof; ende mettien
 710 Hevet Lamfroit den bere versien,
 Ende vernam, dat hi was gevaen.
 Doe ne was daer geen langer staen.

[Reincke, I,
4, V. 301.]

93-06 Hi began te hulsen ende te hulen,
 Ende mitten afstersten voet te trappen,
 Ende maecte so groot geluut,
 Dat Lanfreit mitten haest quam uut;
 Ende hem had wonder wat wesen mochte. 5
 Enen scerpen haec hi myt hem brochte,
 Op aventuer oft wair noot.
 Bruun lach in anxe groot,
 Ende die clove, die hem so neep!
 Hi tooch, hi worstelde ende peep;

Mer dat was pijn om niet gedaen.
 Hi en waende nummer meer tontgaen.
 Reynaert die sach van verre toe
 Lanfreit comen, ende sprac doe:
 « Bruun, ist honich goet? hoe staet? 15
 Etes niet te veel, het waer u quaet;
 Gi en soud te hove niet mogen gaen.
 Hier coemt Lanfreit: hi sal u slaen,
 Saen nu schencken, haddijs gegeten bet:
 Het is goet dat men die spise wel net. 20
 Mit deser talen ghinc Reynaert.

V^o 693 *Dulen*, dol worden. — 696 *Pijnde*, moeite deed. — 701 *Baerde*, handbyl. — 703 *Rampineren*, bespotten, fr. *ramponner*. — 704 Houw toch wat op! *Mineren* is verminderen, en niet *ingraben*, gelyk GRIMM dacht. — 710 *Versien*, bespeurd.

VAR. 693 *Hulsen*, brullen, tieren. — 2 *Afstersten*, achtersten. — 20 *Net*, nat maekt, bevochtigt, afwascht.

- Hi liep wech metter haest
 Daer hi die hulpe wiste naest :
 715 Daer dat naeste dorp stont ,
 Ende dede hem allen cont ,
 Dat daer stont gevaen een bere.
 Doe volchde hem een mekel here.
 Int dorp ne bleef man no wijf ,
 720 Den bere te nemene sijn lijf ,
 Liept al dat lopen mochte.
 Sulc was , die enen bessem brochte ;
 Sulc enen vlegel ; sulc een rake ;
 Sulc quam gelopen met enen stake ,
 725 So si quamen van haren werke.
 Selve die pape van der kerke
 Brochte enen cruusstaf ,
 Die hem de coster node gaf.
 Die coster droech eene vane
 730 Mede te stekene ende te slane.
 Des papen wijf , vrouwe Julocke ,
 Quam gelopen met haren rocke ,
 Daer soe omme hadde gesponnen.
 Voor hem allen quam geronnen

15-25 Ende riep aldoo mitter haest :

• In mijn hoff is een beer gevaen ! •

Dese maer spranc uut wel saen.

In dorp en bleef oec wijf noch man :

Ellic liep al dat hi lopen can ,

Ende droegen myt hem haer weer.

Lanfreit volchde een groot heer.

Sulc droech een loet , sulc een raeck ,

Sulc een besom , sulc een twijstaeck

Ende sulc een vlegel uut sijn werck. 10

5 34-37 Daer quamen sulcke quenen geronnen,

Die nau van onder had twee tande.

V^o 716 *Hem*, hun. — 718 *Mekel*, groot, machtig; in het *Leven van Jesus*, uitgegeven door prof. MEYER, bl. 56: *Migel* geschreven. Mechelen beteekent dus de groote of machtige stad. — 720 *Den*, om den. — 723 *Rake*, anders *rakel*, een yzeren staef waer men het vuer mede oprekelt, waervan het fr. *râcle* en *râcler*. — 732 *Rocke*, spinrok, spinrag.

715 V^o 6 *Weer*, geweer, wapentuig. — 9 *Twystaeck*, gaffel, tweehandige vork. — 734 *Quenen*, oude vrouwen; waertoe het engelsche *queen*.

- 735 Lamfroit met eere scarper hax.
 Al hadde Brune lettel gemax,
 Hi ontsach meer ongeval,
 Ende sette alle jegen al.
 Doe hi dat geruchte hoorde,
 740 Hi spranc op, so dat hem scoorde
 Van sinen ansichte die huut.
 Al brochte Brune dat hoeft uut
 Met arbeide ende met pinen,
 Nochtan liet hi daer van den sinen
 745 Ene oore, ende beide sine lier.
 Nie maecte God so leelic dier!
 Hoe mochte hi seerre sijn misrocht?
 Al haddi thooft ute brocht,
 Eer hi die voete conde gewinnen,
 750 Blever alle die claeuwen binnen,
 Ende sine twee hanscoen beede:
 Dus gerochte hi uut met leede.
 Hoe mochte hi sijn onteert meer?
 Die voete waren hem so seer,
 755 Dat hi tloopen niet conste gedogen.
 Dat bloet liep hem over die ogen,
 Dat hi niet wel conste gesien:
 Hine dorste bliven, no vlien.
 Hi sach, suut onder die sonne,
 760 Lamfroit comen geronnen,

Nu nakede Bruun veel scande,
 Daer hi stoet in ongeval.

46 Nyeman en sach leliker dier!

47 Dat bloet hem over die oren ran.

48 Al brocht hi thooft uut nochtan.

51 Ende sijn ruge hantscoen beide.

52 Die vaert quam hem tot groten leyde;

53 Want hi en waende te gaen nemmer-
 (meer.

57-72 Ende hi en mocht van den bloede
 (niet sien;

Ende Lanfreit quam tot hem mittien,

Die paep myt alle sijn prochiaen,

Ende te steken wel gedichte,

V^o 737 *Ontsach*, vreesde, voorzag. — 745 *Lier*, wangen, of, meer bepaeldelyk, het achterste gedeelte der wangen. — 746 *Nie*, nooit. — 447 *Seerre*, zeerder, erger. *Misrocht*, misraekt, mishandeld. — 752 *Gerochte*, geraekte. — 759 *Suut*, zuidwaerts.

VAR. 757 V^o 2 *Mittien*, met dien; op dien oogenblik.

- Daer na die priester, die here :
 (Hi quam gelopen vele sere ;)
 Daer na die coster metter vane ,
 Daer na alle die prochiane ,
 765 Die oude lieden metten jongen ;
 Daer na quam op haren stap gesprongen
 Sulke quene , die van ouden
 Cume enen tant hadde behouden.
 Wie so wille wachte hem dies ;
 770 Die scade hevet of verlies
 Ende groot ongeval ,
 Over hem so willet al.
 Dit sceen arem man Brunen wel :
 Sulc dreichden nu an sijn vel ,
 775 Die des geswegen hadde stille ,
 Hadde Bruun gestaen tsinen wille.
 Dit was beneden eere riviere ,
 Dat Brune , onsalichst alre diere ,
 Van menegen dorper was beringet.
 780 Doe was daer lettel gedinget.
 Hem naecte groot ongemac ;
 Die een sloech , die ander stac ,
 Die een sloech , die ander warp :
 Lamfroit was hem alre scarpst.
 785 Een , hiet Lottram lancvoet ,
 Hi droech enen verboorden cloet ,

Op dat hooft, ende bi sijn aensichte. 5

Hi ontfinck mennigen steeck ende slach:

Daer bi wachs hem wie so mach.

Heeft een scande ende ongeval,

Over hem so wil dat volc al.

74-18 Si waren hem alle hard ende fel.

Dair wasser geen so cleen.

Huge mitten crommen been ,

Ende Ludolf mitter breder nese :

Seer wreet waren hem al dese. 5

Die een had een verheven cloet ,

Die ander een lootwerper groot ,

Dair hi al om mede ghinc slingeren.

Her Bertout mitten langen vingeren,

Lantfreit, ende Oterum lang tee: 10

Dese deden Brune seer wee ,

V* 786 *Cloet*, waerschyndlyk een stok, *un long baston à saulter un fossé*, by PLANTYN, in zyn *Thesaurus Theutonicæ linguæ*, verbo *kloet*. Vermoedelyk is door *verboorden* zoodanigen stok of wapen te verstaen, als door de wet *verbeurd* verklaerd (verboden) was.

VAR. 757 V* 7 Wie kan, wachte zich des! — 774 V* 10 *Langtee*, langteen.

- Ende stacken emmer na dat oge ;
 Vrouwe Vulmaerte scerpeloge
 Ginkene koken met enen stave ;
 790 Abelquac ende mijn vrouw Bave
 Lagen beide onder die voete ,
 Ende streden beide om ene cloete.
 Ludmoer, metter langer nese ;
 Droech enen loodwapper an een pese ,
 795 Ende ginc met al omme swingen.
 Ludolf metten crommen vingeren
 Dede hem alles te voren ;
 Want hi was best geboren ,
 Sonder Lamfroit alleene ;
 800 Hugelin, metten crommen beene ,
 Was sijn vader, dat weet men wale ,
 Ende was geboren van Absdale ;
 Ende was sone vrouwen Ogernen
 Eens houtmakigge van lanternen.
 805 Ander wijf ende ander man ,
 Meer dan ic genoemen can ,
 Daden Brunen groot ongemac ,
 So dat hem sijn bloet uut lac.

Ende meer pijn dan dander deden ;
 Deen had een haec van scerpen snede,
 Ende dander had een lange loete.
 Baerdeloge, ende Avesoete, 15
 Abelquack, ende vrou Bave,
 Ende die paep myt synen cruus stave ,
 Ende vrou Julocke, sijn wijff ;

Dese stonden al na Brunen lijff.
 Ellic stac ende sloech, al dat hiconde. 20
 Bruun suchte ende stan myt gronde,
 Ende nam dat men hem gaff.
 Die paep liet den cruus staff
 Dicke gaen omtrent sijn hals.
 Die coster maecte hem oec zeer mals 25

V^s 789 *Koken*, wellicht te lezen *koten*; voor *koteren*; doch SCHERZIUS-OBERLIN heeft in zyn *Glossarium germanicum*, bl. 840, een verbum *kui-ken*, excitare. — 796 *Loodwapper*, in de prosa: *eenen grooten loden wapper*, slingertuig; waer over zie KILIAEN, of VAN HEELU, V^s 5462. — 795 *Swingen*, zwingelen, slagen. — 802 *Absdale*, *Abbatis-vallis*, by Hulst (SANDERUS, *Flandr.* III, p. 258). — 804 *Houtmakigge*. In Vlaenderen zegt men *igge* voor het Brabandsche *esse*, en dus *makerigge* voor *maekster* of *makersse*. — 808 *Uut lac*, uitlekte.

VAR. 774 V^s 21 *Stan*, stecnde, kreunde, kermde.

- Brune ontfinc al sulc paiment
 810 Als hem elc gaf daer omtrent.
 Die pape liet den cruusstaf
 Gedichte slaen, slach in slach;
 Ende die coster metter vane
 Ginc hem vastelike ane.
- 815 Lamfroit quam ter selver wilen
 Met eere scerper bilen,
 Ende sloechene tusschen hals ende hooft,
 Dat Brune wart sere verdooft,
 Dat hi verspranc van den slage
- 820 Tusschen der riviere enter hage,
 In enen trop van ouden wiven,
 Ende warper een getal van viven
 In die rivier, die daer liep,
 Die wel wijt was ende diep.
- 825 Des papen wijf wasser ene,
 Des was spapen bliscap clene.
 Doe hi sijn wijf sach in die vliet,
 Doene luste hem langer niet
 Bruun te stekene no te slane.
- 830 Hi riep: « Siet, edele prochiane,
 Ginder vlot vrouwe Julocke,
 Beide met spillen ende met rocke.
 Nu toe, die haer helpen mach!
 Ic geve hem jaer ende dach

Mitter vanen, die hi myt hem brachte.

Mer Lantfreit maecte tmeeste crachte;

Want hi was die edelste van geboorten:

Vrou Julocke vander after poorten

Was sijn moeder, ende sijn vader 30

Was Macop die stoppel maker;

(Een stout man daer hi was alleen!)

Bruun most van mennigen steen

Een worp gemueten, ende ontstaen.

Voor hem allen spranc doe saen 35

Lanfreits brueder, myt eenre ameyde,

Dien hi Brunen opt hooft leyde,

Ende gaff hem enen groten slach,

Dat hi en hoorde noch en sach.

31 Ghinder drijft vrou Julocke,

32 Beide myt pelse ende myt rocke.

V^a 810 *Gedichte*, met dicht op elkander volgende slagen. — 825
Wasser ene, was er een van. — 834-836 In *Reineke* roept hy: « Twee
 tonnen bier geef ik u ten besten, en daer nog een deel aflaten by! »

VAR. 774 V^a 34 *Gemueten*, ontmoeten. — 36 *Amejde*, hammeiboom.

- 835 Vol pardon ende aflaet
 Van alre sondeliker daet. »
 Beide man ende wijf
 Lieten den armen keitijf
 Brune liggen over doot ,
- 840 Ende gingen , daer die pape geboot ,
 Beide met stringen ende met haken.
 Die wile dat si die vrouwe uut traken ,
 So quam Brune in die riviere
 Ende ontsvam hem allen sciere.
- 845 Die dorperen waren alle gram :
 Si sagen , dat hem Brune ontsvam ,
 Dat si hem niet mochten volgen ;
 Opt oever stonden si verbolgen ,
 Ende gingen na hem rampineren.
- 850 Bruun die lach in die riviere ,
 Daer hi vant den meesten stroom :
 Al drivende bat hi , dat God den boom
 Moeste verdoemen ende verwaten ,
 Daer hi sijn ore in hadde gelaten ,
- 855 Ende beide sine lier.
 Voort vloecte hi dat felle dier ,
 Den bosen vos Reinaerde ,
 Diene met sinen brunen baerde
 So diepe in die eeke dede crupen ;

35 Vol pardoen ende recht oflaet.

41-60 Als Bruun sach dat die lieden

Altemael van hem scieden ,
 Ende trecken gingen over dat oude wijf,
 Spranc hi int water, heen ginc hi driven
 Ende swimmen metten live. 5
 Doemaecten die dorpers groot geruchte.
 Hi dreef heen myt crancker luste,
 Ende si liepen hem na seer gram :
 Dat was om niet ; want hi ontquam.

Des waren die dorpers tongemake: 10

Sy riepen hem na myt leliker sprake:

«Coomt hier, keer weder, oorloos dieff!»
 Dan Bruen swam, dair hi besief
 Den meesten stroom, ende lietse kallen,
 Tot dien dat hem was gevallen. 15
 Hi was blide dat hi ontginck.
 Hi vloecte den boom die hem so vinck,
 Dat hi dair beide sijn oren liet;
 Ende Reynaert mede, dien verriet ,

VAR. 841 V° 13 *Besief*, bezefte, ontwaerde. — 15 Wegens het voorgevallene, het aen hem gebeurde.

- 860 Daer na Lamfroit, van der stupen
 Dar hi hem so leede dede.
 In aldustanen gebede
 Lach Brune also lange wile,
 Dat hi wel een halve mile
- 865 Van der stede was gedreven,
 Daer die dorpers waren bleven.
 Hi was verpinet ende moede,
 Ende ondercomen van den bloede,
 So dat hi hadde cranke vaert.
- 870 Doe swam hi te lande waert,
 Ende croop liggen in dat oever.
 Gine saget noint droever
 Geen dier, no geenen man.
 Hi lach jamerlik, ende stan,
- 875 Ende sloech met beiden sinen lanken:
 Des mochte hi al Reinaerde danken.
 Nu hoort wat Reinaert heeft gedaen:
- 880 Eer hi danen was versceiden:
 Hi hadt op enen berch gedregen,
 Verre uut allen wegen,
 Daer het eenlic was genoegh.
 Dat was wel sijn gevoech,
 885 Dor dat daer was niemens ganc,
 Ende hi dor niemens bedwanc

[Reincke, I,
 10, V. 805.]

- Ende so diep in dede crupen, 20 74 Hi croonde seer ende stan.
 Dair hem Lanfroit vanc ter stupen. 80-83 Dat hi heymelic myt hem droech,
 71 Ende ginck leggen rusten opten oever. Buten weechs, daert eenlic was genoegh.

V* 860 *Van der stupen*, wegens de stuipen, de slagen. Zie KILIAEN op het woord. — 868 *Ondercomen*, bezweken. — 875 *Lanken*, de lenden van een dier, *ilia*. — 879 *Bi Lamfroits*. Opmerking verdient, dat men in Vlaenderen gewoon is te zeggen *te Jannes*, *te Pieters*, *te Van de Veldes*, enz. in stede van: *by Jan* of *ten huize van Jan*, enz. — 883 *Eenlic*, cenzaem.

- Sine proie dorste rumen.
 Doe hi dat hoen toten plumen
 Hadde geleit in sine male ,
 890 Doe ginc hi neder te dale
 Enen verholenliken pat.
 Hi was utermaten sat ;
 Dat weder was scone ende heet ;
 Hi hadde gelopen , dat hem dat sweet
 895 Neder liep neven die liere :
 Daer omme liep hi ter riviere ,
 Dor dat hi hem vercoelen soude ;
 In bliscap harde menich foude
 Was sijn herte doe bevaen :
 900 Hi hoppede wel , al sonder waen ,
 Dat Lamfroit hadde den bere verslegen ,
 Ende hine thuiswaert hadde gedregen.
 Doe sprac hi : « Hets mi wel gevaren !
 Die mi te hove meest soude daren ,
 905 Die hebbic doot in desen dage ;
 Nochtan wanic sonder clage
 Ende sonder wanconst bliven :
 Ic mach te rechte bliscap driven. »
 Doe Reinaert was in dese tale ,
 910 Sach hi nederwaert te dale ,
 Ende vernam Bruun , daer hi lach ;
 Ende ten eersten , als hine sach ,

7 Ende sonder wangunsten bliven.

9-21 Recht myt desen sach Reynaert
 Neder, ter rivieren waert,

Ende sach wair Bruun lach die beer.

Doe bedroefde hi hem al te zeer,
 Dat hi te voren was verblijt.

5

V^o 887 *Rumen*, verlaten. — 889 *Male*. Ik heb dit al te letterlyk vertaeld: *Na hy 't kicken had gepluimd en gestoken in zyn zak*. Het V^o 892 toont aen, dat *male* hier figuerlyk voor *mage* genomen is. — 897 *Dor*, voor *om*, gelyk meermalen. — 904 *Daren*, deren. — 907 *Wanconst*, 't zelfde als *wancost*, door KILIAEN vertaeld *suspicio*, *zelotypia*; van *wanconnen*, kwaedwillen (men kent de verwisseling van *hy const*, *hy kost*, *hy kon*, enz.). Zoo zeide men: *iemant wancost draghen*, voor met iemand in vete

- Hadde hijs rouwe ende toren.
 Daer die bliscap was te voren
 915 Daer lach in toren ende nijt ,
 Ende sprac : « Vermalendijt ,
 Lamfroit , moet dijn herte sijn :
 Du bist dulre dan een swijn ,
 Lamfroit , erger puten sone ,
 920 Lettel eren bistu gewone.
 Hoe es di dese bere ontgaen ,
 Die di te voren was gevaen ?
 Hoe menich morseel leget daer an ,
 Dat gerne etet menich man !
 925 O wi , Lamfroit , verscroven druut ,
 Hoe rikelike een berehuut
 Heefstu heden verloren ,
 Die di gewonnen was te voren ! »
 Dit scelden hevet Reinaert gelaten ,
 930 Ende ginc neder bi der straten ,
 Dor te siene , hoet Bruun stoet.
 Doe hine sach liggen , al een bloet ,

Nu heeft hi toorn, had ende nijt,
 Daer eerst genuecht ende bliscap was.
 « Och onbekende onsalich dwas,
 Vuyl keerl Lantfreit, sprac hy,
 So wair du biste God scheyndi,
 Dattu dus goede spise, dus vet,
 Die mennige man so gerne et,

10

Di aldus hebs laten ontgaen !
 27-34 Hebste verloren in desen dage.
 Dus sceldende, ende myt dees clage
 Is Reynaert ter rivieren comen,
 Dair hi Bruun heeft vernomen,
 Gewont, bebloeyt, sieck ende cranck. 5
 (Des mocht hi Reynaert weten danck!)

staen. By DIERICX, *Mémoires sur les lois des Gantois*, I, p. 10, leest men een Zoenbrief van het jaer 1353 over zekere *wancosten*, *aetscepen ende gram-scepen*.

V^o 913 *Toren*, verdriet. — 919 *Puten sone*, hoerenkind. — 923 *Morseel*, fr. *Morceau*. — 925 *Owi*, oei! *Verscroven druut*, schurksche druut. Dit laetste woord is niet te vertalen. *Druit* was een schrikbeeld voor kinderen, een heks; doch eigenlyk komt het woord van *Drut* of *Trut* (virgo), waarvan ook onze naem *Trui*. Zie GRIMM's *Deutsche Mythologie*, bl. 238, 586. *Verscroven* stamt van *verschruiven*, waertoe *schruyve*, hetwelk by KILIAEN voor *scurra* en *nebulo* is aengeteekend.

VAR. 909 V^o 10 *Scheyndi*, schende u.

- Ende siec ende ongesont,
 Den armen beren te dier stont,
 935 Dat sach Reinaert harde gerne,
 Doe bescalt hine te sinen scerne:
 « Sire priester, dieu vo saut!
 Kendi Reinaert, den ribaut?
 Wildine scouwen, so siettene hier,
 940 Den roden scalc, den fellen gier!
 Segt mi, priester, soete vrient,
 Bi den here, dien gi dient,
 In wat ordinen wildi u doen,
 Dat gi draget roden capproen?
 945 So weder sidi abd, so prihore?
 Hi ginc u harde na den ore
 Die u dese crune hevet bescoren!
 Gi hebt uwen top verloren;
 Gi hebt u hanscoen af gedaen;
 950 Ic wane, gi wilt singen gaen
 Van uwen complete dat getide? »
 Dit hoorde Brune, ende wart onblide,
 Want hine conste doe niet gewreken:
 Hem so dochte sijn herte breken,
 955 Ende sloech weder in die riviere.
 Hine wilde van den fellen diere
 Nemmeer horen die tale.
 Hi liet hem neder daer te dale
 Metten strome driven te hant,

41-42 Hebdi tot Lantfreits yet vergeten?

Ik wilt hem gern laten weten.

Hebdi hem oec niet wel betaelt,

Sijn honichraten, die gi hem staelt?

Dat is u een lelike saeck!

Wast honich oec van goede smaeck?

Ic weets noch meer in den selven coop.

Lieve, segt my, eer ik loop.

45 Wair sidi monick of sidi abt?

46 Hi heeft al na uwen oren gehapt.

53 Wat mocht hi doen? hi en konds niet
wreken:

54 Hi liet hem synen spreken.

59 Mitten stroom an dat ander lant.

V° 936 *Bescalt*, beschold; van *uitschelden*. — 937 *Vo saut*, vous sauve.
 — 945 Zyt gy of abt of prior? *Weder* is een tegenstelling, hoogd.
entweder.

- 960 Ende ginc liggen op dat sant.
 Hoe sal nu Brune te hove comen?
 Al mocht hem al die werelt vromen,
 Hine ginge niet over sine voete.
 Hi was genoopt so onsoete
- 965 In die eeke, daer hi te voren
 Van twee voeten hadde verloren
 Alle die clauwen, ende dat vel.
 Hine conste niet gepeinsen wel,
 Hoe hi best ten coninc gaet.
- 970 Nu hoort hoe hi die vaert bestaet.
 Hi sat over sine hamen,
 Ende began, met groter scamen,
 Rutsen over sinen staert;
 Ende als hi dus moede waert,
- 975 So wentelde hi dan ene wile.
 Dus dreef hi meer dan ene mile,
 Eer hi tes coninx hove quam.
 Doe men Brune vernam
 In derre wijs van verre comen,
- 980 Wart getwifelt van hem somen,
 Wat daer quam gewentelt so:
 Dien coninc wart dat herte onvro,

[Reineke, I,
 II, v. 879.]

60-70 Nu ist hem zeer zorchelic bewant

Hoe hi te hove comen sal;

Want hi had verloren al

Dat vel van beiden voeten voren,

Ende die clauwen, ende die oren. 5

Alsloech men doot hi en cond niet gaen;

Doch most hi die vaert bestaen,

Ende al en wist hiet niet wel hoe.

Nu hoort hoe hi hem eerst ginc toe.

79 Also berecht van verre comen

80 Wart dair getwifelt van den vromen.

82 Die coninc verkenden, ende was vro.

V^o 962 *Vromen*, baten, te baet zyn. — 971 *Hamen*, knien; doch hier veeleer *hammen*, hespen, billen. — 973 *Rutsen*, rotsen, slibberen. — 979 *Derre*, dier, dergelyke. — 980 *Van hem somen*, door sommigen van hen.

VAR. 960 *Bewant*. BILDERDYK verklaert het woord door *lot* (*Nieuwe verscheidenheden* I, bl. 139); doch ik denk dat het hier en by hem moet genomen worden voor *bewend*, gekeerd. Zie hier achter V^o 1630.

- Die Brune bekende te hant,
 Ende seide: « dit es mijn seriant
 985 Brune, hem es dat hoeft so root,
 Hi es gewont toter doot;
 Ai God, wie heeftene so mismaect? »
 Binnen desen so was Brune genaect,
 Dat hi den coninc clagen mochte.
 990 Hi stan, ende versuchte ònsochte,
 Ende sprac: « Coninc, edel here,
 Wreket mi dor u selves ere
 Over Reinaerde, dat felle dier,
 Die mi mine scone hier
 995 Met siere list verliesen dede,
 Ende daer toe mine oren mede,
 Ende hevet mi gemaect, als gi siet! »
 Die coninc sprac: « Of ic dit niet
 Ne wreke so moetic sijn verdoemt! »
 1000 Ende hier na so hevet hi genoemt
 Alle die hoochste bi namen,
 Ende ontboot, dat si quamen
 Alle gader an sinen raet.
 Doe rieden si hoe dese daet
 1005 Best werde gerecht, tes coninx ere.
 Doe rieden die meesten heren,
 Dat men twee werven dagen soude
 Reinaerde, oft die coninc woude,

85 Wie heeft hem thoof gemaect so root?

87 In wat gelage is hi geraect?

95-13 Verliesen dede bi synen rade.

Die coninc sprac: « Heer God, genade,

Hoe dorst dit doen die felle Reynaert?

Nummermeer en moet ic sweert

Gorden aen my, noch dragen croon, 5

Heer Bruun, ik en sel u schoon

Wreken; gi sels my weten danck. »

Doe ghinc hi wilen lanck

Te rade myt alle sijn baroen,

Te wreken Reynaerts grote ondaet. 10

Doe droech over een die raet,

Beide jonck ende oud,

V^o 983 *Te hant*, thans. — 984 *Seriant*, dienaer.

VAR. 995 V^o 8 *Wilen lank*, eene wyle lang. — 11 Toen kwam de raed
 overeen.

- Ende horen tale ende wedertale.
 1010 Ooc seiden si, si wilden wale
 Dat Tibert, die cater, van desen
 Tote Reinaerde bode soude wesen:
 Al ware hi cranc, hi ware vroet.
 Dese raet dinct den coninc goet.
 1015 Doe sprac die coninc: « Here Tibeert [Reineke, I,
12, Vr. 909.]
 Gaet wech! eer gi weder keert,
 besiet, dat Reinaert met u come!
 Dese heren seggen some,
 Al es Reinaert andren dieren fel,
 1020 Hi gelovet u so wel,
 Dat hi gerne doet uwen raet.
 En comt hi niet, hets hem quaet.
 Men salne drie werven dagen,
 Te lachtre alle sinen magen.
 1025 Gaet Tibert, dit secht hem! »
 « Ai here, sprac Tibert, ic bem
 Een arem wicht, een clene dier.
 Here Brune, die sterc was ende fier,
 Ne conste Reinaert niet gewinnen:
 1030 In welcher wijs sal ics beginnen? »
 Doe sprac die coninc: « Here Tibeert,
 Gi sijt wijs, ende wel geleert;
 Al sidi niet groot, nochtan
 Hets menich, die met liste can

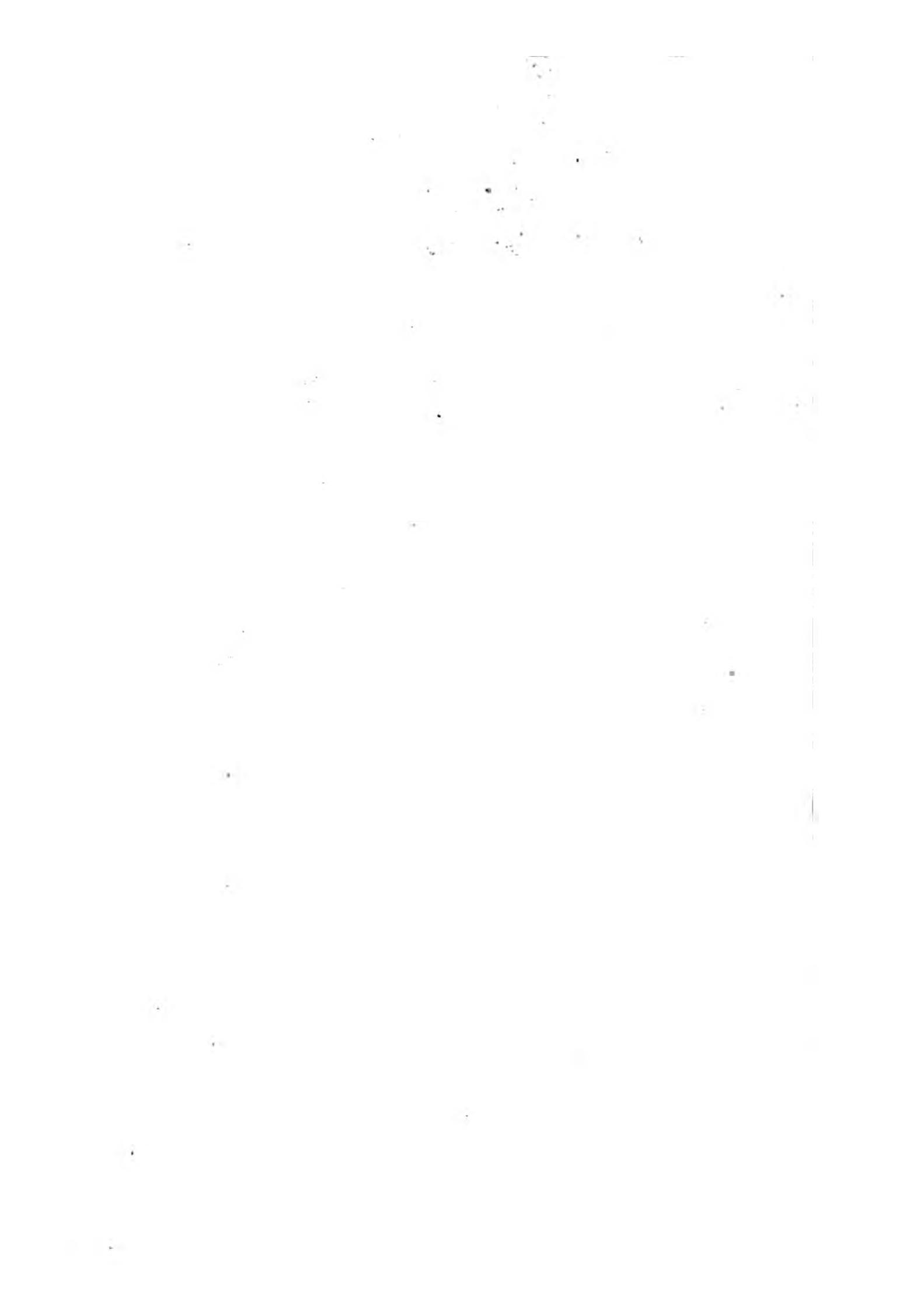
Dat men anderwerff ontbieden soud,
 Dat hi ummer te hove quame,
 Ende recht gawe ende name 15
 Van allen eyssche, ende van alre clage,
 Ende Tybaert, die cater, die boodscap
 Tot Reynaert, want hi is vroet. (drage
 25-27 Ende over hem rechten myt ongena-
 (den. »

« Ay, heer coninck, die u dit raden
 En hebben niet lieff mijn vrome.
 Wat sal ic doen als ic dair come?
 Door my en doet men of en laet. 5
 Seynt dair een ander, dats mijn raet,
 Want ic bin een cleynd dier.
 33-45 Al en sidi niet groot, wats dan?
 Het is mennich die myt listen can

V^o 1009 *Tale ende wedertale*, rechtsterm; en daerom hiet een advokaet by onze voorouders *taelman*. — 1013 Al was hy (de kater) zwak, hy was toch slim. — 1024 Tot schande voor al zyne magen.



Woen die coninc sprac, her tybaert
 Gaet en giweder keert
 Segt repuaert dat hi com
 Dese heren seggen zom
 Al is hi anderen dieren fel
 Hy belooft v herde wel
 Ende doet gerne dat gi hē met



- 1035 Dat werken , ende met goeden rade ,
 Dat hi met crachte niet ne dade.
 Gaët , doet sciëre mijn gebod. »
 Tibert sprac : « Nu helpe mi God ,
 Dat het nu moete wel vergaen !
- 1040 Ic sal ene vaert bestaen ,
 Die mi doet swaer in minen moet :
 God gevere mi af al goet ! »
 Nu moet Tibert doen die vaert ,
 Die sere es droeve ende vervaert.
- 1045 Ende als hi op den wech quam ,
 Sach hi van verre ende vernam
 Sente Martins vogel , die quam gevlogen.
 Doe wart Tibert vro , ende in hogen ,
 Ende riep : « Al heil , wil God , edel vogel !
- 1050 Kere herwaert dinen vlogel ,
 Ende vliech te miere rechter hant ! »
 Die vogel vlooch , daer hi vant
 Een hage , daer hi in wilde liden ,
 Ende vlooch Tibert ter luchter siden.
- 1055 Dit teekin ende dit gemoet
 Dochte Tibert niet wesen goet.
 Hadde hi gesien den vogel liden
 Scone ter rechter siden ,

Meer dan sulc myt crachten doet. »		Die vogel vlooch ende nam sijn lijde	
Tybert sprac : « Na dat wesen moet		Op enen boom , die hi dair vant ,	
Heer , so moetics bestaen.	5	Ende vlooch Tybert ter luchter hant.	
Te goede so moetet my vergaen.		55-60 Dit maecte Tybaert quaet gemoet ,	
Mer , my is harde swaer te moede. »		Ende hi ducht te hebben onspoet.	
Tybert maecte hem wech myt spoede ,		Mer had die vogel ter rechter side	
Ende tooch te Mapertuus waert ,		Gevlogen , so wair hi blide ,	
Dair hi sel vijnden Reynaert.	10	Ende van goeden geluc in waen ,	5
51-54 Ende vlicht tot mijnre rechter zide.		Des hi nu is al ontgaen.	

V^o 1041 *Doet swaer*, zwaer (-moedig) maekt. — 1047 *Sente Martins vogel*, de kraei, en volgens sommigen de gans. — 1048 Toen werd Tibert vrolyk en verheugd (*in hogen*). — 1054 *Luchter*, linker. — 1055 *Gemoet*, ontmoeting.

VAR. 1051 V^o 2 *Lyde*, liden, trek, tocht.

- So waendi hebben goet geval ;
 1060 Nu was hi dies onthopet al.
 Nochtan maecte hi hem selven moet ,
 Ende geliet hem , als menich doet ,
 Bet dan hem te moede was.
 Dus liep hi henen sinen pas ,
 1065 Tes hi quam te Maupertuus ,
 Ende vant Reinaerde in sijn huus
 Allene staen , verwendelike.
 Tibert sprac : « God , die rike ,
 Moet u goeden avont geven !
 1070 Die coninc dreicht u an u leven ,
 Ne comdi niet te hove met mi ! »
 Reinaert sprac : « Tibert , helet vri ,
 Neve , gi sijt mi willecome ;
 God geve u ere ende vrome :
 1075 Bi Gode , dat jan ic u wale !

 Wat coste Reinaerde scone tale ?
 Al seget sine tonge wale ,
 Sine herte die es binnen fel.
 1080 Dit wert Tiberde getoget wel ,
 Eer die line wert gelesen
 Ten ende ; ende met desen
 Sprac Reinaert : « Neve , ic wille dat gi

63 Dan hem dat hert van binnen was.

Willen wi beide te hove waert ;

80 Dat sel wel schinen eer si sceiden :

Mer tavent wil ic sijn u weert.

Reynaert sprac : « Neve , onder ons beiden

V^o 1065 *Tes*, verkort van *to des*, anders *tot dies*, tot dat. — 1067 *Verwendelike*, in luisterlyke houding, met pracht. Zie MEYER's uitgave van het *Leven van Jesus*, uit de dertiende eeuw, bl. 292. — 1068 *Die rike*, de machtige. Zoo zei men gewoonlyk by uitroeping: *ryk God!* (Deus potens!) — 1070 *Helet vri*, vrye held; gelyk in V^o 615, en hier achter V^o 3241. Wat men door *vri* verstond, heb ik aangewezen op VAN HEELU V^o 764. — 1075 *Jan*, jonde, gunde. — 1080 *Getoget*, getoogd, aengetoond. — 1081, 1082 Eer de linie ten einde wierd gelesen: spreekwoord; van de school ontleend, waer de botte leerling met de plak

- Tavont herberge hebt met mi ,
 1085 Ende morgen willen wi , metten dage ,
 Te hove waert , sonder sage .

 In hebbe ooc onder alle mine mage
 Niemen , Tibert , daer ic mi nu
 1090 Bet op verlate , dan op u .
 Hier was comen Bruun , de vraet ,
 Hi toochde mi so fel gelaet ,
 Ende dochte mi so overstarc ,
 Dat ic , omme dusent marc ,
 1095 Den wech met hem niet hadde bestaen :
 Dat sal ic met u , al sonder waen ,
 Morgin metter dageraet . »
 Tibert sprac : « Hets beteren raet ,
 Ende het dinct mi beter gedaen ,
 1100 Dat wi noch tavont te hove gaen ,
 Dan wi tote morgin beiden .
 Die mane scinet an der heiden
 Also claer also die dach .
 Ic wane niemen ne sach
 1105 Beter tijt tote onser vaert . »
 « Neen , lieve neve , sprac Reinaert ,
 Sulc mochte ons [bi dage] gemoeten ,
 Hi soude ons quedden ende groeten ,

96-01 Mer neve ic wil wel myt u gaen.
 Morgen mitter dageraet :
 Dat dunct my den besten raet.

Tybert sprac : « twair beter dat wi
 Nu te hant gaen , dat duncket mi ,
 Te hove waert , onder ons beiden.

gestraft wordt, eer hy zyn linie heeft uitgelezen. MONE ziet er eene zinspeling in op het reciteren van psalmversen in de kerken (*Anzeiger für Kunde der Deutschen Vorzeit*, 1835, bl. 52).

V^o 1086 *Sonder sage*, zonder verdichting (het is geen fabel!). Zoo ook in *Karel en Elegast*, V^o 452, waer HOFFMANN het verklaert door: *sine fabula, i. e. revera*. — 1108 *Quedden*, aanspreken, oudduitsch *quetian*, angelsaxisch *Cwethan*, en oud nederduitsch *quethan* (*Niederdeutsche Psalmen aus der Karolinger Zeit*, ed. VON DER HAGEN, bl. 15). HOFFMANN neemt het woord voor *groeten*, in *Floris en Blanchefloor*, V^o 2064.

- Die ons nemmermeer dade goet ,
 1110 Quame hi snachts in ons gemoet.
 Gi moet herbergen tavont met mi. »
 Tibert sprac : « Wat souden wi
 Eten , Reinaert , of ic hier bleve? »
 « Daer omme sorge ic , lieve neve.
 1115 Hier es der spisen quaden tijt :
 Gi mocht eten , begeerdijt ,
 Een stic van eere honichraten ,
 Die bequamelic es utermaten ;
 Wat sechdi , moechdi shonichs iet? »
 1120 Tibert sprac : « Mi ne roekes niet.
 Hebdi [anders] niet in huus?
 Gavedi mi ene vette muus ,
 Daer mede lictic u gewaert. »
 « Eene vette muus? sprac Reinaert ,
 1125 Soete Tibert , wat sechdi?
 Hier woont noch een pape bi ,
 Een scure staet an sijn huus ,
 Daer in es menege vette muus :
 Ic waense niet gedroege een wagen.
 1130 So dicken hore ic den pape clagen ,
 Dat sine driven uten huse. »
 « Reinaert , sijn daer so vette muse?
 Vergave God , waer ic nu daer! »
 « Tibert (seit hi) sechdi waer?

17 Goede vette honich raten ,

18 Versch ende goet boven maten.

20 Tybert sprac : « ic en machse niet.

23 Daer mede wair ic wel bewaert.

29 Dat si niet dragen soude een wagen.

31-33 Dat si hem doen so groten scade! »

« Och , Reynaert neve , op genade ,

Ende op truwen , leit my daer! »

V* 1115 Hier is het thans maer kwaden tyd , wat de eetwaren betreft.
 — 1120 *Mi ne roekes niet* , by my wordt het niet geacht , ik vraeg er
 niet naer. *Roeken* is achten ; zie CLIGNETT's *Bydragen* , bl. 28. — 1123
Gewaert , verzekerd , vry , d. i. waerschap of genoegdoening verstrekt
 hebbende.

- 1135 Wildi muse? » « Of icse wille?
 Reinaert , doet dies een gestille!
 Ic minne muse voor alle saken.
 Weetti niet , dat muse smaken
 Bet dan enich venisoen?
- 1140 Wildi minen wille doen?
 Dat gi mi leet daer si sijn ,
 Daer mede mochte die hulde mijn
 Hebben , al haddi minen vader
 Doot , ende mijn geslachte al gader! »
- 1145 Reinaert sprac: « Neve , houddi u spot? »
 « Neenic , Reinaert , also helpe mi God! »
 « Weet God , Tibert , wistic dat ,
 Gi soutter sijn noch tavont sat. »
 « Sat? Reinaert , dat ware vele. »
- 1150 » Tibert , dat sechdi tuwen spele! »
 » In doe , Reinaert , bi miere wet!
 Haddic een muus , ende waer soe vet ,
 In gaefse niet omme enen bisant! »
 » Tibert , gaet met mi te hant ,
- 1155 Ic leide u daer , ter selver stat ,
 Daer icker u sal maken sat ,
 Eer ic nemmer meer van u sceide! »
 » Ja ic , Reinaert , op die geleide
 Ginge ic met u te Mompelier. »
- 1160 » So gaen wi dan ; wi sijn hier

35 Wildy musen myt goeden wille?

41 So leid my dair die musen sijn.

47 Seker , Tybert , wist ic dat ,

48 Ic maecte u musen tavont sat.

50 Tybert , ic waen gi segt in speel?

54 So ga wy , Tybert , al te hant.

57 Eer ic tavont van u sceide.

59 Gaic myt u , al waert te Mompelier.

V^o 1136 Reinaert , zwyg toch stil daervan! — 1147 *Weet God* , God weet het. — 1150 Tibert , dat zegt gy tot spel? — 1151 Ik en doe , Reinaert : ik zweer het by al wat my heilig zyn moet. Andere voorbeelden van dit *by myne wet!* vindt men in HUYDECOPER op MELIS-STOKE , III , bl. 401 , en in *Floris en Bl.* V^o 3739. — 1152 *Soe* , zy. — 1153 *Bisant* , Byzantisch goudstuk.

Al te lange » sprac Reinaert.

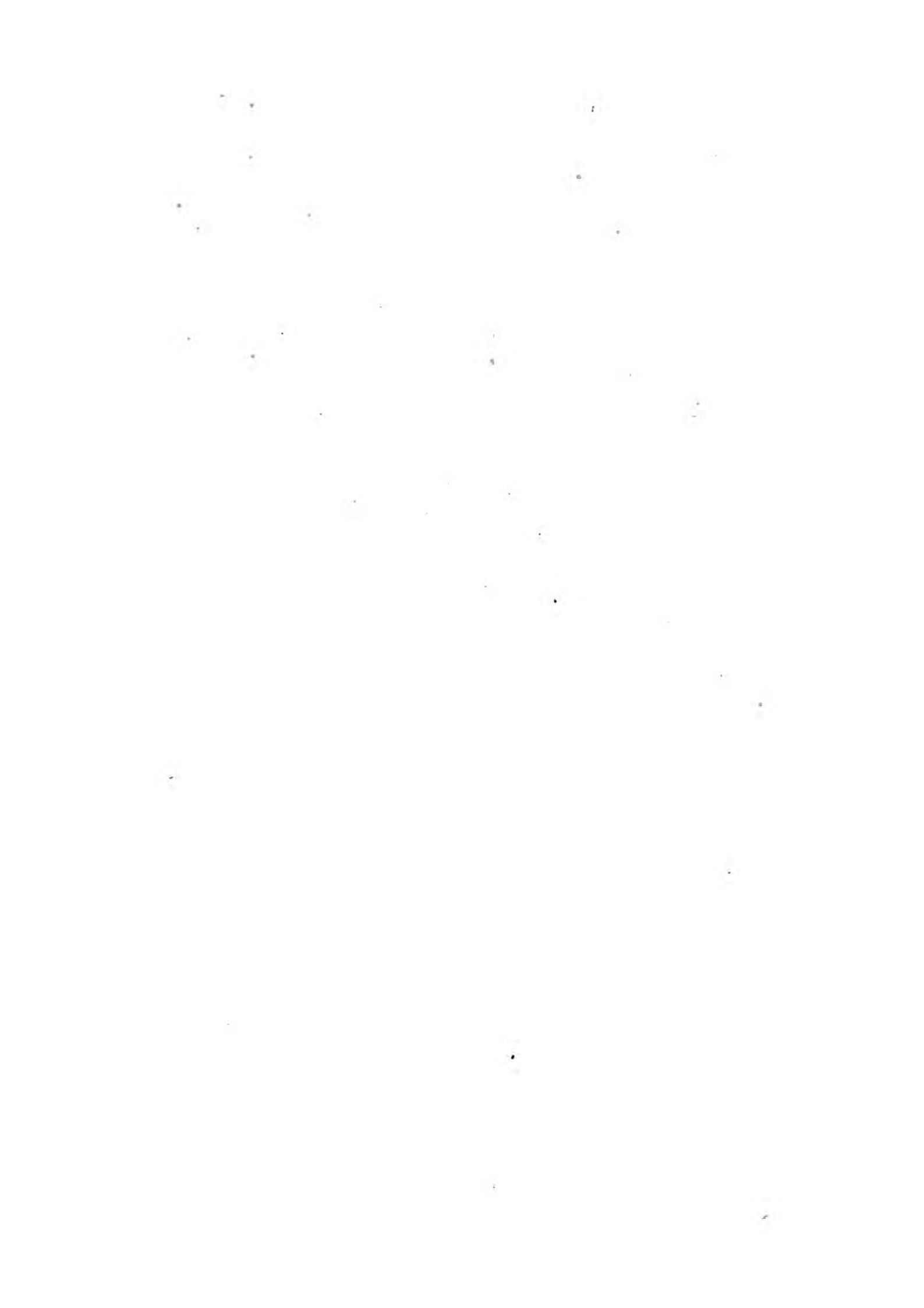
.

- Doe so namen si op die vaert
 Tibert ende sijn oom Reinaert,
 1165 Ende liepen daer si lopen wilden;
 Dat si nie togel op hilden,
 Eer si quamen tes papen scure,
 Die met enen eerdinen mure
 Al omme ende omme was beloken,
 1170 Daer Reinaert in was gebroken
 Des ander dages daer te voren,
 Doe die pape hadde verloren
 Enen hane, die hi hem nam.
 Hier omme was toornich ende gram
 1175 Des papen sone Martinet,
 Ende hadde voor dat gat geset
 Een stric, den vos mede te vane:
 Dus gerne wrake hi den hane.
 Dit wiste Reinaert, dat felle dier,
 1180 Ende sprac: « Neve Tibert, hier
 Crupet in dit selve gat:
 Ne weset trage, no lat;
 Gaet al omme ende omme gripen.
 Hoort, hoe die muse pipen.
 1185 Keert weder uut, als gi sijt sat:
 Ic sal hier bliven voor dit gat,
 Ende sal u hier buten leiden;
 Wine mogen niet tavont scieden:
 Morgin gaen wi te hove waert.
 1190 Tibert, siet, dat gi niet en spaert,

65 Ende gingen, eer si ophilden,
 66 Ter stat, dair si wesen wilden:
 67 Dat was tot des papen scuyer.
 71 Opten anderen nacht te voren.

82 Ende en weest traech no mat:
 83 Ghi selt dair musen bi hopen gripen.
 84 Hoort, hoe si van welicheit pipen!
 90 Tybert, hoe coomt dat gi spaert?

V* 1166 Zoo dat zy den teugel nooit ophielden. — 1175 *Martinet*, zoo veel als kleine Martyn. — 1182 *Lat*, let. Wees niet traeg, noch en verlet niet! — 1190 *Spaert*, draelt.





Het tybart wart gewaer
 Van desen strick was hi in vaer
 Hi spranc voort die stric ghinc toe
 Tybart most roepen doe
 Ende hem seluen door den noot
 Hy maude en maecte gesal groot
 mit enen heiden dreuen geluet
 Dat repuaert hoorde buten gaet

- Gaet eten , ende laet ons keren
 Te miere herbergen met eren :
 Mijn wijf sal ons wel ontfaen. »
 « Willic te desen gate in gaen ?
 1195 Wat sechdi , Reinaert , eist u raet ?
 Die papen connen vele baraet :
 Ic besteece harde node. »
 » O wi , Tibert , twi sisi blode ?
 Wanen quam uwer herten desen wanc ? »
 1200 Tibert scaemde hem , ende spranc
 Daer hi vant groot ongerec ;
 Want eer hijt wiste was hem een strec
 Omme sinen hals , harde vast.
 Dus hoonde Reinaert sinen gast.
 1205 Alse Tibert geware waert
 Des strecs , wart hi vervaert ,
 Ende spranc voort ; dat strec liep toe.
 Tibert moeste roepen doe ,
 Ende wrongede hem selven , dor den noot :
 1210 Hi made eene geroep so groot
 Met enen jamerliken gelate ,
 Dat Reinaert hoorde op der strate ,
 Buten , daer hi allene stoet ,
 Ende riep : « Vindise goet ,
 1215 Die muse , Tibert , ende vet ?
 Wiste nu dat Martinet
 Dat gi ter taeflen satet ,
 Ende dit wiltbraet dus atet ,

[Reineke 1,
 5, Vs. 405.]

- | | |
|--|---|
| 96 Dees papen connen mennigen quaet : | 01 Dair hi in vont seer groot verdriet. |
| 97 Ic bestaets nu herde node. » | 04 Dus huusde Reynaert synen gast. |
| 98 « Waen , Tybert , gi en waert nye blode ! | 11 Mit enen herden droeven gelaet. |

V* 1197 Ik val ze noode aen , ik beproef ze ongaerne. — 1198 *Twi*, waerom. — 1202 *Ongerec*, ongemak, mishagen. Zie HOFFMANN'S *Gloss.* op *Floris en Blanchefloer*, bl. 148, en KILIAEN op *Ghereke*. — 1209 *Wrongede*, verwrong. — 1212 *Dat*, dat, 't.

- Dat gi verteert, in weet hoe,
 1220 Hi souder u saeuse maken toe:
 So hovesch een cnape es Martinet.
 Tibert, gi singet je lanc so bet:
 Pleecht men tes coninx hove des?
 Vergave God, die geweldich es,
 1225 Dat Isegrim daer met u ware
 Die felle dief, die moordenare,
 In sulker bliscap als gi sijt! »
 Dus heeft Reinaert groot delijt
 Dor Tiberts ongeval;
 1230 Ende Tibert stont ende gal
 So lude, dat Martinet ontspranc.
 Martinet riep: « Ha ha, God danc!
 Ter goeder tijt heeft nu gestaen
 Mijn strec: ic hebber met gevaen
 1235 Den hoenre dief, na minen wane.
 Nu toe! gelden wi hem den hane!
 Met desen wart hi toten viere,
 Ende ontstac enen stroewisch sciere,
 Ende wecte moeder ende vader,
 1240 Ende die kindre alle gader,
 Ende riep: « Nu toe! hi es gevaen! »
 Doe mochte men sien porren saen
 Alle die in huus waren;
 Selve die pape ne wilde niet sparen,

[Reineke, I,
 4, v. 1167.]

21-24 So huesschen man is Mertynet.
 Tybert, my dunct gi singt als gi et?
 Doet mens tes heren hooff des?
 Vergave God, die aelmachtich es.
 28-30 So wair mijn hert zeer verblijt:
 So dic heft hi my lede gedaen! »

Tybart die niet en kan ontgaen,
 Lach so lude ende hal (sic)
 Dat hi thuus verstoorde al. 5
 37 Mit dien woorden scoot hi ten viere.
 42 Doe liepen sy derwaert wel saen.
 44 Selve die paep is opgevaren.

V^o 1222 Gy zingt al langs zoo beter! In de prosa staet: *Ghi singhet ende ghi et*, volgens het andere handschrift. — 1224 *Geweldich*, machtig. — 1228 *Delyt*, vermaek, fr. *délice*. — 1230 *Gal*, gilde. — 1242 *Porren*, voortsnelen. — 1244 *Sparen*, achter blyven.

- 1245 Quam ute sinen bedde , moedernaect.
 Martinet , hi was geraect
 Tote Tibert , ende riep : « Hijs hier ! »
 Die pape spranc an dat vier
 Ende gegreep sijns wijfs rocke ;
- 1250 Een offerkeersse nam vrouwe Julocke
 Ende ontstacse metter haest.
 Die pape liep Tibert naest ,
 Ende ginken metten rocken slaen.
 Doe moeste Tibert daer ontfaen
- 1255 Wel menegen slach , al in een.
 Die pape stont , als hem wel sceen ,
 Al naect , ende sloech , slach in slach ,
 Op Tibert , die voor hem lach.
 Daer ne spaerdene haer negeen.
- 1260 Martinet gegreep enen steen ,
 Ende warp Tibert een ooge uut ;
 Die pape stont al bloter huut ,
 Ende hief op enen groten slach.
 Alse Tibert dat gesach ,
- 1265 Dat hi emmer sterven soude ,
 Doe dedi een deel als die boude ,
 Dat dien pape verginc te scanden :
 Beide met claeuwen ende met tanden
 Dedi hem pant , alsoet wel sceen ,
- 1270 Ende spranc dien pape tusschen die been ,
 In die burse al sonder naet ,
 Daer men dien beiaert mede slaet.
 Dat dinc viel neder op den vloer.
 Die vrouwe was serich ende swoer

51 Ende deedse barnen mitter haest.

55-60 Grote slage op elker syden.

Mertinet spranc toe myt nyden.

69-72 Scoot hi den paep tusschen die been

Ende haelde hem dat een

Van den twee , enz.

V* 1255 *Al in een*, al op eens. — 1256 *Als hem wel sceen*, als het zich wel deed blyken. — 1259 *Haer ne geen*, geen van hen. — 1266 Toen deed hy iets dat stout was. *Die boude*, de stoute. — 1274 *Serich*, bedroefd; gelyk *zeer* nu nog *smart* is.

- 1275 Bi der sielen van haren vader,
Sine wilde wel, om al gader
Die offerande van enen jare,
Dat niet den pape gevallen ware
Dit vernoï ende dese scame.
- 1280 Soe sprac: « Int sleets duvels name
Moeste dit strec sijn geset!
Siet, lieve [sone] Martinet,
Dit was van uwes vader gewande;
Siet hier mijn scade ende mijn scande
- 1285 Emmermeer voort, in allen stonden.
Al genase hi van der wonden,
Hi blivet ten soeten spele mat! »
Reinaert stont noch doe voor t'gat.
Doe hi dese tale hoorde,
- 1290 Hi loech, dat hem bachten scoorde
Ende hem crakede die taverne.
Doe sprac hi te sinen scerne:
« Swiget, Julocke, soete vrouwe,
Ende laet sinken desen rouwe,
- 1295 Ende laet bliven uwen toren;
Wattan? al hevet u here verloren
Eenen van den clippelen sinen,
Al te min so sal hi pinen.
Laet bliven dese tale achter;
- 1300 Geneset de pape, en es geen lachter

78 Ende dat dit niet gesciet en waer

79 Den paep die scande ende die blame.

80 Si sprac: • In des duvels name.

84 Dit is sijn scande ende scade.

90 Hy loech, vol na dat hi scoorde,

91 Dat hem achter craecte sijn taverne.

V^o 1279 *Vernoï*, leed, jammer. BAUMANN merkt hier by aen, dat men met datgene gestraft wordt, waer men mede gezondigd heeft. — 1280 In des leeden duivels naem. — 1282 *Sone*. In den text staet *neve*. — 1283 *Gewande*; in de andere *gewade*; beide woorden zyn van gelyke bediedenis, *ingewand* zonder *in-*. — 1290 Hy lachte dat het hem achter scheurde enz. In Vlaenderen gebruikt men noch *bachten* voor achter; als B. V. *bachten Schelde*. — 1291 *Taverne*, kroeg; doch hier figuerlyk *raeskamer*. — 1297 *Clippelen*, klepels.

- Dat hi ludet met eere clocken. »
 Dus trooste Reinaert vrouwe Julocken ,
 Die haer harde sere misliet.
 Die pape mochte langer niet
 1305 Gestaeen ; hi viel in onmacht.
 Doe hiefsene op met haerre cracht ,
 Ende droechene recht te bedde waert.
 Hier binnen keerde Reinaert
 Allene ter herberge waert ,
 1310 Ende liet Tibert sere vervaert ,
 Ende in sorgen van der doot.
 Al was Tiberts sorgen groot ,
 Doe hise alle onledich sach
 Over dien pape , die daer lach
 1315 Gewont , doe ginc hi hem pinen ,
 So dat hi metten tanden sinen
 Die pese midden beet ontwee.
 Doe ne wildi letten nemmee
 Ende spranc weder ute ten gate ,
 1320 Ende dede hem op die rechte strate ,
 Die tes coninx waert gelach.
 Eer hi daer quam , so waest dach ,
 Ende die sonne begonste risen.
 In eens arems siecs wisen
 1325 Quam Tibert in thof geronnen ,
 Die tes papen hadde gewonnen
 Dat hi lange clagen mach.
 Also die coninc dit versach
 Dat hi hadde dat oge verloren ,
 1330 Doe mochte men vreselike horen

3 Die hair al te zeer myshielt.
 20 Ende dede hem wech al sijnre strate.
 24-30 Na haerre ouden wisen ,
 Ende quam na eens arms wichts wise
 Quam hi in dat hof geronnen.
 Des papen huus had hi gewonnen.

By Reinaerts hulp had hi veel scanden : 5
 Hem was te broken al sijn lenden,
 Van slagen , mitten enen oge blind.
 Doet die coninck vernam hi ginc
 Dat Tybart berecht quam also,
 Doe was hi toornich ende onvro. 10

V^o 1301 *Ludet*, luidt. — 1318 Toen wilde hy niet langer verletten.
 — 1324 Op de wyze van een' armen zieken.

- Den coninc dreigen den dief Reinaert.
 Die coninc doe niet langer ne spaert,
 Hine riep sine baroene te rade,
 Ende vraechde, wat hi best dade
- 1335 Jegen Reinaerts overdaet?
 Doe wart gindre menich raet,
 Hoe men Reinaert ter redenen brochte,
 Die dese overdaet wrochte.
 Doe sprac Grimbert die das,
- 1340 Die Reinaerts broeder sone was:
 « Gi heren, gi hebt menegen raet;
 Al ware mijn oom noch also quaet,
 Sal men vri recht voort dragen,
 Men salne drie werven dagen,
- 1345 Also men doet enen vrien man;
 Ende en comt hi niet dan,
 So is hi sculdich alre dinc,
 Daer hi af voor den coninc
 Van desen heren es beclaget. »
- 1350 « Wie wildi, Grimbert, dattene daget?
 Sprac de coninc, wie es hier
 Die sijn oge, ofte sijn lier
 Wille setten in avonture,
 Omme ene felle creature?
- 1355 Ic wane, hier niemene en es so sot. »
 Grimbert sprac: « So helpe mi God!
 Siet mi hier, ic bem so coene,
 Dat ic wel dar bestaen te doene

33-38 Ende ontboot te rade sine baroen,
 Wat si hem best rieden te doen,
 Dat men Reynaert ten rechte brochte,

Die dus grote ondaet wrochte.
 53 Off sijn lijf set ter aventuer.
 57 Ic bin so sot wel ende so coen.

V° 1334 *Drie werven dagen*. Over deze drie dagingen, by drie *genachten*, zie RAEPSAET, *Analyse des droits des Belges*, I, p. 320 en III, p. 181. In den *Sassenspiegel*, eerste boek, 67° artikel: « Svene man vor gericht beclaget, nis he dar nicht, man sal yme degedingen dries, ymmer over virtennacht. » — 1358 *Dar*, durve.

- Dese bodscap , gebiedijt. »
- 1360 « Grimbert , gaet wech , ende sijt
Vroet , ende wacht u jegen misval ! »
Grimbert sprac : « Coninc here , ic sal. »
Dus gaet Grimbert te Maupertuus.
Als hire quam , vant hi in huus
- 1365 Sinen oom , ende vrouwe Ermelinen ,
Die bi haren welpekinen
Lagen in die hagedochte ;
Ende ten eersten dat Grimbert mochte
Groete hi sinen oom , ende siere moien ;
- 1370 Hi sprac : « En sal u niet vernoien
Des onrechts , daer gi in sijt ?
Dinket u noch niet wesen tijt ,
Dat gi trect , oom Reinaert ,
Tote des coninx hove waert ,
- 1375 Daer gi wel sere sijt beclaget ?
Gi sijt drie werven gedaget.
Vermerrendi morgin den dach ,
So sorgie , dat u ne mach
Negeene genade mee gescien.
- 1380 Gi sult in den derden dage sien
Uwen casteel bestormen , Maupertuus ;
Gi sult gerecht sien voor u huus
Ene galge ofte een rat.
Over waer seggic u dat ,
- 1385 Beide u kindre ende u wijf

60-61 Nu gaet , Grymbert , ende sijt

Wel verhoet tegen verraet.

Reynaert is loos fel ende quaet :

Ghi behoeft u te wachten wel.

64 Ende vant Reynaert in sijn huus.

66 Die sat al bi hair wiegelijn.

70-75 Laet u niet vernoyen ,

Sprac hi , van den geruft daer gi in sijt ;

Mer docht u goet so waert wel tijt ,

Dat te hove myt my woud comen.

Te vertrecken en mach u niet vromen. 5

Dair is so veel over u geclaecht.

81 Al om ende om beleit u huus ,

82 Ende voor tcasteel van Mapertuus.

V^o 1377 *Vermerrendi* , blyft gy nog *marren* , talmen. — 1378 *So sorgie* , zoo vreeze ik.

VAR. 1370 V^o 2 *Geruft* , gerucht , naem. — 5 Uitstellen zal u niet baten.

- Sullen verliesen haren lijf,
 Lachterlike, al sonder waen,
 Gine moget selve niet ontgaen.
 Daer omme es u de beste raet,
 1390 Dat gi met mi ten hove gaet.
 Hets misselic, hoet gevallen mach:
 U es dicken op enen dach
 Vremder avonturen gevallen,
 Dat gi noch quite van hem allen
 1395 Met des coninx orlove
 Morgen sciet uten hove. »

Reinaert seide: « Gi secht waer.
 Nochtan, Grimbert, come ic daer
 Onder des coninx gesinde,

[Reineke, I,
 15, v. 1311.]

- 1400 Dat ic binnen den hove vinde
 Es op mi verbolgen al;
 Quame ic danen, het ware geval.
 Nochtan dinct mi beter wesen
 (Genese of ic mach genesen,)
 1405 Dat ic met u te hove vare,
 Dan het al verloren ware,

86 Sel die coninc doen nemen tlijff.

89-91 Dair om ist nu best gedaen

Dat gi ten hove myt my gaet.

Ghi cond doch so menich quaet

Dat u licht wel baten mach.

95 Ende si alleen in die scande bleven.

96 Ghi hebt doch dit meer bedreven.

98-10 Tis best dat ic myt u ga daer;

Want dair is gebrec van mynen rade.

Die coninc sel my doch doen genade,

Can ic hem onder die ogen zien,

Ende ic mijnre talen mach plien, 5

Al had ic noch meer mysdaen;

Want thoffen mach buten my niet staen:

Dat bedenct die coninc wel.

Al sijn my nu die zommich fel,

Dat en gaet hem niet ter herten in; 10

Want sy en weten raet noch syn.

Al die raet sluit meest in my.

In wat hove oec dattet sy,

Dair coningen ofte heren versamen,

Dair men subtyl raet sel ramen, 15

Daer moet Reynaert die vonden vijnden,

Al sijn dair ander, dies hem bewijnden,

Dats mijn best ende tgaet voren.

Nochtan heeften veel gesworen

Mijn quaetste te doen, die nu daer sijn:

Dit maect bedruct dat herte mijn;

V^o 1386 *Lijf*, leven. — 1391 *Misselijk*, twyfelachtig, misvallig. —
 1399 *Gesinde*, gezin, hofstoet. — 1404 Of ik misschien losgeraekte.
Genesen is ontslagen, verlost zyn. Zie boven V^o 245.

VAR. 1398 V^o 5 *Plien*, plegen, bezigen.

- Casteel, kindre ende wijf
 Ende daer toe mijns selves lijf.
 In mach den coninc niet ontgaen ;
 1410 Alse gi wilt , so willic gaen.
 « Hoort (seit hi) vrouwe Hermeline ,
 Ic bevele u die kindre mine,
 Dat gire wale pleget nu:
 Voor alle dandre bevelic u
 1415 Minen sone Reinaerdine :
 Hem staen wel die gaerdeline
 An sine muulkine over al :
 Ic hope , dat hi mi slachten sal.
 Hier es Rosseel, een scone dief,
 1420 Die hebbic nochtan harde lief,
 Ja, als iemen sine kindre doet ;
 Al eist, dat ic nu van hier moet,
 Ic salt mi nemen harde na,
 Op dat ic mach, dat ic ontga.
 1425 Grimbert, neve, God moet u lonen. »
 Met hoofschen woorden ende met sconen

[Reineke, I,
 11, v. 879.]

Want daer veel sijn gemeen
 Die mogen meer dan ic alleen.
 Dit heb ic anxt, sel my daer deren.
 Nochtan is beter dat ic dair mitter eren
 Te hove myt u trecke, neve,
 Ende reden voor my selven geve,
 Dan dat ic wijff ende kijnder liet
 In anxt, in sorgen, ende in verdriet,
 Dat al verloren soude wesen. 30
 Ic genese so ics mach genesen!
 Wanneer ghi wilt so porren wi.

Die coninc is te machtich mi:
 Wanneer wesen soude
 So most ic doen al dat hi woude; 35
 Ende want ic dan niet bet en mach,
 So en is niet beter dan verdrach.
 16 Hem staen so wel sijn granekijn.
 22-26 Doedy mynen kynderen goet,
 Ende gans my God dat ic ontga,
 So selt my gangen also na
 Dat ict u weder sel lonen.
 Mit sueten woorden ende sconen.

V° 1416 *Gaerdeline*, in REINEKE *gránken*, (en zoo ook hier achter V° 2992) stekelbaerd, by verkleining van *gaerde*, anders *kaerde*, prikkel. — 1417 *Muulkine*, muilken. — 1419 *Dief*, in de oude beteekenis van *tyro*, juvenis, zegt GRIMM. — 1424 *Op dat ic mach*, zoo ik mag. — 1426 *Hoofschen*, heussche.

VAR. 1398 V° 22 *Gemeen*, in 't gemeen. — 1422 V° 2 *Gans mi*, gunde my. — 3 *Gangen*, gaen.

- Nam Reinaert an de sine orlof,
 Ende ruumde sijns selves hof.
 Ai, hoe droeve bleef vrouwe Hermeline,
 1430 Ende hare clene welpekine!
 Doe Reinaert sciet uut Maupertuus,
 Ende hi hof liet ende huus
 Al dus omberaden staen,
 Nu hoort, wat hi heeft gedaen.
 1435 Teerst dat hi quam an der heiden,
 Hi sprac met Grimberte, ende seiden:
 « Grimbert, scone wel soete neve,
 Van sorgen suchtic ende beve.
 Lieve neve, ic wille gaen
 1440 (Nu hoort mine redene saen,)
 Te biechten hier te di:
 Hier nes ander pape bi.
 Hebbic mine biechte gedaen,
 Hoe so die saken sijn vergaen,
 1445 Mine siele sal te claerre wesen. »
 Grimbert andwoorde na desen:
 « Oom, wildi te biechten gaen,
 So moetti dan verloven saen
 Alle de diefte en allen roof;
 1450 Oft en diet u niet een loof!
 « Dat wetic wel, sprac Reinaert,
 Grimbert, nu hoort haerwaert,
 Ende vandet mi geraden;
 Siet ic come u te genaden,

30 Met haren cleynen kinderlijn.

34 Ende als sy een stuck waren gegaen,

35 Reynaert ende Grymbart, onder hen bei-

39-40 Want ic in vrese ga vander doot, (den.

Ende mijn berouwenisse is so groot

Van sonden, die ic heb mysdaen.

Lieve neve, ic wil nu gaen.

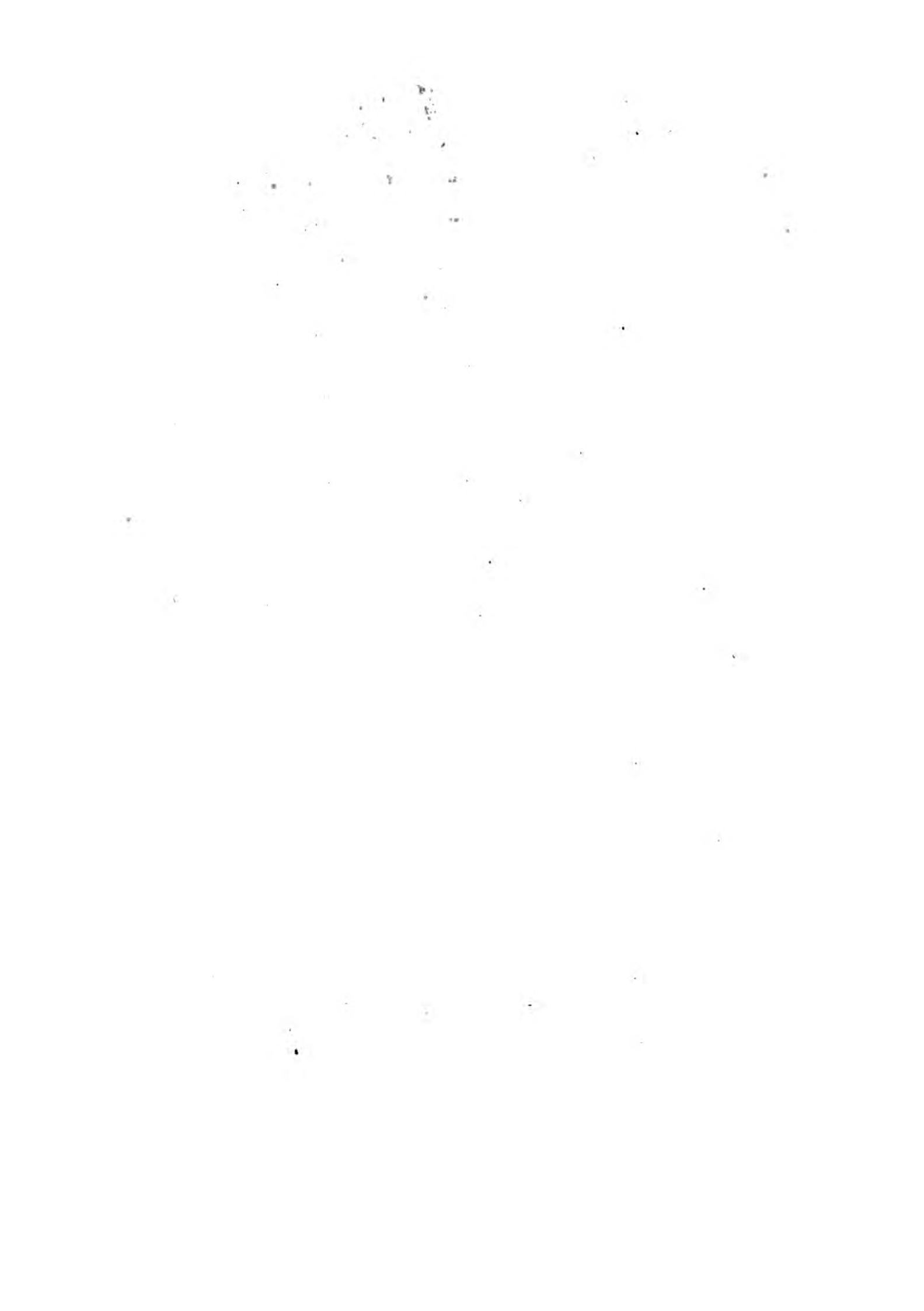
50 Ende des so seldi hebben groot looff.

V. 1433 Aldus onbevoogd staen. — 1435 *Teerst*, met den eersten, zoodra. — 1448 *Verloven*, verzaken. — 1450 Of het gedijdt geen lover-tjen, het helpt niet. — 1452 *Haerwaert*, herwaert. — 1453 En zoekt my iet raedzaems. *Vanden* is *bezoeken*. Zie CLIGNETT'S *Bydr.*, bl. 137.



Lith. de F. & E. Gyssels, à Gand.

Doort na my lieue nene
 Van auxte forcht ic en beue
 Want ic in vrese ga vander doot
 En si mijn berouwenisse is so groot
 Van sonden die ic heb mysdaen
 Lieue nene ic wil u gaen
 Te biechte hier tot v
 Hier en is geen ander paep in



- 1455 Van alle gader miere misdaet :
 Nu hoort, Grimbert, ende verstaet :
 Confiteor [tibi] pater, mater,
 Dat ic den otter ende den cater
 Ende allen dieren hebbe misdaen ;
- 1460 Daer af willic mi in biechte dwaen. »
 Grimbert sprac: « Oom, walschedi?
 Of gi iet wilt, spreect jegen mi
 In dietsche, dat ict mach verstaen. »
 Doe sprac Reinaert: « Ic hebbe misdaen
- 1465 Jegen alle diere, die leven ;
 Bidt Gode, dat hijt mi moete vergeven.
 Ic dede minen oom Bruñe
 Al bloedich maken sine crune.
 Tibert dede ic muse vaen
- 1470 (Daer ickene sere dede slaen,))
 Tes papen huus, daer hi spranc int net.
 Ic hebbe gedaen groot ongeret
 Cantecleer, ende sine kindre :
 Waren si meerre ofte mindre,
- 1475 Dicken makedicse los:
 Dor recht beclaget hi den vos.
 Die coninc en es mi ooc niet ontgaen; [Reinoke, I,
 17, v. 1413.]
 Ic hebbe hem toren ooc gedaen,
 Ende misprijs der coninghinnen,
- 1480 Dat si spade sullen verwinnen
 Also vele eren van mi.
 Ooc hebbic, dat seggie di,

60 Des wilic gern in boete gaen.

71 Want icken int strick lopen dede.

72 Oeck heb ic seer misdaen mede.

75 Ummer maecte ic se hem loss.

78 Ic heb hem dicke scand gedaen,

79 Ende synen wyve der coningynnen.

81 Sy sijn gescandaliseert bi my.

82 Nochtan hebbic, dat zeg ic dy.

V^o 1460 *Dwaen*, afwasschen, reinigen. — 1461 *Walschedi?* waelst gy, spreect gy waelsch? — 1472 *Ongerec*, 't zelfde als *ongerec* (zie boven V^o 1201): GRIMM leest het laetste. — 1475 Dikwerf deed ik ze verdwynen, kwytraken (engelsch *make loose*). De ouden schreven veeltyds *maken* voor *doen* (boven V^o 1041). — 1479 *Misprijs*, laekbaerheid.

- Grimbert, meer liede bedrogen,
 Dan ic di soude gesegeen mogen.
- 1485 Ende Isengrijn, dat verstaet,
 Hiet ic oom, dor baraet:
 Ic maectene monc ter Elmaren,
 Daer wi beide begeben waren,
 Dat wart hem al te sere te pinen.
- 1490 Ic dede hem an die clockelinen
 Binden beide sine voete:
 Dat luden wart hem doe so soete
 Dat hijt emmer wilde leren:
 Dat verginc hem toneren:
- 1495 Want hi luudde so utermaten,
 Dat alle, die gingen bi der straten,
 Ende waren binnen der Elmare,
 Waenden, dat die duvel ware,
 Ende liepen daer si luden hoorden.
- 1500 Eer hi doe conste in corten woorden
 Gespreken: « Ic wille mi begeben, »
 Hadsi hem na genomen tleven.
 Sint dedic hem crune geven,
 Hem machs gedinken al sijn leven,
- 1505 Dat wetic wel over waer.
 Ic dede hem af bernen dat haer,
 So dat hem die swaerde cramp.
 Sint dedic hem meerren scamp
 Opt ijs, daer icken leerde visschen,
- 1510 Daer hi niet conste ontwisschen:

89 Dat hem seer quam te pynen.

94 Mer dat was luttel tsijnre eren.

97 Diet hoorden worden dair aff in vaer.

1507-8 So nau der vel dattet wel naer

Die swaerde aen den live cramp.

Synt leyd ic hem dat was sijn ramp.

V^o 1487 *Monc*, monnik. — 1489 Dit leven werd hem al te lastig.
 — 1494 *Toneren*, tot oneer. — 1501 *Begeben*, de wereld verlaten.
 Zie V^o 369. — 1507 *Die swaerde cramp*, de hoofdhuid inkrimpte. De
 Brabanders noemen het *de zwaei*. — 1510 *Ontwisschen*, ontglippen,
 in 't hoogd. *entwischen*.

- Hi ontfinker menegen slach.
 Sint leiddickene op enen dach
 Tote des papen van [Vianois:]
 In al dat lant van Vermandois.
- 1515 Son woonde geen pape riker.
 Die selve pape hadde enen spiker,
 Daer menich vet bake in lach;
 Des haddic dicken goet gelach.
 Onder dien spiker haddic een gat
- 1520 Verholenlike gemaect in dat:
 Daer dedic Isengrijn in crupen;
 Daer vant hi rentvleesch in cupen,
 Ende baken hangende vele.
 Des vleesch dedi dor sine kele
- 1525 So vele geliden utermaten,
 Als hi weder uten gate
 Waende keren, uter noot,
 Hem was dien leeden buuc so groot,
 Dat hi beclagede sijn gewin.
- 1530 Daer hi was comen hungerich in,
 Ne condi [sat] niet comen uut.
 Ic liep, ic maecte groot geluut
 Int dorp, en de maecte groot gerochte;
 Nu hoort, wat ic daer toe brochte.
- 1535 Ic liep al daer die pape sat
 Te siere taeflen ende at.
 Die pape hadde enen cappoen:
 Dat was dat alrebeste hoen

17 Dair menich goet barm in lach.

18 Daer ic my dicke op te saden plach.

23 Ende vetter vercken also veel.

25-28 So grooten hoop, boven de mate

Dat hi uutten selven gate

Niet uut en mocht, dair hi in quam,

Dat hem sijn groten buuck benam.

37 Voor hem stont een scoon cappoen.

V° 1513 *Vianois*, by GRIMM.... *blois*; waerschyglyk een uitgedachte naem, want men vindt de plaets niet in het land van Vermandois. — 1516 *Spiker*, spyswaerde, bergplaets voor eetwaren; in de nieuwe prosadruk *spinde*. — 1524, 1525 Hy deed zoodanig veel vleesch door zyn keelgat *glyden* (*geliden*). — 1526 *Als hi*, versta: *dat als hy*.

- Dat men in al dat lant vant :
- 1540 Hi wast gewent al toter hant.
 Dien prandic in minen mont
 Voor die taefle, daer hi stont,
 Al daert die pape toe sach.
 Doe riep die pape: « Vanc ende slach!
- 1545 Helpe, wie sach dit wonder nie?
 Die vos comt, daer ic toe sie,
 Ende rooft mi in mijns selves huus ;
 So helpe mi sancta spiritus
 Te wers hem, dat hire quam! »
- 1550 Dat tafelmes hi op nam,
 Ende stac de taefle, dat soe vlooch
 Verre boven mi harde hooch,
 In midden waerde op den vloer.
 Hi vloecte sere ende swoer,
- 1555 Ende riep lude: « Slach ende va! »
 Ende ic voren, ende hi na.
 Sijn tafelmes haddi verheven,
 Ende brochte mi gedreven
 Op Isengrijn, daer hi stont:
- 1560 Ic hadde dat hoen in minen mont,
 Dat harde groot was ende swaer ;
 Dat so moestic laten daer,

39-43 Dat men wist in enich lant.

Dat hoen ic ter vaert prant,
 Ende liep heen al dat ic mochte.
 Doe maecte die paep groot geruchte.

46-55 Dat my een vos rooft van mijn cappoen

In mijn huus? wie zach ye man so koen
 Dief, ende ic zach selve oec toe. »
 Sijn tafelmes greep hi doe
 Ende werp na my, mer ic ontvoer.
 Dat mess bleef steken in die vloer.

Hi stiet die tafel dat sy vlooch,

Ende volchde my myt stemmen hooch.

57-66 Ende myt hem luden een groot getal,

Die mijn quaetste meenden al.

So lange liep ic dat ic quam

Dair Ysegrim vernam.

Dat hoen liet ic vallen dair, 5

Want het was my al te swair :

Des most ics mijns ondanx laten.

Ende ic liep henen, mijnre straten.

V^o 1540 *Hi was*, hy was des. — 1541 *Prandic*, roofde ik. Zie op V^o 399. — 1444 *Vangt en slaet!* — 1545 *Nie*, ooit; doch eigenlyk *nooit*. — 1549 *Te wers hem!* Niet het engelsche *towards him*, als GRIMM meent; maer *hem te wars!* hem ten kwade. — 1553 *Middenwaerts* op den vloer. — 1555 *Va*, vang. — 1556 *Ic voren*, ik (liep) vooruit.

- Wast mi leet ofte lief.
 Doe riep die pape: « Ai, here dief,
 1565 Gi moet den roof hier laten! »
 Hi riep, ende ic ginc miere straten
 Danen, daer ic wesen woude.
 Alsoe die pape op heffen soude
 Dat hoen, sach hi Isengrine:
 1570 Doe naecte hem ene grote pine.
 Hi warpene int oge metten messe.
 Den pape volchden si sesse
 Die alle met groten staven quamen:
 Ende als si Isingrijn vernamen
 1575 Doe maecten si een groot geluut,
 Ende die gebure quamen uut,
 Ende maecten grote niemare
 Manlic andren, dat daer ware
 In spapen spiker een wulf gevaen,
 1580 Die hem selven hadde gedaen
 Bi den buke in dat gat.
 Als die gebure gevreischeden dat,
 Liepen si dat wonder bescouwen.
 Aldaer wart Isengrijn te blouwen,
 1585 So dat hem ginc al uten spele;
 Want hi ontfinker harde vele
 Grote slage, ende grote worpe.
 Dus quamen die kindre van den dorpe,

68-74 Ende doe hi thoen opboren soude,
 Dit heeft die paep gerynck vernomen,
 Tot allen die myt hem waren comen
 Ryepen: « lieve vrienden, slaet!
 Hier is wolff, een dief quaet: 5
 Siet dat hi u niet ontgaet. »
 Doe scoten sy hem alle na,
 Sulc myt sulc myt staven (sic):

Mennigen slach dat sy hem gaven.
 78-05 Ende maecten cont over al geheel.
 Dair most hi van mennigen steen
 Den worp ontsaen, ende mennigen slach,
 So dat hi neder viel ende lach
 In onmacht, ende over doot.
 Daer wasser mennich die aen hem scoot,
 Ende sleepten myt groten geruchte.

V° 1567 Van daen, tot waer ik wesen moest. — 1572 *Si sesse*, nog zes andere. — 1578 *Manlic andere*, malkanderen. — 1582 *Gevreischeden*, vernamen. 1584 *Te blouwen*, geslagen. CLIGNETT's *Bydragen*, bl. 118.

VAR. 1568 V° 1 *Opboren*, opbeuren. — 2 *Gerinc*, citò.

- Ende verbonden hem die ogen.
 1590 Het stont hem so, hi moest gedogen.
 So sere sloechsi ende staken
 Dat sine uten gate traken.
 Doe gedogedi vele ongevals;
 Ende [si] bonden hem an sinen hals
 1595 Enen steen, ende lietene gaen,
 Ende lietene dien honden saen,
 Diene gingen bassen ende jagen.
 Ooc diende men hem met groten slagen
 So lange, dat hi gelovet was.
 1600 Doe viel hi neder op dat gras
 Of hi ware al steendoot.
 Doe was dier kindre bliscap groot.
 Gindre was grote niemare.
 Si namene ende leidene op ene bare,
 1605 Ende droegene met groten gehuke
 Over stene ende over struke.
 Buten den dorpe, in ene gracht,
 Bleef hi liggende al dien nacht:
 Ine weet, hoe hi danen voer.
 1610 Sint verwarvic, dat hi mi swoer
 Sine hulde een jaer al omtrent.
 Dat dedi op sulc convent,
 Dat icken soude maken hoenre sat.
 Doe leiddickene in ene stat,
 1615 Daer ic hem dede te verstane,
 Dat twee hinnen ende enen hane

11 Zijn hulp te doen een jaer omtrent.

16 Dat seven hennen ende enen hane.

V^o 1593 *Gedogedi*, verdroeg hy. — 1596 En lieten hem spoedig aen de honden over. — 1599 *Gelovet*, (by GRIMM *gelove*) toegewezen; d. i. tot dat den *toeslag* gegeven was; van het *uitloven* ontleend. — 1605 *Gehuke*, gehuik, lastige dracht, van *hucken*. Zie KIL. op dit laetste woord. — 1609 Ik weet niet hoe hy er vandaen kwam. — 1611 *Hulde*, dienstgetrouwheid. — 1612 *Convent*, fr. convention. — 1614 *Stat*, plaets.

- In een groot huus , an eere straten
 Op enen haenbalke saten ,
 Recht teere valdore bi.
- 1620 Daer dedic Isengrijn bi mi
 Op dat huus clemmen boven :
 Ic seide , ic wilde hem geloven ,
 Wildi crupen in die valdore ,
 Dat hire soude vinden vore
- 1625 Van vette hoenren sijn gevoech.
 Ter valdore ginc hi , ende loech ,
 Ende croop daer in met vare ,
 Ende begon tasten harentare.
 Hi taste , ende als hi niet en vant
- 1630 Sprac hi : « Neve hets hier bewant
 Te sorgen : ic ne vinder niet. »
 Ic sprac : « Oom , wats u gesciet ?
 Cruupter een lettelt bet in :
 Men moet wel pinen om gewin ;
- 1635 Ic hebse wech , diere saten voren. »
 Dus so liet hi hem verdoren ,
 Dat hi die hoenre te veerre sochte.
 Ic sach , dat icken honen mochte ,
 Ende hoondene so , dat hi voer
- 1640 Van daer boven op den vloer ,

22 Ic seide hem, woude hi my geloven,

Want wat ic zueck, ic en vjnd niet.

23 Dat hy croop al in die duer.

39-41 En stieten dat hi over voer,

27 Een deel croop hi in, myt vare.

Ende quam gevallen op den vloer;

29-31 Hi sprac: Reynaert wi sijn vermelt,

Want dien haenbale was zeer smal,

Off het is boert dat gi my telt ;

So dat hi viel enen groten val.

V^o 1618 *Haenbalke*, de hoogste dwarsbalken van een huis, waeraen de daksperrren vast zyn. DIERICX, *Mémoires sur la ville de Gand*, II, p. 38: « Dat sy sullen moghen doen hanghen een cloxkin in de *haenbalken* van der voors. capelle, binnen sdaecx. » — 1619 Recht (juist) by eene valdeur (dakvenster). — 1627 *Vare*, *vervaerdheid*. — 1628 *Harentare*, hier en daer; nog bewaerd in *her-en-der-waerts*. — 1630 Neef, het is hier tot zorgen gewend: *ça tourne à souçi*.

VAR. 1629 V^o 1 *Vermelt*, verraden.

- Ende gaf enen groten val,
 Dat si ontsprongen overal,
 Die in den huse sliepen.
 Die bi den viere lagen, si riepen
 1645 Dat ware in huus, sine wisten wat,
 Gevallen dor dat viwergat.
 Si worden op, ende ontstaken lecht.
 Doe sine daer sagen echt,
 Wart hi gewont toter doot.
 1650 Ic hebben brocht in meneger noot,
 Meer dan ic gesegeen mochte.
 Nochtan, al dat ic ie gewrochte
 Jegen hem, so ne roeke ic niet
 So sere, als dat ic verriet
 1655 Vrouw Harswenden, sijn scone wijf,
 Die hi liever hadde dan sijns selfs lijf.
 God die moet mi vergeven:
 Haar dedic, dat mi liever ware bleven
 Te doene, dant es gedaen. »
 1660 Grimbert sprac: « Of gi wilt gaen
 Claerlike te biechten tote mi,
 Ende sijn van uwen sonden vri,

44-49 Die zommich totten vierwaert liepen
 Om te weten, wat duer dat gat
 Gevallen waer, si en wisten wat.
 Si stonden op ende ontstaken lucht.
 Een ygelic die was beducht.
 Doe sy en sagen doe wart hi oock
 Geslegen, gewont, al totter doot.
 51-65 Meer dan ic kan genoemen.
 Ic souder noch wel door comen,

Waert dat ic dair wat om dochte,
 Veel meer dan icker voort brochte:
 Ic selse u ester wel ontbijnden; 5
 Ende oec heb ic myt vrou Eerswijnden
 Syne wive dat bedreven.
 Ic woudet achter wair gebleven,
 Het is my leet, mer tiss gedaen;
 Want si dair scande off had ontfaen 10
 So veel, dats my seer verdriet. »

V^a 1646 *Viwergat*, waerschyglyk te lezen *vinstergat*, gelyk in REI-
 NEKE; doch anders het *vuergat*, de schouw. By GRÆTER leest men *vyvergat*.
 — 1647 *Si worden op*, zy stonden op; en zoo zei men ook: *Si worden op*
haer paert, blykens MELIS STROKE, II, bl. 37. — 1648 *Echt*, vervolgens.
 — 1653 *Roeke*, achte.

VAR. 1644 V^a 1 *Vierwaert*, de vuerwaerde, de haerd; namelyk om
 licht te hebben (zoo Isemgrim niet door de schouw gevallen zy).

- So suldi spreken onbedect.
 In weet, werwaert gi dit trect:
 1665 « Ic hebbe jegen sijn wijf mesdaen. »
 Oom, dat en can ic niet verstaen
 Waer gi dese tale keert. »
 Reinaert sprac: « Neve Grimbeert,
 Ware dat hoofschede groot,
 1670 Of ic hadde geseit al bloot:
 Ic hebbe geslapen bi miere moien?
 Gi sijt mijn maech, u souts vernoiën,
 Seidic enege dorperheit.
 Grimbert, nu hebbic geseit
 1675 Al dat mi mach gedinken nu:
 Geeft mi afaet, dat biddic u,
 Ende settet mi, dat u dinct goet. »
 Grimbert was wijs ende vroet,
 Hi brac een rijs van eere hage,
 1680 Ende gaffer [hem] mede XL slage
 Over alle sine misdade.
 Daerna, in gerechten rade,
 Riet hi hem goet te wesene,
 Ende te wakene, ende te lesene,
 1685 Ende te vastene, ende te vierne,
 Ende te wege waert te stierne

• Oom, dit en versta ic nyet:	Ende sprinct dair driewarff over aen een,
Ic heb mysdaen myt synen wive.	Sonder snevelen off bugen been. 5
Ghi biecht, recht of gi een scyve	Dan kuste se vriendelic, sonder nijt,
In die hant hilt, aftermeed aen te gaen. 15	In teiken dat gi gehoorsam zijt.
73 Spraeck ic vrouwen dorperheit.	Dese penitentie ic u set:
76 Absolveert my nu, dat bid ic u.	Hier mede sidi van alre smet
80-1700 Ende sprac: oom, nu slaet drie sla-	Quijt, ende van allen sonden, 10
Op u huut myt deser gheerde, (ge	Die gi ye gedeed voor dese stonde;
Dair na legt se neder op die eerde	Want ic vergeefse u altemael.

V^o 1677 *Settet mi*, zet my, stel my een penitentie. — 1682 Daer na met welmeenenden raed.

VAR. 1651, V^o 14 en 15 zyn my onverstaenbaer. Misschien moet het heeten: Gy doet als iemand die het geld in de hand heeft om een achterkoop of achterhuer (aftermede, *achtermiede*) aen te gaen. — 1680 V^o 2 *Gheerde*, stok, staef. — 5 *Snevelen*, wankelen.

- Alle, die hi buten wege sage :
 Ende dat hi voort alle sine dage
 Behendelike soude generen.
- 1690 Hier na so dedi hem versweren
 Beide roven ende stelen.
 Nu moet hi plegen siere selen ,
 Reinaert , bi Grimberts rade ,
 Ende ginc te hove , op genade.
- 1695 Nu es die biechte gedaen.
 Die heren hebben den wech bestaen
 Tote des conincs hove waert.
 Nu was , buter rechter vaert ,
 Die si te gane hadden begonnen ,
- 1700 Een prioreit van swarten nonnen ,
 Daer menege gans ende menich hoen ,
 Menege hinne , menich cappoen ,
 Plagen te weedene , buten mure.
 Dit wiste die felle creature ,
- 1705 Die ongetrouwe Reinaert ,
 Ende sprac : « Te genen hove waert
 So leget onse rechte strate. »
 Met dusdanen barate
 Leidde hi Grimbert bi der scure ,
- 1710 Daer die hoenre buten mure
 Gingen weeden harentare.

[Reineke, 1,
12, v. 909.]

Reynaert was blide van deser tael ,	Roven , stelen ende verraden :
Ende dede dat hem sijn neve riet.	So suldi comen tot genaden.
Doe sprac Grymbert : « Oom , nu siet 15	Dit geloofde hem al Reynaert.
Dat gi voort aen doet goede werken.	Doe gingen si ten hove waert. 25
Leest u salmen , ende gaet te kerken ;	Besiden den wech , dair sy ronnen ,
Vast , ende viert die heilige dagen ,	Stont een clooster van swarte nonnen.
Ende wijst die u de wegen vragen.	3 Dair plegen te wesen bynnen mueren.
Aelmissen seldi geven , 20	5 Reynaert sprac totten dass :
Ende versweren u bose leven ,	6 Hier besiden , over dit pass.

V* 1692 Zie daer, hoe hy zyne ziel moet verplegen! — 1698 Nu lag daer, een weinig buiten den rechten weg. — 1703 *Weedene*, weiden; eigenlyk rondgaen om voedsel. Zie WEILAND'S *Woordenboek*, laetste deel, bl. 123.

- Der hoenre wart Reinaert geware.
 Sine ogen begonden omme te gane.
 Buten den andren ginc een hane,
 1715 Die harde vet was ende jonc:
 Daer na gaf Reinaert enen spronc,
 So dat dien hane die plumen stoven.
 Grimbert sprac: « Oom, gi dinct mi doven!
 Onsalich man, wat wildi doen?
 1720 Wildi noch om een hoen
 In alle die grote sonden slaen,
 Daer gi te biechten af sijt gegaen?
 Dat moet u wel sere rouwen! »
 Reinaert sprac: « Bi rechter trouwen,
 1725 Ic hads vergeten, lieve neve;
 Bidt Gode, dat hijt mi vergeve.
 Het ne gesciet mi nemmermeer. »
 Doe daden si enen wederkeer
 Over ene smale brugge.
 1730 Hoe dicken sach Reinaert achter rugge
 Weder, daer die hoenre gingen!
 Hine conste hem niet bedwingen,
 Hine moeste siere seden plegen:
 Al hadde men hem thooft af geslegen,
 1735 Het ware ten hoenren waert gevlogen,
 Also verre alst hadde gemogen.
 Grimbert sach dit gelaet
 Ende seide: « Onreine vraet,
 Dat u dat oge so omme gaet! »
 1740 Reinaert andwoorde « Gi doet quaet,
 Dat gi mine herte so verdoort,
 Ende mine bede dus verstoort:

27 Ic en doet voort nemmermeer.

39-41 Hoe laet gi u ogen omme gaen!

Reynaert sprac: « Neve, tis mysdaen,

Dat gi myt uwen overlopende woord.

V^o 1718 *Gi dinct mi doven*, gy maekt my dul! wegens *doven* (woeden), zie VAN HEELU op V^o 1637. — 1741, 1742 Dat gy myn hart dus verdwaelde, en myn gebed stoort.

- Laet mi doch lesen II pater nooster,
 Der hoenre sielen van den clooster,
 1745 Ende den gansen te genaden,
 Die ic dicken hebbe verraden,
 Die ic desen helegen nonnen
 Met miere list af hebbe gewonnen. »
 Grimbert balch, ne waer Reinaert
 1750 Hadde emmer sine ogen achterwaert:
 Tes si quamen ter rechter straten,
 Di si te voren hadden gelaten:
 Daer keerden si ten hove waert.
 Harde sere beefde Reinaert,
 1755 Doe hi began den hove naken,
 Daer hi waende sere misraken,
 Doe in sconinx hof was vernomen,
 Dat Reinaert ware te hove comen,
 Met Grimberde den das,
 1760 Ic wane daer niemene ne was
 So arem, no van so cranken magen,
 Hine gereede hem op een clagen:
 Dit was al jegen Reinaerde.
 Nochtan dedi als die onvervaerde
 1765 Hoe so hem te moede was;
 Ende hi sprac te Grimbeerde den das:
 « Leidet ons die hoochste strate! »
 Reinaert ginc in dien gelate,
 Ende in al so bouden gebare,
 1770 Gelijk of hi sconinx sone ware,
 Ende hi niet en hadde misdaen:
 Boudeliken ginc hi staen

[Reineke, I,
 19, v. 1685.]

50 Had altijd thoof ten hoenre waert.

65 Ende geliet bet dan hem was,

66 Ende hi ginck myt synen neve den das

67 Herde fierlic door die hoge straet.

70 Ende hi oec van enen hair

71 Tegens nyement en had misdaen.

V^o 1749 *Balch*, verbolgde, werd gram; en niet *ontrustte zich*, als HOFFMANN denkt, op *Floris en Bl.*, V^o 366. *Ne waer*, maer. — 1762 *Hine gereede hem*, of hy maekte zich gereed, bereidde zich. — 1769 *Bouden*, stout.

- Voor Nobele, dien coninc,
 Ende sprac: « God, die alle dinc
 1775 Geboot, hi geve u, coninc here,
 Lange bliscap ende ere.
 Ic groet u, coninc, ende hebbes recht!
 En hadde nie coninc enen knecht
 So getrouwe jegen hem,
 1780 Als ic oit was ende bem:
 Dat es dicken worden aenscijn;
 Nochtan die sulke, die hier sijn,
 Souden mi gerne roven
 Uwer hulden, wilde gi hem geloven;
 1785 Maer neen gi niet, God moet u lonen!
 Het ne betaemt niet der cronen,
 Dat si den scalken ende den fellen
 Te licht gelovet [van] dat si vertellen.
 Nochtan willics Gode clagen:
 1790 Dier es te vele in onsen dagen
 Der scalke, die wroegen connen.
 Die niet te rechter hand hebben gewonnen
 Over al, in rike hove,
 Dien sal men niet geloven:
 1795 Die scalcheit es hem binnen geboren;
 Dat si den goeden lieden doen toren,
 Dat wreke God op haer leven,
 Ende moete hem ewelike geven

74 Midden in der heren rinck.

77 Ic gruete u gerne, ic hebs recht.

80 Als ic u ye was ende noch ben.

84 Mit logen woudjis hem geloven.

90-97 Dair isser te veel in onsen dagen.

Die myt boosheit, die sy connen,

Die vorder hant hebben gewonnen,

Over al, in heren hoven;

Dat sy so ver sijn comen boven. 5

Dien scalke sijn in dien geboren

Dat sy den goeden beraden thoren.

Dat wil God wreken aen hair leven!

V^o 1777 *Hebbes recht*, heb des recht, ik mag u wel groeten. — 1781
Worden aenscijn, gebleken. — 1790 *Dier*, van de zulke. — 1791
Wroegen, aenklagen, beschuldigen. — 1795 *Binnen*, in.

VAR. 1790 V^o 3 *Die vorder hant*, de voorhand.

- Al sulken loon, als si sijn waert! »
- 1800 Die coninc sprac: « O wi Reinaert,
O wi Reinaert, onreine quaet,
Wat condi al scone gelaet!
Dat en can u niet geholpen een caf.
Nu comt uwes smekens af.
- 1805 In werde bi smekene niet u vrient:
Hets waer, gi sout mi hebben gedient
Van eere saken, in den woude,
Daer gi qualiken hebt gehouden
Die vrede, die ic hadde gesworen. »
- 1810 « O wi, wat hebbic al verloren! »
Riep Canticleer, die daer stont.
Die coninc sprac: « Hout uwen mont,
Here Canticleer, nu laet mi spreken:
Laet mi andwoorden sinen treken.
- 1815 Ai, here dief, Reinaert,
Dat gi mi lief hebt ende waert,
Dat hebdi, sonder uwe pine,
Minen boden laten aenscinen,
Arem man Tibert, here Brune,
- 1820 Dien noch bloedich es sijn crune;
Ic ne sal u niet [vele] scelden:
Ic waent u kele sal ontgelden
Noch heden, al op ene wile. »
« Nomine Patrum, Christum File!

1 O vuyle onreyn bosc druut!

2 Hoe wel condi u saluut!

3 Mer ten baet u niet een caff.

6 Dat gi my dicwijl hebt gedient,

7 Dat wart u nu te recht gegouden.

8 Gy hebt den vrede wel gehouden,

9 Dien ic geboot ende had gesworen.

14 Ic moet andwoorden op sijn treken.

15 Quaet dief, sprac hi, fel Reynaert.

17 Dat hebdi, in den lachter mijn,

18 Mynen geboden gedaen aenschijn.

22 Maer ic denck u dies te gelden.

V^o 1803 *Een caf*, voor de waerde van een kaf (*gluma*). — 1804 Nu is 't met uwe vleierey gedaen. — 1805 Door vleierey worde ik uw vriend niet. — 1823 *Wile*, wyle tyds. — 1824 *Nomine*, enz. Deze uitroeping wordt in den franschen Renart, V^o 10237, in den mond van Bruin den beer gelegd, by het voorval met de honigraten.

- 1825 Sprac Reinaert, of mijn here Brune
 Noch al bloedich es die crune,
 Was hi te blouwen, of versproken,
 Waer hi goet, hi [haddet] gewroken,
 Eer hi noint vlo int water.
- 1830 Tander side, Tibert die cater,
 Dien ic herbergede ende ontfinc,
 Of hi ute om stelen ginc
 Tes papen, sonder minen raet,
 Ende hem die pape dede quaet,
- 1835 Bi Gode, soudic dat ontgelden?
 So mochtic mijn geluc wel scelden! »
 Voort sprac Reinaert: « Coninc lioen,
 Wien twifelt des, gine moget doen
 Dat gi gebiet over mi,
- 1840 Hoe groot mine sake si:
 Gi moget mi vromen ende scaden;
 Wildi mi sieden, ofte braden,
 Ofte hangen, ofte blenden,
 Ic ne mach u niet ontwenden.
- 1845 Alle diere sijn in u bedwanc;
 Gi sijt groot, ende ic bem cranc;
 Mine hulp es clene, ende duwe groot:
 Bi Gode, al sloechdi mi doot,
 Dat ware ene cranke wrake! »
- 1850 Recht in dese selve sprake
 Doe spranc op Belijn, de ram,
 Ende sine hie, die met hem quam,

27 Heer coninc wat bestaet my dat,
 Off hy Lantfreits honich at
 Ende hem die keerle lachter deden?
 Noch heeft Bruun so stercke leden;
 Was hi geslegen of versproken?

30 After van Tybert die cater.
 35 Bi lode, soudic des ontgelden?
 40 Hoe groot, hoe goet mijn sake sy.
 52 Ende syn oey, die met hem quam,
 Dat was vrouw Olewi.

V• 1827 Werd hy geslagen, of te na gesproken. — 1828 Ware hy ergens goed toe. *Hi haddet*, by GRIMM: *hi ware*. — 1852 *Hie, conjux*, in het oudhoogduitsch *hiwa*. Het Hollandsche handschrift en de prosadruk hebben *oey*, eigenlyk voedster; van *oi-en*, voeden, waervan *ooi-*

- Dat was dame Hawi :
 Belijn sprac : « [Nu toe,] gawi
 1855 Alle voort met onser clagen ! »
 Bruun spranc op, met sinen magen ,
 Ende Tibert die felle ,
 Ende Isengrijn sijn geselle ,
 Forcondet dat everswijn ,
 1860 Ende die raven Tiecelijn ,
 Pancer die bever , ooc Bruneel ,
 [Die gans , dat tijtsel, ende tlampreel,]
 Dat watervar, dat butseel ,
 Ende dat eencoren , here Rosseel ,
 1865 Dieweline, die vrouwe fine ,
 Cantecleer ende die kindre sine ,
 Makende groten vederslach ;
 Dat foret , clene bejach ,
 Liepen alle in dese scare :

57-68 Ende Tybert, sijn geselle,
 Ende Ysegrim, die snelle,
 Die haze, ende dat everswijn,
 Ellic wilde in die clage sijn,
 Pantheer die kemel, ende dat Bruneel, 5
 Die gans, dat tijtsel, ende tlampreel,

Herri die ezel, Boreel die stier,
 Dat hermel, die wesel, waren oec hier,
 Ende Cantecleer, ende sijn kijnder,
 Die claechden zeer haren hijnder, 10
 Ende maecten groot vederslach,
 Dat knoesel, ende een clein bejach.

lam. In twee charters van de jaren 943 en 1025, by MIERIS (*Charterboek*, I, bl. 41 en 62) wordt melding gemaekt van *bestiæ quæ teutonicè elo et scelo appellantur*. Moeten deze *el-o* en *schel-o* ook niet tot *oi* gebracht worden? of is *elo* 't zelfde als *elah*, *elaho*, by GRAFF, *Sprachschatz*, I, bl. 235? Vergel. BILDERDYK's *Verhand. over de geslachten*, bl. 230. Men had ook *oi-scot* (elders *quic-scot*), enz.

V^o 1860 *Tiecelijn*. Als iets zonderlings merk ik aen, dat byna de zelfde naem aen den sperwer wordt gegeven in de Malbergsche glossen op de Salische wet; tit. VII, 4 (WALTER, *Corpus juris German. antiqui*, I, p. 17). — 1863 *Watervar, butseel*, waerschyndlyk te lezen: *waterrat* en *buseel* (voor *busaert*, by KIL. *buteo*, *accipitris genus*). Zie vers 3367.

VAR. 1857 V^o 6 *Tytsel*, de *tyte*, *titis*, *pullus gallinaceus*. — 7 *Herri*, Hendrik; in de prosa en in REINEKE *Boudewyn. Borreel die stier*, in de prosa slechts *Borre*. — 12 *Knoesel*, waerschyndlyk een schryffeil, in stede van *wesel*. Vergel. in den text V^o 1868.

- 1870 Alle dese gingen openbare
 Voor haren here, den coninc, staen,
 Ende daden Reinaerde vaen.
 Nu ginct gindre op een plaidieren.
 Nie hoorde men van dieren
- 1875 So scone tale (als nu hier,
 Tusschen Reinaerde ende dandre dier,)
 Vort bringen, dan men brochte daer.
 Het ware mi pijnlic ende swaer;
 Daer omme corte ic u de woort.
- 1880 Die besten redenen gingen dar voort.
 Die clagen, die de diere ontbonden,
 Proefden si met goeden orconden,
 Als si sculdich waren te doene.
 Die coninc dreef die hoge baroene
- 1885 Te vonnesse, van Reinaerts saken.
 Doe wijsten si, dat men soude maken
 Ene galge, sterc ende vast,
 Ende men Reinaerde, den fellen gast,

[Reineke I,
 20, V. 1791.]

73-90 Nu ginct hier op een perlement.

Die dieren, die Reynaert stonden om-
 Willen hem sijn lijff off wynnen: (trent,
 Wat talen dat sy op hem begynnen
 Dair gaff hi elken op andwoort. 5
 Nye en quam man die ye hoord
 Scoonre ontscont ende meerre clage,
 Dan men en dede in dien dage,
 Ja van sulken wilden dieren.
 Van nauwen rade ende subtyl versieren 10
 Wart dair gevonden op dien dach
 In orconde diet hoorde ende sach.

So wie een zaeck ziet off hoort

Mach wel geloven ende seggen voort:
 Ende also geviel aldaer. 15
 Ic wilt u corten en seggen twaer,
 Hoet myt Reynaert dair verginck.
 Des conincs raet ende die coninck
 Die hoorden getuge van sijnre misdaet.
 Het ginck myt hem alst dicwil gaet: 20
 Die crancste heeft die mynste crode.
 Sy gaven oordel dat men dode
 Ende hangen soud by sijnre kele:
 Doe ginct myt hem al uten spele.

V^o 1882 *Orconden*, bewyzen, getuigen. — 1884 *Dreef*, vermaende, *semonçait*, een rechtsterm. — 1886 *Wijsten*, wysden, vonnisten.

VAR. 1773 V^o 3 *Sijn lijff afwynnen*, zyn leven afwinnen, zyn dood verkrygen. — 7 *Onscout*, ontschuldiging, verdediging. — 10 Naeuwgezochte raed en subtyl uitdenken (oudtyds *viseeren*). — 21 De zwakste heeft de minste krui-lading, brengt niet veel weg. Men zei *gecroden*, voor *verkruid*.

- Daer an hinge , bi siere kele.
 1890 Nu gaet Reinaerde al uten spele.
 Doe Reinaert verordeelt was ,
 Orlof nam Grimbert die das ,
 Met Reinaerts naeste magen :
 Sine consten niet verdragen ,
 1895 No sine consten niet gedogen ,
 Dat men Reinaerde voor haren ogen
 Soude hangen alse enen dief.
 Nochtan wast hem somen lief.
 Die coninc , die was harde vroet ,
 1900 Doe hi mercte ende verstoet ,
 Dat so menich jongelinc
 Met Grimberte uten hove ginc ,
 Die Reinaerde na bestoet ,
 Doe peinsdi , in sinen moet :
 1905 Hier mach in lopen andren raet.
 Al es Reinaert selve quaet ,
 Hi hevet menegen goeden maech.
 [Tibert sprac] : « Twi sidi traech ,
 Isingrijn ende here Bruun ?
 1910 Reinaerde es cont menich tuun ,
 Ende hets den avonde bi ;
 Hier es Reinaert , ontsprinct hi ,
 Comt hi III voete uter noot ,
 Sinen list die es so groot ,

[Reineke , I ,
 21, v. 1827.]

91-1900 Hem en mochte helpen gene tre- Hoe schoon hi ooc conde spreken , (ken : Dat oordel , dat dair gewijst was , Dat most wisen Grymbaert de das (?) , Ende een groot deel van Reynaert ma- (gen 5	En mochten niet zien oft verdragen , Dat men doden soude also : Si namen oorlof , ende waren onvro , Ende ruunden des conincs hoff. Die coninc bedocht hem wel dair off. 10 10 Hier is mennich end tuun.
--	---

V* 1890 *Uten spele* , buiten gissing , verloren spel. Zie CLIGNETT'S Voorrede op den *Teuthonista* , bl. LXXVII. — 1898 *Hem somen* , sommigen van hen. — 1908 *Tybert sprac*. By GRIMM staet : *Doe sprac he* (de koning) ; doch de text van het Hollandsche handschrift is verkieslyker. *Twi* , waerom. — 1910 Cond , kundig , bekend. *Tuun* , tuin ; doch hier *doolhof*.

- 1915 Ende hi weet so menegen keer,
 Hine wert gevangen tjaer meer.
 Salmen hangen, twine doet ment dan?
 Eer men nu gereden can
 Ene galge, so eist nacht. »
- 1920 Isingrijn was wel bedacht,
 Ende sprac: « Hier es een galge bi. »
 Ende met dien woorde versuchte hi.
 Doe sprac die cater, here Tibeert:
 « Here Isingrijn, u es verseert
- 1925 U herte, ine wancans u niet;
 Nochtan eist Reinaert, diet al beriet,
 Ende selve mede ginc,
 Daermen uwe twee broeders hinc,
 Rume ende Widelanken.
- 1930 Hets tijt, wildijs hem danken.
 Waerdi goet, het ware gedaen;
 Hine ware noch niet onverdaen. »
 Isingrijn sprac tote Tibeert:
 « Wat gi ons al gader leert!
- 1935 Ne gebrake ons niet een strop,
 Langeleden wiste sijn crop

16 Hy en wart gevangen nemmermeer.

17 Selmen hangen wat beyddi dan?

23-27 So dattet Tybert wart ontwaer,
 Ende sprac Tybert: « Gi zijt in vaer
 Her Ysengrim, ofs u gedochte?
 Gedenct u niet dat gi eens brochte

Reynaert, ende selve mede ginck.

31-35 Wairdi goet het wair geschiet;

Hy en wair ooc noch ontgangen niet.

Isegrim balch hem ende sprac:

Gi maect ons allen groot getrac.

Her Tybert, hadden wi een strop.

V^o 1916 *Tjaer meer*, in geen jaer meer. Vergel. V^o 424. MONE (*Anzeiger*, 1835, bl. 53) ziet er het fransche *jamais* in; doch dit kan ik niet aennemen. Een ander voorbeeld vinden wy in het *Leven van Jesus*, uit de dertiende eeuw, bl. 209: « Ghi sijt mine vrint, op dat ghi doet dat ic u ghebiede. Tsarmer en sal ic u nit heeten knecht. » Is dit eene letterlyke vertaling van het latyn (Evang. Joan. CXV, V^o 15): *Jam non dicam vos servos*, dan beduidt het woord zoo veel als *voort meer*, van nu af aen. — 1925 *Ine wancans u niet*, ik duide u dit niet ten kwade. Zie boven V^o 907. — 1932 Hy zou daer nog niet ongelet staen.

VAR. 1931 V^o 4 *Getrac*, getrek.

- Wat sijn achterende mochte wegen. »
 Reinaert, die lange hadde geswegen,
 Sprac: « Gi heren, cort mine pine.
- 1940 Tibert heeft ene vaste line,
 Die hi bejagede an sine kele,
 Daer hi vernois om hadde vele
 Int huus, daer hi den papen beet,
 Die voor hem stont al sonder cleet.
- 1945 Here Isingrijn, nu maect u voren!
 En sidi niet daer toe vercoren,
 Ende gi Brune, dat gi sult doden
 Reinaert, uwen neve, den fellen voden? »
 Doe so sprac die coninc saen;
- 1950 « Doet Tiberte mede gaen;
 Hi mach clemmen, hi mach de line
 Op dragen, sonder uwe pine.
 Tibert, gaet voren, ende maect gereet!
 Dat gi iet let, dats mi leet. »

37 Wat sijn lijff mochte wegen.

41 Die hem omtrent die keel neep

42 Tot des papen huys, dair hi so peep.

45-82 Hi can wel clymmen, hi sel gereet
 Die lynde opdragen, hi is so snel.

Her Ysegrim het voecht u wel,

Ende Bruun, dat gi doet u neve.

Het is my leet dat ic so lange leve: 5

Haest uwer, gi zijt dair toe geset!

Tis quaet dat gi so lange let.

V° 1937 *Wegen*. Een oud spreekwoord ten aenzien van hangdieven,
 door den franschen dichter VILLON in zyn grafschrift aldus nagevolgd:

Je suis françois (dont ce me poise)
 Né de Paris, emprès Ponthoise,
 Or d'une corde d'une toise
 Scaura mon col que mon cul poise.

Les Poètes français avant Malherbe, II, p. 239.

V° 1940 *Line*, lyn. — 1945 *Voren*, vooraf. — 1948 *Voden*, vot; nog
 overig in *hondsvot*, een obsceen woord, door velen gebezigd, maer door
 weinigen verstaen. Men leere de beduidenis uit het volgende puntrym
 van JAN VOS:

Ik ben een hondsvot zoo gy zeght, maer t'is gezocht;
 Ik zou een honds-vot zyn, zoo 'k u had voortgebracht.

V° 1954 *Let*, vertraegt.

- 1955 Doe sprac Isingrijn tot Brune:
 « So helpe mi de clooster crune,
 Die boven op mijn hoofd staet!
 In hoorde nie so goeden raet,
 Alse Reinaert selve gevet hier.
- 1960 Hem langet omme cloosterbier?
 Nu, gaen wi voren, ende bruwen hem! »
 Bruun sprac: « Neve Tibert, nem
 De line; du selt mede lopen.
 Reinaert die sal nu becopen
- 1965 Mijn scone liere, en dine oge!
 Gawi, ende hangene so hoge
 Dats lachter hebben al sine vrient! »
 « Gawi, hi hevets wel verdient, »
 Sprac Tibert, ende nam de line.
- 1970 Hine dede nie so lieve pine.
 Nu waren die drie heren gereet.

 Dat was de wulf ende Tibeert
 Ende her Bruun, die hadde geleert
- 1975 Honich stelen te sinen scaden.
 Isingrijn was so beraden,
 Eer hi van den hove sciet,
 Hine wilde des laten liet,
 Hine vermaende nichten ende neven,
- 1980 Ende alle, die binnen den hove bleven,

Bruun, gaet voor, ende leyt my,
 Tybert west hem vaste by:
 Wacht wel dat hi u niet ontgaet! 10
 Bruun sprac: « Dat is die beste raet
 Die ic ye gehoorde, die Reyner seit. »

Ende Ysegrim beval gereit
 Al synen vrienden ende magen,
 Dat sy wel tot Reyner zagen,
 Ende dat sy hem traden also na,
 Dat hi hem ummer niet ontga.

V° 1960 Hy verlangt naer kloosterbier; spreekwoord. Vergel.
 V° 2180. — 1961 *Bruwen*, brouwen. — 1970 *Pine*, werk. — 1978
 Hy zou het namelyk niet hebben willen nalaten, of hy, enz.

VAR. 1945 V° 12 *Reyner*, voor Reinaert; en zoo nog verscheiden malen
 hier achter.

- Beide gebure ende gaste,
 Dat si Reinaerde hilden vaste.
 Vrouwe Hersinden sinen wive
 Beval hi, bi haren live,
 1985 Dat soe stonde bi Reinaerde,
 Ende soene name bi den baerde,
 Ende van hem niet ne sciede,
 No dor goet, no dor miede,
 No dor nijt, no dor noot,
 1990 No dor sorge van der doot.
 Reinaert andwoorde in corten woorden,
 Dat alle die daer waren hoorden:
 Here Isingrijn, half genade!
 Al ware u lief mijn grote scade,
 1995 Ende al brincki mi in vernoie,
 Ic weet wel, soude mijn moie
 Te rechte gedinken ouder daet,
 Sone dade mi nemmermeer quaet.
 Maer, her Isengrijn, soete oom,
 2000 Gi neemt uwes neven cranken goom,
 Ende here Brune ende here Tibeert,
 Dat gi mi dus hebt oneert.
 Gi drie gi hebbet gedaen al,
 Dat men mi ontliven sal.
 2005 Daer toe hebdi gemaket,
 Dat so wie, die mi genaket,

87-94 Ende sijns wel zeker namen waerde,
 Dat hi hem ummer niet ontspringe.
 Reynaert hoorde al dese dinge:
 Het dede hem zeer; nochtan sprac hi:
 Och lieve oom, my dunket dat gi
 U seer pijnt om myne scade.
 Dorst ic by halver genade.
 99-81 Doch ic bynt, dair u over gaen moet.

Ende off gi niet al u quaetste en doet
 Aen my, gi Bruun ende Tybeert,
 So moet gi sijn van Gode onteert.
 Ic bins getroost te desen werve; 5
 Doch ic en mach mer eens sterven,
 Ende dat woudic dattet wair gesciet;
 Want, doe mijn vader sijn leven liet
 Doe wast kort myt hem gedaen. »

V* 1984 *Bi haren live*, op levensstraf. — 1986 *Soene*, zy hem. —
 1988 *Miede*, belooning. — 1993 Hier dient half genade. — 1998 Zy
 en zoude my nimmer kwaed doen. — 2000 *Cranken goom*, weinig acht.

- Sceldet mi dief, of hevet leet.
 Daer omme moetti, God weet,
 Geonneert werden alle drie,
 2010 Gine haest, dat gescie
 Al dat gi begeert te doene.
 Mi es dat herte noch also coene:
 Ic dar wel sterven ene warf.
 Ne wart mijn vader, doe hi starf,
 2015 Van alle sinen sonden vri?
 Gaet, gereet die galge, of gi
 Een twint mi langer niet ne spaert,
 Of varen moetti hinderwaert
 [Met] uwe voete ende uwe been! »
 2020 Doe sprac Isingrijn: « Ameen. »
 « Amen, sprac Brune, ende hinderwaert
 Moet hi varen, die langer spaert! »
 Tibert sprac: « Nu haesten wi! »
 Ende met dien woorde sprongen si,
 2025 Ende liepen voort harde blide,
 Ende pijnden hem ten stride
 Te springene over menegen tuun,
 Isengrijn ende here Bruun.

Doe sprac Ysegrim: « So laet ons gaen 10
 Ghi vloect ons, off wi u langer sparen,
 Ende qualic so moet wi varen
 Off wijt langer maken beide
 Aen Reyer. » Als hi dit seide
 Scoot hi myt enen groten nyde, 15
 Ende Bruun ter ander zyde,
 End leiden vast ter galghen waert.
 Tybert liep voor ongespaert
 Ende droech tot Reyers behoef dat strop:
 Hem was al wee in synen crop 20

Van den stric, dat hem vynck
 Tot des papen huus, daert hem qualic
 Dat laet hi sonder cronen; (ginck:
 Want hyt nu Reyer meent te lonen.
 Si spronghen over mennigen tuun 25
 Tybert, Ysegrim, ende Bruun,
 Mit Reynaert den scalcken roden,
 Eer sy quamen dair men soude doden,
 Dair men plach den doden te nemen tlijff.
 Die coninck Nobel, ende sijn wijff, 30
 Ende alle die in den hove waren,

V* 2009 *Geonneert*. De verwensching *geonneert werdi!* is in de keure van hertog Jan, van het jaer 1292, op eene boet van vyf schellingen getarifeerd. Zie het *Codex diplomaticus* achter VAN HEELU, bl. 542. — 2010 Ten zy dat gy u haest om te voltrekken. — 2017 *Een twint*, een beetjen. — 2018 *Varen hinderwaert*, achterwaerts gaen.

VAR. 1999 V* 23 Deswege bekreunt hy zich niet.

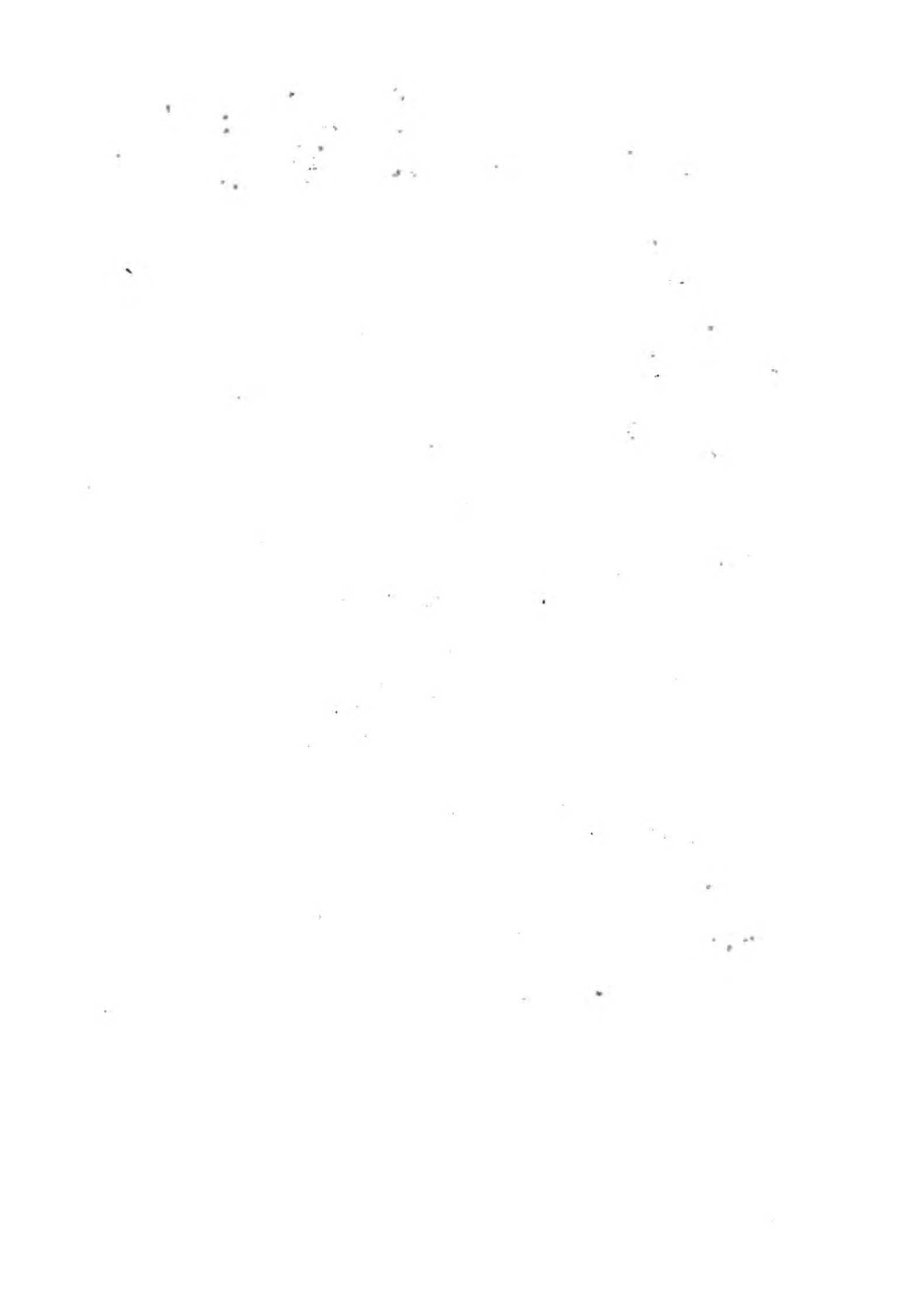
- Tibert volchde hem naer :
- 2030 Hem was die voet een lettel swaer,
Van der line, die hi droech;
Nochtan was hi rasch genoech:
Dat dede hem al die goede wille.
Reinaert stont ende sweech al stille, [Reineke, I,
22, v. 1939.]
- 2035 Ende sach sine viande lopen,
Die hem dat strop an waenden cnopen.
« Maer het sal bliven » sprac Reinaert,
Die stoet ende scouwede derwaert,
Ende [sach] si springen, ende keren.
- 2040 Hi peinsde : « Deus, wat joncheren !
Nu laetste springen ende lopen:
Levic, si sullen noch becopen
Hare overdaet ende hare scampie,
Mine gebreke Reinaerdie;
- 2045 Nochtanne sijn si mi
Liever verre danne bi,
Die gene die ic meest ontsach.
Nu willic proeven, dat ic mach
Te hove bringen een baraet,
- 2050 Dat ic voor de dageraet
In groter sorgen vant, te nacht.
Hevet mine list sulke cracht

Volchden na myt groten scaren,
Om teynde dair off te sien.
Reynaert, die hem van misschien
Seer ontsach, ende bedocht hem dick 35
Hoe hi by enigen stick
Mocht van der doot verdingen,
Ende die geen, die dair so springen,
Ende sijn scand sagen so gern,
Verscalcken mocht, ende driven tchern,
Ende den coninc myt verraet,
Te hulpe crege, tot sijnre baet:
Hier op was al sijn studeren.

Hy sprac tot hem selven : « Ic moet swe-
(ren
Ende helpen myt loesheit off ic kan; 45
Want die noot die gaet my an.
Al is die coninc gram op my
Ende mennich die hier is by,
Wats dan? dat heb ic wel verdient.
Ic ward noch licht hair liefste vrient, 50
Nochtan en deed ic hem nemmer goet :
Die coninc is sterc; sijn raet is vroet;
Nochtan soudicse wel behalen,
Mocht ic gebruiken mijnre talen.

V^a 2044 Ten ware my myne Reynaertslisten ontbraken.

VAR. 1999 V^a 34 *Misschien*, kwaed geschieden. — 53 *Behalen*, in-
halen, bereiken.





Lech 47. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

Brwn wacht dat hi v met en outjaet
 H out hem vast en zier wel toe
 Ic moet pinen dat ic doe
 Die leder op rechte he opte gaen
 H rwn sprac dat is welgedaen
 Doet dat sel hem wel bewaren
 Reynere sprac my mach wel verswaren
 Mij hert. mijn syn. van anxe groot

- Als ic noch hope dat so doet ,
 Al es hi listich ende vroet ,
 2055 Ic wane den coninc noch verdoren. »
 Die coninc dede blasen enen horen ,
 Ende hiet Reinaerde uutwaert leeden.
 Reinaert sprac: « Laet teerst gereeden
 Die galge, daer ic an hangen sal,
 2060 Ende daer binnen so salic al
 Den volke mine biechte conden ,
 In verlanessen van minen sonden.
 Hets beter, dat al tfolc verstaet
 Mine diefte ende mine ondaet ,
 2065 Dan si namaels enegen man
 Mine overdaet tegen an. »
 Die coninc sprac: « Nu segget dan! »
 Reinaert stont als een droeve man ,
 Ende sach al omme, harentare.
 2070 Dan so sprac hi al openbare :
 « Helpe, seit hi, Dominus!
 Nu en es hier niemen in dit huus ,
 No vrient no viant, ic ne bem
 Een deel misdadich jegen hem.

Ic weet so mennigen losen vont. » 55

Nu quamen sy dair die galge stont.

Doe sprac Ysegrim: « Her Bruun,

Denct nn aen die rode cruun,

Die gi ontfenct bi Reyers scout!

Twair tijt dat ghijs hem nu vergout 60

Die quaetheit, die hi u ye gedede.

Wy hebbens nu wel onss tijt ende stede.

Tybert haest u ende clymt op! (strop;

Knoopt aen die lijnde, ende maect den

Ghi zijt die lichte van ons drien; 65

Ghi sult uwen wil noch huden zien

Van hem, dien gi so zeer haet.

Bruun, wacht dat hi u niet en ontgaet!

Hout hem vast, ende ziet wel toe.

Ic moet pinen dat ic doe 70

Die leder oprechten, hem op te gaen. »

Bruun sprac: « Dats wel gedaen.

Doet, dat sel hem wel bewaren. »

Reynaert sprac: « My mach wel verswaren

Mijn hert, mijn syn, van anxe groot; 75

Want ic sie voor mijn ogen die doot,

Dien ic niet en mach ontgaen.

Heer coninc, ende alle die hier staen,

U allen bid ic een bede,

Eer ic van der werelt scede. 80

Dat ic myn biecht doch mach spreken,

Ende voor u allen mach mijn gebreken

V^a 2062 *In verlanessen*, tot ontlasting; van *verladen*. — 2066 *Tegen an*, aentygden. — 2071 Zoo waer helpe my de Heer!

V^{AR}. 1999 V^a 59 *Scout*, schuld.

- 2075 Nochtan, horet alle, gi heren:
 Laet u wisen ende leren,
 Hoe ic Reinaert, aerminc,
 Eerst die boosheit ane vinc.
 In allen tiden spade ende vroe
- 2080 Was ic een hovesch kint noch doe.
 Doe men mi spaende van der mammen,
 Ginc ic spelen metten lammen,
 Dor te hoorne dat gebleet;
 So lange dat ic een verbeet:
- 2085 Ten eersten lapedic dat bloet:
 Het smaecte so wel, het was so goet,
 Dat ic dat vleesch mede ontgan.
 Daer leerdic leckernie an
 So vele, dat ic ginc ten geeten
- 2090 Int wout, daer icse hoorde bleeten:
 Daer verbetic bockine twee.
 So dedic des derdes dages mee,
 Ende ic wart boudere ende coener,
 Ende verbeet [vogel] ende hoener,
- 2095 Ende gansen, daer icse vant.
 Doe mi bloedich wart mijn tant,

Claerlic vertrecken, op dat dair by
 Mijn ziel des onbecommert sy,
 Ende men mijn diefte ende verraet 85
 Enen anderen, dies niet en bestaet,
 Niet en betye, na desen tiden.
 Ic sal den doot te sachter liden.
 Ende bid alle dan voor my,
 Dat God mijnre zielen genadich sy! » 90
 Alle die geen, die dese tale hoorden,
 Dien iamerden van synen woorden,
 Ende seiden, het wair een cleyn bede,
 Ende baden den coninck dat hi dede;

So dats hem die coninck gaff oorloff. 95
 Reynaert die blide was hier off,
 Docht: het mocht noch beter vallen!
 Doe sprac hi aldus voor hem allen:
 « Nu helpt my Spiritus Domini;
 Want ic en zie hier nyement by, 100
 Ic en bin dair misdadich tegen;
 Nochtant was ic in allen wegen
 Dat goedertierenste jonge kijnt,
 Dat men vant off noch vijnt,
 Tot dat men my spaende van der mam-
 (men. 105

V^o 2077 *Aerminc*, armeling, ongelukkige. HUYBECOPER houdt het woord voor *pelgrim* (op MELIS STOKES, I, bl. 418). — 2083 *Dor*, om. — 2085 *Lapedic*, lepte ik. — 2089 *Geeten*, geiten. — 2091 *Bockine twee*, twee bokskens. — 2092 *Mee*, nog meer.

VAR. 1999 V^o 87 *Betye*, voor *betyge*, aentyge.

- Was ic so fel ende so wreet,
 Dat ic suver op verbeet
 Al dat ic vant, ende wat mi dochte
 2100 Dat mi bequam, ende dat ic vermochte.
 Daer na quam ic met Isingrime,
 Te wintre in enen couden rime,
 Bi Basele onder enen boom:
 Hi rekende, dat hi ware mijn oom,
 2105 Ende began ene sibbe tellen.
 Aldaer worden wi gesellen.
 Dat mach mi te rechte rouwen!
 Daer geloofden wi, bi trouwen,
 Recht geselschap manlic andren.
 2110 Doe begonsten wi te gader wandren.
 Hi stal tgrote, ende ic dat clene.
 Dat wi bejaechden wart gemeene;
 Ende als wi delen souden doe,
 Ic was in hogen ende vro
 2115 Mochtic mijn deel hebben half.
 Also Isingrijn bejagede een calf
 Of enen weder, of enen ram,
 So grongierdi, ende maecte hem gram,
 Ende toochde mi een gelaet,
 2120 Dat so suur was, ende so quaet,
 Dat hi mi daer met van hem verdreef,
 Ende hem mijn deel al gader bleef;
 Nochtan achtic niet van dien.
 So menich warven hebbic versien!

- | | |
|--|--|
| 2 Te wynter aen den ouden Rijn, | 13 Ende oec niet gemeen also, |
| 3 Ende souulde onder enen boom. | 14 Hi en was in huegen vro. |
| 5 Als ic hem dus maesscap hoorde tellen. | 18-20 So grymde hi ende maecte hem gram. |
| 9 Goet geselschap malcander te doen, | 23-49 Doch was dit van den mynsten al; |
| 10 Ende gingen teamen, myt herten koen. | Mer, als wi hadden al sulc geval, |

V^a 2100 *Dat mi bequame*, dat my goed was. — 2102 *Rime*, rym (pruina). — 2103 *Basel*, by Dendermonde. — 2105 *Sibbe tellen*, verwantschap uitleggen. — 2110 *Wandren*, omgaen, verkeeren. — 2114 *In hogen*, verheugd. — 2118 *Grongierdi*, fr. il grognait.

- 2125 Also wi een grote proie lageden ,
 Die ic ende mijn oom bejageden ,
 Enen osse , of ene bake ,
 Doe ginc hi sitten met gemake
 Met sinen wive , vrouwe Harsinden ,
- 2130 Ende met sinen VII kinden ;
 Sone mocht ic cume dene hebben
 Van den alre minsten rebben ,
 Die sine kindre hadden gecnaget.
 Dus nauwe hebbic mi bejaget.
- 2135 Nochtan dat was mi lettelt noot ,
 Newaer dat mijn sin so groot
 Die lieve droech te minen oom ,
 Die mijns nemet cranken goom ,
 Ic hadde gewonnen wel tetene ;
- 2140 Coninc , dit doe ic u te wetene :
 Ic hebbe noch silver ende gout ,
 Dat al es in miere gewout ,
 So vele , dat cume een wagen
 Te VII werven soude gedragen. »
- 2145 Also die coninc dit verhoorde ,
 Gaf hi Reinaerde felle andwoorde :
 « Reinaert , wanen quam u die scat?
 Reinaert andwoorde : « Ic segge u dat ;
 Wildijt weten , also ict weet ,

Dat wi een oss off een koe
 Gevangen hadden , so quam dair toe ,
 Sijn wijff en haers neven kijnder , 5
 So en mocht my nau worden ghynder
 Een van den mynsten rebben ;
 Nochtan eer ic dat mochte hebben ,
 Hadden sy tvleysch al off geknagen :
 Hier op most ic my doe gedragen ; 10
 Nochtan , God danck , ic en hads geen
 (noot ;

Want ic heb nog den scat so groot ,
 Beide aen silver ende aen goude ,
 Dattet een wagen niet en soude
 Mit seven reysen niet wech vueren. • 15
 Die coninck began sijn bloet te rueren ,
 Als hi den groten scat hoorde noemen ,
 Ende sprac : « Waen is u gecomen
 Reinaert die scat , dat segt my zaen ? »
 Edel heer , het wort gedaen : 20
 Ic salt u seggen , synt gi my hiet.

V° 2131 Zoo en mocht ik naeuwlyks de eene hebben. — 2134 Zulke schrale jacht heb ik gedaen. — 2136 , 2137 Ware 't niet geweest dat myn zin zoo groote liefde droeg. — 2142 Dat al in myne macht is.

- 2150 No dor lief no dor leet
 Sone salt danne bliven verholen :
 Coninc, dien scat was bestolen :
 Ne waer hi ooc gestolen niet ,
 Daer ware die moort bi gesciet
- 2155 An u lijf , in rechter trouwen ,
 Dat alle uwe vrienden mochte rouwen. »
 Die coninghinne wart vervaert
 Ende sprac : « O wi , lieve Reinaert ,
 O wi , Reinaert , o wi , o wi ,
- 2160 O wi , Reinaert , wat sechdi ?
 Ic mane u bi der selver vaert ,
 Dat gi mi secht , Reinaert ,
 Die u siele varen sal ,
 Dat gi ons secht de waerheit al
- 2165 Openbare , ende brinct voort ,
 Of gi weet van eneger moort ,
 Of enen moordeliken raet ,
 Die jegen minen here gaet ?
 Dat laet hier openbare horen ! »
- 2170 Nu hoort , hoe Reinaert sal verdoren
 Den coninc entie coninghinne
 Ende hi bewerven sal , met sinne ,
 Des coninx vrientscap , ende sine hulde ,
 Ende hoe hi (buten haerre sculde)

[Reineke, 1,
 23, V. 2055.]

55 Aen u selfs edel lijff. »	Die nu staen na synen doot.
56 Doe dit die coninck ende sijn wijff	Nu ist hem gecomen in den scoot, 5
57 Hoorden , worden sy vervaert.	Ende wil nu synen sack ontbynden ,
58 Ende wopen riep sy , Reynaert.	Ende sien off hi dair in can vynden
61 Ic vermaen u , Reynaert.	Dat hem mach comen te baten.
72-84 Ende haerre beider gewynnen ,	Nu wil hi so liegen utter maten ,
Ende nochtan dair toe verwerven	Ende dat so schoon brengen voort, 10
Dat hi die geen sel verderven ,	Dat ellic sel wanen waers , diet hoort.

VAR. 2158 V^o 1 *Wopen*, anders *wapen*. Zoo ook hierachter V^o 4255, en over dit geroep, waermede men gewoonlyk eene moordklage begon, kan men nazien GRIMM's *Rechtsaltert.*, bl. 770, 878, en de geleerde aenteekening van BONDAM, *Charterboek van Gelre*, bl. 576. — 2172 V^o 6 *Sack*, voor *aeszak*, gocheltasch.

- 2175 Brune en Isingrijn beede
 Op hief in groote ongereede,
 Ende die in veten ende in ongeval
 Jegen den coninc bringen sal.
 Die heren, die nu waren so fier,
- 2180 Dat si Reinaerde waenden bier
 Te sinen lachter hebben gebrouwen,
 Ic wane wel, in rechter trouwen,
 Dat hi sal weder mede blanden,
 Dien si sullen drinken met scanden.
- 2185 In enen gelate met droeven sinne
 Sprac Reinaert: « Edele coninghinne,
 Al haddi mi nu niet gemaent,
 Ic bem een die sterven waent;
 In laet niet liggen op mijn siele;
- 2190 Ende waert so, dat mi geveiele,
 Mi stonder omme in de helle te sine,
 Daer die torment es, entie pine.
 In dien dat die coninc milde
 Een gestille maken wilde,
- 2195 Ic soude seggen, met genaden,
 Hoe jammerlike hi was verraden
 Te moordene, van sinen lieden.
 Nochtan, diet alre meest berieden,
 Sijn som van minen liefsten magen,
- 2200 Die ic node soude bedragen,
 Ne deedt die sorge van der helle,
 Daer men seit, dat si in quellen,
 Die hier sterven, ende moort
 Weten, sine bringene voort. »

[Reineke, 1,
 24, Vs. 2085.]

87 Al en haddi my niet so hooch vermaent.

90 Want licht dat my geviel

91 In die hel dair om te sijn.

95 Ic soud hem seggen, al myt staden.

3 Die hier weten verraet off moort,

4 Ende dat niet en brengen voort.

V• 2176 Bracht in groot ongeval. — 2183 Dat hy daerentegen een meêdrank zal mengen (blanden). — 2197 *Te moordene*, om vermoord te worden. — 2200 *Bedragen*, beschuldigen. — 2204 Zonder die voor te brengen, te ontdekken.

- 2205 Dien coninc wart dat herte swaer,
 Ende sprac : « Reinaert, sechstu mi waer!
 « Waer, sprac Reinaert, vraechdi mi des?
 Jane weet gi wel hoet met mi es.
 Ne bewaent niet, edel coninc,
- 2210 Al bem ic een aerminc,
 Hoe mochtic sulke moort getemen?
 Waendi, dat ic wille nemen
 Ene logene op mine lange vaert?
 In trouwen neen ic, » sprac Reinaert.
- 2215 Bi der coninghinnen rade,
 Die sere ontsach des coninx scade,
 Geboot die coninc openbare,
 Dat daer niemen so coene en ware,
 Dat hi een woordekijn iet sprake,
- 2220 Tote dien, dat Reinaert met gemake
 Hadde volseit al sinen wille.
 Doe swegen si alle gader stille.
 Die coninc hiet Reinaerde spreken:
 Reinaert was van fellen treken:
- 2225 Hem dochte scone sijn geval,
 Hi sprac: « Nu swiget over al,
 Na dien dat es den coninc lief,
 Ic sal u lesen, sonder brief,
 Die verradenesse openbare,

7 . Owi sprac Reynaert, waendi des?

8 Ghi ziet doch wel hoet myt my es.

9-24 Wat waendi des, edel heer,

Al bin ic anders besundicht zeer,

Dat ic mijn ziel wil verdoemen?

Wat soud my te baten comen

Dat ic anders seide dan het waer? 5

Mijn doot die is my also swaer,

My en mach helpen bede noch goet. »

Doe beefde Reinaert, dair hi stoet,

In enen geveysden schijn van vresen.

Der coninghinne jammerde van desen,

Ende bat den coninc op genaden,

Om te scutten meerre scaden,

Dat hi den volc bode sylency,

Ende Reynaert gave audiency,

Sijn tael te spreken al uut. 15

Doe dede die coninc overluut

Gebieden, dat ellic swege al stille,

Ende liet Reynaert synen wille

Onberispt ten eynde spreken.

Reinaert, die vol was loser treken.

V^o 2209 En denkt niet, edel koning. — 2211 *Getemen*, gedoogen.
 Zie over het woord HUYD. op STOKES, II, bl. 433. — 2229 *Verradenesse*, by GRIMM: *verraderen*. = VAR. 2209 V^o 13 *Bode*, gebode.

- 2230 So dat ic niemene en spare,
 Dien ic te wroegene sculdich bem.
 Dies lachter hevet, scaems hem! »
 Nu verneemt alle gader,
 Hoe Reinaert sinen eertschen vader
- 2235 Met verradenessen sal bedriegen,
 Ende enen van sinen liefsten magen liegen:
 Dat was Grimbert, die das,
 Die hem hout van herten was.
 Dat dede Reinaert omme dat,
- 2240 Dat hi wilde, dat men te bat
 Sinen woorden geloven soude
 Van sinen vianden, [waer] af hi woude
 Die verranese tien an.
 Nu hoort, hoe hi dies began.
- 2245 Reinaert sprac: « Wilen teer stonden
 Hadde mine here mijn vader vonden
 Des coninx Hermelinx scat,
 In eere verholnen stat.

33 Nu hoort hoe Reynaert des began,
 34 Dat hi den vader, die hem wan,
 35 In verradenissen wil bedragen,
 36 Ende een van synen liefsten magen.
 40 Dat men sijne woorden te bat
 41 Geloven soude, die hi sprake,

42 Ende hi dan die selve sake
 43 Op sijn vyanden te bet mocht leggen.
 44 Aldus began teerst van synen seggen.
 45 Hy sprac: Wileneer tot enen stonden.
 47 Des conins heymelicste scat
 48 In enen verholentliken pat;

V. 2232 Hy schame zich, die daervan de schande heeft. — 2236 *Liegen*, beliegen. — 2243 *Tien an*, aantrekken, aentygen. — 2245 *Wilen teer stonden*, eertyds t'eener stonde. — 2247 *Hermelinx scat*. Ermenrik, koning der Gothen, volgens SAXO GRAMMATICUS, overgrootte schatten by een gebracht hebbende, deed, om de zelve te bewaren, een groot kasteel bouwen. In de *Miracula St-Bavonis*, geschreven in de tiende eeuw (*Acta Benedict. sect. II*, p. 407) vindt men, dat deze koning te Gent een slot had: « Ferunt autem Agrippam quondam Romanorum ducem in eo (loco) castrum condidisse, Gandavumque appellasse. At alii Hermericum regem in eo arcem imperii sibi tradunt instituisse. Vergel. GRIMM, *Reinhart*, bl. CLII, en *Chronique de St-Bavon, à Gand*, par JEAN DE THIELRODE, p. 93-95. — 2248 *Stat*, plaets; in de anderen *pat*.

VAR. 2243 *Op leggen*, bezwaren.

- Doe mijn vader hadde vonden
 2250 Den scat, wart hi in corten stonden
 So overdadich, ende so fier,
 Dat bi veronweerde alle dier,
 Die sine genote te voren waren;
 Hi dede Tiberte, den kater, varen
 2255 In Ardennen, dat wilde lant,
 Aldaer hi Brune den bere vant:
 Hi ontboot Brune grote Gods houde,
 Ende dat hi in Vlaendren comen soude,
 Of hi coninc wilde wesen.
 2260 Bruun wart vro van desen,
 Hi hadt menegen dach begeert:
 Daer maecte hi hem te Vlaendren weert
 Ende quam in Waes, int soete lant,
 Daer hi minen vader vant.
 2265 Mijn vader ontboot Grimberte, den wisen,
 Ende Isingrijn, den grisen;
 Tibert, die kater, was die vijfte,
 Ende quamen tenen dorpe, hiet Hijfte.
 Tusscen Hijfte ende Ghent
 2270 Hilden si haer parlement,
 In eere belokenre nacht;
 Daer quamen si bi sduvels cracht
 Ende bi sduvels geweld,
 Ende swoeren daer, an twoeste velt,

49 Ende doe hi had aldus groot goet,
 50 Wart hi so fier, so hooch gemoet,
 51 Dat hi myt sijnre groter hoveerde
 52 Alle dieren veronweerde.
 53 Die sijn gesellen te voren waren.
 57 Hi ontboot sine houde.
 61 Want hi hads langen tijt begeert.

63 Dair hi mynen vader vant,
 Dien wel ontfenck doe te hant.
 69 Tusschen Risel ende Ghent,
 71 In enen donckeren langen nacht,
 72 Overmits des viant cracht,
 73 Ende mijns vaders geweld.
 74 Dien dwanc myt synen gelde,

V* 2252 *Veronweerde*, verachtte. — 2257 *Grote Gods houde*, groote complimenten; want men wenschte gewoonlyk aen iemand *godshoude*, dat is, de goddelyke gunst. — 2268 *Hijfte*, thans geen dorp meer, maer een gehucht by Desteldonk en Loochristy. — 2270 *Parlement*, onderhandeling, gesprek. — 2271 In eenen bedekten (donkeren) nacht.

- 2275 Alle vive, des coninx doot.
 Nu hoort wonder alle groot
 Wat si noch over een dragen:
 Wilde iemen van sconinx magen
 Dat wederseggen, mijn vader soude
- 2280 Met sinen silvere ende met sinen goude
 So den genen steken achter,
 Dat sijs souden hebben lachter.
 Dit wetic, ende segge u hoe.
 Eens morgins harde vroe
- 2285 Geviel, dat mijn neve, die das,
 Van wine een lettel dronken was,
 Ende liet in verholnen rade minen
 Wive, miere vrouwe Harmelinen,
 [Die hijt] al van pointe te pointe seide,
- 2290 Daer si liepen an die heide.
 Mijn wijf es ene vremde vrouwe,
 Ende gaf Grimberte hare trouwe,

75 Swoeren si dair des conincs doot.	Dat si bleven in den lachter.	10
77-82 Sy zwoeren op Ysegrims cruun, Alle vive, datse Bruun Coninck ende heer souden maken, Ende setten hem, in den stoel tAken, Op sijn hoofd die croon van goude; 5 Ende wair yement, diet keren woude, Van des conincs vriende ende magen, Mijn vader soudze al verjagen, Mit sijnen scat, ende steken achter.	87-98 So dat hi vrou Sloppekade Synen wive seide in rade, Ende hiet haer dat sijt soude helen; Ende sy vergat al sijn bevelen; Want sijt voort in biechte seide 5 Mynen wive, op eenre heide, Dair sy bedevaert gingen t'samen; Mer si most bider drie coningen namen Eerst sweren, ende bi haerre trouwe,	

V^o 2277 *Over een dragen*, samen vaststellen. — 2283 *Dit wetic*, dit kwam ik te weten. — 2287 *Liet*, belydde het; van *lien*.

VAR. 2277 V^o 1 *Op Isegrims cruun*, op zyne in het klooster geheiligde kruin (V^o 1503). Men zwoer op heilige zaken, reliquien enz. Priesters echter moesten geenen eed doen: wanneer zy getuigden, leidde de rechter zyne hand op hunne kruin, en zoo deden zy hunne verklaring « Ende ic bevinc den pape bi sire priesterscape; dandre suorent ten heilighen bi gestaveden eede. » (Zie de waerheidsbrief van het jaer 1275 in het *Codex dipl.* op VAN HEELU, bl. 571). Wereldlyke persoonen werden by de ooren getrokken (*testes per aures tracti*). Vergel. GRIMM's *Rechtsaltherthümer*, bl. 857, en MONE's *Anzeiger*, 1835, bl. 151.

- Dat verholen bliven soude.
 Ten eersten, dat soe quam te woude,
 2295 Daer ic was, ende soe mi vant,
 So telde soet mi te hant:
 Ne waer het was al stillekine.
 Ooc seide soet bi sulken lijtekine,
 Die ic kende so waer,
 2300 Dat mi alle mine haer
 Opwaert stonden, van groten vare.
 Mine herte wart mi openbare
 Also cout als een ijs,
 Dies sijt seker ende wijs.
 2305 Die pude wilen waren vri;
 Ende ooc so beclaechden hem si,
 Dat si waren sonder bedwanc:
 Ende si maecten een gemanc,
 Ende so groot gecrai op Gode,
 2310 Dat hi hem gave, bi sinen gebode,
 Enen coninc, die se dwonge.
 Dies baden die oude entie jonge
 Met groten gecraie, met groten gelude.
 God gehoorde die pude

Dat zijt, door lieve noch door rouwe, 10
 Nemmermeer zoud seggen voort;
 Mer mijn wijff en hielt nye hair woort;
 Want teerst, dat si bi mi quam,
 Seide sy my wat sy vernam;
 Mer si seit my in stillre teyken, 15
 Mede seide si my sulck litteyken.
 6-20 Ende hoe dat si claechden dat sy
 Te veel waren onbedwongen,
 Ende riepen op Gode, myt luder tongen,

Dat hi hem gave enen heer,
 Diese bedwonge na sijre geer. 5
 Want ten dooch geen meent zonder
 Dit was alder puden sanck: (dwanck.
 Ende God die dede hair begeer,
 Ende sette hem enen heer,
 End seynde hem enen odevader, 10
 Die verslant ende verbeetse algader,
 In allen steden, dair hi se vant,
 Wast te water off opt lant.

V^o 2295 *Soe*, zy. — 2296 *Zoo* vertelde zy het my dadelyk. — 2297 *Ne waer*, doch. — 2298 *Lijtekine*, teeken, waertecken, merk, be-
 duidenis. — 2301 *Vare*, vrees. — 2305 *Pude*, puiden, kikvorschen.
 — 2309 *Gecrai*, geroep; van *kraien*, *craieren*.

VAR. 2306 V^o 5 *Geer*, begeerte. — 6 *Want geen gemeente deugt zonde*
 der bedwang.

- 2315 Tenen tide van den jare,
 Ende sende hem den coninc Odevare,
 Die se verbeet ende verslanc
 In allen landen, daer hise vant,
 Beide in water ende in velt.
- 2320 Daer hise vant in sine gewelt
 Hi dede hem emmer ongenade.
 Doe claechden si: het was te spade.
 Het was te spade; ic seggu twi!
 Si, die voren waren vri,
- 2325 Sullen sonder wederkeer
 Sijn eigin bliven emmermeer,
 Ende leven ewelike in vare
 Van den coninc Odevare.
 Gi heren, arme ende rike,
- 2330 Ic vruchte ooc dies gelike,
 Dat [met u so] soude gevallen:
 Doe droegic sorge voor ons allen.
 [Here,] dus hebbic gesorget voor u:
 Dies dancti mi lettelt nu.
- 2335 Ic kenne Brune valsche ende quaet,
 Ende vol van alre overdaet.
 Ic peinsde: worde hi onse here,
 Dan ontvruchtich harde sere,
 Dat wi alle waren verloren.
- 2340 Ic kenne den coninc so wel geboren,
 Ende soete, ende goeder tiere,
 Ende genadich allen dieren.

23 Het was te spade te seggen o wy!

25 Ende niet en achten op iemens dreigen,

26 Sijn ewelic scalc ende eygen,

27 Ende moeten bliven onselinck

28 Onder horen ouden vader, den coninck.

30 Ic ducht al des gelike.

37 Dair om onsach ic hem zeer,

38 Ende peynsde: word hi ons heer.

V^o 2316 *Odevare*, ooivaer. Deze fabel is ook te lezen in LUCAS DHEERE, *Warachtige fabulen der dieren*, bl. 37. — 2330 *Vruchte*, vreeze.

VAR. 2326 *Scalc*, knecht. — 2327 *Onselinck*, ongelukkig; van *on-selde*, onzaligheid, miseria, calamitas. Zie SCHERTZII *Glossar*. bl. 1852. — 2328 *Ouden vader*, voor *Odevare*.

- Het dochte mi bi allen dingen
 Ene quade mangelinge,
 2345 Die ons ne mochte comen
 No teren, no te vromen.
 Hier omme pijndic ende pogede,
 Mine herte grote Sorge dogede,
 Hoe so erge ene sake,
 2350 Dat so gescoort worde, ende brake
 Mijns vader bosen raet,
 Die enen dorper, enen vraet,
 Coninc ende here maken waende;
 Emmer bad ic Gode, ende maende,
 2355 Dat hi den coninc, minen here,
 Behilde sine wareltene.
 Bedi ic kende wel dat,
 Behilde mijn vader sinen scat,
 Si souden wel des raets getelen
 2360 Onder hem, ende sinen gespelen,
 Dat die coninc worde verstoten.
 In diepen gepeinse ende in groten
 Was ic dicken, hoe ic dat
 Soude vinden, waer die scat
 2365 Lach, die mijn vader hadde vonden.
 Ic wachte nauwe tallen stonden
 Minen vader, ende leide lage,
 In menegen bosch, in menege hage,
 Beide in velde ende in woude,
 2370 Waer mijn vader, die listige oude,

45 Dair ons altoos off soude comen

46 Veel pinen, ende veel onvromen.

47 Nauwe pijnde ic ende pogede.

49 Hoe ic gedede enige zake,

50 Dair bi ic scoorde ende brake.

57 Mer wel bevroede ic altijd dat.

59 Hy soude, myt synen valschen gespelen,

60 Den raed vynden ende telen.

V^r 2349, 2451 Hoe zulke erge zaek mocht worden gescheurd, en aldus gebroken wierd myns vaders boozen raed. — 2357 *Bedi*, by dien, daerom. — 2359 Zy zouden wel gemaekt hebben, dat hun raedsbeslag niet vruchteloos uitviel. *Getelen*, vruchtgeven. — 2366 *Nauwe*, met naeuwgezetheid.

- Henen trac ende henen liep:
 Was het droge, was het diep,
 2372 b. Wast bi nachte, wast bi dage,
 2372 c. Ic was emmer in die lage,
 Wast bi dage, wast bi nachte,
 Ic was emmer in die wachte.
- 2375 Op enen stont geviel, daer nare,
 Dat ic mi decte met groten vare,
 Ende lach gestrect neven deerde,
 Ende van den scatte, die ic begeerde,
 Geerne iewet hadde vernomen:
- 2380 Doe sach ic minen vader comen
 Ute enen hole gelopen.
 Doe began ic te scatte hopen
 Bi den barate, als ic hem sach
 Driven [dat] ic u seggen mach:
- 2385 Want [doe] hi uten holén quam,
 Sach ic wel, ende vernam,
 Dat hi omme sach, ende merkedi,
 Of hem iemene ware bi;
 Ende als hi niemene en sach,
- 2390 Doe queddi den sconen dach,
 Ende stoppede dat hol met sande,
 Ende maectet gelijc den andren lande.
 Dat ic dat sach ne wiste hi niet.
 Doe sach ic, eer hi danen sciet,
- 2305 Dat hi den steert liet mede gaen
 Daer sine voete hadden gestaen,

[Reineke, I,
 25, v. 2247.]

72 Was heet, cout, nat ofte diep.

75 Enen tiden lach ic in die eerde,

76 Ende wachte, als die zeer begeerde,

77 Hoe ic best weten conde,

78 Dair ic den scat gevonde,

79 Dair ic gherne off had vernomen.

85 Want ic aen hem dit vernam,

86 Dat hi uutten hole quam,

87 Al om ziende, mercte hy.

90 So beide hi went opten dach (sic).

V^o 2376 *Vare*, varen; een bekend plantgewas. — 2382 Toen werd myne hoop grooter, om den schat te krygen. — 2384 *Driven*, bedryven, werken. — 2387 *Merkedi*, merkte hy. — 2390 Toen nam hy afscheid. *Queddi*, zeide hy.

- Ende decte sijn spore metter mouden.
 Daer leerdic, an den vroeden, bouden,
 Een lettel meesterlike liste,
 2400 Die ic te voren niet ne wiste.
 Aldus voer mijn vader danen
 Ten dorpe waert, daer die hanen
 Ende die vette hinnen waren.
 Teerst dat ic mi dorste baren,
 2405 Spranc ic op, ende liep ten hole:
 In wilde niet langer sijn in dole,
 Ende ic genaecte doe te hant.
 Sciere scraefdic op dat sant,
 Met minen voeten, ende croop in:
 2410 Aldaer vandic groot gewin;
 Daer vandic silver ende gout:
 Hier nes niemen nu so out,
 Dies ie so vele te gader sach.
 Doe ne spaerdic nacht no dach,
 2415 Ic en ginc trecken ende dragen,
 Sonder karre ende [sonder] wagen,
 Over dach ende over nacht,
 Met algader miere cracht.
 Mi halp mijn wijf, vrouwe Hermeline:
 2420 Des dogeden wi grote pine,
 Eer wi den overgroten scat
 Brochten in een ander gat,
 Daer hi bet lach tonsen gelage.
 Wi droegene onder enen hage
 2425 In een hol verholenlike:

97-6 Ende decte sijn voetstappen mitten	Ende liep ten dorpe, om sijn generen,
Dit leerd ic dair, tot dier stonde, (monde.	Om dies ic niet en woud ontberen, (le:
Aen mynen valschen ouden vader,	Spranc ic op die vaert, ende liep ten hol-
Die dese liste cond allegader,	Oec so en was ic doe niet dolle. 10
Daer ic te voren off ne wiste niet. 5	22 Brochten op een ander stat.
Mettien hi van dane sciet,	25 In een hol in die eerde wel diep.

V^o 2404 Zoodra ik my dorst verroeren. — 2413 Dies ie, die des ooit. — 2420 Dogeden, verdroegen.

- Doe was ic van scatte rike.
 Nu hoort, wat si hier binnen daden,
 Die den coninc hadden verraden.
 Brune, die bere, sendde uut
 2430 Verholenlike sijn saluut
 Achter lande, ende omboot
 Al den genen rijkheit groot,
 Die dienen wilden omme tsout:
 Hi beloofde hem silver ende gout,
 2435 Te gevene met milder hant.
 Mijn vader liep in al dat lant,
 Ende droech des Brunen brieve:
 Hoe lettelt wiste hi, dat de dieve
 Te sinen scatte waren geraect,
 2440 Dies hem so quite hadden gemaect.
 En ware die scat niet ontgonnen,
 Hi hadder met die stat van Lonnen
 Al te gader mogen copen.
 Dus wan hi an sijn omme lopen.
 2445 Doe mijn vader, al omme ende omme, [Reineke, I,
 Tusschen dier Elve entier Somme 26, V. 2305.]
 Hadde gelopen al dat lant,
 Ende hi menegen coenen seriant
 Hadde gewonnen, met sinen goude,
 2450 Die hem te hulpen comen soude,

26 Binnen deser tijt mijn vader liep,

27 Tottien den coninc wouden verraden:

28 Nu mogedi horen wat sy daden.

30-34 Hair brieve ende groot saluut

Aen allen die soudi wouden wynnen.

Bruun die beer soudse scryven inne

Ende dat si scier tot hem quamen,

Ende hair soudi te voren namen.

39-44 Hem synen scat hadden genomen;

Ja al had hem mogen vromen

Al die werelt uutten gronde, (den.

Hy en had dair niet een penninck von-

V^a 2427 *Hier binnen*, ondertusschen. — 2431 *Omboot*, bood, be-
 loofde. — 2433 *Tsout, d'soude*, de soldy. — 2440 *So*, zy. — 2442
Met, mede. *Lonnen*, Londen. — 2448 *Seriant*, dienaer, soldaet.

VAR. 2427 *Tottien den coninc*, tot die den koning. — 2439 V^a 2 en 3
 Al had de geheele wereld hem te baet gestaen, toebehoord. In den ouden
 prosadruk: « Ja, had hem al die werelt uten gronde moghen werden. »
 Vergelyk V^a 962 hierboven.

- Also die somer quam int lant ,
 Keerde mijn vader, daer hi vant
 Brune, entie gesellen sine.
 Doe teldi die grote pine
 2455 Ende die menichfoudege sorge ,
 Die hi voor de hoge borge
 Int lant van Sassen hadde leden ,
 Daer die jageren hadden geleden
 Alle dagen met haren honden ,
 2460 Die hem vervaerden te menegen stonden.
 Dit telde hi te spele al gader.
 Daer na so togede mijn vader
 Brieve, die Brunen wel bequamen ,
 Daer XII.^c al bi namen
 2465 Sheren Isingrijns mage in stonden ,
 Met scerpen claeuwen, met diepen monden :
 Sonder die catte, ende die baren ,
 Die alle in Bruuns soude waren ,
 Ende die vosse, metten dassen ,
 2470 Van Doringen ende van Sassen.
 Dese hadden alle gesworen ,
 Indien dat men hem te voren
 Van XX dagen gave haer sout ,
 Si souden Brunen met gewout
 2475 Seker wesen tsinen gebode.
 Dit benam ic al, danct gode!
 Doe mijn vader hadde gedaen
 Sine bodscap, hi soude gaen

58-63 Dair die jagers na hem reden

Mit haren honden alle dage,

So dat hi nau ondroeck die crage.

Dit telde hi den vier fellen verradere.

Dair na toenden hem al gadere

Brunen enen brieff, dair si in vernamen.

66 Mit scerpen tanden myt widen monden.

73 Van drien weken haer soudi;

74 Si souden comen geweldelic by,

75 Tot Brunen, mitten eersten bode.

77-86 Mijn vader ghinc, na deser tale,

Totten hole na desen male,

V^o 2458 *Geleden*, voorbygegaen; doch wellicht moet men lezen *bereden*, als REINEKE zou doen gelooven. — 2461 *Telde*, vertelde. — 2467 *Baren*, beren.

VAR. 58 V^o 3 Zoo dat hy nacuwlyks den kraeg, den hals, van daen droeg.

- Ende scouwen sinen scat ;
 2480 Ende als hi quam ter selver stat ,
 Daer hine gelaten hadde te voren ,
 Was die scat al verloren ,
 Ende sijn hol was op te broken.
 Wat holpe vele hier af gesproken ?
 2485 Doe mijn vader dat vernam ,
 Wart hi serich ende gram ,
 Dat hi van torne hem selven hinc.
 Dus bleef achter Brunen dine
 Bi miere behendichede al.
 2490 Nu merct hier mijn ongeval :
 Here Isengrijn ende Brune , die vraet ,
 Hebben nu den nauwen raet
 Metten coninc openbare ,
 Ende arm man Reinaert es die blare ! »
 2495 Die coninc ende die coninghinne , [Reineke I,
27, v. 2359.]
 Die beide hopen ten gewinne ,
 Si leedden Reinaerde buten rade ,
 Ende baden hem , dat hi wel dade ,
 Ende hi hem wijste sinen scat :
 2500 Ende alsoe Reinaert hoorde dat
 Sprac hi : « Soudic u wisen mijn goet ,
 Here coninc , die mi hangen doet ?
 So waer ic uut minen sinne. »
 « Neen Reinaert , sprac die coninghinne ,

Dair sijn scat hi woud bescouwen ,
 Mer doe ghinct tot groten rouwe !
 Want wat hi socht , hi en vant niet , 5
 Ende sijn hol hi al te broken siet ,
 Ende sijn scat al wech gedragen.
 Doe dede hi , dat ic lanc mach clagen.
 93-94 Bi den coninc , ter hoochster banck :
 Erm man Reynaert is sonder danck.

Ende ic heb mijn vader begeben ,
 Om den coninc te behouden sijn leven.
 Waer sijn sy hier , die dat doen souden ,
 Hem selven te verderven om hem te hou-
 2 Den coninck , die my hangen doet. (den ?
 3 Om dat verraders ende mordenaren
 Mit langen tongen my willen beswaren :
 So waer ic ummer uut mijn syn.

V^o 2486 *Serich* , treurig. — 2488 Op die wyze bleef de zaak van Bruin (zyn aenslag) zonder gevolg. — 2492 *Nauwen raet* , enge , geheimen raed. — 2494 En de arme Reinaert moet op de *blaren* , op de bleinen , zitten. GRIMM verstond het woord niet.

- 2505 Mijn here sal u laten leven,
 Ende sal u vriendelike vergeven
 Alle gader sinen evelen moet,
 Ende gi sult voort meer sijn vroet
 Ende goet, ende gehouwe. »
- 2510 Reinaert sprac: « Dit doe ic, vrouwe,
 Indien dat mi de coninc nu
 Vaste gelove, hier voor u,
 Dat hi mi geve sine hulde,
 Ende alle mine broke ende sculde
- 2515 Wille vergeven, ende omme dat
 So willic hem wisen den scat,
 Den coninc, al daer hi leget. »
 Die coninc sprac: « Ic ware ontweget,
 Wildic Reinaerde vele geloven:
- 2520 Hem es dat stelen ende dat roven
 Ende dat liegen geboren int been. »
 Die coninghinne sprac: « Here, neen,
 Gi moget Reinaerde geloven wel:
 Al was hi hier te voren fel,
- 2525 Hi nes nu niet dat hi was.
 Gi hebt gehoort, hoe hi den das
 Ende sinen vader hevet bedregen
 Met moorde, die hi wel betegen
 Mochte hebben andren dieren,
- 2530 Wildi meer sijn argertieren

9 Ende mijn heer wesen altoos getrouwe.

15-19 Ende alle aenticht wil vergeven,

So wart nye coninc, in sinen leven,

So rijck, als ic hem maken sal;

Want die scat is sonder getal,

Die ic hem wisen sel, aldaer hi leit:

Dair toe so bin ic al bereit.

Die coninc sprac: « Wildi Reynergeloven.

V^o 2507 *Sinen evelen moet*, zyn euvelmoed, gramschap, waer hy ten uwen aenzien in geweest is. — 2509 *Gehouwe*, verknocht. Zoo zeide men: Iemand *houw en getrouw* zyn. — 2514 *Broke*, breuken, wetsverbrekingen. — 2518 *Ontweget*, ontwegd, buiten den weg geraekt, *deviatus*, fr. fourvoyé. — 2528 *Betegen... hebben*, aengetygd, aengewreven hebben. — 2530 *Argertieren*, kwaedaerdig.

Ofte fel, ofte ongetrouwe. »

- Doe sprac die coninc: « Gentel vrouwe,
Al waendic dat mi soude scaden,
Eist, dat gijt mi dorret raden,
2535 So willic laten op u genent,
[Ende] dese vorwoorde ende dit covent
Op Reinaerts trouwe staen:
Ne waer, ic segge hem, sonder waen,
Doet hi meer archede,
2540 Alle die hem ten tienden lede
Sijn belanct, sullent becopen! »
Reinaert sach den coninc belopen,
Ende wart blide in sinen moet,
Ende sprac: « Here, ic ware onvroet,
2545 Ne geloofdic u niet also. »
Doe nam die coninc een stro
Ende vergaf Reinaerde algader
Die wancost van sinen vader,
Ende sijns selves mesdaet toe.
2550 Al was Reinaert blide doe
Dat en dinct mi geen wonder wesen:

33-39 Die coninck sprac: « wildijt, vrou, Ende wildijt voor u beste raden? Al waendic dat my soude scaden, Ic wil dese broken ende getwi Van Reynaert nemen al op my, Ende gelovens sijre woorden schoon;	Mer ic sweer hem dat, by mijnre croon, Waert dat hi ummer meer mysdede. 45 Seide ic waer ten waer also. 48 Die ongunst mede van sinen vader, 49 End van hem selven oec also. 52 Want hi was vander doot genesen.
--	---

V^o 2532 *Gentel*, gentic, jentic, nog in Vlaenderen gebruikelyk; fr. *gentille*. — 2535 *Op u genent*, op uwe genendigheid, op het geen gy u laet voorstaen, *ausum*, *risico*. — 2536 *Covent*, fr. *convention*. — 2541 *Belanct*, aenbelangd, verwand. — 2542 *Belopen*, overloopen, door list overmand. — 2546 *Een stro*. De overgaef van een stroohalm was eertyds by ons een symbolum van onteigening, overdracht, schenking, enz. De koning volgt hier dit gebruik tot genadeschenking, en Reinaert een weinig verder tot afstand van zynen schat. Zie daer over RAEPSAET, *Analyse*, I, p. 357, en GRIMM's *Rechtsalterthümer*, bl. 121 en volgende.

VAR. 33 V^o 4 *Getwi*, verdeeldheid, strydigheid met de wet. Van *twi-en* komt *twist*, *twee*, enz.

- Ja ne was hi van der doot genesen.
 Doe Reinaert quite was gelaten,
 Was hi blide utermaten,
 2555 Ende sprac: « Coninc, edel here,
 God moete u lonen al die ere
 Die gi mi doet, ende mijn vrouwe:
 Ic secht u wel, bi miere trouwe,
 Dat gi mi vele eren doet,
 2560 So groot ere, ende so groot goet,
 Dat niemen nes onder die sonne,
 Dien ic alse wale jonne
 Mijns scats ende miere trouwen,
 Als ic u doe, ende miere vrouwen. »
 2565 Reinaert nam een stro voor hem
 Ende sprac: « Here coninc, nem,
 Hier geve ic di op den scat
 Die wilen Ermelinc besat. »
 Die coninc ontfinc dat stro,
 2570 Ende dancte Reinaerde so,
 Als quansijs « dese maect mi here! »
 Reinarts herte loech so sere,
 Dat ment wel na an hem vernam
 Hoe die coninc so gehoorsam
 2575 Al gader was, te sinen wille.
 Reinaert sprac: « Here, swiget stille;
 Merket, waer mine redene gaet:
 Int oostende van Vlaendren staet

[Reinke, 1,
 28, Vs. 2425.]

57-60 Ende mijnre vrouwen, die gi my doet.
 Ic sel dair om dencken, ben ic vroet,
 Ende u des dancken hogelijck
 Dat gi boven allen heren selt wardenrijck.

63-72 Myn scat, als ic doe u beiden. »
 Doe nam hi een stroo op van der heiden,
 Ende boot dat den coninc zaen:

Mijnheer, sprac hi, wilt ontsaen
 Mijn scat hiermede; want icken u vry, 5
 Ende claerlic dair off verty,
 Die wilen Ermelinc besat. »
 Die coninck namt stro ende dancte hem
 Met bliden aenschijn ende vro. (dat,
 Doe loech Reynaert in hem selven so.

V° 2552 Immers nu was hy van het 'gevaer des doods ontslagen. —
 2557 *Mijn vrouwe*, namelyk de koningin. — 2571 Als of hy kwan-
 suis zeggen wilde: Ziet deze maect my heer en meester van zyn goed!

VAR. 2563 V° 6 *Verty*, overdrage, overstelle.

- Een bosch , ende heet Hulsterlo.
 2580 Coninc, gi moget wesen vro,
 Mochti onthouden dit:
 Een borne heet Kriekepit
 Gaet suutwest niet verre danen:
 Here coninc, gine dorft niet wanen,
 2585 Dat ic u de waerheit iet misse:
 Dats een de meeste wildernisse,
 Die men hevet in enich rike.
 Ic segge u ooc gewaerlike,
 Dat somwilen es een half jaer,
 2590 Dat toten borne comet daer
 No weder man no wijf,
 No creature, die hevet lijf,

80-93 Sijn rechte naem is also:
 Pijnt u wel tonthouden dit.
 Een water, heet krieken pit,
 Het staet dair bi, niet ver van dan:

Dair en comt wijff noch man
 Dicke in enen halven jaer,
 So grote wildernis is daer;
 Sonder die uul ende scuufuut.

V^o 2579 *Hulsterlo*. Deze plaets staet op de lyst der Pelgrimagien in het zoogenaemde *Witte-boek*, ter archiven van Gent (Cannaert's *Bydragen*, bl. 356). Men betaelde voor een bedevaert *Tonser Vrouwen te Hulsterlo* vyf schellingen, eveneens als *Tonser Vrouwen te Miren, ten Rodenberghe*, en te *Sente Anthonis te Bursbeke*; waeruit ik besluit dat de afstand van Gent slechts zes of zeven mylen gaens kan zyn geweest. Een groot bosch tusschen *Beernem* en *Wildenburg*, tegen de vaert op Brugge, heet *Hulsterloo*, en dit bracht my aenvangelyk op het vermoeden, dat de dichter van dezen wilden oord hebbe gesproken (*Messenger des Arts et des Sciences*, I, p. 350); doch de hier achter op V^o 2665 aengehaelde Charter van het jaer 1136, met de daerin vermelde woestyn (Conegesfurst), bosschen, en moeren, maken het my nu hoogstwaerschyndlyk, dat hy een ander *Hulsterloo* bedoeld heeft, eertyds gelegen by Kieldrecht, en alwaer men in de dertiende en den aenvang der veertiende eeuw te bedevaert ging. Zie hetzelfde op de kaerten by SANDERUS, III, p. 256 en by WARNKOENIG, deel I. — 2582 Een waterbron, een water, dat men *Kriekeput* heet. REINEKE stelt *krekelput*, wat eigenlyk het zelfde is; want men zei *krieker* of *krekel* (KILIAEN op *Krieker*). Misschien wel de *kreke*, op de kaart by SANDERUS aengewezen. De hoogduitsche prosa heeft *krekelblut*. — 2584 Heer koning, gÿ moet niet denken.

- Sonder die ule entie scuvuut,
 Die daer nestelen in dat cruut,
 2595 Of enich ander vogelij
 Dat daerwaert geerne wilde sijn,
 Ende daer die avonture lidet:
 Daer in leget mijn scat gehidet.
 Verstaet wel ditte, tes u nutte:
 2600 Die stede hetet Kriekeputte.
 Gi sult daer gaen, ende mijn vrouwe.
 Ne wetic ooc niemene so getrouwe,
 Die gi sout laten wesen u bode,
 Verstaet mi wel, coninc, dor Gode;
 2605 Maer gaet daer selve, ende alsoe gi
 Dien selven putte comet bi,
 Gi sult vinden jonge berken,
 Here coninc, dit suldi merken:
 Die alrenaest den putte staet,
 2610 Coninc, tote dier berken gaet:
 Daer leget die scat onder begraven.
 Daer suldi delven ende scraven
 Een lettel mos in deene side:
 Daer suldi vinden mennich gesmide
 2615 Van goude, rikelijc ende scone:
 Daer suldi vinden die crone,

94-2600 Heer, daer leit die scat gehuut.

Tis u nut verstaen wel dit.

Die stede die heet Kriekenpit:

4 Want ic u scade sage node.

V^o 2593 *Scuvuut*, schavuit, *bubo*, fr. *chouette*. — 2597 En aldaer het geval doorstaet. *Liden* is doortrekken. — 2598 *Gehidet*, in den prosadruk *behuyt*, van *behoeden*, doch hier meer eigenlyk *verscholen*, engelsch *hidden*; van *to hide*. — 2606 *Putte*. De latere prosadruk noemt het een *water*, geheeten *Verloren dal*. — 2614 *Gesmide*, sie-raed; van *smeden*; meest al klinkende waer. Aldus in den *Miserere* van LE RECLUS de MOLIENS, vertaeld door GILLIS VAN MOLHEM (bladz. 168 van myn H. S.):

... Dat clincken dijns gesmijds
 Deert mi: wien eest dattu benijds
 Edelman, die mi dorper noemt?

- Die Ermelinc die coninc droech,
 Ende ander chierheit genoech,
 Edele stene, gulden werc:
 2620 Men cocht niet omme dusent merc.
 Ai coninc, als gi hebt dat goet,
 Hoe dicken suldi peinsen in uwen moet:
 Ai Reinaert, getrouwe vos,
 Die hier groeves in dit mos,
 2625 Desen scæt bi dijnre list,
 God geve di goet, waer du bist! »
 Doe antwoorde die coninc saen:
 « Reinaert, sal ic die vaert bestaen,
 Gi moet sijn mede in die vaert,
 2630 Ende gi moet ons, Reinaert,
 Helpen den scat ontdehlen.
 Ic ne wane bi mi selven
 Aldaer nemmermeer geraken.
 Ic hebbe gehoort noemen Aken
 2635 Ende Parijs, eist daer iet na?
 Ende also, als ic versta,

[Reineke, I,
 24, Vs. 2085.]

- | | |
|---|------------------------------------|
| 17 Die Ermeric droech, in sinen dagen; | 27-30 Ghi moet mede aen onse vaert |
| Die soude Bruun hebben gedragen, | Sprac die coninc, heer Reynaert. |
| Had synen wil mogen gescien. | 33 Nummer meer connen geraken. |
| Ghi selt dair mennige scierheit zien. | 35 Parys, Kolen ende Duwa; |
| 20 Die weert sijn mennich dusent merck. | 36 Mer, also ic my versta, |

V^a 2618 *Chierheit*, sieraed. — 2634 *Ic hebbe gehoort noemen Aken*, enz. In den duitschen prosadruk, bl. 145, zegt de koning: « Ich hab manches Land durchreiset, aber Flandern ist mir gantz unbekandt. » Daer en tegen in de latynsche overzetting:

Tot urbium præstantium
 Audivimus cognomina,
 Antverpian, Coloniam,
 Bononiam, Lutetiam
 Romamque mundi principem.

De oude Hollandsche prosadruk noemt ook nog *Zierkzee*.

VAR. 2635 *Duwa*, Douai.

- So smekedi, Reinaert, ende roemt.
 Kriekeputte, dat gi hier noemt,
 Wanic, is een geveinsde name. »
- 2640 Dit was Reinaerde onbequame,
 Ende verbalch hem, ende seide: « Ja, ja,
 Coninc, gi sijter also na,
 Also van Colne tote Meie;
 Waendi, dat ic u die Leie
- 2645 Wille wisen in die flume Jordane?
 Ic sal u wel togen, dat ic wane,
 Oorconde genoech, al openbare. »
 Lude riep hi: « Cuwaert, comt hare,
 Comet voor den coninc, Cuwaert! »
- 2650 Die diere sagen dese vaert;
 Hem allen wonderde, wat daer ware.
 Cuwaert die ginc met vare:
 Hem wonderde, wat die coninc woude.
 Reinaert sprac: « Cuwaert, hebdi coude?
- 2655 Gi bevet; sijt blide al sonder vaer,
 Ende secht minen here den coninc waer,
 Dies maent hi u, bi der trouwen
 Die gi sijt sculdich miere vrouwen,

37 So spot gi mit my ende u droomt.

41 Hy vensde hem ende sprac: « Ja, ja.

43 Als van Romen tot Valeye.

46 Ic sel u brengen uutten waen.

50-55 Die dieren zagen al derwaert:

Hem wonderde wat die coninc woude.

Reynaert sprac: « Kuwaert hebdi coude?

Hoe beefdi so? hebt genen vaer.

58-65 Die gi mynen heer ende mijnre vrou-

Sculdich zijt, van des ic vrage, (wen

V^o 2637 *So smekedi*, zoo smeekt gy; zoo tracht gy my op eene vlei-
 ende wys te bedriegen. *Roemt*, bluft. — 2643 *Van Colne tote meie*, van
 Keulen tot (in den) mei; spottenderwyze gezeid, gelyk in den *Rei-*
nardus, bl. 115 en 283: *Inter pascha Remisque feror*, en *Inter Cluniacum*
et sancti festa Johannis obit. Zoo hoorde ik een Valencyner een sprook-
 jen vertellen en zeggen: *Cela s'est passé entre Maubeuge et la Pentecôte*.
 In den ouden prosadruk staet: *Van Romen tot meye*. — 2645 *Die flu-*
me Jordane, de Jordaenstroom. Zoo veel als: Meent gy, dat ik u van
 de rivier de Leye een Jordaen wil maken? — 2646, 2647 Ik zal u,
 naer ik denk, getuigen genoeg aenwyzen.

- Ende die ic den coninc sculdich bem. »
 2660 Doe sprac Reinaert: « So secht hem:
 Weetstu waer Kriekeputte steet? »
 Cuwaert sprac: « Of ict weet?
 Ja ic, hoene sout wesen so?
 Ne staet hi niet bi Hulsterlo,
 2665 Op dien moer, in die woestine?
 Ic hebber gedoget grote pine,
 Ende menegen hunger, ende menich coude,
 Ende armoede so menichfoude,
 Op Kriekenputte, so menegen dach,
 2670 Dat ics vergeten niet ne mach.
 Hoe mochte ic vergeten dies,
 Dat aldaer Reinout de ries

Al soud my gaen aen mijn crage,
 Dat aventuerde ic, eer ict loge.
 « Ghi hebt my gemaent also hoge 5
 Bider truwen, die ic hem,
 Mynen heer ende mijn vrou, sculdich
 Sprac Kuwaert, ist dat ict weet (ben,
 So segt hem. » « Weet gi yet wair steet
 Kriekenpit; ist u yet cont? » 10
 « Ic wist wel over XII jaer waert stont:

Sprac Kuwaert, hoe vraechdi so?
 Het staet int bosch van Hulsterlo,
 Op die warand, in die woestijn.
 67-70 So mennigen hunger ende dorst
 Hagel, snee, ende grote vorst,
 Dat ict node soude vergeten:
 Dair en was te biten noch te eten.
 72-74 Symonet die rike vriess
 Plach dair tsaen sijn valsche gelt,

V^o 2663 Ja ik; hoe zoudt anders? — 2665 *Op dien moer*. In eenen giftbrief van Dierk van den Elsas, van het jaer 1136 (MIRÆI *Diplom.*, I, p. 177) wordt aen de abtdy van Drongen afgestaen: *Locum quendam sacre religioni congruum in fundo Wasia situm, inter silvam quæ dicitur Conegesfurst, et villam Bardamara, nunc Salechem vulgo nominatum;* en vervolgens: *Illum locum qui dicitur Hulsterloe, cum silvis et Moer, et pratis, et pascuis, et ceteris appendiciis inter prædicta loca sitis.* Zie ook nog MIRÆUS, I, p. 104. — 2672 *Reinout de ries*, in REINEKE *Symonet de krumme*, en in de latynsche vertaling *Sylvius utroque gressu claudicans*. De oude prosa maekt er een *pater Symonet de Vries* van.

VAR. 2658 V^o 5 en 6 *Ghi hebt my gemaent bider truwen*. By rechtsge-
 dingen zeide de Baljuw: *Ik maen u by der trouwe die gy verschuldigd
 zyt, enz.*, en daer op werd geantwoord: *By der trouwe die ik ver-
 schuldigd ben mynen heere zoo zeg ik, enz.* De afschryver van het Com-
 burgsche handschrift heeft dit antwoord van den haes tusschen V^o
 2658 en 2659 overgeslagen. — 14. *Op die warand*. Hetgeen men in Bra-

- Die valsche penninge sloech,
 Daer hi hem mede bedroech
- 2675 Entie gesellen sine?
 Dat was te voren, eer ic met Rine
 Mijn geselschap makede vast,
 Die mi gequijtte menegen last. »
 « O wi, sprac Reinaert, soete Rijn,
- 2680 Lieve geselle, scone hondekijn,
 Vergave God, waerdi nu hier,
 Gi sout togen weder dese dier.
 Met uwen tone, Rijn, waers te doene,
 Dat ic noint wart so coene,
- 2685 Dat ic enege saken dede,
 Daer ic den coninc mochte mede
 Te mi waert belgen doen met rechte.
 Gaet weder onder gene knechte!
 (Sprac Reinaert,) haestelic, Cuwaert,
- 2690 Mijn here de coninc ne heeft tuwaert
 Geene sake te sprekene meer. »
 Cuwaert dede enen wederkeer,
 Ende ginc van sconinx rade daer.
 Reinaert sprac: « Coninc, eist waer
- 2695 Dat ic seide? » « Reinaert, jaet,
 Vergevet mi, ic dede quaet,
 Dat ic u mistroude iet:
 Reinaert, goede vrient, nu siet
 Den raet, dat gi met ons gaet

Dair hi hem altijd op onthelt.	Tegen mijn heer geen zaeck en dede
78 Die my gequijt heeft uut mennigen last.	Anders dan ic doen mocht myt recht.
83-87 Onzer beider leven ende spel	89 Sprac Reynaert, Kuwaert, dat seg ic u,
In sconen rymen vertrecken wel,	90 Mijn heer die coninc en begeert nu.
Dat ic nye, iu geenre steden,	93 Tot dair hi was, eer hi quam daer.

band (by voorbeeld te Brussel voor *het Park*) een *warande* noemt, was oudtyds een *dierengaerde*; afgeleid van *waren*, thans *bewaren*.

Y^o 2678 *Last*. In het Comburgsche H. S. staet *paest*; wat ik voor een schryffeil aenzie. — 2683 *Tone*, toon, getuigenis. GRIMM las *sone*. — 2698 *Siet den raet*, schikt het zoo.

- 2700 Ten putte, al daer die berke staet,
 Daer die scat leget begraven onder. »
 Reinaert sprac: « Gi secht wonder:
 Waendi ine waers harde vro,
 Coninc, oft mi stonde also,
- 2705 Dat ic met u wandelen mochte,
 Also als ons beiden dochte,
 Ende gi, here, waert al sonder sonde?
 Neent, het es, also ic u oorconde,
 Ende ict u segge, al eist [mijn] scame:
- 2710 Doe Isingrijn in sduvels name
 In de ordine ginc hier te voren,
 Ende hi te monke wart bescoren,
 Doene conste hem de provende niet genoegen,
 Daer VI monke hem bi bedroegen.
- 2715 Hi clagede van hongere ende kermede
 So sere, dats mi ontfermede.
 Doe hi kermede ende wart traech,
 Doe haddics rouwe, als een sijn maech,
 Ende gaf hem raet, dat hi ontran:
- 2720 Daer omme bem ic in spaeus ban.
 Morgin, als die sonne op gaet,
 Willic te Rome om aflaet;
 Van Rome willic over se:
 Danen ne keric nemmerme,
- 2725 Eer ic so vele hebbe gedaen,
 Coninc, dat ic met u mach gaen,
 Tuwer eren, ende tuwer vrome,
 Of ic te lande weder come.

17 Want hi wart cranck ende traech.

18 Doe help ic hem als maech.

27-39 Want het wair u grote blaem,

Dat men soude seggen, wair ic quaem,

V^o 2700 *Berke*. Het H. S. heeft *borne*. — 2711 *In de ordine*, in de munniksorde. — 2713, 2714 Toen had hy aen de provende (de levensmiddels) niet genoeg, waer zes munnikken anders gewoonlyk meê toekomen. — 2717 *Wart traech*. Zoo veel als: *Toen hy niet meer voortkonde*.

- Het ware een onscone dinc,
 2730 Souddi, here coninc,
 Maken uwe wandeling
 Met enen verwatenen ballinge,
 Als ic nu bem, God betere mi! »
 Die coninc sprac: « Reinaert, sidi
 2735 Iet lange verbannen? » Doe sprac Reinaert:
 « Ja ic, hets III jaer, dat ic waert
 Voor den deken Hermanne.
 In vollen seende te banne. »
 Die coninc sprac: « Reinaert, na dat gi sijt
 2740 Te banne, men souts mi doen verwijt
 Reinaert, lietic u met mi wanderen:
 Ic sal Cuwaerde ofte een andren
 Toten scatte doen gaen met mi,
 Ende ic rade u, Reinaert, dat gi
 2745 Niet ne laet, gine vaert,
 Daer gi u van den banne claert. »
 « Sone doe ic, sprac Reinaert,
 Ic ga morgin te Rome waert,
 Gaet na den wille mijn! »

Dat gi maket u wandeling,
 Met enen verwaten bandeling.
 Die coninc sprac: « Na dat gi zijt.
 43 Ten put laten gaen myt my.
 45-54 U selven uutten ban doet. »
 « Heer, dair om ist dat ic moet

Te Romen wesen, so ic eerst mach.
 Ic en let nacht noch dach
 Voor dat ic bin geabsolveert. » 5
 « Reynaert, gi zijt wel bekeert,
 Dat dunct my, tot goeden dingen:
 God die latet u vol bringen!

V^o 2737 *Deken Hermanne*. In het tweede boek V^o 4539 en 4569 wordt hy *provisor* genoemd. GRIMM (bl. CLIX) vermoedt, dat hier kan bedoeld zyn *Herman*, abt van St-Marten te Doornik, een beroemd schryver van den aenvang der twaelfde eeuw, wiens kronyk uitgegeven is in het *Spicilegium* van D'ACHERI. Zie over hem DUPIN, *Nouvelle Bibliothèque des auteurs ecclésiastiques*, tome IX, p. 194, *Histoire littéraire de la France*, XII, p. 279, SANDERII *Bibliotheca Belgica manuscripta*, I, p. 128, en FOPPENS, *Bibliotheca Belgica*, p. 472. Daer paus Innocentius II met dezen *Herman* meermaels in onderhandeling geweest is, zoo heeft dit vermoeden veel waarschyntlykheid. — 2738 *Seende*, synode; zie KILIAEN.

2750 Die coninc sprac: « Gi dinct mi sijn
 Bevaen in harde goeden dingen;
 God jonne u, dat gijt moet volbringen,
 Reinaert, alse u ende mi
 Ende ons allen nutte si! »

2755 Doe dese rede was gedaen,
 Doe ginc Nobel, die coninc, staen
 Op ene hoge stage van steene,
 Daer hi op plach te stane alleene,
 Als hi sat in sijn hof te dinge.

[Reineke, I,
 25, v. 2569.]

2760 Die diere saten teenen ringe
 Al omme ende omme in dat gras,
 Na dien dat elc geboren was.
 Reinaert stont bi der coninghinnen,
 [Die hi te recht wel mochte minnen:]

2765 « Bidt voor mi [sprac hi] edele vrouwe,

57-61 Op een hoge rootze van steen,
 Ende hiet die dieren al gemeen
 Swigen, ende sitten neder int gras.

65-75 Doe sprac die coninc, sonder gelijk:
 Hoort alle gader, arme ende rijk,
 Beide cleyn ende groot,

Mijn baroen, mijn huusgenoot,
 Reynaert staet hier als die boude, 5
 Die men huden hangen soude:
 Nu heeft hier gedaen te hove
 So veel, dat ic hem gelove
 Mijn hulde ende mijn mynne.

V^o 2750, 2751 My dunkt dat gy nu zeer tot het goede gesteld zyt.
 — 2757 *Stage*, staetge, staenplaets; afgeleid van *staen*; eveneens als *stag*, in het deensch *stage*. De franschen hebben hiervan *estage*, *étage*; gelyk trouwens meest alle hunne woorden, met *es* aenvangende, uit onze tael zyn overgenomen. *Steen*. Dat men oudtyds by groote steenen rechtsgedingen hielt bewyst GRIMM in zyne *Rechtsalterthümer*, bladz. 802. Zoo vindt men ook in onze oudste keuren verschillende wetsbepalingen *de summonitione ad lapidem*; doch reeds vroeg gaf men den naem van *Steen* aen s'heeren gevangenishuizen, en dan hiet het B. V. *Quicumque de vulneribus in causam tractus fuerit, scabinis hoc cognoscentibus, debet intrare lapidem, super veritatem*. Zie den keurbrief van den Vryen te Brugge, uitgevaerdigd omtrent 1190, in WARNKOENIG'S *Flandrische Staats-und Rechtsgeschiede*, II, Urkunden, bl. 84, 88. — 2759 *In sijn hof te dinge*. Volgens RAEPSAET dingde men op het *voorhof* (*Analyse*, III, p. 208). — 2760 Zie boven V^o 109.

VAR. 2765 V^o 4 *Huusgenoot*, fr. *pairs*. Vergelyk RAEPSAET, *Analyse*, III, page 209.

- Dat ic u met lieve weder scouwe. »
 Soe sprac: « Die here, daert al an staet,
 Doe u van sonden vol aflaet! »
 Die coninc entie coninghinne
 2770 Gingen met eenen bliden sinne
 Voor haer diere, arme ende rike.
 Die coninc die sprac vriendelike:
 « Reinaert es hier comen te hove,
 Ende wille, dies ic Gode love,
 2775 Hem betren met al sinen sinnen,
 Ende mijn vrouwe de coninghinne
 Hevet so vele gebeden voor hem,
 Dat ic sijn vrient worden bem,
 Ende hi versoent es jegen mi,
 2780 Ende ic hem hebbe gegeven vri
 Beide lijf ende lede:
 Reinaerde gebiedic vollen vrede;
 Anderwerf gebiedic hem vrede;
 Ende derde werven mede:
 2785 Ende gebiede u allen, bi uwen live,
 Dat gi Reinaerde, ende sinen wive
 Ende sinen kindren, ere doet,
 Waer si comen in u gemoet,
 Sijt bi nachte, sijt bi dage;
 2790 In wille meer geene clage
 Van Reinaerts dingen horen.
 Al was hi roekeloos hier voren
 Hi wille hem betren, ic segge u hoe:
 Reinaert wille morgin vroe
 2795 Palster ende scerpe ontfaen,
 Ende wille te Rome gaen,

90 Ic en wil oec geen meer clage

92 Al misdede hi te voren.

91 Van Reynaerts wegen horen:

96 Ende totten paeus te Romen gaen.

V^a 2766 *Met lieve*, levend; beter *live*. — 2782 *Vrede*, zoen. Hierin volgt NOBEL de oude formule: *Soo gebiede ic ban ende vrede, eenwerf, anderwerf, derdewerf*, enz. (Cannaert's *Bydragen*, bl. 360). — 2795 *Palster*

Ende dan wille hi over se,
 Ende danen comen nemmerme,
 Eer hi heeft vol afaet

2800 Van alre sonderliker daet. »

Dese tale hevet Tiecelijn vernomen
 Ende vlooch, danen hi es comen,
 Ende hi vant die III gesellen;
 Nu hoort, wat hi hem sal tellen:

[Reineke, 1,
 31, v. 2609.]

2805 Hi sprac: « Keitive, wat doedi hier?

Reinaert es meester bottelgier
 Int hof, ende mogende utermaten;
 Die coninc heeftene quite gelaten
 Van alle sinen misdaden,

2810 Ende gi sijt alle III verraden. »

Isengrijn began andwoorden
 Te Tieceleine met corten woorden:
 « Ic wane, gi lieget, here raven! »
 Mettien worde began hi scaven,

2815 Ende Brune, die volchde mede:

Si gingen recken hare lede
 Lopende tes coninx waert.
 Tibert bleef sere vervaert,

1-5 Dese tael hoorde dat Tyeselijn
 Ende liep daer was Ysegrijn,
 Bruun ende Tybaert waren.
 Vuyl Katijve, sprac hi, hoe ist gevaren?
 Onsalich volc, wat doe di hier?

11-17 Isegrim sprac: « Hoe mach dat zijn?
 Ic waen gi ons lieget, Tyselijn! »
 « Ic en doe seker, sprac die raven.
 Doe gingen die derwaert scraven,
 Die wolf ende Bruun, ten coninc waert.

ende scherpe, in REINEKE *staf en ransel*, wat het zelfde beduidt. Men had Palsters met yzer van binnen in, en deze werden ten jare 1459, met nog vele andere wapentuigen, verboden. Zie de charter van Philips den goede, in ANSELMII *Codex Belgicus*, pars II, p. 17. St-Jacobs pelgrimstaf wordt ook *Palster* geheeten, in eenen brief by DIERICX, *Mémoires sur Gand*, II, p. 256. — *Scerpe*, een reiszak, waervan het fr. *écharpe*. Zie CARPENTERII *Glossar.*, verbo *Escharpia*, en MEYER'S *Leven van Jesus*, bl. 378.

V* 2801 *Tiecelijn*, de rave. In REINEKE wordt Hinze, de kater, hier sprekende ingevoerd, en van Tieceelyns aenmelding niet gewaegd. — 2814 *Scaven*, schuiven, wegslibberen. Hiervan *schaverdynen*, schaetsen. — 2816 Zy rekten zich vooruit; gelyk men loopende gewoon is te doen.

- Ende hi bleef sittende op die galge:
2820 Hi was van sinen ruwen balge
 In sorgen so groot utermaten,
 Dat hi geerne wilde laten
 Sine oge varen over niet,
 Die hi in spapen scure liet,
2825 Indien dat hi versoent ware.
 Hine wiste wat doen van vare
 Dan hi ginc sitten op die micke.
 Hi claechde vele ende harde dicke,
 Dat hi Reinaerde ie bekinde.
2830 Isingrijn quam met groten geninde
 Gedrongen voor de coninghinne,
 Ende sprac met enen fellen sinne
 Te Reinaert waert, so verre,
 Dat die coninc wart al erre,
2835 Ende hiet Isingrine vaen,
 Ende Brune. Also saen
 Worden si gevangen ende gebonden:
 Gine saget nie verwoedde honden
 Doen meer lachters, dan men hem dede,
2840 Isingrine ende Brunen mede.
 Men voerdese als leede gaste,
 Men bandse beide daer so vaste,
 Dat si binnen eere nacht
 Met geenrande cracht
2845 Een let niet en mochten roeren.
 Nu hoort, hoe hise voort sal voeren.
 Reinaert, die hem was te wreet,
 Hi dede, dat men Brunen sneet

27-30 Hi claechde Gode sijn ellende
 Dat hi Reinaert ye gekende.
 Isegrim quam myt geweld
 Voor den coninc op dat velt.

40-44 Men bontse vast alle bede,
 Ja so seer dat si van alder nacht.
 Aen hand aen voeten en hadden macht.
47-49 Reynaert, diese al had leet,

V^o **2820** Hy was ten aenzien van zynen ruwen balg (huid, romp). —
2823 *Over niet*, vlaemsche zegswyze, voor *om niet*. — **2827** *Micke*, de
 mik der galg. — **2830** *Geninde*, stoutheid. — **2834** *Erre*, gram.

- Van sinen rugge een velspot af,
 2850 Dat men hem teere scerpen gaf,
 Voets lanc ende voets breet.
 Nu ware Reinaert al gereet,
 Haddi IIII versche scoen.
 Nu hoort wat hi sal doen,
 2855 Hoe hi sal IIII scoen gewinnen.
 Hi ruunde toter coninghinnen :
 « Vrouwe, ic bem u pelgrijn :
 Hier es mijn oom Isingrijn,
 Hi hevet IIII vaste scoen,
 2860 Helpt mi, dat icse an mach doen.
 Ic neme u siele in mine plecht :
 (Het es pelgrijns recht,
 Dat hi gedenke in sine gebeden
 Al tgoet dat men hem noit dede.)
 2865 Gi moget u siele an mi scoien :
 Doet Harsinden miere moien
 Geven twee van haren scoen,
 Dit mogedi wel met eren doen :
 Soe blivet thuus in haer gemac. »
 2870 « Geerne (die coninghinne sprac),
 Reinaert, gine moctes niet ombere
 Gine hebt scoen ; gi moettet varen
 Uten lande in des Gods gewout,
 Over berge ende int wout,

Hi bewarff, dat men sneet
 Van Brunen rug een vel aff.
 55 Om sijn scoen te gewynnen.
 56 Hi sprac totter coninghinne.
 60 Woud hi my twee dair off doen.
 72-80 Gy en hebt scoen gemaect van eren,

Dair gi u voet gans in hout,
 Over die berge menichfout
 Te treden, over struuck over steen.
 Gy en moget hebben schoen en geen
 Die u waren bet te maet ;
 Want si sijn vast ende dick, hoet gaet.

V. 2849 *Velspot*, een spot vels. *Spot* is hetgeen men in Braband *plak* heet, en in Holland een *vlak* of *vlek*. — 2856 *Hi ruunde*, hy ruinde, hy fluisterde. Zie KIL. op *Ruynen*. — 2861 *Plecht*, verpleging, zorg. — 2865 Gy kunt uwe ziel aen my schoeien, op die wyze schoeit gy u zelve op den weg naar den hemel; eene stoute maer fraeie figuer. — 2869 *Soe*, zy, namelyk Hersinde. — 2873 *In des Gods gewout*, met den wille Gods, *à la garde de Dieu*.

- 2875 Ende terden struke ende stene:
 Dinen arbeit wert niet clene,
 Hets dijn noot dattu hebs scoen;
 Ic wilre geerne mijn macht toe doen.
 Die Isingrijns waren u wel gemicke:
- 2880 Si sijn so vaste ende so dicke,
 Die Isingrijn draget ende sijn wijf:
 Al sout hem gaen an haer lijf,
 Elkerlijc moet u geven twee scoen,
 Daer gi u vaert mede moet doen. »
- 2885 Dus hevet die valsche pelgrijn
 Beworven, dat dher Isingrijn
 Al toten knien hevet verloren
 Van beide sine voeten voren
 Dat vel al gader, toten claeuwen.
- 2890 Gine saecht noint vogel braeuwen,
 Die stilre hielt al sine lede,
 Dan Isengrijn de sine dede,
 Doe men so jamerlike ontscoeide,
 Dat hem dat bloet ten teen af vloeide.
- 2895 Doe Isingrijn ontscoeit was,
 Moeste gaen liggen op dat gras
 Vrouwe Hersunt, die wulfinne,
 Met enen wel droeven sinne;
 Ende liet haer afdoen dat vel,
- 2900 Ende die claeuwen also wel,
 Bachten van beide haren voeten.
 Dese daet dede wel soeten

[Reineke, I,
 32, v. 2661.]

84 U hoge bedevaert mede te doen.

94 Dat bloet hem over die oren vloeyde.

87 Al totten zenen heeft verloren.

1 Achter van haren voeten.

89 Dat vel te samen mytten claeuwen.

2 Nu begonde zeer te zoeten.

V. 2875 *Terden*, terden, betreden. — 2879 *Waren u wel gemicke*, zouden u juist van pas komen. Zie HUYDECOPER op STOKER, III, bl. 307. Afgeleid van *Mikken*, bedoelen. — 2890 *Braeuwen*, eten opstoppen, als men aen duiven en andere vogels gewoon is te doen. — 2893 *Men*, versta: *men n'*, men hem. — 2901 *Bachten*, achter.

VAR. 87 *Zenen*, zenuwen; doch er zal moeten staen *tenen*.

- Reinaerde sinen droeven moet.
 Nu hoort, wat clagen hi noch doet :
- 2905 « Moie, seit hi, lieve moie,
 In hoe mennegen vernoie
 Hebdi dor minen wille gewesen!
 Dats mi al leet, sonder van desen
 Eist mi lief, ic segge u twi:
- 2910 Gi sijt, des gelovet mi,
 Een die liefste van minen magen :
 Bedi sal ic u scoen an dragen.
 God weet, dats al uwe bate!
 Gi sult an hogen aflate
- 2915 Deelen, ende an al dat pardoen,
 Lieve moie, dat ic in u scoen
 Sal bejagen over se. »
 Vrouwe Hersunden was so we,
 Dat soe cume mochte spreken:
- 2920 « Ai Reinaert, God moete mi wreken,
 Dat gi over ons siet uwen wille! »
 Isingrijn balch, ende sweech stille,
 Ende sijn geselle Brune, te ware:
 Hem was te moede harde sware.
- 2925 Si lagen gebonden ende gewont.
 Hadde ooc doe, ter selver stont,
 Tibert die cater gewesen daer:
 Ic dar wel seggen, over waer,
 Hi hadde so vele gedaen te voren,
- 2930 Hine waers niet bleven sonder toren.
 Wat helpt, dat ic u maecte lanc? [Reineke, 1,
33, v. 2701.]
 Des anderdages, voor de sonne opganc,
 Dede Reinaert sijn scoen snoeren,

8 Dats mi leet, sonderlinck van desen.

27-30 Aldaer geweest Tybert die cater,

Hy had hem ooc gewarmt een water,

So dat hi niet en had ontgaen,

Hi en had scand ende scaey ontfaen.

33 Dede Reynaert sijn scoene smeren,

V. 2909 *Tw*i, waerom. — 2912 *Bedi*, daerom. — 2921 *Dat gi*, om dat *gy*.

- Die Isingrijns waren te voren,
 2935 Ende sijns wijfs vrouwe Hersinden,
 Ende hadse vaste gedaen binden
 Om sine voeten, ende ginc
 Daer hi vant den coninc,
 Ende sijn wijf die coninghinne.
 2940 Hi sprac met enen soeten sinne:
 « Here, God geve u goeden dach,
 Ende mier vrouwen, die ic mach
 Prijs geven met rechte:
 Nu doet Reinaert geven, uwen knechte,
 2945 Palster ende scerpe, ende laet mi gaen. »
 Doe dede die coninc naesten saen
 Den capelaen, Belijn den ram;
 Ende als hi bi den coninc quam
 Sprac die coninc: « Hier es
 2950 Dese pelgrijn; leest hem een geles,
 Ende gevet hem scerpe ende staf! »
 Belijn den coninc antwoorde gaf:
 « Here, in dar des doen niet:
 Reinaert hevet selve begiet,
 2955 Dat hi es in spaeus ban. »
 Die coninc sprac: « Belijn, wats dan?

34 Die Isegrims te voren weren.

47 Om den paep Bellijn den ram.

40 Ende sprac myt bliden sinne.

53 Lieve here, en derfs doen niet:

46 Doe dede die coninc vragen saen

54 Want hi seit selve, of ghijs gebiet.

V^o 2946 *Naesten*, naderen; 't zelfde als *naersen*. GRIMM las *haesten*. — 2950 *Een geles*, een les, een kerkgebed. — 2954 *Begiet*, bekend; van *gien*, *begien*, *begieden*, belyden. Aldus in TATIAEN'S *Harmonia evangeliorum*, cap. XLIV, N^o 22: « Allero giuuelih thie milh bigihit, » *Omnis qui confitebitur me*. Zie wegens dit woord GRAFF, *Sprachschatz*, I, p. 581 en volg. Tegen *gien* staet *nien* (later *neenen*, loochenen) over, waarvan misschien ons *neen*. — 2955 *Ban*. De groote kerkban had tot gevolg, dat men uit alle burgerlyk verkeer verstooten was, en daerom zegt Reinaert, V^o 2729—2732, dat koning Nobel hem niet gevoeglyk kon by zich laten. By mindere excommunicatien was men slechts uit de kerkoefeningen en gebeden gesloten; en hierop doelt Belijn. Vergelyk WALTER, *Lehrbuch des Kirchenrechts*, tweede uitgaef, bl. 382.

- Meester Jufroet doet ons verstaen:
 « Hadde een man allene gedaen
 Also vele sonden, also alle die leven,
 2960 Ende wildi archeit al begeven,
 Ende te biechte gaen,
 Ende penitencie daer af ontfaen,
 Dat hi over se wille varen;
 Hi mochte hem wel selve claren. »
- 2965 Belijn sprac ten coninc echt:
 « Ic en doere toe crom no recht,
 Van geesterliker dinc altoos,
 Gine wilt mi quiten scadeloos
 Jegen bisscop, ende jegen den deken. »
- 2970 Die coninc sprac: « In VIII weken
 Sone wane ic u bidden so vele;
 Ooc haddic liever, dat uwe kele
 Hinge, dan ic u heden bat! »
 Ende also Belijn hoorde dat,
- 2975 Dat die coninc balch te hem waert,
 Wart Belijn so vervaert,

57 Meester Gelis doet ons verstaen.

60 Ende woud hi ontfaen ende begeven.

63-69 Ende voldoen bi des priesters rade,

God die soude hem doen genade.

Nu wil Reynaert over die zee varen;

Dair mede mach hi hem wel verclaren. »

Bellijn sprac den coninc slecht: 5

Ic en doe Reinaert crom noch recht,

Ghi en hout my quijt ende scadeloos

Van scadeliker dinck altoos,

Voor Losevont den provisoer,

Ende voor den bisscop Prendeloor, 10

Ende Rapiamus, sinen deken.

73 Henge: tis my leet dat ic u bat.

V^a 2957 *Meester Jufroet*, meester Godfried; ongetwyfeld GODFRIDUS ANDEGAVENSIS, die in de eerste jaren der twaelfde eeuw leefde. De oude prosadruk stelt DIELIS, en het Hollandsch handschrift *Gelis*. Waerschynlyk bedoelde de latere afschryver ÆGIDIUS DE LESSINIA, een beroemd theologus, vriend van ALBERTUS MAGNUS, en vermeld by FOPPENS, *Bibliotheca Belgica*, I, p. 31. — 2964 *Claren*. De woorden van Jufroet zyn, volgens de door GRIMM aengehaelde *Biblia patrum, Lugdun.* tom. 21, p. 66: *Unde unicuique peccatori de magna Domini miseratione indulgentiam sperare licet, si se cognoverit peccatorem, et suis proximis compatiens de peccato pœnitere voluerit.* — 2965 *Echt*, daerna.

VAR. 2963 V^a 5 *Slecht*, effen weg. — 10 *Prendeloor*, fr. *prends de l'or*.

- Dat hi beefde van vare ,
 Ende ginc gereden sine autare ,
 Ende began singen ende lesen
 2980 Al dat hem goet dochte wesen.
 Doe Belijn de capelaen
 Oomoedelike hadde gedaen
 Dat getide van den dage ,
 Doe hinc hi an Reinaerts crage
 2985 Ene scerpe van Bruuns velle ;
 Ooc gaf hi den fellen geselle
 Den palster in de hant daer bi ,
 Te sinen gevoege : doe was hi
 Al gereet te siere vaert.
 2990 Doe sach hi ten coninc waert :
 Hem liepen die geveinsde tranen
 Neder , neven sine granen ,
 Also oft hi jammerlike in sine herte
 Van rouwe hadde grote smerte :
 2995 Dit was bedi , ende anders niet ,
 Dat hi hem allen , die hi daer liet ,
 Niet hadde beraden al sulke pine
 Also Brunen ende Isingrine ,
 Haddet mogen gevallen.
 3000 Nochtan stont hi , ende bat hem allen ,
 Dat si over hem bidden souden ,
 Also getrouwelike als si wouden

[Reineke, I,
 34, Vs 2747.]

- | | | |
|---|---|--|
| 78-80 Ende ghinc staen voor sijn autaer,
In sijn boec singen ende lesen,
Sulc als hem goet docht wesen
Over Reynaert, dies luttel rochte:
Het dude also veel alst mochte. | 5 | 86 Nu hoort den losen gesel
87 Heeft hem gedaen een cleyn palster dair
88 Tot synen genuegen ; doe was hi bly. (by
91 Ende liet hem ontfallen geveinsde tranen.
99 Om dat hem dit niet mocht gevallen. |
|---|---|--|

V^o 2978 *Gereden*, bereiden. — 2992 *Granen*, de hairen welke men nu *moustaches* noemt, in het middeleeuwsch latyn *grani* en *granones*. Zie Du CANGE, op beide woorden. — 2997 *Beraden*, toegebracht door overleg.

VAR. 2978 V^o 4 *Rochte*, achtte, aentrok ; van *roeken*. Zie op V^o 1120.
 — 5 *Het dude*, het beduide ; in REINEKE: *It help so vele also it mochte*.

- Dat hi over hem allen bade.
 Dat orlof nemen dochte hem spade ;
 3005 Want hi geerne danen ware.
 Hi was altoos sere in vare ,
 Als die hem selven sculdich weet.
 Doe sprac die coninc: « Mi es leet ,
 Reinaert , dat gi dus haestich sijt. »
 3010 « Neen here , het es tijt :
 Men sal geene weldaet sparen.
 [Geeft mi] orlof. Ic wille varen. »
 Die coninc sprac: « Gods orlof. »
 Doe geboot die coninc al dat hof
 3015 Met Reinaerde utwaert te gane,
 Sonder allene die gevane.
 Nu wart Reinaert pelgrijn ,
 Ende sijn oom Isingrijn
 Ende Brune die liggen gebonden ,
 3020 Ende siec van seren wonden.
 Mi dinct, ende ic wane das,
 Dat niemen so onspellic was
 Tusschen Pollanen ende Scouden ,
 Die hem van lachene hadde onthouden ,
 3025 [Wat] rouwe hem mochte gescien ,
 Hadde hi Reinaerde doe gesien :
 Hoe wonderlijk hi henen ginc ,
 Ende hoe gemackelijc dat hem hinc

4 Dat oorloff nemen doecht hem te spade.
 7 Also hi hem selven sculdich wist.
 Dus bereide hi hem myt groter list.
 8 Die coninc sprac: My is wel leet
 Reynaert, by God diet weet.
 14 Doe geboot hi over al dat hof.
 17-27 Isegrim ende Bruun, die beer,

Sy waren gewont also zeer,
 Dat sy wenschten om den doot.
 Ten heeft niement rou so groot,
 Off en mach so droevich sijn ,
 Had hi Reynaert den pelgrijn
 Gesien, hoe vromelic dat hi ghinck,
 En hoe gevensdelic dat hem hinck.

V^o 3004 *Spade*, langdurend. — 3011 *Weldoen* moet niet uitgesteld worden. — 3021 *Das*, des, dat. — 3022 *Onspellic*, dom, onwetend; of misschien *onspelig*, ongelukkig; als *buten spele* in V^o 1890. — 3023 Tusschen Polen en de Schelde. Men schreef eertyds zoowel *Scoude*, als *Scelde*; hiervan het fr. *Escaut*.

- Scerpe en palster omme den hals ,
 3030 Ende die scoen , als ende als ,
 Die hi droech an sine been
 Gebonden , so dat hi sceen
 Een pelgrijn licht genoegh.
 Reinaerts herte binnen loech ,
 3035 Dor dat si alle met hem gingen
 (Met so groter sameningen ,)
 Die hem te voren waren wreet.
 Doe sprac hi : « Coninc , mi es leet ,
 Dat gi so verre met mi gaet :
 3040 Ic vruchte , het mach u wesen quaet !
 Gi hebt gevaen II moordenaren :
 Gevalt , dat si u ontvaren ,
 Gi hebt u te wachtere meer
 Dan gi noint hadt eer :
 3045 Blijft gesont , ende laet mi gaen. »
 Na dese tale ginc hi staen
 Op sine II achterste voeten ,
 Ende maende die diere , clene ende grote ,
 Dat si alle voor hem baden ,
 3050 Of si van alle weldaden
 Recht deel nemen wouden.
 Si seiden alle , dat si souden

31-34 Die hi droech aen sijn voeten

Hy had lachen moeten ;

Nochtan liet hem des genoegh.

In sijn hert hi sere loech.

38-39 Ende hi den coninc , die had so leet ,

So wel had gebrocht te dwaze.

Het was een pelgrijn van deusaze.

« Heer coninc , sprac hi , nu keert weder ;

Door hooch noch door neder

En wil ic dat gi vorder gaet.

44 Dan gi te voren deed , ende meer.

48 Ende maende hem allen , groot ende cleyn ,

(myt moeten.

51 Rechte deylinge hebben wouden.

V^o 3030 *Als ende als*, geheel en al, *pariter*. HUYDECOPER neemt het voor *in alle gevallen* (op STROKE, II, bl. 557). — 3034 *Binnen loech*, lachte van binnen. Zoo ook V^o 2572.

VAR. 3038 V^o 3 *Pelgrijn van deusaze*, een pelgrim voor het spel, *pour la farce*. Men speelde *deux-as*, als in het gedicht de *Frenesie*, in myne *Mengelingen*, V^o 31: *Nochtan eysch ic toe twee aes*.

- Sijns gedinken in haer gebede.
 Nu hoort voort wat Reinaert dede,
 3055 Daer hi van den coninc sciet:
 So droevelijc hi hem geliet,
 Dat hem somen sere ontfaremde;
 Cuwaert den hase hi becaremde:
 « Owi, Cuwaert, sullen wi sceiden!
 3060 Of God wilt, gi sult mi geleiden,
 Ende mijn vrient Belijn de ram:
 Gi twee, gine daet mi noint gram.
 Gi moet mi bet voort bringen!
 Gi sijt van soeter wandelingen,
 3065 Ende onberoepen, ende goedertieren,
 Ende onbeclaget van allen dieren.
 Gestade es uwer beider sede,
 Als ic doe ten tide dede,
 Als ic clusenare was;
 3070 Hebdi loveren ende gras,
 Gine doet negeenen heesch
 Noch om broot noch om vleesch,
 Noch om sonderlinge spise. »
 Met aldus gedanen prise
 3075 Hevet Reinaert dese II verdoort,
 Dat si met hem gingen voort,
 Tote dat hi quam voor sijn huus,
 Aen dat casteel van Maupertuus.
 Also Reinaert voor de poorte quam, [Reincke, 1,
35, Vs. 2827.]
 3080 Doe sprac hi: « Belijn, neve ram,
 Gi moet allene buten staen:
 Ic moet in mine veste gaen.
 Cuwaert sal in gaen met mi.

67 Geestelic ende van goede zede:

71 Ghi en geeft niet meer om uwen eysch.

68 Ghi leeft beyde als ic dede.

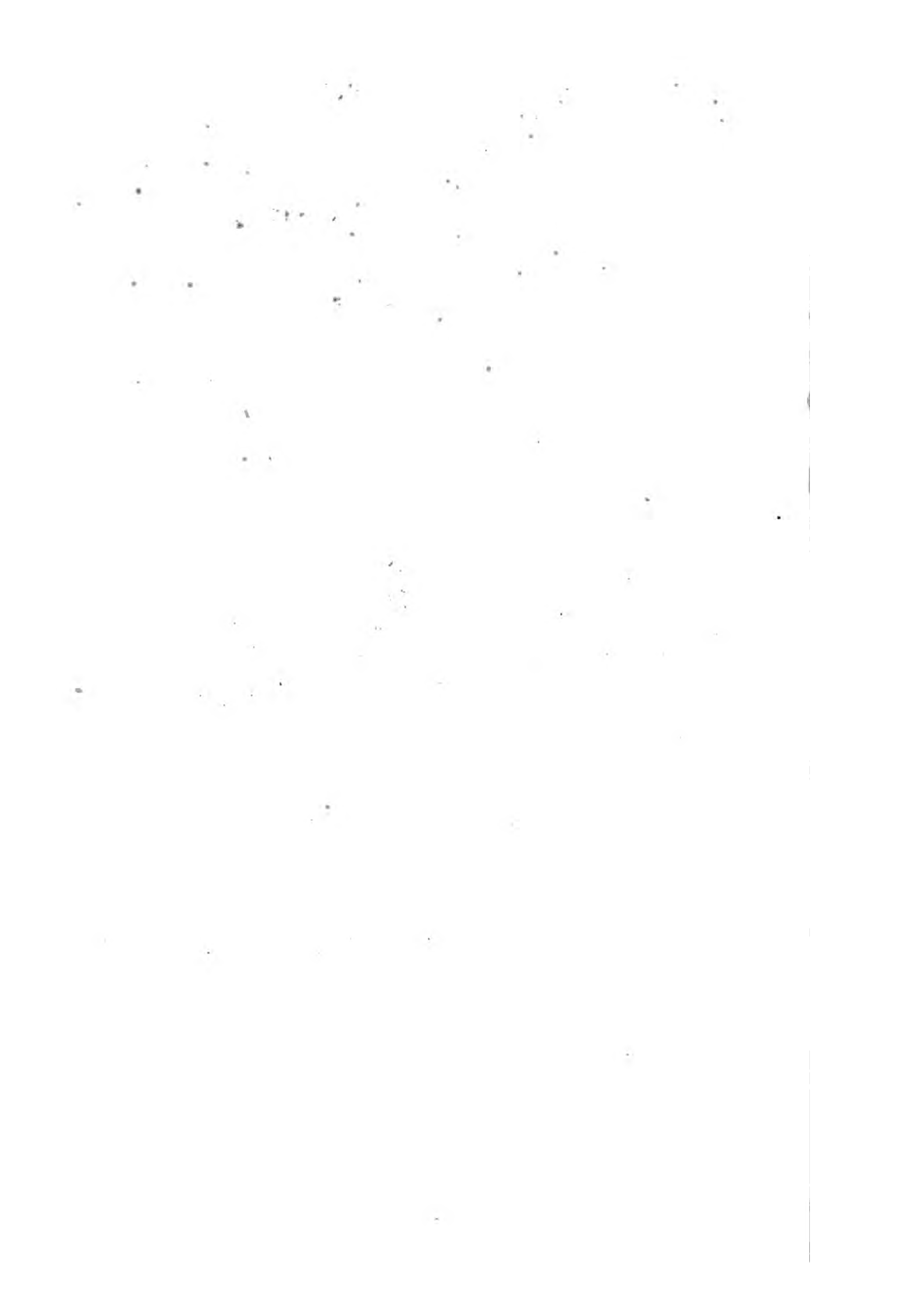
74 Met dusdanigen geprise.

V^o 3057 *Somen*, sommige. — 3063 *Bet voort*, verder. — 3064 *Wandelingen*, wandel, verkeer. — 3065 *Onberoepen*, onbesproken. — 3072 *Heesch*, eisch, vordering.



Lut. de F. & E. Gyselsynck. a. vand.

Mit dusdangen geprise
 Heeft Reynaert dese twee verdoort
 Dat si myt hēgningen voort
 Tot dat sy quamen voor sijn huus
 Men dat misteel van mapert huus
Hls Reynaert voor die poort quā
 Sprac hi neue belyden mi
 Ghi indet al hier buten stien



- Here Belijn , bidt hem , dat hi
 3085 Trooste wel vrouwe Hermelinen ,
 Met haren clenen welpkinen ,
 Als ic orlof an hem neme. »
 Belijn sprac: « Ic bids heme ,
 Dat hise alle trooste wale. »
 3090 Reinaert ginc met soonre tale
 So smeken ende losengieren
 In so menegen manieren ,
 Dat hi bi barate brochte
 Cuwaert in sine hagedochte.
 3095 Als si in dat hol quamen ,
 Cuwaert ende Reinaert tsamen ,
 Doe vonden si vrouwe Hermelinen
 Met haren clenen welpkinen ,
 Die was in sorgen ende vare ;
 3100 Want soe waent , dat Reinaert ware
 Verhangen , ende soe vernam ,
 Dat hi weder thuiswaert quam ,
 Ende palster ende scerpe droech ;
 Dit dochte haer wonder genoech.
 3105 Soe was blide ende sprac saen :
 « Reinaert , hoe sidi ontgaen ? »

86-6 Mit haren kijnderen ende die mijn,
 Als ic aen haer geen oorlof bat. »
 Bellijn sprac: « Ic bid hem dat
 Dat hise ummer troost doch wael. »
 Ende Reynaert myt schoenre tael, 5
 Mit smeken , ende myt flatteren ,
 So dat hi tot sijnen oneren
 In sijn hol leyde Kuweerd.
 Dair vonden sy leggen op die eerd
 Vrou Ermelijn , by haren jongen. 10
 Die zorge hadtse zeer gedwongen ,

Ende dien anxt van Reynaerts doot ;
 Mer nu so was hair bliscap groot
 Doe sy hem sach also incomen ;
 Mer als sy heeft die serpe vernomen , 15
 Ende die palster ende die scoen ,
 Dochtet haer een vreemt doen ,
 Ende sprac: « Lieve Reynaert segget my
 Hoe is u vergaen die vaert? »
 « Ic was , sprac hi , in thoff gegaen ; 20
 Mer die coninc liet my gaen.
 Ic moet warden pelgrijm.

V^o 3092 *Losengieren* , bedriegen ; met *loos* verwand , in het oud fransch *losengier*. Zoo hadden wy ook een werkwoord *leedengieren* , leed doen , fr. *laidangier* : en ziedaer het *laidingridense* , door myn geachten vriend prof. MEYER onverklaerd gelaten , in zyne uitgave van *het Leven van Jesus*. Vergelyk hierachter den franschen *Renart* , V^o 10607.

- « Ic bem worden pelgrijn.
 Here Brune ende here Isengrijn
 Sijn worden gisele over mi :
- 3110 Die coninc hevet , danc hebbe hi ,
 Cuwaerde gegeven in rechter soene
 *Al onsen wille mede te doene.
 Die coninc die liede das ,
 Dat Cuwaert die eerste was ,
- 3115 Die ons verriet jegen hem :
 Ende bi der trouwen , die ic bem
 Sculdich u , vrouwe Hermeline ,
 Cuwaerde naket ene grote pine !
 Ic bem op hem met rechte gram. »
- 3120 Ende also dat Cuywaert vernam ,
 Keerdi hem omme , ende waende vlien ;
 Maer dat ne conste hem niet gescien ;
 Want Reinaert hadde hem ondergaen
 Die poorte , ende gegrepene saen
- 3125 Bi der kelen moordadelike.
 Cuwaert riep doe : « Genadelike
 Help mi , Belijn , waer sidi ?
 Dese pelgrijn verbijt mi ! »
 Dat roepen was sciëre gedaen ,
- 3130 Bedi Reinaert hadde saen
 Sine kele ontwee gebeten.
 Doe sprac hi : « Nu gaen wi eten
 Desen goeden vetten hase ! »
 Die welpkine liepen ten brase :
- 3135 Ende gingen eten al gemene.
 Haren rouwe was wel clene ,

13 Die coninc gelidet selver dass.

20 Als Kuwaert die tael vernam.

27 Doe riep hi herde vreeselike :

28 Dese pelgrim moort my !

34 Die jonge welpen liepen te ase.

36 Haer feest en was niet clene ;

V^o 3113 *Die liede das*, die belydde, bekende dit. — 3130 *Bedi*, vermits. — 3134 *Brase*, bras; om te brassen. GRATER leest *base*; wat door *be-asing*, van *asen* (voeden) te verklaren zou zyn. Vergelyk den text van het Hollandsche handschrift.

- Dat Cuwaert hadde verloren tlijf:
 Ermeline, Reinaerts wijf,
 At dat vleesch, ende dranc dat bloet.
- 3140 Ai, hoe dicke dancte soe goet
 Den coninc, die dor sine doget
 Die clene welpkine hadde verhoget
 So wel, met enen goeden male.
 Reinaert sprac: « Hi jans u wale:
- 3145 Ic weet wel, moet die coninc leven,
 Hi soude ons geerne giften geven,
 Die hi selve niet ne woude
 Hebben, om VII marc van goude. »
 « Wat giften es dat? » sprac Hermeline.
- 3150 Reinaert sprac: « Hets ene line,
 Ende eene vorst, ende twee micken;
 Maer magic, ic sal ontscricken,
 Hopic, eer liden dagen twee,
 Dat ic omme sijn dagen mee
- 3155 Ne gave, dan hi omme tmijn. »
 Soe sprac: « Reinaert, wat mach dat sijn? »
 Reinaert sprac: « Vrouwe, ic secht u:
 Ic weet een wilderness nu
 Van langen hagen, ende van heede,

37 Want Kuwart had een vet lijff.

40-6 Den coninc had sy dicke goet

Dat hise sq wel had verhuecht.

Reynaert sprac: « Eet dat gi muecht,

Hy sels genoeg voor ons betalen.

Hy en geert niet bet dan wijt halen. » 5

Si sprac: « Reynaert gi spot, ic waen:

Doet my die waarheit verstaen,

Hoe gi van daen gecomen zijt! » (vlijt

« Vrouw, ic heb gehuift den coninc myt

Ende sijn wijff die coninghinne; 10

So dattie vrientscap is zeer dinne

Tusschen ons, dat weet ic wel,

Ende noch crancker wesen sel,

Als hi van als wet dat waer.

Hy sel my haestelic volgen naer, 15

V^o 3144 *Hi jans u wale*, hy gunde het u wel. — 3151 *Vorst*, bovenste dwarsbalk, *culmen*; hier gezeid van de galg. — 3152 *Ontscricken*, ontspringen. Zoo zegt men noch in Vlaenderen *overschrikkelen*, voor *overslaen*. — 3154 *Dagen*, uitdagen. — 3159 Waer men hoog gewas, heggen (*haeg* en *heg* is 't zelfde), en *heidegrond* heeft. REINEKE zegt: *Wy moten hen in Swavenlant*.

VAR. 3140 V^o 5 *Hy en geert niet bet*, hy begeert niet beter. — 9 *Gehuift*, gehuifd; een huive opgezet. — 11 *Dinne*, dun, gering.

- 3160 Ende die so nes niet ongereede
 Van goeden liggene ende van spisen:
 Daer wonen hoenre ende partrisen,
 Ende menegerande vogeline.
 Wildi doen, vrouwe Ermeline,
- 3165 Dat gi gaen wilt met mi daer,
 Wi mogen daer wonen VII jaer
 Willen wi wandelen onder de scade,
 Ende hebben daer grote genade,
 Eer wi worden daer bespriet.
- 3170 Al seidic meer, in loge niet. »
 « Ai, Reinaert, sprac vrouwe Hermeline,
 Dit dinct mi wesen ene pine,
 Die al gader ware verloren:
 Nu hebdi dit lant versworen

Ende sel my hangen, kan hi my krigen;
 Dair om wil ic van hier gaen vigen
 In een schoon ander foreest:
 Dair mogen wi wesen ongevrees
 Seven jaer ende meer nochtan, 20
 Eer men ons dair vynden can.
 Dair is planteit van goeder spisen;
 Dair sijn snyppen ende patrysen,
 Ende veel ander vogel wilt.
 Vrouw, op dat gi myt wilt, 25
 Ic wil myt u bestaen die vaert.
 Dair sijn fonteyn van zueter aert,
 Ende lopende beken, schoen ende claer.
 Deus, wat zueter lucht is daer!

Wy hebben dair gemac ende vrede, 30
 Ende leven in groter weelichede;
 Want die coninc liet my op dat
 Gaen, dat ic hem enen scat
 Wijsde al gynder op Kryekenpit,
 Mer hi en vynter dat noch dit, 35
 Al zocht dair oec ummermeer.
 Dit sel hem toornen alte zeer
 Als hi hem dus vijnt bedrogen.
 Wat waendi, hoe menige scoon logen
 Brocht ic voort eer ic ontginck: 40
 Het was nau dat hi my niet en hinck.
 Ic en leed nye meerre noot,
 Noch en creech ic anxt so groot,

V^o 3160 *Ongereede*, onvoorzien. — 3167 *Scade*, schaduwe. — 3168 *Genade*, rust; als hierachter V^o 3465. — 3174, 3177 Gy hebt het land waervan gy my spreekt ook afgezworen, en kunt daer niet gaen wonen; immers, zoolang gy niet over zee zyt geweest; want gy hebt palster en scharpe aengenomen.

VAR. 3140 V^o 17 *Vigen* Dit woord, hetwelk ik elders nooit heb aengetroffen, zal vermoedelyk eenerlei zyn met *vyen*, anglo-saxisch *figan*, oudduitsch *figen*, dat is, *vyand*-zyn. Zie het *Glossarium* van WACHTER, op *Fien*. Reinaert zou dus willen zeggen: Laten wy onze veete in een ander oord gaen doorstaen. — 22 *Planteit*, overvloed. — 25 *Op dat gi myt wilt*, indien gy mede wilt. — 32 *Op dat*, op die voorwaerde. — 41 Te naeuwernood ontging ik het hangen.

- 3175 In te wonen nemmerme,
 Eer gi comt over se,
 Ende hebt palster ende scerpe ontfaen. »
 Reinaert antwoorde vele saen:
 « So meer gesworen, so meer verloren:
- 3180 Mi seidet een goet man hier te voren
 In rade, dat hi mi riet.
 Bedi ne geene trouwe diedet niet.
 Al voldade ic dese vaert,
 En holpe mi niet (sprac Reinaert);
- 3185 In waers een ei niet te bat:
 Ic heb den coninc enen scat
 Belovet, die mi es ongereet;
 Ende als hi des die waerheit weet,
 Dat ic hem al hebbe gelogen,
- 3190 Ende hi bi mi es bedrogen,

Als ic dair voor mijn ogen zach.
 Het verga my hoe dat mach, 45
 Ic en laet my niet meer dair toe raden,
 Te comen in des conincs genaden.
 Ic heb mijn duum uut synen mont:
 Danck hebbe mijn subtilen vont! »
 • Ic en rade ons niet, sprac Ermelijn, 50
 Te varen in een ander woestijn,
 Dair wi ellendich ende vremde weren;
 Wy hebben hier al ons begeren,
 Ende gi zijt meyster uwer gebueren.
 Wairom wouddijt dan aventueren, 55
 Ende nement quaet ende latent goed?
 Wy mogen hier leven in zekerre hoed:
 Onse borch is goet ende vast.
 Al woud ons die coninc doen overlast,

Ende hi ons myt machte bezate, 60
 Hier sijn so veel zidelgate
 Dat wi wel te tide ontrumen.
 Wy en mogen myt bliven niet versumen,
 Wy weten die wege over al.
 Eer hi ons dan vangen sal 65
 Mit crachte, dair sel veel toe horen;
 Mer dat gi hem hebt gesworen
 Dat gi selt varen over zee,
 Ende dair te bliven ummermee
 Dats dair ic my aen stoot meest. » 70
 « Neen, vrou, zijt dairom niet bevreest:
 So meer gesworen so meer gelogen,
 Is my dic gecomen voor dogen.
 Ic rade dair ic my mede beriet,
 Dat bedwongen ede en duden niet. 75

V^s 3182 Dus gedydt de trouw niet. De prosa heeft: « Ic beriet mi eens met eenen goeden man, die seide mi: *Bedwonghen ede die en doden* (lees *dieden*) niet. »

VAR. 3140 V^s 60 *Besate*, wilde bezetten. — 61 *Zidelgate*, zyगतen, kleine geheime deuren of doorgangen. In meest alle onze steden zyn benamingen van dien aert. Het woord is verwand met het engelsch *gate*. — 75 *Duden niet*, beduiden niets.

- So sal hi mi haten vele meere ,
 Dan hi noint dede , eere.
 Daer bi peinsic in minen moet ,
 Dat varen es mi also goet
 3195 Also dit bliven (sprac Reinaert);
 Ende Godsat hebbe mijn rode baert ,
 Gedoe hoe ic gedoe ,
 Of mi troostet mee daer toe
 No die cater no die das ,
 3200 No Bruun , die na mijn oom was ,
 No dor gewin , no dor scade ,
 Dat ic in sconinx genade
 Ne come , dat ic leve lancst :
 Ic hebbe leden so menegen anxt ! »
 3205 So sere balch die ram Belijn ,
 Dat Cuwaert , die geselle sijn ,
 In dat hol so lange merrede.
 Hi riep , als die hem sere errede :
 « Cuwaert , (lates den duvel wouden !)
 3210 Hoe lange sal u daer Reinaert houden ?
 Twine comdi niet ? ende laet ons gaen . »
 Also Reinaert dit hadde verstaen ,
 Doe ginc hi ute , tote Beline ,
 Ende sprac al stillekine :
 3215 « Ai here , twi so belgedi ?

[Reineke, 1,
36, Vr. 2995.]

Al voldeed ic dese vaert ,
 Ten bate niet eenre cattenstaert.
 Ic wil hier bliven , nu gijt my raet.
 Ic mochtet wel vijnden also quaet
 Dair ic quame , als ict heb hier. 80
 Wil my in verdriet die coninc fier
 Brengen , des wil ic altemael wachten.

Al is hi my te sterck van crachten ,
 Nochtan waen ic hem wel te vercloeken,
 Hi en selt hier so quaet niet zoeken, 85
 Hy en selt dair noch quader vijnden,
 Wil ic mynen sack ontbijnden.
 Nu balch hem zeer Bellijn die ram,
 Dat Kuwaert sijn gesel niet en quam.

V^s 3194 *Varen*, wegtrekken. — 3196 *Godsat*, Gods haet, Gods straf.
 Zie over dezen vloek myne Verhandeling over oude Nederlandsche vloeken,
 in de Gentsche *Letteroefeningen*, bl. 227, of de landkeur van 1292
 in het *Codex diplomaticus*, achter VAN HEELU. — 3197 Wat of ik ook doe.
 — 3215 *Belgedi*, belgt gy u.

VAR. 3140 V^s 87 Indien ik mynen zak van loosheden wil openen.

- Al sprac Cuwaert jegen mi
 Ende jegen sire moien,
 Waer omme mach hi [di] vernoen?
 Cuwaert dede mi verstaen,
 3220 Gi moget wel sachte voren gaen,
 Ne wildi hier niet langer sijn.
 Hi moet hier merren een lettelkijn
 Met siere moien Hermelinen,
 Ende met haren welpkinen,
 3225 Die sere weenen ende misbaren,
 Om dat ic hem sal ontvaren. »
 Belijn sprac: « Nu secht mi,
 Here Reinaert, wat hebdi
 Cuwaerde te leede gedaen?
 3230 Also als ic conste verstaen
 So riep hi harde hulpe op mi? »
 Reinaert sprac: « Wat sechdi
 Belijn? God moete u beraden!
 Ic segge u, wat wi daden:
 3235 Doe ic in huus gegangen quam,
 Ende Ermeline an mi vernam,
 Dat ic wilde varen over se,
 Ten eersten wart haer so we,
 Dat so lange in onmacht lach:
 3240 Ende also Cuwaert dat gesach,
 Doe riep hi lude: » Helet vri,
 Comt hare, ende helpt mi
 Miere moien laven, so es in ommacht! »
 So riep hi met groter cracht.
 3245 Dit waren die woorde, ende niet el. »
 « En trouwe, ic verstont ooc wel,

18 Dat en sel u billix niet vernoenen.

38 Dat hert wart hair doe so wee.

30 Want ic heb te recht verstaen.

45 Do sprac die ram, die niet was fel.

V^o 3233 *Beraden*, beter verstand geven. — 3241 *Helet vri*, vrye held; als boven V^o 1070. — 3245 *El*, anders. — 3246 *En trouwe*, in trouwe, trouwens.

- Dat Cuwaert dreef groot misbare :
 Ic waende hem iet misvallen ware. »
 Reinaert sprac: « Belijn, neent niet:
 3250 Mi ware liever, misquame hem iet,
 [Dattet] minen kindren of minen wive,
 Dan mijns neven Cuwaerts live! »
 Reinaert sprac: « Vernaemdi iet,
 Dat mi de coninc gistren hiet
 3255 Voor harde vele hoge liede,
 Als ic uten lande sciede,
 Dat ic hem een paer lettren screve?
 Suldijt hem dragen, Belijn neve?
 Het es gescreven ende al gereet. »
 3260 Belijn sprac: « Ic ne weet,
 Reinaert; wistic u gedichte
 Dat getrouwe ware, gi mochtet lichte
 Gebieden, dat ic den coninc
 Droege, haddic enege dinc,
 3265 Daer ict mochte in steken. »
 Reinaert sprac: « U sal niet gebreken;
 Eer des coninx lettren hier bleven,
 Ic soude u dese scerpe geven,
 Here Belijn, die ic drage,
 3270 Ende hangense an uwe crage,
 Ende des conins lettren daer in.
 Gi sulter af hebben groot gewin,
 Des conincs danc, ende groot ere!
 Gi sult den coninc minen here
 3275 Harde willecome sijn. »
 Dit loofde mijn here Belijn.

[Reineke I,
 37, v. 3025.]

48 Ic waende wel dat anders waer.

53 Reynaert sprac: « Belijn, huecht u iet.

57 Dat ic hem een paer brieve screve.

76-83 Op desen troost loofde Bellijn,

Dat hi die brieve dragen soude.

Doe keerde Reynaert, als die boude,

V. 3253 *Vernaemdi iet*, hebt gy er iets van vernomen, opgemerkt.
 — 3254 *Hiet*, gebod. — 3261 *U gedichte*, hetgeen gy geschreven,
 uitgedacht hebt. *Dichten* is eigenlyk *dictare*, en zoo noemt Belyn zich
 lager een *dichter*, om dat hy voorgeeft den brief geschreven te hebben.

- Reinaert ginc in die hagedochte ,
 Ende keerde weder, ende brochte
 Sinen vriend Beline jegen
3280 Dat hoeft van Cuwaerde gedregen ,
 In die scerpe gesteken ,
 Ende hinc bi sinen quaden treken
 Die scerpe Belijn an den hals ,
 Ende beval hem als ende als ,
3285 Dat hi die lettren niet ne soude
 Besien , of hi gerne woude
 Den coninc tenen vriende maken ;
 Ende seide hem , dat die lettren staken
 In die scerpe verholenlike ,
3290 Ende of hi wesen wilde rike ,
 Ende sinen here den coninc hadde lief ,
 Dat hi seide , dat desen brief
 Bi hem allene ware gescreven ,
 Ende hiere raet toe hadde gegeven :
3295 Die coninc souts hem weten danc. »
 Dat hoorde Belijn , ende spranc
 Van der stede , daer hi op stoet ,
 Meer dan enen halven voet ,
 So blide was hi van der dinc ;
3300 Dat hem te toorne sint verginc.
 Doe sprac Reinaert : « Belijn , here ,
 Nu wetic wel , dat gi doet ere .

Weder in sijn hagedochte,
 Ende nam die scerpe , die hi brochte
 Bellijn : dair had hi in gesteken
 Kuwaerts hoeft , bi valschen treken,
 Dien hi had gebeten doot ,
 Om Bellijn te brengen in meerre noot ;
 Ende hencse hem vast aen synen hals
87-94 Tot des conincs vrientscap soude na-
 Ende wildi , dat boven alle saken (ken,
 Die coninc u sel hebben lieff?

So segget dat gi self den brief
 Gedicht hebt , ende oec gescreven ,
 Ende den raet dair toe gegeven.
99-7 Ende sprac : « Reynaert , neve ende heer ,
 Nu weet ic dat gi my doet eer.
 Ic sel hebben groot loff
 By u , als men in dat hoff
 Siet dat ic dus wel can dichten ,
 In sconen woorden ende in slichten ;
 Al ist dat ics niet en can.

V* **3294** *Ende hiere raet* , en hy er den raed toe had gegeven.

- U selven, ende die sijn int hof! »
 « Men sals mi spreken groten lof,
 3305 Als men weet, dat [ic can] dichten
 Met sconen woorden ende met lichten;
 Al si dat ics niet ne can. »
 « Men seit dicken, hets menich man
 Grote ere gesciet, dat hem God jonste
 3310 Van dingen, die hi lettel conste. »
 Hier na sprac Belijn: « Reinaert,
 Wats u raet? wille Cuwaert
 Met mi weder te hove gaen? »
 « Neen hi (sprac Reinaert); hi sal u saen
 3315 Volgen, bi desen selven pade:
 Hine hevet noch ne geene stade.
 Nu, gaet voren met gemake!
 Ic sal Cuwaerde sulke sake
 Ontdecken, die noch es verholen. »
 3320 « Reinaert, so blivet Gode bevolen! »
 Sprac Belijn; ende dede hem op de vaert.
 Nu hoort, wat hi doet, Reinaert.
 Hi keerde in sine hagedochte
 Ende sprac: « Hier naect ons gerochte,
 3325 Bliven wi hier, ende grote pine:
 Gereet u, vrouwe Hermeline,
 Ende mine kindre also algader.
 Volget mi, ic bem u vader,

11-13 So sel my aen deser vaert.

Nu wat radi, lieve Reynaert,

Sel Kuwaert mede te hove gaen?

16 Hy en heefs nu geen groot scade.

21-38 Sprac Bellijn, ende ghinc te hove
 (waert,

Ende haeste so seer van Reynaert

Met lopen, dat hi voor middach

Quam dair hi den coninc sach,

In sijn hoff, myt sijn baroen. 5

Die coninc wonderde van den doen.

V^a 3304 *Men sals mi*. By GRIMM staet: *men sals u*, en Reinaert blyft daer voortspreken tot V^a 3310; doch het Holl. handschrift en de prosa zyn hier verkieslyker. — 3324 *Gerochte*, zorg; van *rochten*, dat hetzelfde woord is met *roeken*. Zie KILIAEN op dit laetste. Myne vertaling: *Groot gerucht staet ons te naken*, was derhalve onjuist.

- Ende pinen wi ons , dat wi ontfaeren. »
- 3330 Doene was daer geen langer sparen :
Si daden hem alle op die vaert ,
Ermeline ende here Reinaert ,
Ende hare jonge welpkine :
Dese anevaerden die woestine.
- 3335 Nu hevet Belijn , de ram ,
So gelopen , dat hi quam
Te hove , een lettel na middach.
Als die coninc Belijn gesach ,
Die de scerpe weder brochte ,
- 3340 Daer Brune die bere so onsochte
Te voren om was gedaen ,
Doe sprac hi te Belijn saen :
« Here Belijn , wanen comedi ?
Waer es Reinaert ? hoe comt , dat hi
- 3345 Dese scerpe niet en draget ?
Belijn sprac : « Coninc , ic maget
U seggen , also ict weet.
Doe Reinaert al was gereet ,
Ende hi ten casteel comen soude ,
- 3350 Doe seidi hi mi , dat hi u woude
Een paer lettren , coninc vri ,
Senden ; ende doe bat hi mi ,
Dat icse droege dor uwe lieve.
Ic seide : meer dan VII brieve
- 3355 Soudic dor uwen wille dragen.
Doe ne conste Reinaert niet bejagen

49-53 Ende hi henen sceiden soude ,
Vraechde hi mi off ic woude
Twee brieven brengen , door u lieve.
55-73 Soud ic dragen door u eer.
Doe brocht hi my gedragen , heer ,

Die scerpe , dair dese brieve in sijn :
Die sijn , mitter konsten mijn
Beide gedicht ende oec gescreven , 5
Ende heb dair den raet off gegeven ,
Het vergaet myt my hoet mach vergaen.

V* 3334 *Anevaerden* , gingen aen , *agressi sunt* ; schoon men ook aen *aenveerden* , in bezit nemen , zou kunnen denken. — 3353 Dat ik ze droeg , ter liefde van u. — 3356 *Bejagen* , by de hand krygen.

- Daer ic de brieven in dragen mochte:
 De scerpe hi mi brochte
 Ende die lettren daer in gesteken.
- 3360 Coninc, gine horet noint spreken
 Van betren dichtre, dan ic bem:
 Dese lettren dichte ic hem,
 Gaet mi te goede, of te quade,
 Dese lettren dichte ic, bi minen rade,
- 3365 Aldus gemaect ende gescreven. »
 Doe hiet hem die coninc geven
 Den brief Botsaerde, sinen clerck:
 Dat was hi, die hantwerc
 Bet conste, dan iemen, die daer was.
- 3370 Botsaert plach, emmer, dat hi las
 Die lettren, die te hove quamen.
 Bruneel, ende hi die namen
 Die scerpe van den halse Belijns,
 Die bi der dompheit sijns
- 3375 Hier toe hadde geseit so verre,
 Dat hi snieme sal worden erre.
 Die scerpe ontfinc Botsaert, die clerck:
 Doe moeste bliken Reinaerts werc.

Ic waen men selden heeft verstaen
 Brieven lesen bet gedicht. »
 Die coninc dede comen, te richt 10
 Voor hem, Koekaert synen clerck:
 Dat was sijn ambocht ende werck
 Dat hi die brieff te hove lass,

Die men dair seynde; want hi was
 Subtijn, ende verstont veel spraken. 15
 Tybaert ende hi, die traken
 Die scerpe van den hals Bellijn.
 76 Dat hijs licht mach worden erre.
 77 Die scerpe ondede Kockaert, die clerck.

V^a 3367 *Botsaerde*, in het andere handschrift *Koekaert*, en *Kockaert*, en in REINEKE *Bokert den bever* (doch V^a 126 heet de bever *Pancer*). *Botsaert* is wellicht een appellatief, een soort van valk, en geen toegeworpen naem. In JUNII *Nomenclator* vindt men onder de *avium nomina*: *Buteo*, *Buzaert*, *Buysard*; in het fr. *Busard* of *Buse*, en in het engelsch *Buzzard*. BOISTE vertaelde het woord door *Circus*; andere stellen *Falco gallinarius*. Wat er van zy, *Botsaert* is ook een oude Vlaemsche familie-naem. Zie, onder andere, BEAUCOURT, *Description historique de l'église de Notre-Dame à Bruges*, p. 317. — 3368 *Hantwerc*, de schryfkunst. — 3370 *Botsaert* was gewoon te lezen. — 3376 *Snieme*, snel, al spoedig.

- Also hi dat hoeft voort trac ,
3380 Botsaert, ende sach dat, [hi sprac]:
 « Helpe, wat lettren sijn dit!
 Here coninc, bi miere wit,
 Dit es dat hoeft van Cuwaerde!
 O wach, dat gi noint Reinaerde,
3385 Coninc, getrouwedet so verre! »
 Doe mochten droeve sien ende erre
 Die coninc entie coninghinne.
 Die coninc stont in droeven sinne,
 Ende sloech sijn hoeft neder.
3390 Over lanc hief hijt weder
 Op, ende begonste werpen uut
 Een dat vreselijste geluut,
 Dat noint van diere gehoort waert.
 Alle dieren waren vervaert.
3395 Doe spranc voort Firapeel,
 Die lubaert: hi was een deel
 Des coninx maech: hi mochtet wel doen.
 Hi sprac: « Here, coninc lioen,
 Twi drijfdi dus groot ongevoech?
3400 Gi misliet u genoech,
 Al ware de coninghinne doot.
 Doet wel een wijsheit groot,
 Ende slaect uwen rouwe een deel. »
 Die coninc sprac: « Here Firapeel,

[Reineke, 1,
 38, v. 3123.]

- | | | |
|---|--------|--|
| 96 Die lupaert hi was een deel. | (woen? | 2-16 Laet varen desen rouwe groot, |
| 98 Gadi nu aen, heer coninc, een onge- | | Ende grijp een moed, het is groot scand: |
| 99 Heer Lyon, hoe drijfdi dees ongenoech? | | Sidi niet heer van al den land? |
| 400 Ghi misbaert u sonder gevoech. | | Ist niet onder u, al dat hier is? » |

V^o 3381 *Helpe*, helpe God! zie V^o 575. — 3382 *Bi miere wit*, by myne wet, myne christenheid; als in V^o 1151. — 3390 *Over lanc*, een geruimen tyd daarna. — 3394 *Vervaert*. Met dit woord schynt het oudere gedicht van Reinaert een einde genomen te hebben. Zie de Inleiding. — 3398 *Lioen*, fr. *lion*. Men ziet dat de dichter van nu af fransche voorbeelden voor zich had, en volgde.

- 3405 Mi hevet een quaet wicht so verre
 Bedrogen, dat ics bem erre,
 Ende int strec geleet bi barate,
 Dat ic recht mi selven hate,
 Ende ic mine ere hebbe verloren.
- 3410 Die mine vriende waren te voren,
 Die stoute here Brune, ende here Isingrijn,
 Die rovet mi een valsch pelgrijn:
 Dat gaet miere herten na so sere,
 Dat het gaen sal an mine ere,
- 3415 Ende an mijn leven: het es recht! »
 Doe sprac Firapeel echt:
 « Es gedaen mesdaet, men salt soenen.
 Men sal den wulf enten bere doen comen,
 Ende vrouwe Hersinde also wel,
- 3420 Ende betren hem hare misdaet snel,
 Ende over haren toren, ende over hare pine
 Versoenen met den ram Beline,

• Heer Fyrapeel, wat mach ic dies	5	Ende ic den quaden hoerensone	15
Dat it my dus myslaet?		Also ver soude betrouwen;	
Hy heeft myt sinen losen baraet,		Mer het quam toe by mijne vrouwen:	
Een quaet scalc, so veer gebrocht,		Sy bat dair my so zere voren,	
Dat hi mijn vriende heeft verwrocht,		Dat ic hair bede most horen.	
Den stoutste Bruun ende Ysegrijm:	10	Dats my leet, al ist te spade. »	20
Dat rouwet my in therte mijn;		« Wats dan, heer coninc, wats anders te	
Het sel my aen mijn eer gaen,		20 Over schoeyn ende over vel.	(rade?)
Dat ic so vele hebbe mysdaen		21 Ende over toorn ende pijn.	
Tegen mijn beste baroene,		22-25 Gheven den ram Bellijn;	

V^o 3405 *Wicht*, booswicht; verwant met het oudnoordsche *vætt* of *vætr*, *daemon*; doch eigenlyk, even als het anglo-saksische *vihtr*, zooveel als *creatura*; en misschien wel afkomstig van *wiegen*. — 3418 *Comen*. GRIMM veranderde dit in *coenen*; wat echter met beide handschriften strydt. Voorzeker is het rym niet zeer gelykluidend; doch men bedenke dat men in vele plaetsen *komen* als *koemen* uitspreekt. — 3422 *Versoenen*, goeddoen, *compensare*.

VAR. 3402 V^o 5 *Wat mach ic dies*, wat kan ik er aen doen? — 17 *By mynre vrouwen*. BAUMANN merkt hier by aen, dat vrouwenraed sedert Eva veel kwaed berokkend heeft, en SCHOPPER: *Quod fæminæ consiliis publicis non admiscendæ sint*.

- Na dat hi selve heeft geliet,
 Dat hi Cuwaerde verriet;
 3425 Hi heeft mesdaen, hi moet becopen.
 Ende daer na sullen wi alle lopen
 Na Reinaerde, ende sulne vangen,
 Ende bi sine kele hangen,
 Sonder vonnesse, hets recht. »
 3430 Doe antwoorde die coninc echt :
 O wi, here Firapeel,
 Mochte dit gescien, so ware een deel
 Gesocht den rouwe, die mi slaet! »
 Firapeel sprac: « Here, jaet,
 3435 Ic wille gaen maken die soene. »
 Doe ginc Firapeel, die coene,
 Daer hi die gevangene vant:
 Ic wane dat hise teerst ontbant.
 Ende daer na sprac hi: « Gi heren beide,
 3440 Ic bringe u vrede ende geleide:
 Mijn here de coninc groet u,
 Ende hem berouwet sere nu,
 Dat hi jegen u heeft misdaen.
 Hi biet u, wildijt ontfaen,
 3445 (Wie so blide si ofte gram,)
 Hi wille u geven Belijn den ram,
 Ende alle sheren Belijns mage,
 Van nu toten doemsdage,
 Eist int velt, eist int wout,

[Reineke, 1,
 39, V. 3185.]

Want hijt selve lijt al bloot,
 Dat hy raet gaff tot Kuwaerts doot.
 29-36 Sonder vonnisse ende sonder recht.
 Hier mede soo wordt alle dinge slecht.
 « Dit doe ic gern, » sprac die coninck.
 Fyrapeel die lupart ghinck.
 42-46 Ende mijns heren vrientscap nu.

Hem is leet dat hi tegens u
 Yet heeft mysproken, of mysdaen;
 Ende dair voor seldi ontfaen
 Schoon soen, ende so wi es gram,
 Hi sel u geven Bellijn den ram.
 49-52 Ist int wout off op dat velt,
 So wair dat gise vijnden selt,

V^o 3423 *Na*, nademael. *Geliet*, beleden. — 3448 *Doemsdage*, laetste oordeelsdag.

VAR. 3429 V^o 2 *Slecht*, geslecht, vereffend.

- 3450 Hebse alle in u gewout,
 Ende gise gewilleclike verbit:
 Die coninc ontbiet u voor al dit,
 Dat gi, sonder enege misdaet,
 Reinaerde moget toren ende quaet
- 3455 Doen, ende alle sinen magen,
 Waer so gise moget belagen.
 Dese twee grote vreden
 Wille u die coninc geven heden
 Te vrien leene, ewelike,
- 3460 Ende hier binnen wilt die coninc rike,
 Dat gi hem sweert vaste hulde,
 Hine wille ooc bi sinen sculden
 Nemmermeer jegen u misdoen.
 Dit biedt u de coninc Lioen.
- 3465 Dit neemt, ende leeft mit genaden:
 Bi Gode, ic dart u wel raden! »
 Isingrijn sprac toten bere:
 Wat sechdire toe, Brune here? »
 Brune sprac: « Ic hebbe liever in de risere,
- 3470 Dan hier te liggene int isere:
 Laet ons toten coninc gaen,
 Ende sinen pais daer ontfaen. »
 Met Firapeel dat si gingen,
 Ende maecten pais van allen dingen.
- 3475 Dit dede Firapeel die lupaert,
 Ende dat moeste Bellijns tabbaert

Dat gise verbijt ende et.
 Die coninc geeft u dair toe met.
 56 So wair gise cont bejagen.
 57 Dese schoon vriheden.
 59 Van hem te houden ewelijck.

62-74 Hy en wil oec bi sijne hulde
 Tiegen u mysdoen ummermeer.
 Dit moechdi myt groter eer.
 Neemt dit, ic raet u wel te doen.
 Aldus was gemaect die soen.

V^o 3451 En dat gy ze, naer uwen wil, moogt byten (opeten). — 3457 *Vreden*, goetdoeningen. — 3465 *Genaden*, rust. — 3469 *Risere*, rys-hout, struikgewas. — 3475 *Dit dede Firapeel* enz. Van hieraf volgen wy het Hollandsche handschrift; gaende het Comburgsche niet verder dan tot V^o 3474.

- Costen, ende sine crage ;
Want noch heden Isegrims mage
Die vete doen, ende die nijt met crachte
3480 Op Bellijn, ende al sijn geslachte:
Si verbitense daer si connen.
Die vete was cort begonnen ;
Want mense nie gesoenen en conde.
Die coninc dede op dien stonde
3485 Twalef dagen verlengen sijn hof,
Om daer mede eer ende lof
Brune ende Isegrime te doen :
Seer blide was hi van deser soen.



TWEEDE BOEK.

- Tot desen hove quam menich dier ;
3490 Want die coninc deed daer ende hier
Over al te weten dese feest.
Daer was bliscap alremeest
Die ye wart gesien van dieren :
Men danste den hofdans bi manieren ,
3495 Met trompen ende met scalmeien.
Die coninc had so veel doen reien,
Dat elc vol op ende genoeg vant ;
Want daer en was in al sijn lant
Geen so cleinen dier, ten was aldaer,
3500 Ende ooc van vogelen menich paer ;
Ja , al dat sijnre vrientscap geerde ,
Sonder die felle vos Reineerde ,
Die rode , scalke pelgerijn :
Die [was] al op die hoede sijn ,
3505 Ende docht , hi most daer scuwen den ganc.
Die spise vloide , ende die dranc ;
Men sprac daer sproken ende stampien ;
Dat hof was al vol melodien :

[Reineke, 11,
1, v. 3275.]

V° 3496 *Reien*, bereiden. — 3502 *Sonder*, enz. letterlyk V° 50. —
3507 *Stampien*, zekere soort van gedichten, ook in de *Brabandsche yees-*
ten vermeld, en door den vedelaer VAN VAELBEKE allereerst uitgevonden :

Hy was deerste, die vant
Van stampien die manieren.

Zie *Mémoires de l'Académie de Bruxelles*, I, p. 525, alwaer DES ROCHES
van dezen vedelaer een boekdrukker maekt! « De harpen hadden in



Tot desen houe quā mēnich dier
 Want die conic deed dar en hier
 Ouer al te weten dese feest
 Dair was blismp alre meest
 Die ye wart gesien van dieren
 Men danste den hofdans bi maniere
 Myt troupe en myt scalmeven
 Die conic had so veel doen reyen



- Het mocht een lusten, die sulc hof sage!
- 3510 Recht doet leden was acht dage,
 Opten middach, of later een deel,
 Quam dat conijn, her Lampreel,
 Voor des conincs tafel, daer hi sat
 Met sinen heren, ende dranc ende at,
- 3515 Bi sinen wive die coninghinne.
 Hi sprac met enen droeven sinne:
 « Her coninc, en al die hier sijn,
 Ontfermt u der clagen mijn!
 Ic waen men seldom heeft gehoort
- 3520 Quader verraet, ende arger moort,
 Dan Reinaert aen mi heeft gedaen.
 Gisteren morgen quam ic gaen
 Bi sijre borch te Maperthuus.
 Daer sat hi, buten voor sijn huus,
- 3525 Recht als een pelgrim gedaen:
 Ic waende met vreden vorbi hem gaen
 Ende hier tot uwen hove te comen.
 Doe hi mi hadde vernomen

dien tijd (zegt BILDERDYK) soorten van pedalen, en het spelen op die harpsort werd stampen genoemd, en van daer 't woord *stampyen*. » (*Nieuwe Verscheidenheden*, IV, bl. 169.) Ik twyfel er aen; en zou veeleer gelooven, dat het een soort van danslied was, by de franschen *carole* geheeten. De schryfvorm van een *stampie* is bewaerd gebleven. In den *Malagijs* speelt de Minstreel Nigrieel voor de bedroefde Oriande een zoodanig lied, luidende als volgt:

Noyale minne ende pure
 Heeft u, vrouwe, tonder gedaen,
 Oriande, scone figure,
 Die lange dolende hebt gegaen
 Om u lief de zoete nature,
 Die u herte al heeft gevaen;
 Ghi sijt so vaste in sine latsure
 Al hat gezworen die scifture,
 Ghine soudet niet of mogen dwaen.

(BILDERDYK, *Nieuwe Verscheid.*, IV, bl. 162). VAN VAELBEKE leefde in de dertiende eeuw. — 3523 *Borch*, in 't H. S. *feest* (voor *foreest*?)

- Rechte hi hem op sine voete,
 3530 Ende quam mi tegen te gemoete,
 Al lesende sijn gebede.
 Mi docht recht aen sijnre sede
 Of hi al goet tot mi woude.
 Ende als ic hem liden soude,
 3535 In enen smalen nauwen pat,
 Groetic hem. Hi en sprac dit noch dat;
 Hi tooch uut een ruge want,
 Die hi droech aen sijn rechter hant:
 Hi duwede sijn claeuwen tusschen mijn oren,
 3540 Dat ic waende mijn hoofd verloren;
 Maer (des so wetic Gode danc!)
 Ic was so licht dat ic ontspranc
 Uut sinen poten, ende ontquam.
 Hi grimde seer, als die was gram,
 3545 Om dat hi mi niet houden en mochte;
 Doch, hoe lichtelic ic wech rochte,
 Ic moest daer mijn een oor laten,
 Ende in mijn hoofd vier grote gaten
 Van sinen nagelen, scerp ende lanc,
 3550 So dat mi tbloet daer ute spranc,
 Ende ic wel na in onmacht vel;
 Maer die anxt maecte mi so snel,
 Die ic hadde van der doot,
 Dat ic altemael ontscoot,
 3555 Ende maecte mi uut sijn beride.
 Siet hier noch die wonden wide,
 Die hi mi metten claeuwen sloech:
 Laet u ontfermen dit ongevoech!
 Soo men dus breket u geleide
 3560 Daer en sal niemen over die heide
 Dorren varen, noch ooc keren.

V^o 3534 *Ende als*, in het H. S. *ende recht als*. — 3540 *Mijn hoofd*,
 H. S. *mi hebben*. — 3550 *Daer ute*, H. S. *seer licht*. — 3555 *Beride*, loop,
 waer men bereden, ingehaald kan worden. — 3559 *Soo*, H. S. *dat*.

- Sal Reinaert noch dus lang regneren!
 Hier comt Corbout ende Scerpenebben,
 Die ooc seer grote clage hebben. »
- 3565 Recht doe dese tael was vertogen,
 Quam Corbout, die roec, gevlogen
 Voor den coninc int gedinge,
 Ende sprac: « Here, hoort, ic bringe
 Een mare, een jammerlic dinc.
- 3570 Heden morgen, doe ic spelen ginc
 Met Scerpenebbe minen wive,
 Lach daer gelijc enen doden kative
 Reinaert de vos, op die heide;
 Sijn ogen stonden te staer beide;
- 3575 Sijn tonge hinc ver uut sinen mont,
 Recht gelijc enen doden hont,
 Met opgelokenre, wider kele.
 Wi dreven beide rouwen vele
 Om sine doot, mijn wijf ende ic.
- 3580 Wi tasten sinen buuc ende ric;
 Maer wi en vonden daer aen geen lijf.
 Doe ginc staen luusteren mijn wijf
 Aen sinen mont, ende aen sijn kin,
 Of hi enigen adem hadde in,
- 3585 Daert haer seer in misvel;
 Want hi, die valsch is ende fel,
 Wachte wel nauwe sinen slach.
 Doe hise al sonder hoede sach
 Aen sinen mont also staen merken,
- 3590 Sloech hi sijn tande tsamen sterken,
 Met nide, ende beet haer af dat hooft.
 Van anxe was ic so berooft,
 Dat ic lude riep: « O wi! »

V^o 3566 *Die roec*, de kraei. De andere noemen ze *Corbant*. Zie op V^o 4667. — 3569 *Mare*, H. S. *meer*. — 3572 *Lach daer*, H. S. *daer lach*. — 3574 *Te staer*, star. — 3580 *Ric*, rug. — 3590 *Sterken*, sterk (adv.) — 3592 *Berooft*, beroofd van zin.

- Doe scoot hi op, ende snaude na mi;
 3595 Maer ic ontvlooch, met anxte groot:
 Anders ware ic bleven doot!
 Het was ooc nau dat ic ontquam:
 Op enen boom ic mijn vlucht nam,
 Ende sach van verre, hoe die katijf
 3600 Ginc staen eten mijn goede wijf!
 Hi en liet aen vleesch noch aen been
 Niet, dan die vedren sommich een.
 Die clein plumen gingen ooc op:
 So was hem verhongert den crop!
 3605 Doe en bleef hi daer niet meer.
 [Als] hi had wel gegeten seer,
 Liep hi heen sijnre straten jagen.
 Doe vlooch ic op, met groten mishagen,
 Met groten rou ende misbaer,
 3610 Ende las die vederen op van haer,
 Om dat ic se u wilde togen.
 Ic en woude noch sulken anxt niet dogen,
 Als ic daer leet, om dusent merc.
 Heer, siet hier een ontfermelic werc:
 3615 Dit sijn die vederen van Scerpenebben!
 Heer, wildi macht of eer hebben
 So doet hier af sulke wraec,
 Dat hem elc huede van sulker saec;
 Want laet gi dus u geleide breken,
 3620 So wordi selve in tleste verstecken.
 Wat heer niet en recht over die quade,
 Die [maect] hem sculdich haerre misdade.
 Ende elc wil selve daer heer wesen:
 Heer coninc, hoet u wel van desen!
 3625 Nobel, die coninc, wart seer ontstelt. [Reineke, 11,
 2, Vs. 3415.]

V* 3594 *Scoot*, H. S. *stont*. — 3600 *Mijn goede wijf*. In de prosa leest men: *Hoe dat dese valsche katijf stont, ende at soe gheerliken mijn leyterdrijf*. — 3610 *Las*, raapte. — 3611 *Togen*. Vergelyk de aenmerking op V* 287. — 3624 *Hoet*, H. S. *huet*.

- Als die roec hadde vertelt
 Dese tael, ende dat conijn.
 Hi wart gruwelic int aenscijn;
 Sijn ogen barnden als een vier,
 3630 Ende hi briesscede als een stier,
 So lude, dat al thof verstoorde.
 Ten lesten sprac hi dese woorde:
 « Bi mijnre cronen, bi mijnre trouwen,
 Die ic sculdich ben mijnre vrouwen,
 3635 Ic sal dese daet so hoge wreken,
 Dat men daer af sal spreken,
 Dat mijn geleide ende mijn gebot
 Dus is te broken! Ic was een sot
 Dat ic so lichtelic geloofde
 3640 Den scale, die mi verdoofde
 Met sijnre gevensder tale!
 Ic gaf hem palster ende male,
 Ende maectene daer af een pelgrijn;
 Hi seide, hi wilde te Romen sijn,
 3645 Ende van daer over tmeer:
 Ai mi, wat can hi loser keer!
 Hoe wel maecte hi ons die mouwe!
 Maer [dat] dede al mijn vrouwe:
 Bi haren raet ist al gesciet;
 3650 Doch ic en bens allene niet
 Die bedrogen is bi vrouwen rade:
 Daer heeft menich groot scade
 Bi geleden, ende groten toren.
 Ic gebiede ende bidde te voren
 3655 Hem allen, die geren die hulde mijn,
 Sijn si hier, of waer si sijn,
 Dat si met werken ende met rade
 Mi helpen wreken dese overdade;
 So dat ics blive in miner eer,

V. 3642 *Male*, in geheel het eerste boek *scerpe* genoemd. — 3646 *Keer*, vond. — 3652 *Menich*, H. S. *menich of*.

- 3660 Ende ons dat vuule wicht niet meer
Te spot en drive, ende ooc te scerne.
Ic wil daer metten live gerne
Selve toe helpen, al dat ic mach,
Beide over nacht ende over dach. »
- 3665 Isegrim die behagede wale [Reineke, 11,
3, v. 3443.]
Ende Bruun des conincs tale;
Si hoopten noch te sijn gewroken
Op Reinaert, conden sijt gestoken.
Maer si en dorsten niet spreken een woort,
- 3670 (Die coninc was so seer gestoort,)
Noch niemien die ten hove was inne.
Ten lesten sprac die coninginne:
« Sire, pour Dieu, ne crois mie
Toutes choses qu'on vous die,
- 3675 Et ne jures pas legierement!
.....
Want ten sal geen man van eren
Te licht geloven, noch hoge sweren,
Eer hi claer wel weet die sake,
- 3680 Ende hoort die wedersprake.
Sulc doet opten anderen clage:
Waer hi bi hem, ende hi hem sage,
Het mocht licht dat hijs hem verdroege,
Ende ginc met hem al int gevoege.
- 3685 Daer staet ooc gescreven me:
Ateram partem audite!
Sulc claecht, die selve meest misdoet.
Ic hielt Reinaert over goet,
Ende dat hi om geen loosheit en dochte;
- 3690 Daer om halp ic hem, daer ic mochte.
Dat dedic, here, al om u vrome.

V^o 3667 H. S. *Ende hoopten noch gesijn te wroken.* — 3674 *Choses*, H. S. *tsieres.* — 2675 *Et ne jures pas*, H. S. *et nyernes pays.* — 3683 Het kon licht gebeuren dat hy des overeenkwame. — 3684 *Ginc*, H. S. *gaen.* — 3687 H. S. *Die sulc die claecht ende selve meest misdoet.* — 3688 *Over goet*, voor goed.

- Maer hoet gaet , of hoet so come ,
 Is hi quaet of is hi goet ,
 Hi is van rade wijs ende vroet ,
 3695 Ende [daerbi] van groten geslachte ,
 Dat ic alre meest achte.
 Dat gi verhaesten sout u eer
 Op hem , dat misstonde u seer ;
 Want hi en mach u niet ontbliven.
- 3700 Wildi hem vangen of ontliven ,
 Hi moetet liden u oordeel. »
 Doe sprac die lupaert Firapeel :
 « Heer , mijn vrouwe seit u waer !
 Doet wel , ende volges haer :
- 3705 Neemt raet daer af met u baroen ,
 Ende vint men hem sculdich int misdoen ,
 Als wine hebben horen spreken ,
 So latet hoochlic op hem wreken.
 Comt hi niet , eer sceit dit hof ,
- 3710 Ende en doet sulc onscout daer of
 Als hi na recht billix sal ,
 Doet dan dat gi te rade wert al !
 Maer , ware hi noch also quaet ,
 So en gavic daer toe geen en raet ,
- 3715 Dat men boven recht iet dede. »
 [Dit] seide Firapeel. « Des volgen wi mede
 Alle gader , sprac Isengrijn ,
 Die tael mach niet verbetert sijn ,
 Op dat mijn heer also begeert.

V* 3693 H. S. *Hi is quaet off hi is goet.* — 3694 H. S. *Hi is wijs ende van rade vroet.* — 3700 *Wildi hem*, H. S. *wildyen.* — 3701 H. S. *Hy moet hem liden u oordeel.* — 3708 *Latet*, H. S. *laet ons.* — 3713 *Noch*, H. S. *Nochtans.* — 3716 *Des volgen wi mede*, dit is ook ons advies. Dit *volgen* is een oude, nu niet meer gebezigde, rechtsterm. Wanneer de baljuw ter uitspraak gemaend, en een der rechters of gezwornen zyn gevoelen geuit had, waermede de andere zich wilden vereenigen, zoo zeiden deze: « Baljuw ic volchs desen, bi der trouwen, die ic sculdich ben minen here! »

- 3720 Ware hier al te hant Reineert,
 Ende hem ontschuldichde selker saken,
 Als dese twee nu op hem spraken,
 So soudic nochtan brengen voort,
 Daer hi tlijf aen heeft verboort;
- 3725 Maer ic wil nu swigen des;
 Want hi daer niet tegenwoordich en es.
 Ende nochtan heeft hi boven al
 Den coninc gemaect so mal,
 Ende heeft hem gewijst den scat,
- 3730 Daer niet en was, dit noch dat,
 In Hulsterlo bi Kriekenput.
 Meerre logene dan dit
 Weet ic wel was nie gelogen.
 Daer toe heeft hi ons al bedrogen,
- 3735 Ende Bruun seer gescent ende mi.
 Daer wil ic mijn lijf setten bi
 Dat hi een woort waers niet en seide!
 Nu rooft ende moort hi op der heide
 Al dat comt op sijn casteel.
- 3740 Ne mare, her Firapeel,
 Wes den coninc ende u dunct goet,
 Dats billix dat men also doet.
 Had Reinaert hier willen comen,
 Hi heeft die mare wel vernomen
- 3745 Van desen hove, bi sinen bode. »
 « Nu willen wi hem [niet] ontbieden, den rode,
 Sprac die coninc, hier te comen.
 Maer hem allen, ende met hem somen,
 Gebiede ic, die geerne mijn eer sagen,
- 3750 Dat si gereet sijn binnen ses dagen,
 Ende wel voorsien om orlogen,
 Alle die scut hebben of bogen,

V^o 4724 *Verboort*, H. S. *geboort*. — 3738 *Op der*, H. S. *op geen*. —
 3740 *Ne mare*, H. S. *niet waer*. — 3748 Maer al de sulken, en elk
 in 't byzonder.

- Donrebussen ende bombaerden,
 Beide voetgangers ende te paerden,
 3755 Als behoort ten beset van Maperthuus.
 Ic sal maken Reinaert so confuus,
 Ist dat ic coninc heet Lioen!
 Wat segdi, gi heren, wildijt doen? »
 « Ja wi, riepense gemeenlic sere:
 3760 Wanneer gi vaert wi volgen u, here,
 Al sout ons costen lijf ende goet;
 Hier op, heer coninc, weest wel gemoet. »
 Dit hoorde Grimbaert die das: [Reineke, 11,
 4, V. 3525.]
 Och hoe toornich dat hi was
 3765 Ende rouwich, haddet mogen baten!
 Hi liep henen die rechte straten,
 Die te Maperthuus lagen;
 Hi en spaerde bosch noch hagen.
 So seer liep hi, dat hem dat sweet
 3770 Tallen leden uut brac, gereet,
 Om sinen oom, Reinaert den roden.
 « O wi, lieve oom [dochti], in wat noden
 Sidi comen? waer seldi bliven?
 Sal ic u sien dus ontliven,
 3775 Of uten lande sien jagen,
 So mach ic wel met rechte clagen!
 Gi sijt thooft van onsen geslachte,
 Wijs van rade; bi dage ende bi nachte,
 Al uwen vrienden altijd bereit;
 3780 So waer gi spreect daer windi die pleit:

V^o 6753 *Bombaerden*, in REINEKE *baerden*; wat waerschylyk de oude goede text zal zyn geweest. In WILLEM VAN UTENHOVE's tyd kende men zulke vuerwapens nog niet; doch reeds vóór den slag van Crécy van het jaer 1346 vindt men ze vermeld. Zie *Hannovrisches Magazin*, 1798, bl. 361, en de aenteekening van HOFFMANN, op REINEKE, bl. 221. By VAN HEELU (op het jaer 1284, V^o 2349) wordt ook van een werk gesproken, maer mede men vuer schoot in het slot Kerpen. — 3780 *Windi*. Er staet *vindi*, hetgeen niet wel op *pleit* slaet. Anders zei men gewoonlyk *recht vinden*, voor gewonnen zaek hebben.

- So schoon kundi u fallacien! »
 Met dus groter lamentacien
 Quam hi tot Maperthuus gegaen,
 Ende vant Reinaert daer voren staen:
- 3785 Hi had gevaen twee jonge duven,
 Al te sinen behoef te cluven,
 Daer si, tot haer eerste spronc,
 Uut vliegen soudent jonc,
 Ende proeven of si ter eren
- 3790 Haer iet mochten generen
 In der lucht; daer vielen si neder
 In onmacht; haer vederen waren teder,
 Ende haer vluegelen veel te cort.
 Reinaert, die des gewaer wort,
- 3795 (Want uut gegaen was [hi] om proye,)
 Greepse beide met groter joie,
 Ende is daer mede te huus gecomen.
 Maer, nu hi Grimbaert heeft vernomen,
 Verbeide hi sijns, ende sprac hem an:
- 3800 « Wellecom, neve, voor enich man
 Die ic in onsen geslachte weet!
 Gi loopt so seer dat gi sweet:
 Hebdi iet van mi vernomen? »
 « Ach oom, het is u qualic becomen!
- 3805 Lijf ende goet is al verloren;
 Die coninc heeft selve gesworen,
 Dat hi u scandelic sal doden,
 Ende heeft heervaert geboden
 Allen sijn volc, over ses dagen.
- 3810 Gescut, peerd ende wagen,
 Bombaerden ende donrebussen

V^o 3787 *Daer si tot*, H. S. *daer sy te voren*. — 3796 *Joie*, vreugd.
 — 3800 Gy zyt welkomer dan eenig man. — 3809 *Over*, voor, binnen.
 — 3811 à 3814 zyn niet in REINEKE, en zullen waerschyndlyk ook niet
 in den onden text gestaen hebben; nothans leest men in de oude prosa:
Hi heeft sijn volc heervaert geboden, scutte, voetgangers, luden te paerde

- Hiet hi laden ende trossen,
 Tenten ende pawelioene.
 Siet voor u, gi hebts te doene;
 3815 Want Isegrim ende Bruun sijn nu
 Bet`bi den coninc dan ic bi u:
 Al dat si willen dats gedaen.
 Isegrim heeft hem doen verstaen
 Dat gi rooft ende moort, tot alre tijt:
 3820 Hi draget op u haet ende nijt;
 Hi wart maerscale int assault.
 Dat conijn, ende die roec Corbaut
 Hebben grote clage op u gedragen:
 Ic sorg voor u ende al u magen,
 3825 Dat mi van anxt geen goet en sciet. »
 « Och, lieve neve, ist anders niet?
 Sidi hier af dus seer verveert?
 Set u te vreden (sprac Reineert).
 Al hevet die coninc selve gesworen,
 3830 Ende alle die tot sinen hove horen,
 Als ic mijn selven raet wil geven
 Ic word noch boven al verheven.
 Si mogen veel raden (of si?);
 Maer het hof en dooch niet buten mi.
 3835 Laet dat varen, lieve neve!
 Comt in, ende siet wat ic u geve,
 Een paer duven, jonc ende vet:
 Ic en mach geen spise bet;
 Want si sijn goet te verduwen:
 3840 Men machse swelgen sonder kuwen,
 Ende die beenre smaken so soet:

ende te waghē, ende hi heeft bombaerdsen, bossen, tenten ende paulionen laten laden. Het woord *trossen* in V° 3812 is eene omstelling van *torschen*.

V° 3821 Hy zal marschalk zyn by het assault. — 3825 *En sciet*, en gebeurt. — 3829 *Hevet*, H. S. *had*; doch zie V° 3806. REINEKE stelt *al hadde de konink noch meer gesworen*. — 3834 *Dooch niet*, deugt niet.

- (Het is half march ende [half] bloet,)
 Die laet ic alle mede ingaen dore.
 Ic voel in mijn mage humore;
 3845 Daer om eet ic gerne lichte spise.
 Mijn wijf Hermelijn, die wise,
 Sal ons herde wel ontfaen;
 Maer, en laet haer niet verstaen
 Van onsen saken, [noch] ooc iet horen;
 3850 Si soude haer al te seer verstoren;
 Si soude in onmacht vallen van vaer;
 Want een clein dinc gaet haer naer!
 Si is seer teder van herten toe.
 Morgen ga ic met u vroe
 3855 Te hove, ende sal mijn saken
 So verantwoordten, mach ic te spraken
 Comen, dat sulken te na sal gaen!
 Neve, seldi ooc bi mi staen,
 Als een vrient den anderen doet?»
 3860 « Ja ic, lieve oom, lijf ende goet
 Dat is tot uwer liefde bereit. »
 « Danc hebt, neve, dats wel geseit:
 Mach ic leven, het sal u vromen. »
 « Oom, ende ooc moochdi wel comen
 3865 Voor alle die heren, tot ontsconden.
 Men sal [u] niet vangen noch houden
 Also lange als gi spreect u tale:
 Dit heeft die coninghinne wale
 Ende die lupert besproken also. »
 3870 Reinaert sprac: « So ben ic vro;
 So en ducht ic van niemen een haer,
 Ende ic en hoorde nie liever maer.

V^s 3842 *Merch*, REINEKE: *melk*; welk laetste echter geen zin heeft.
 — 3853 *Teder van herten*; in de oude prosa: *cranc van herten*. — 3858
Staen, bystaen. — 3860 *Oom*, H. S. *neve*. — 3865 *Tot ontsconden*,
 om u te verontschuldigen, te zuiveren. — 3866 *Men sal u*, H. S. *maer*
sal.

- Ic sal mijn recht nu wel bedingen. »
 Doe swegen si van desen dingen,
 3875 Ende sijn binnen den berch gecomen.
 Daer hebben si Hermelijn vernomen:
 Si lach bi haren jongen,
 Ende is ter vaert opgesprongen,
 Ende ontfinse beide wale.
- 3880 Grimbaert groette met soeter tale
 Sijnre moijen, ende haer kinder.
 Men reide ter maeltijt ginder
 Die duven jonc, die Reinaert brochte.
 Elc die at, dat hem gebeuren mochte;
- 3885 Nochtan so en waren si niet sat.
 Al hadder elc noch een gehat,
 Daer en had niet veel gebleven.
 Reinaert sprac: « Siet, lieve neve,
 Hoe behagen u die kinder mijn,
- 3890 Rosseel ende Reinaerdijn?
 Si selen onse geslachte meeren;
 Si beginnen hem vast te generen:
 Deen vanct een hin, dander een kuken:
 Si connen ooc wel in twater duken
- 3895 Na kievitten ende na enden.
 Ic sou dese dicker om proi uut senden,
 [Maer] ic wilse leren eerst bevroeden
 Hoe si hem voor den stric selen hoeden,
 Voor die jagers, ende voor die honden.
- 3900 Waert dat si den aert wel conden,
 So waric wel op hem gerust:
 Si souden dic onsen lust
 Van menigerhande spise boeten,

[Reineke 11,
 5, v. 3631.]

V. 3873 *Bedingen*, H. S. *bedringen*. — 3875 *Berch*, voor *borch*; beide even goed, als afstammend van *bergen*. — 3880 *Groette*, H. S. *gruete*. — 3882 *Reide*, bereidde. — 3884 *Gebeuren*, H. S. *geboren*. — 3895 *Kivitten*, volgens REINEKE; doch het handschrift stelt nog eens *kuken*.

- Die wi van node derven moeten ;
 3905 Ende si slachten mi seer wel ;
 Want grimmende spelen si haer spel
 Op den genen dien si haten ,
 Ende hem vriendelic gelaten ,
 Om dat hijs te min verhoet.
- 3910 So brengen sine onder die voet ,
 Ende biten hem ontwee die kele.
 Dats den aert van Reinaerts spele.
 Ende ooc sijn si ter grepen snel:
 Dat behoort ons toe seer wel. »
- 3915 « Oom , gi moocht u wel verbliden ;
 Want het is een soon toetiden
 Te hebben kinder die sijn so vrome.
 Ic verblijts mi , hoe soot come ,
 Dat ic se in mijn geslachte weet. »
- 3920 « Grimbert , neve , gi hebt gesweet
 Ende sijt moede ; het ware wel tijt
 Dat gi ginct op u rust. » « Oom , wildijt ,
 So dunket mi goet gedaen. »
 Doe ginc hi nederleggen saen ,
- 3925 Op een letier , gemaect van stroi.
 Reinaerts wijf , ende al die proi ,
 Gingen ooc slapen ; maer niet Reinaert :
 [Hi] was met sorgen seer beswaert ,
 Hoe hi hem best ontsuldigen mocht.
- 3930 Al den nacht lach hi ende docht ,
 Ende socht in hemselves raet.
 Des morgens , metter dageraet ,
 Ruimde hi met Grimbaert sijn hof ;
 Maer eerst so nam hi soon oorlof

V^a 3907 *Op den*, H. S. *ende*. — 3910 *Sine*, H. S. *size so*. — 3915 *Oom*, H. S. *com*. — 3916 *Toetiden*, toe-tyen, toenemen, voorspoed. — 3918 *Hoe soot come*, H. S. *hoet so come*. — 3925 *Letier*, *lettier*, fr. nu *litière*. REINEKE: *Up den sâl gevegen mit hoie*. — 3926 *Reinaerts wijf*, H. S. *Reinaert ende sijn wijf*.

- 3935 Aen sijn wijf, vrouw Hermelijn,
 Ende ooc aen die kinder sijn,
 Hi sprac: « Laet u niet verlangen;
 Ic moet immer te hove gangen
 Met Grimbert minen neve.
- 3940 Ende of ic iet te lange bleve,
 Daer om en sijt niet in vaer.
 Al hoordi ooc enige leede maer,
 Die seldi altoos slaen int goede.
 Maer immer sijt op u hoede
- 3945 Ende verwaert onse veste.
 Ic sal ginder vorderen dat beste,
 Nadien dat ict gelegen sie. »
 « Och Reinaert, so en was ic droevich nie,
 Dat gi immer wilt van desen.
- 3950 Gi waert daer lest in groter vresen,
 Dat gi levende nau ontquaemt;
 Ende gi seit, ende had geraemt,
 Dat gi daer niet weder en wout. »
 « Vrouw, die aventuer is menichfout:
- 3955 Het gaet biwilen buten gissen.
 Sulc waent hebben, hi moets missen.
 Ic moet immer daer wesen nu.
 Weest te vreden, des bid ic u;
 Want het is al sonder anxt.
- 3960 Ic come weder, opt alre lanxt,
 Binnen vijf dagen, ist dat ic can. »
 Hier mede sceiden van dan
 Reinaert ende die das, te samen.
 Ende doe si op die heide quamen
- 3965 Sprac Reinaert: « Neve, hoort mi nu!
 Sint ic lest biechte tegen u
 Heb ic misdaen; dat moet horen.
 Men sal die quaetheit brengen voren

[Reineke, II,
 6, V. 3697.]

V. 3937 Hy sprac: Dat het u niet vervele. — 3946 *Vorderen*, bevorderen. — 3964 *Op die heide*. Nafolging van V. 1435 en volgende.

- In biechten, die men heeft gedaen:
- 3970 Men derf die duecht niet doen verstaen,
Die men doet : dat en is geen sonde.
Ic maecte Bruun een grote wonde,
Ende een scerp sniden uut sinen live;
Ende ic dede den wolf ende sinen wive
- 3975 Die scoen vullen met horen voeten.
Ic dede den coninc te miwaert soeten
Sinen toorn, ende maecten te vriende,
Dat ic [door] liegen al verdiende.
Ic seide, dat Brunn ende Isegrijn
- 3980 Stonden na dat leven sijn,
Ende dat si hem verraden wouden.
Dus maectic, buten horen scouden,
Dat hem die coninc wart seer hat:
Ende al met luegen deed ic dat.
- 3985 Ooc wijsdic den coninc enen scat,
Des hem nie en wart te bat:
Want ic loocht, al dat ic seide.
Bellijn den ram ic met mi leide,
Ende Cuwart, die ic tlijf roofde,
- 3990 Ende sinde Bellijn metten hoofde
Totten coninc, om sinen toren.
Ic duwede dat conijn tusschen sijn oren,
Dat ic hem wel na dat leven nam;
Ende twas mi leet dat hi ontquam;
- 3995 Maer het was mi al te cloec.
Met recht claecht over mi die roec;
Want ic at sijn wijf Scerpenebbe.
Lieve neve, ende ooc so hebbe

V^o 3970 Het is niet noodig wat deugdzaam is te vermelden. — 3975 *Vullen*, vervullen; voor verschaffen. Misschien moet er gelezen worden: *Ic dede die scoen villen van haren voeten*. Zoo staet er in de prosa. — 3982 *Scouden*, schuld. — 3986 Waer van hy nooit bate had, of: Waer hy 't nooit beter mée gehad heeft. — 3991 *Om sinen toren*, tot zyn verdriet. — 3996 H. S. *Met recht claech ic over die roec*.

- Ic mi bedocht van enen dinc,
 4000 Dat ic vergat, doe ic lest ginc
 Te biechten; dat moet ic seggen mede :
 Het was een hovescheit die ic dede
 Den wolf; mi ware leet deedt men mi.
 Wi quamen gaende, ic ende hi,
 4005 Tusschen Houthorst ende Everdingen :
 Daer sagen wi dat voor ons gingen
 Een merrie root, ende haer vole,
 Dat so swert was als een cole,
 Ende vet, vier maenden groot.
 4010 Isegrim was vol na doot
 Van honger, ende bat mi, dat ic liep
 Totter merrie, ende haer aen riep,
 Of si tvolen woude vercopen?
 Ic haeste mi, ende ic ginc lopen
 4015 Totter merrie, ende vraechde haer dat.
 Si seide mi, si vercoftet mi om een scat.
 Ic vraechde haer, hoe sijt woude geven?
 Si sprac: « Reinaert, het staet gescreven
 Achter onder minen rechter voet.
 4020 Sidi van clergien vroet,
 Ende wildijt sien? ic laet u lesen. »
 Doe hoordie waer si woude wesen.
 Ic seide: « Neen, in goeder trouwen,
 Ver merrie, het mocht mi rouwen;

V* 4002 *Hovesheit*, H. S. *hovescheit*, REINEKE *hornscheit*, en de oude prosa *hoersscheyt*. Reinaert zegt spottender wyze, dat hy den wolf eens eenen *dienst* bewezen heeft. — 4005 *Houthorst ende Everdingen*; beter in de oude prosa: *Houthulst* en *Elverdinghe*. Het eerste is een bosch (horst), het ander een groot dorp, gelegen tusschen Iper en Dixmude. REINEKE stelt voor *Houthulst Kackijs* (lees *Machijs*, nu *Machuys*, tusschen Loo en Eversam) en de hoogduitsche vertaling heeft hier: *Zwischen Kallis* (Calais) *und Elverdingen*. — 4007 *Merrie*, H. S. *mery*. — 4020 *Van clergien vroet*, geletterd. Het kan ook voor *latyn-kundig* genomen worden: want *clergie leeren* was *latyn leeren*. Zie HUYDECOPER, op MELIS STOKER, II, bl. 550. De prosa stelt: *Sidi een goed clerc?* — 4024 *Ver*, VROUW.

- 4025 Ic en can lesen niet een vere,
 Ende te copen ic ooc niet en gere
 Dat nu is u enich kint.
 Isegrim heeft mi hier gesint,
 Ende wist gerne hier af dat ware. »
- 4030 « So laten selven dan comen hare,
 (Sprac si) ic sals hem maken vroet. »
 Ic seide: « Ic sal. » Ende metter spoet
 Liep ic daer Isegrim sat:
 Ic seiden: « Oom, wildi eten dat
- 4035 Van den volen, so lopet sere
 Totter merrie; si verbeit, u ter ere;
 Si heeft onder haer voet gescreven
 Den coop, hoe sijt wil geven.
 Si woudet mi hebben lesen laten;
- 4040 Maer wat soude mi dat baten,
 Want ic een letter en kenne niet?
 Des dooch ic in mijn herte verdriet,
 Dat ic nie en ginc ter scolen.
 Oom, wildi copen dat volen,
- 4045 So moochdijt hebben; condi lesen? »
 « Ai mi, wat sout mi wesen?
 Ja ic [can] walsch, duutsch, ende latijn:
 Op Westvalen ende Provijn
 [Hebbic] gegaen ter hoger scolen,
- 4050 Met ouden wisen, sonder folen,
 Meisters van audiencien,
 Questie gegeven ende sentencien,
 Ende was in loyen licensiert,

V* 4025 *Een vere*, een pennestreek. — 4030 *Dan*, H. S. *doen*. —
 4036 *Si verbeit u ter ere*, u ter eere wacht zy. — 4039 *Woudet*, H. S.
woud. — 4048 *Op Westvalen ende te Provijn*. Louter verdichtsel; want
 te *Provins* is nooit een school van naem geweest. De oude prosa en
 REINEKE stellen t'*Erfort*. Eerst ten jare 1392 werd in deze laetstgenoemde
 stad eene universiteit gevestigd (HOFFMANN, bl. 221, en HAGELGANS, *Orbis*
literatus academicus, p. 5). — 4050 *Sonder folen*, zonder spotten; ik
 lach er niet mée. — 4053 *In loyen licenciert*, licencié es lois. De prosa:

- So wat scriften dat men visiert
 4055 Can ic lesen, gelijc mijn name.
 Ic wil tot haer lopen; ic rame
 Dat ic den coop sal weten ter vaert.
 Waer toe bistu goet, Reinaert,
 Dattu lesen en const noch scriven? »
 4060 Doe liep hi heen, (ende liet mi bliven,
 Dat ic sijns verbieden soude,)
 Totter merrie, en vraechde, of si woude
 Haer vuelen geven, [dan] of sijt hilde?
 Si sprac: « Die som van den gelde
 4065 Staet after aen mijn rechter voet. »
 « So laet mi lesen. » Si sprac: « Ic doet. »
 Ende [heeft] haren voet verdragen,
 (Die wel met yser was beslagen,
 Al niwe, met hoefnagelen ses,)
 4070 Ende raemde niet al te mes;
 Want si smeten so voor sijn hooft
 Dat hi storte, ende was verdooft,
 Ende viel over doot daer neder.
 Eer hi bequam, of stont op weder,
 4075 Mocht men een mijl hebben gereden:
 Die merrie liep met groter haesten
 Met haer vuelen haerre straten,
 Ende heeft Isegrim daer gelaten,

« Oec heb ic mit ouden wisen meesters van der audiencien questien ende sententien gegeven; ende was in loeyen ghelycenceert. » Hoe Isegrim studeerde wordt in de fabel *Der Wolf in der Schuole*, in *Reinardus*, en in verscheiden andere stukken geleerd. Volgens eene latynsche vertelling der dertiende eeuw, in Engelland vervaerdigd, en door Douce vertaeld, hiet het: « Isengrim the wolf, to expiate his sins, became a monk. His brethren endeavoured to teach him his letters, that he might say paternoster; but all that they were able to get from him, was lamb! lamb! (GRIMM, bl. CCXXI). »

V^o 4054 *Visiert*, op het oog heeft. — 4056 *Ic rame*, ik vermoede. — 4057 *Ter vaert*, spoedig. — 4070 En lei er niet slecht op aen. In de oude prosa: *Ende si en ghinc niet te misse.*

- Seer mismaect ende gewont.
 4080 Hi lach ende huilde als een hont.
 Doe [hi] bequam, doe bloide hi sere.
 Ic ginc tot hem ende seide: « Here
 Isegrim, lieve oom, hoe staet?
 Sidi van den volen wel gesaet?
 4085 Hoe, en deeldi mi niet wat mede?
 Ende ic doch u bootschap dede!
 Hebdi geslapen op u mael?
 Wat wast, walsch of vocael,
 Dat geschrift onder haren voet?
 4090 Ic wist wel dat gi sijt vroet,
 Dat niemen bet leset dan gi. »
 « O wi, Reinaert, neve, o wi,
 Ic bid u dat gi u spotten laet:
 Ic ben so qualiken begaet,
 4095 Het mocht ontfermen herde stenen!
 Die hoer, metten langen benen,
 Had haren voet so hooch op verheven,
 Ic waende thadden geweest lettren gescreven,
 Die nagelen die daer in stonden:
 4100 Si sloech mi ses groter wonden
 Ten eerste slage dat si smeeet,
 Dat mi thooft wel na spleet,
 Ende mijn herssenbecken al ontwee:
 Sulc lesen en gere ic niet mee. »
 4105 « Lieve oom, ist waer dat gi telt?
 Dat heeft mi wonder; want ic helt
 U voor den besten clerc, die nu leeft.
 Nu hoor ic wel dat men mi heeft
 Wel eer geseit, ende ooc gelesen,
 4110 In boeken, dat wel waer mach wesen,
 Dats, dat die beste clerke fijn

V* 4084 *Gesaet*, verzadigd. — 4087 *Mael*, maelyd, eten. — 4088
Vocael, latyn, namelyk wat men in het *vocabularium* leerde. — 4094
Begaet, begaeid, ontsierd, ontsteld.

- Dicwyl die wijste liede niet en sijn :
 Die leken vervroedense bi wilen:
 Dat doet, dat si so versubtilen
 4115 In kunsten, dat si daer in verdwalen. »
 Dus brocht ic Isegrim in dwalen,
 Dat hi nauwe sijn lijf behelt.
 Siet, neve, ic heb u nu vertelt
 Al dat ic weet van mijnre [misdæet.]
 4120 Misselic [ist] hoet mi vergaet
 Te hove; nochtan ben ic sonder vaer;
 Want ic ben nu der sonden claer;
 Ende ic wil gerne bi uwen rade
 Beteren, ende comen te genade. »
 4125 Grimbert [sprac]: « U misdæet is groot! [Reineke, 11,
 2, v. 3829.]
 Maer, die doot is moet bliven doot:
 Men machse niet weder doen leven.
 Oom, dit wil ic u al vergeven
 Om den anxt die gi daer om liden moet,
 4130 Eer gi daer af u onscout doet.
 Ende hier op wil ic u absolveren.
 Maer, dat u alremeest sal deren,
 Dats, dat gi Cuwaerts hoeft daer sende,
 Ende den coninc met logen verblende.
 4135 Och oom, dat was seer misdaen! »
 « Neef, die door de werelt sal gaen
 Moet dic horen tsine vertrecken;
 Hi moet hem besmetten ende bevlecken.
 Wie honich handelt vinger lect.
 4140 Ic wart dicwilen gewect,
 Van mijnre consciencien binnen,
 Gode boven al te minnen,

V^o 4113 *Vervroedense*, winnen het op hen in welbedachtzaamheid. — 4114 *Dat doet dat si*, dat komt om dat zy (de klerken). — 4117 *Behelt*. Vergelyk dit verhael met ROBERT'S *Fables inédites des XII^e, XIII^e et XIV^e siècles*, II, p. 365. — 4119 *Misdæet*, volgens REINEKE. In 't handschrift ontbreekt hier een woord. — 4125 *U*, H. S. *die*. — 4137 *Vertrecken*, vertellen.

- Ende minen evenkersten als mi,
 [Om] dattet Gods liefste wille si,
 4145 Ende dat dit ware dat beste recht.
 Wat waendi, [hoe] dan die reden vecht
 Van binnen tegens die uterste wille?
 Dan sta ic in mi selven stille,
 Op mijn eigen vri vernuft,
 4150 Ende worde van binnen so versuft,
 Dat ic niet weet wat mijns gesciet.
 Ic ben in een bloot [lichaem] niet,
 Ic heb, ende ben van allen gelaten.
 Dan wil ic van mi steken ende haten
 4155 Al dat minre is dan God,
 Ende hoge climmen, boven sijn gebot,
 Ende bescouwen der contemplacien;
 Maer dese sonderlinge gracien
 Gescien mi als ic ben alleen,
 4160 Metter werelt noch met mensch gemeen,
 Ende ic mi selven van binnen sie claer;
 Maer, over een corte wijl daer naer,
 Alc ic der werelt werde gemeen,
 So vindic so veel steen
 4165 In minen wech, achter ende voren!
 Ende als ic sie die voetsporen,
 Daer [vele] prelaten in gaen,
 So wordic weder vlusch gevaen;
 So comt die werelt sonder eesch,
 4170 Met groter genuecten, ende wil dat vleesch,
 Ende legget mi so veel te voren,
 Dat ic die vriheit heb verloren,
 Ende dat leven, daer ic eerst in was;
 So hooric sanc ende pijpgeblas,
 4175 Lachen, spelen, ende vrolicheit:
 Ic hoor dan wat dese of genen seit,

V* 4147 *Uterste wille*, de wil van het lichaem, de zinnelykheid. —
 — 4154 *Dan*, H. S. *dat*. — 4168 *Vlusch*, flus. — 4169, 4170 (Vol-
 gens de prosa omgezet). — 4176 H. S. *Ic hoor dat dese off gemeen seit*.

- Die anders seggen of si peinsen,
 Daer leer ic liegen ende veinsen,
 Ende sonderlingen [in] heren hove :
- 4180 Daer spreekt meest al te love,
 Heren, vrouwen, papen, clercken:
 Dit sijn die meest die luegen stercken.
 Men dar die heren niet seggen twaer.
 Lieve neve, hier leer ic [dan] naer,
- 4185 Ende ic moet mede loventuten,
 Of men soude mi buten sluten.
 Ic heb veel lude die horen spreken,
 Die reckelic ende [ge-] warich leken
 Als si een reden vertogen:
- 4190 Viel haer in enige logen,
 Die haer redene mocht geliken,
 Si lietense mede doorstriken,
 Op dat haer tale ware te soonre.
 Niet dat die luegenaer waer coenre
- 4195 Met verrade, in der reden begin;
 Maer die reden wil daer in
 Immer sijn; ende want se wel clede,
 So liet hise daer varen mede.
 Neve, dus moet men, hier ende daer,
- 4200 Nu liegen ende [dan] seggen waer,
 Dreigen, smeken, bidden ende vloeken,
 Ende elc op sijn hoeft soeken.
 Die die werelt wil hantieren
 Ende een luegen wel [can] visieren
- 4205 Ende op haer soonste dan setten voort,
 Ende so bewimpelen, daer mense hoort,
 Met doeken, die men daer om wint,
 Dat mense voor die waerheit mint,

V^a 4177 *Of si*, H. S. *ofte*. — 4185 *Loventuten*, loftuiten. — 4188 Die gerechtich en waerheidlievend schenen. — 4190 *Viel haer in*, H. S. *viel ontwee*. — 4191 Die by hunne redevoering te pas kwam. — 4194 *Dat*, H. S. *dan*. — 4202 *Sijn hoeft*, *prosa sijn weecst*.

- Die en 'is sijn meester niet ontlopen.
 4210 Can hise so subtilic knopen
 Dat hi niet en stamert in sijn tale,
 Ende dat hi gehoort is wale,
 Neve, dese mach wonder maken:
 Hi mach bont dragen, ende scaerlaken,
 4215 Int geestelic ende int werelic recht;
 Hi verwint so waer hi vecht;
 Nochtan en trect hi sweert noch knijf.
 Nu vint men ooc menigen katijf,
 Diet seer benijt, dat hi siet
 4220 Dat desen dus voordeel gesciet,
 Ende meent dat hi wel can
 Liegen, ende grijpt een luegen an,
 Die hi verscoont, ende voort wil setten.
 Hi ate ooc gerne van den vetten;
 4225 Maer hi en is gelooft noch gehoort.
 Sulc [ander] is so plomp: als hi sijn woort
 Ten besten waent seggen ende sluten,
 Valt hi al sijnre materien buten,
 Ende en cant so wel niet salven
 4230 Hi en laet sijn reden staen ten halven,
 Sonder hoeft, of sonder steert.
 So wert hi voor een dwaes vermeert,
 Ende men hout daer mede spot;
 Maer die een luegen geeft een slot,
 4235 Ende seit sijn reden, sonder sneven,
 Als oft voor hem stont gescreven,
 Ende maectse alle gader [soo ver-] dooft
 Dat mense bet gelooft,
 Dan die waerheit, dats die man!
 4240 Wat const ende wijsheit is daer an,
 Die waerheit te seggen? dat is goet te doen!

V^a 4217 *Knijf*, *prosa mes.* — 4218 *Menigen katijf*, H. S. *menigen losen katijf.* — 4221 *Hi*, H. S. *hijt.* — 4232 *Vermeert*, *vermaerd.* — 4235 *Sneven*, *zwanken*, in de *prosa tatelen.* — 4241 *Goet te doen*, *gemakkelyk te doen.*

- Hoe lachen si dan onder haer caproen
 Die lose scalken, [die] gaven den raet,
 Ende die geen die die logen aengaet!
- 4245 Al haer onrecht gaet te boven,
 Ende trecht wert afterwaert gescoven.
 Och neve, [daerin sijn] si al te vroe:
 Scout, scepen, raden daer toe
 Achterbacs, ende helpent [ver-] setten,
- 4250 [Bi] rechters van anderen wetten,
 Ende leren door die vinger sien,
 Op dat si mede genieten van dien,
 Of [om] haerre vrienden gonste.
 Och neve, dats een quade conste!
- 4255 Die sprekers, die haer tonge verhueren,
 Mogen hier in veel verbueren,
 Logen te spreken met berade,
 Daer scande af comt ende lijfs scade!
 Ic en seg niet, men moet wel bi wilen
- 4260 Spotten, boerten, liegen, gilen,
 In dingen van misseliken sake;
 Want die altoos die waerheit sprake
 En conde die strate nergent houwen.
 Sulc sweert bi sijnre trouwen,
- 4265 Ende spreket in placebo,
 Dat hi mach doen herde no,
 Wil hi leven met gemake.
 Die altoos die waerheit sprake
 Sou dicwijl vinden wederstoot:
- 4270 Men moet wel liegen alst doet noot,
 Ende daer na beteren, bi rade.
 Tot allen misdoen staet genade;

V^o 4249 *Achterbacs*, prosa *after rugges*, H. S. *achterbaets*. Het woord *bac* is *rug*, en van daer *baken*. *Helpent*, namelyk *het recht*. — 4255 *Sprekers*, een soort van rondzwerfende dichters, die hier worden beschuldigd van voor geld hun talent te misbruiken. — 4266 *Gilen*, jokken. — 4264 *Sulc sweert*, H. S. *sulc sweert ende seit*.

- En is niemen, hi en dwaelt bi tiden. »
 « Wat, oom, u en can niet ontgliden!
 4275 Gi weet dat nauste op alle dingen!
 Gi sout mi wel bringen in dwalingen;
 U reden is buten mijn verstaen.
 Wat noot is u te biechten gaen?
 Gi sout selve sijn die paep,
 4280 Ende laten mi, ende ander scaep
 Tegens u biechten, ende nemen raet!
 Gi weet so claer der werelt staet,
 Dat niemen en mach voor u gaen manc. »
 Met deser talen, eer hier lanc,
 4285 Quamen si int hof gegaen. [Reineke, 11,
1, v. 4335.]
 Reinaert wart een deel ontdaen
 Van twivel, in sinen moet;
 Nochtan dede hi daert hem toe stoet,
 Ende maecte [hem] int herte coen.
 4290 Hi streec door alle die baroen,
 Tot daer die coninc selve was;
 Ende het ginc bi hem die das,
 Die tot hem seide: « Oom Reinaert,
 Weest goets moets, ende onvervaert!
 4295 Die blode en dooch tot geenre ure;

V^o 4273 *Bi tiden*. Geheel deze redevoering van Reinaert, van V^o 4138 af, tot hier toe, en waerin hy zyne levenstheorie zeer goed afschetst, wordt in REINEKE niet gevonden. De Saksische vertaler heeft ze door eene lange, hier niet te pas komende, moralisatie vervangen, betreffende het leven der geestelyken, die in *Lombardyen gemeenliken hebben ere egene amyen*, enz. Met zyn V^o 4085 komt hy V^o 4275 van onzen dichter weér by. — 4284 *Eer iet*, H. S. *ende niet*. — 4289 *Coen*. Hier maekt de Saksische vertaler wederom eenen uitstap, dien hem even min gelukt, ter verryking van zyn gedicht, als zyne andere byvoegsels. Van V^o 4097 tot V^o 4234 brengt hy Reinaert in eene ontmoeting, en in een gesprek, met Marten den aep, waerby deze belooft aen het hof van Rome te zullen verkrygen, dat Reinaert van den ban worde vrygesproken. Veel beter wordt dit door onzen Nederlandschen dichter in den mond van Reinaert gelegd, als door hem uitgedacht, tot zyne verontschuldiging. — 4295 REINEKE: *Deme bloden is dat gelucke düre*.

- Den coenen helpt die avonture.
 Een dach is beter dan sulc een jaer.
 Reinaert sprac: « Neve, gi segt waer,
 God danc u, gi troost mi wale. »
- 4300 Eer hi began enige tale
 Maecte hi een gelaet so fier,
 Ende sach, daer ende hier,
 Als « wie wat wil, die come haer! »
 Hi sach daer veel in die scaer
- 4305 Van sinen magen, die daer stonden,
 Die hem nochtan geen goet en gonden,
 (Ende dat conde hi wel verdienen,)
 Die otter, die beer, met hem tienem,
 Die ic hier noch wel sal noemen.
- 4310 Doch was daer ooc sulc comen,
 Diene minden, ende hadden lief.
 Reinaert knielde, ende ophief
 Sijn tael, ende voor den coninc
 Hi sprac: « God, die nie en verginc,
- 4315 Ende machtich blijft ewelike,
 Beware mijn heer den coninc rike,
 Ende mijnre vrouwen der coninghinne,
 Ende geeft hem wijsheit ende sinne,
 Wie dat recht of onrecht heeft;
- 4320 Want daer veel op eerden leeft,
 Die van buten dragen scijn
 Anders, dan si van binnen sijn.
 Ic woude God toondet openbaer,
 Ende [dattet] voor thooft gescreven waer!
- 4325 Ic liets mi kosten een lief dinc,
 Ende gijt also wist, heer coninc,
 Van allen saken, als ic doe.
 Ic heb geweest, laet ende vroe,

V. 4303 Of hy zeggen wilde: wie iets van my hebben wil come hier.
 — 4315 H. S. *Ende alles machtich blijft altoos.* — 4316 *Rike*, H. S.
altoos. Ik volg REINEKE.

- Altoos in uwen dienst gevoecht ;
 4330 Ende daerom ben ic dus gewroecht
 Met logen voor u, van den quaden,
 Die mi gerne soudē scaden,
 Ende doen verliesen u hulde
 Met onrecht, ende sonder [mijn] sculde :
 4335 Des roep ic « wopen » over haer lijf !
 Doch hopic, here, ende u goede wijf,
 Sijt so wijs, ende so besceiden,
 Dat gi so niet en sijt te verleiden,
 Met loosheit, of met logentalen,
 4340 Dat gi trecht iet laet verdwalen ;
 Want gi en hebs nie geplogen !
 Daerom, here, hebt voor ogen
 Na den rechte alle saken,
 Ist in daden of in spraken,
 4345 Ende doet elc gelijc wet.
 Dats mi genoech: en geer niet bet.
 Die sculdich is die scame hem !
 Men sal wel weten wie ic bem.
 Ic en can smeken noch flatteren.
 4350 Ic wil mijn hooft ondecken met eren. »
 Alle, die int pallaes waren [Reineke, 111,
2, V. 4287.]
 Swegen, ende haddens wonder twaren,
 Dat Reinaert sprac so stoute tale.
 Die coninc seide: « Och, hoe wale,
 4355 Reinaert, condi u fallacie!
 U scone bootsen, ende salvacie
 En selen u niet baten vele.

V^o 4330 *Gewroecht*, aengeklaegd. — 4335 *Wopen*. Zie onze aen-
 teekening op V^o 306. Het gothische *wōpjan* en oudduitsche *wuofan* is
 eigenlyk *ululare, clamare*. — 4346 *En geer niet bet*, ik begeer niet beter.
 — 4356 Uw schoon nabootsen (van deugdzaamheid) en uw verdedigings
 pleit. LACOMBE in het tweede deel van zyn *Dictionnaire du vieux langage*
français heeft: *SALVATIONS, Écritures produites pour répondre aux objec-*
tions de la partie adverse; en hy stelt er het jaer 1350 by. — 4357
Selen, H. S. sal.

- Ic waen noch heden [dat] u kele
 U wercken sal ontgelden.
- 4360 Ic en wil niet veel met u scelden ;
 Maer ic sal corten u pijn.
 Dat gi ons lief hebt, dat is aenscijn
 Aent conijn ende aen Corbout.
 U scalke vonde, loos ende stout,
- 4365 Selen u doen sterven, sonder suuct.
 So lange gaet te water die cruuc,
 Dat si breect, ende valt aen sticken.
 Ic waen die cruuc, die ons so dicken
 Heeft bedrogen, haest sal breken ! »
- 4370 Reinaert die was om dit spreken
 In groten anxt, ende in vare :
 Hi woude, dat hi tot Colen ware,
 Ende hi niet en ware gecomen.
 Doe dochte hi : wat mach mi vromen ?
- 4375 Ic moetter duer, so hoe ict make !
 « Heer coninc, sprac hi, gi sout mijn sprake
 Uut horen ; dat ware reden goet !
 Al ware ic geoordeelt totter doot,
 Nochtan soude men mijn tael horen.
- 4380 Ic heb u doch hier te voren
 Menigen nutten raet gegeven,
 Ende ic ben ter noot bi u gebleven
 Dicke, daer u die ander ontweken.
 Of mi die lose, met valschen treken,
- 4385 Tonrecht tegen u hebben belogen,
 Ende ic geen onscout en mach togen,

V^o 4358 *Kele*, enz. Byna letterlyk V^o 1822, 1821, 1818, 1816, hierboven, terwyl V^o 4360 aen den latynschen REINARDUS, lib. 1, V^o 106 herinnert : *Non est ante fores longa loquela decens*. — 4365 *Suuct*, ziekte; hoogduitsch : *Sucht* en *Seuche*. In de prosa leest men *sonder marren*. — 4372 *Tot Colen*, tot Keulen toe verwyderd. Volgens een oud sprookjen wenschen de tooveressen zich *naer Keulen in den wynkelder*. — 4386 *Mach*, H. S. moet.

- So mach ic mijn misval wel clagen!
 Ic heb gesien in verleden dagen
 Dat ic gehoord was voor andren:
- 4390 Noch mocht dit wel verandren,
 Ende comen in haren ouden staet!
 Men sal gedenken ouder daet,
 Ende met besceide daer in voort gaen.
 Ic sie hier noch so velen staen,
- 4395 Mijnre magen ende geslachten,
 Die luttel scinen mijns te achten,
 Ende dient nochtant soude deren,
 Heer coninc, dat gi mi sout onteren,
 Of verderven met onrechte;
- 4400 So deed gijt een den getrousten knechte,
 Die gi hebt in al u lant.
 Wat, waendi, here, had ic becant
 In mi enige brueke of smette,
 Dat ic te rechte of te wette
- 4405 In u oge hier gecomen ware,
 Ende onder mijnre vianden scare?
 Neen ic, om geen werelt van goude!
 Ic was, daer ic wesen soude,
 Op mijn ruimte, ende op mijn vri.
- 4410 Maer, God danc, ic ken mi
 So claer, sonder enige vlekken,
 Dat ic wel openbaer dar trecken
 Int licht, ende spreken voor die goede.
 Mi was so wee te moede,
- 4415 Doe mi Grimbert brocht die mare,
 Dat ic al om liep, harentare,

V^o 4387 *Mijn misval wel clagen*. Navolging van V^o 1836. — 4388 *Verleden*, H. S. *ouden*. REINAERT wil van zulken langvoorleden tyd niet spreken. — 4389 *Voor andren*, H. S. *voor een ander*. — 4390 H. S. *Noch mocht die dach comen voir ander*. — 4400 *Getrousten*, H. S. *getruutsten*. — 4403 *Brueke*, breuk, wethbreuk, misdaed. — 4408 *Soude*, H. S. *woude*. — 4409 *Op mijn ruimte*, prosa op dat ruyme.

- Bijster, als een onvroet man.
 En ware dat ic was in den ban,
 Ic hadde hier gecomen sonder beiden.
- 4420 Daer ic dus dwaelde aen die heiden
 Quam mijn oom Mertijn, die aep,
 Die wiser is dan enich paep
 Van grammarien ende practiken:
 Hi was des biscops van Cameriken
- 4425 Advocaet, wel negen jaer.
 Hi sach mi driven groot misbaer,
 Ende sprac: « Neve, wat is dat u let?
 Gi dnnct mi wesen al ontset:
 Segt mi wiet u heeft gedaen?
- 4430 Men sal aen vrienden doen verstaen
 Sware saken, die gaen ter noot.
 Een trou vrient is een hulpe groot:
 Hi vint dicke beteren raet
 Ter noot, dan diet aen gaet,
- 4435 Al is hi nochtan niet so vroet.
 Dat doet den man ontgaen den moet
 Ende die wijsheit al so sere,
 Alst hem aent lijf gaet, of aen deere;
 Ende ist so met hem begaen
- 4440 Hi en weet wat doen, of eerst bestaen,

V° 4423 *Ende*, H. S. *inder*. — 4425 *Negen jaer*. Wie deze *Marten*, advokaet van den bisschop van Kameryk, mag zyn geweest, valt moeilyk aen te wyzen. Waerschylykst is, dat de dichter hier eigenlyk op niemand gezinspeeld heeft. Anders zou men kunnen denken aen den een' of anderen prelaet der abtdy van *St-Marten* te Kameryk (*Mont-St-Martin*). « Les religieux de l'ordre des Premonstrez (zegt CARPENTIER, *Histoire de Cambrai*, I, bl. 508), y étaient devenus aussi impurs que l'estable d'Augias, vers l'an 1200. Par la nonchalance des supérieurs, les moines y devinrent si frippons, qu'ils sembloient avoir mis, comme Épicure, toute leur félicité au palais, aux levres, aux oreilles et au ventre; de sorte qu'ils n'avoient rien de la religion que le masque et que les cérémonies. S'ils assistoient au service divin, ce n'estoit qu'avec des grimaces d'un Sardanapale, ou des postures de bateleur. »

- Recht of hi ware sonder sin. »
 « Och lieve oom, seidic, meer of min
 Also gi segt is mi gesciet.
 Ic come in groten swaren verdriet,
 4445 Sonder scout, ende onverdient,
 Van hem dien ic so groten vrient
 Van herten altoos heb gesijn,
 Dat is, dat Lampreel, een conijn,
 Te mi quam gisteren morgen,
 4450 Daer ic sat voor mijn borge,
 Ende soude mijn getiden lesen:
 Hi seide, dat hi te hove woude wesen:
 Hi groete mi soon, ende ic hem.
 Doe seide hi: « Reinaert, ic bem
 4455 Moede gelopen, ende hongereich mede;
 Hebdi iet tetene? hoor mijnre bede! »
 Ic seide: « Ja ic, genoegh, comt haer. »
 Doe dede ic hem geven een paer
 Kerspetten, daer boter op lach;
 4460 Want het was op enen woensdach,
 Dat ic geen vleesch en plach teten,
 Ende ooc vaste ic, seldi weten,
 Tegens pinxteren, die ons nu naect.
 Die hoochste wijsheit smaect,
 4465 Ende geestelic leven wil leiden,
 Die sal hem tegen die hoochtijt bereiden,
 Te vervullen des heren gebot;
 Et vos estote parati, seit God

V^o 4448 H. S. *Dat is een dat Lampreel ende conijn.* In de prosa *Lapreel.*
 — 4449 *Te mi quam,* H. S. *dat deer mi quam.* — 4456 *Hoor,* H. S.
door. — 4457 *Haer,* in de prosa *naer.* — 4459 *Kerspetten,* wafels, pan-
 nekoeken. In REINEKE, *gude kersebêrn;* doch de Sas verstond den vlaem-
 schen text hier niet. In de prosa leest men: *Een paer corspet met soete*
boter. — 4464 H. S. *Want die hoochste wijsheit die smaect.* — 4468 H. S.
Het was estote parati, seit God. Zondags voor sinxen zingt men den epis-
 tel *estote prudentes,* en een paer zondagen vroeger *estote factores verbi;*
 doch den dag van *estote parati* ken ik niet. Naer het my toeschynt wil

- In dat ewangelium, lieve oom,
 4470 Ic dede sijns nemen goede goom,
 Van boter ende van sconen brode:
 Dats goede have voor hongers node.
 Ende doe hi sat gegeten was, Lampreel,
 Quam mijn jonxste soon Rosseel
 4475 Ende woude wech doen dat relief;
 Want jonge kinder [hebben] eten lief.
 Hi taste [daer] na; dat conijn
 Sloech hem voor die tanden sijn,
 Dat hem dat bloet uut ran ten ogen,
 4480 Ende hi viel in onmacht, in swaren dogen.
 Doe Reinar[dijn] mijn outste sone
 Dat sach, liep hi ende geerde lone,
 Ende greep bi den hoofde Lampreel.
 Hi hadten gescuert totten morseel,
 4485 Ten ware dat ict hem benam.
 Daer halp ic hem, dat hi ontquam,
 Ende sceidese, ende sloech mijn kint sere.
 Dat conijn liep tot minen here
 Den coninc, ende seide, ic wilden moorden!
 4490 Siet oom, dus comet in den woorden.
 Mi is groot ongelijc gesciet;
 Nochtan claecht hi, ende ic niet.
 Hier na quam Corbout gevlogen,
 Die mi een droef gelaet ginc togen.
 4495 Ic seide: « Wat is di? laet dijn kermen! »
 Hi sprac: « Mijn wijf is doot, ochermen!

Reinaert slechts een' bybeltext bybrengen, vermanende om ons voor te bereiden. De prosa: *Et vos estote parati.*

V^o 4471 *Boter*, H. S. *Boeten*. Men zeide wel den honger, den dorst *boeten* (V^o 3903), en men nam ook *boete* voor *remedie*, *adjumentum*; doch V^o 4459 en de andere oude texten vorderen hier *boter*. — 4472 *Have*, eetwaer; als in V^o 563. — 4474 *Rosseel*, H. S. *geheel*. — 4475 *Relief*, overschot, in de prosa *dat overblijf*. — 4483 *Lampreel*, H. S. *dat Lampreel*. — 4484 Hy zou hem in stukken gescheurd hebben. In 't H. S. *Ic hadden gestuert totten morseel*. Prosa *gheschoert*.

- Ginder leit een doot aes, vol maden,
 Daer mede woude si haer saden,
 Ende at van den wormen so veel,
 4500 Dat si haer spleten uter keel,
 Ende sterf. » Ine condet haer niet verbieden!
 Ic bad hem, dat hi mi bedieden
 Soude, wat daer ware gesciet?
 Doe vlooch hi henen, ende liet
 4505 Mi staen. Ic en conde niet van hem weten.
 Nu seit hi, ic heb die hoer doot gesmeten,
 Of ic hebse doot gebeten,
 Alst niet en is (dat moet God weten!):
 Hoe soudicse comen so na,
 4510 Want si vlieget, ende ic ga?
 Siet, oom, dus ben ic bedragen.
 Ic mach mijn avonture wel clagen.
 Dat geluc is mi seer onhout.
 Maer licht, het is mijnre sonden scout.
 4515 Het ware mi goet, condic geliden! »
 « Neve, gi sult te hove tiden,
 Ende doen u onscout voor den heren. »
 « Och oom, des moet ic al ontberen,
 Want mi heer Herman, die provisore,
 4520 In spaus ban dede te vore,
 Om dat ic Isegrim raet gaf
 Dat hi sciet, ende sijn orden over gaf
 Ter Elmaer, daer hi in was begeben.
 Hi seide, het was so swaren leven,
 4525 Hi soude sterven soudet lange dueren.
 Mi jamerde sijn kermen ende trueren:

V^o 4497 *Een doot aes*, enz. in de latere prosa: *Een doode beest*, en beter dan in REINEKE, waer het heet: « Un at enen visch up mit den graden. » — 4501 *Ine condet*, H. S. en *conde*. — 4511 *Bedragen*, aengeklaegd. — 4515 *Geliden*, sterven? doorkomen? in 't H. S. *Het was mi goet cond ict geliden*. — 4516 *Tiden*, tyen, trekken. — 4520 H. S. *In spaus ban heeft swarlic voor*.

- [Ic] help hem als een vrient getrouwe,
 Dat hi uut quam: des heb ic rouwe;
 Want hi meent, boven allen dinc
 4530 Mi te doen hangen voor den coninc.
 Dus loont hi mi goet met quaet.
 Siet oom, dus ben ic tenden minen raet. [Reineke, 11,
 9, v. 4097.]
 Ic moet te Romen om een absolutie;
 Ende so naect grote persecutie
 4535 Minen wive, ende mijnre kinderen.
 Dese quadien, die mi dus hinderen,
 Selen[se] altemael onteren,
 Ende dit soudic gerne keren.
 Ware ic van den banne vri
 4540 So ginc ic, en verandwoorde mi:
 Nu en derfs ic niet bestaen.
 Soudic dus onder goede luden gaen?
 Ic heb anxt, God soude mi plagen! »
 « Neen neve, laet u niet versagen,
 4545 Eer gi u dus verdrucken laet:
 Ic ken te Romen wel den staet,
 Ende versta mi wel opt werc.
 Ic heet Mertijn, des biscops clerck!
 Ic sal den provisoer doen citiren,
 4550 Te Romen, ende tegen hem pleitiren,
 Neve, ende doen u [excusie]
 Ende brengen u een absolutie,
 Sijns ondancques, ende al waert hem leet;
 Want ic in thof den loop wel weet,
 4555 Wat ic laten sal, of doen.
 Daer is mijn oom Simoen,
 Die machtich is, ende seer verheven:
 Hi helpt gerne die wat geven;
 Daer is Prentout ende Luisterwel,

V* 4530 H. S. *Mi te behangen voor den coninc.* — 4536 *Quadien*,
 kwaden, boosdoeners. — 4542 *Soudic dus*, H. S. *dus soudic.* — 4545
Gi, H. S. *ic.* — 4559 *Prentout*, fr. *prends-tout*. Voor deze en de vol-

- 4560 Scalcvont, Geeftmi ende Greepsnel :
 Dat sijn al ons naeste magen.
 Ende ooc sal ic met mi dragen
 Een deel gelts , of ics hadde te doen :
 Die bede is metter giften coen.
- 4565 Men sal den penninc houden leren
 Ter noot dat onrecht me te keren.
 Een trouwe vrient sal lijf ende goet
 Voor sinen vrient setten , alst noot doet.
 Wel is die vrient ende dat gelt verdoemt
- 4570 Daer niemen troost of baet af coomt.
 Neve, troost u hier wel toe.
 Ic en rust niet , na morgen vroe ,
 Eer ic te [spausen] hove ben , voor die heren.
 Ic sal u saken al impetreren.
- 4575 Gaet te [sconinx] hove , als gi eerst moget.
 Alle die sonde ende ondoget,
 Daer u in verswaren mach die ban ,
 Die trecke ic mi selven an ;
 Ic laetse u quijt , ende neemse op mi.
- 4580 Als gi te hove comt , daer seldi
 Rukenau , mijn wijf , vinden ,
 Ende haer suster , ende mijn kinden ,
 Ende uwer magen veel nochtan :
 Neve , die spreect dan coenlic an !
- 4585 Mijn wijf is sonderlinge goet ,
 Ende diet gerne om die vrienden doet :
 Gi selt daer aen vinden vrientscap groot ;
 Want trecht heeft dicwijl hulpe noot.
 Die vriende sijn altoos goet besocht ,

gende personaedjen heeft men in REINEKE: Schalkevunt, Grijptoe, Wendehoike en Losevunde. De prosa noemt *Luster-vele* en *Greepvolle*, waer hier *Luisterwel* en *Greepsnel* staet.

V^o 4564 Koen is de bede welke met een geschenk gepaerd gaet. Deze fraeie regel is door den Saxischen vertaler voorbygezien. — 4569 *Dat gelt*, H. S. *gelt*. — 4575 Gaet ten hove zoodra gy kunt.

- 4590 Al had mense ooc een deel verwrocht.
 Waert dat u geen recht scien en mach,
 Sent, over nacht ende over dach,
 Int hof om mi, ende latet mi weten:
 Alle die int lant sijn geseten,
 4595 Ist coninc, ist vrou, ist wijf of man,
 Sal ic brengen in des paeus ban,
 Ende senden een interdict so swaer,
 Dat men en sal, voor noch naer,
 Doden graven, singen noch lesen;
 4600 Daer en sal ooc niemen gedoopt wesen,
 Noch geen sacrament ontfaen,
 Ten is eerst vol recht gedaen.
 Neve, dat sal ic u te hant bejagen.
 Die paeus is out van dagen,
 4605 Also dat men[ne] niet veel en acht;
 Maer altemael des hoves macht
 Heeft die cardinael van Valoot:
 Hi is jonc ende van magen groot.

V^o 4590 *Verwrocht*. De prosa voegt er by: *Want dat bloet moet crupen daert niet ghegaen en can.* — 4597 *Interdict*. Op verschillende tyden is Vlaenderen met een interdict geslagen. Zie, onder andere, op het jaer 1128, WARNKOENING, *Histoire de la Flandre*, p. 188, enz. — 4603 *Te hant*, aenstonds. — 4604 *Out van dagen*. Misschien ziet dit op Gregorius IX, in den ouderdom van omtrent honderd jaren overleden den 21 augustus 1241. — 4607 *Valoot*. Waerschyntlyk een fransch woord, van *valoir* afgeleid (valoite?), en dus zooveel of men zeggen zoude: de kardinael *comptant-geld*. Indien het rym geen *oot* gevorderd hadde, zou de schryver wellicht *valuut* geschreven hebben, gelyk dit woord voorkomt in het gedicht *van der zielen ende van den lichame*, in P. BLOEMAERT'S uitgave van den *Theophilus*, bl. 59:

Valut, scat, huus ende scuere
 Es u ghenomen in corter ure.

De oude prosa heeft: *Die cardinael van Puergout*, en REINEKE: *De cardinál van Ungenoge*. Aen een stamgenoot der *Valois*, of aen een' anderen franschen kardinael kan hier niet gedacht worden; immers ik vind geen zulken naem in DUCHESNE'S. *Histoire de tous les cardinaux Français*, Paris, 1660, 2 vol. in-folio.

- Nu heeft hi een concubijn ,
 4610 Ende si is [hem] oec also, in scijn,
 Boven allen dingen lief ende weert.
 So wat si aen hem begeert
 Dat vercrijcht si al te licht:
 Siet, neve, dit is mijn nicht;
 4615 Ende daer ben ic so wel mede,
 Dat si altoos mine bede
 Doet vorderen, so wat ic begere.
 Doch neve, bid den coninc minen here
 Om hulp, dat u recht gesciet:
 4620 Ic weet wel, hi en weigert u niet,
 Ende trecht is elken swaer genoeg. »
 Here coninc, doe ic dit hoorde, ic loech.
 Met groter bliscap quam ic hare,
 Ende heb u geseit al tware.
 4625 Mach iemen enich ander dingen
 Met goeden tuugen op mi bringen,
 (Als men billic sal doen enen edelen man,)
 Latet mi na recht beteren dan.
 Of willen sijs mi doen geen verdrach,
 4630 Men sette mi velt ende dach,
 Ende enen goeden man tegen mi,
 Die mi gelijk geboren si,
 Ende laet elc daer sijn recht bekinnen!
 Welc die eer wint, men laetse met minnen.
 4635 Dit recht heeft hier altoos gestaen;
 Daer om en latet nu niet vergaen

V* 4609 *Concubijn*, H. S. *cobijn*. Ik volg hier de prosa. — 4612 *Si*, H. S. *hi*. — 4618 *Doch neve, bid*, H. S. *doch neve bid ic*. — 4620 *U*, H. S. *mi*. — 4635 *Hier altoos gestaen*. In vele plaetsen van Vlaenderen, nogthans, was het ongeoorlofd iemand tot den kamstryd te beroepen, en al vroeg liep daer het spreekwoord: *Kamp recht, kwaed recht*. Bovendien waren er zeven exceptien om den kamp te declineren: « Teerste es, als de verweerere van dien faite ghesuvert es by examen of duergaende waerhede; Tander es, als tfait ghevallen es int openbare, ende in blijckeliken steden, daer de sake prouvelic es; Terde es, als de sake

- Over mi, alst is nu over mijn :
 Het mach hier namaels een ander sijn :
 Dat recht en doet niemen ongelijc.
- 4640 Si swegen al, arm ende rijc,
 Doe dus coenlic sprac Reinaert:
 Dat conijn was seer vervaert
 Ende die roec, si en dorsten niet spreken,
 Ende sijn beide uten hove gestreken,
- 4645 Ende seiden, doe si opt rume waren :
 « God geve, dat hi qualic moet varen
 Dese valsche moordenaer fel!
 Hi can sijn loosheit cleden so wel,
 Recht oft ewangelie ware.
- 4650 Hier af en weet niemen tware
 Dan wi: [hoe] souden wijt dan betugen?
 Tes beter dat wi nigen ende bugen,
 Dan wi daer tegen hem om vochten;
 Want wi ons niet verweren en mochten;
- 4655 Hi is so quaet! al ware daer vive
 Der onser, hi beroofde ons van den live. »
 Doe was Isegrim te moede wee [Reineke, 111,
 3, v. 4455.]
 Ende Bruun, doe si dese twee
 Uten hove rumen sagen.
- 4660 Die coninc sprac: « Wil iemen clagen

van den aenlegghere civiel es; Tvierde es, als de verweerer gheprivilegiert es, dat menne niet te campe beroupen en mach, ghelijc dat vele poorters, ende andere, in Vlaenderen sijn; Tvijsste es, dat de verweerer clerc (geestelyke) es, ende cruun heeft; want hy en heeft gheen jage dan sine ordinaris; Tsesde es, dat de verweerer ouder es dan LX jaer, ende de aenlegghere jongher; Tsevenste es, dat de verweerer enich openbaer of heymelic mincke hadde, of andere siccheden ongheveinst. » Zoo lees ik in het Register van *Leenen van het jaer 1300*, ter archieven van de provincie Oostvlaenderen. Zie verder, over dit onderwerp, de verhandeling ad hoc van VAN ALKEMADE, met de aentekeningen van VAN DER SCHELLING, Rotterdam, 1740.

V^o 4646 *Dat hi*, H. S. *dat si*. — 4653 *Dan wi*, H. S. *ende wie*. — 4658 *Doe si*, H. S. *doe van toorn sijn*. — 4659 *Rumen*, H. S. *ontrumen*.

- Die come voort, ende latet ons horen!
 Hier quamder gister so veel te voren:
 Waer sijn si nu? Reinaert is hier. »
 « Heer coninc (sprac dat felle dier,)»
 4665 Sult claecht, sage hi sijn adversaris,
 Hi sweech der clage, ende dat dit waer is
 [Orconden] Lampreel ende Corbout,
 Die mi voor u so menichfout
 Belogen hebben, daer ic niet en was bi;
 4670 Maer doe ic quam, doe vloden si;
 Si en dorsten bi haren woorden niet bliven.
 Daerom, soude men lose kativen
 Geloven, van al dat si spraken,
 Daer soude veel misval af laken.
 4675 Aen mi allene lage clein sake;

 Nochtan, heer coninc, hadden si
 Genade (ic segget sonder twi,)
 Bi uwen bode aen mi begeert,
 4680 Hoe gerne dat si mi hadden gedeert,
 Ic hadt hem vriendelic vergeven;
 Want ic wil in haet niet leven,

V^o 4667 *Corbout*. In de oude en nieuwe prosa leest men bestendig *Corbant*; doch hier blykt uit het rym dat het *Corbout* (fransch *Corbeau*) wezen moet. Evenwel, moet al vroeg het eene woord door het ander zyn verwisseld geweest, vermids men in de prosa ook laet rymen: *Lapreel ende Corbande, die doen als lose seriande*. — 4670 *Vloden*, H. S. *vlogen*. — 4674 *Laken*, voortvloeien. *Laken, lakken, lekken*, zyn eenerlei, bediedende *druppen*. Wegens het haring-druppen wordt dus in eene verordening voor de Oosterlingen, van het jaer 1360, gezegd: « Voort dat de coopmannen ende hare cnapen, die harinc bringhen int lant van Vlaenderen, die harinc vervulen moghen, ende lake daer up ghieten, naer haren profite. » (DIERICK, *Lois des Gantois*, I, p. 271). Wyders zegt de dichter te dezer plaetse wat reeds in het eerste boek V^o 1786 tot 1799, gelezen is. — 4678 *Sonder twi*, zonder dubbelzinnigheid; en hier dus geen *waerom*, als in V^o 1198 en 2909. Het woord is nauw verwant met *twist, twyfel, twynen*, en met het getalwoord *twee*, waerover zie HANAKER'S *Akademische voorlezingen*, bl. 39 en volgende.

- Noch clage, noch wrake, op mijn vianden;
 Maer ic settet Gode in handen:
- 4685 Hi salt wel wreken, alst hem dunct goet:
 Dat set ic vast in minen moet. »
 De coninc sprac: « Reinaert, gi sijt
 Int herte al verblijt,
 Ende gi sijt in groter muten,
- 4690 Ist u van binnen of van buten. »
 « Heer, ic waen noch nergent naer. »
 « Also slecht of also claer
 [Het] in u staet, als gijt uut met,
 Ic moet u seggen wat mi let
- 4695 Op u, eer gi enige meerre kijf
 Aen mi bewijst, [om] met herften stijf
 Mi te doen noch meerre confuse.
 Doe gi waert uut minen huse,
 Ende ic u al had vergeven
- 4700 Die quaetheit, die gi had bedreven,
 Ende gi scerpe ende staf
 Van mi ontfinct, die ic u gaf,
 Op dat gi over see sout varen,
 Ende u van allen sonden claren,
- 4705 Ende voortæn leven in goeden staet,
 Doe sinddi mi, onreine quaet,
 Die scerpe weder, ende Cuwaerts hooft:
 Hoe waerdi daer in so verdooft,
 Dat gi mi dorst doen sulke scande?
- 4710 Het was een onbequame offerhande,
 Enen knecht te sinden sinen here:
 Hier tegen en weet gi geen were;

V* 4689 Gy zyt nogthans grootelyks aen 't ruien (ruiven), aen 't kael worden; gy zyt uwe pluimen kwyt. Zie WEILAND, verbo *muiten*. De prosa: *Ghy sijt vermuyt*. — 4690 Prosa: *Sidi van binnen als ghi schijnt van buten*. — 4693 *Uut met*, uitmeet; in de prosa *also ghi u vermeet*. — 4706 *Doe sinddi mi*, H. S. *Doe gi mi sindde*. — 4708 *Hoe waerdi daer in*, H. S. *Daer in so waerdi*. — 4710 *Onbequaem*, onaengename. — 4712 Hier tegen kunt gy u niet verweren, verantwoorden.

- Want selve die capellaen Bellijn
 Most hier af die bode sijn,
 4715 Diet ons al seide hoet verginc.
 Al sulc loon, als hi ontfinc,
 Om dat hi die boodscap dede,
 Seldi oec ontfangen mede,
 Of mi sal rechts ende wet ontbreken. »
- 4720 Reinaert en weet nu wat spreken,
 So door seer wart hi vervaert:
 Hem dunct het gaet al achterwaert,
 Ende al sijn raet en baet hem niet.
 Ontfermelic staet hi ende siet;
- 4725 Bleec van verwen wart hi gedaen,
 Hi en weet niet wat bestaen.
 Hi sach daer veel van sinen magen,
 Die alle swegen, hoorden ende sagen;
 Maer niemen en boot hem noch die hant.
- 4730 Die coninc sprac: « Segt, loos calant,
 Sidi nu stom, en spreect gi niet? »
 Reinaert stont in groot verdriet:
 Hi hadt quader dant hem dochte;
 Hi versuchte hem, onsochte,
- 4735 Dat sijt hoorden al te male.
 Dat behagede Brunen harde wale,
 Ende Isegrim, [so] dat si loegen.
 Vrouwe Rukenu en dochtet niet wel voegen,
 Reinaerts moeie, die apinne:
- 4740 Dese was bi der coninghinne
 Wel gemint ende liefgetal:
 Dat was Reinaert goet geval
 Dat si daer was op die stont!
 Want hare was menige wijsheit cont,

V^o 4725 *Gedaen*, prosa *ghescaept*. — 4732 H. S. *So stont hi in groot verdriet*. Ik volg de prosa. — 4738 Aen vrouw Rukenu scheen dit onvoegzaam. — 4739 *Apinne*. De latere prosa noemt ze een *meirkatte*. — 4740 *Bi der*, H. S. *metter*. — 4744 Haer was menigen wyzen vond bekend.

- 4745 Ende si dorst wel spreken, daert was te doen:
 Si was sterc, cloec, ende coen:
 Men ontsachse, waer si quam.
 « Heer coninc, sprac si, en weest niet gram,
 Wanneer dat gi te rechte sit;
- 4750 Want uwer edelheit en voecht niet dit!
 So wat heer dat gramschap draecht,
 Daer is trecht al uut gejaecht.
 Een heer sal hebben altoos discretie:
 Dats der rechter wijsheit specie.
- 4755 Mi sijn die punten van recht wel cont,
 Bet dan den sulken, die draget bont;
 Want ic daer so veel af heb geleert,
 Dat ic daer in was gefundeert
 [Bi] een verheven meester in loye.
- 4760 Men maecte mi een lettier van hoie
 In spaeus hof, dor mine weerde,
 Daer ander beest lagen opter eerde.
 Ooc had ic altoos die voorsprake,
 Als ic te doen had enige sake,
- 4765 Om dattet met recht mi was cont.
 Seneca spreect ons, uut sinen mont:
 Een heer sal recht doen over al;
 Niemen hi ooc beswaren sal,
 Dien hi gegeven heeft geleide,
- 4770 Buten recht of buten besceide.
 Men sal trecht door niemen minken.
 Wilde elc hem selven bedinken,
 Van den genen die hier staen,
 Wat hi bedreven [heeft] of gedaen,
- 4775 Ende noch doet, alst valt bi tiden,
 Hi soude te bet Reinaert liden.
 Elc ken hēm selven, dat is mijn raet.

V^o 4754 *Specie*, latyn *species*. — 4761 *Lettier*, prosa *logijst*. — 4761 *Dor*, om. — 4766 *Seneca spreect, de Clementia, liber I*, op verschillende plaetsen. — 4776 *Prosa hi soude te bat met Reynaert liden*.

- Wie is hier, die altoos vast staet,
 Hi en valt somtijt ende gelij?

4780 Die niet en miste, tot geenre tijt,
 Die is heilich ende seer goet
 Bi rade te beteren, als hi misdoet,
 Dats menscelic ende dic geplogen;
 Maer sonder beteren misdoen, ten wil dogen:
- 4785 Dats duvelic leven, ende sonderlinc quaet!
 Merct wat daer gescreven staet
 In der ewangelien les:
 Estote misericordes:
 Weest ontfermich! noch staet daer me:
- 4790 Nolite judicare,
 Ut non judicabimini!
 (Oordeelt niemen, so en seldi
 Selve oordeel liden geen.)
 Daer staet ooc, hoe die Phariseen
- 4795 In overspel vingen een wijf:
 Si wildense stenen, ende nemen tlijf.
 Ons Heer vraechden si, wat hi riede?
 Hi sprac: « So wie van u lieden
 Hem selven kent van sonden reen,
- 4800 Die werp op haer den eersten steen! »
 Doe vloten si alle, ende lietense daer;
 Want si en waren niet van sonden claer.
 Licht mochtet hier sijn also.
 Sulc siet in eens anders oge een stro,
- 4805 Die selve in sijn oge een balc heeft.
 Tis menich, die over een ander geeft
 Een oordeel, ende hi is selve die quaetste.
 Al valt een dicke, ende hi int laetste
 Opstaet, ende te genade comt,
- 4810 Daer om en is hi niet verdoemt:

V^o 4779 *Gelijt*, glydt. Ook in de prosa *ghelijt*. — 4797 *Wat hi riede*, H. S. *wat si rieden*. Ik volg de prosa. — 4801 *Vloten*, H. S. *vlogen*.

- God ontfaetse, die sijns begeren.
 Niemen [en sel] den anderen condempneren,
 Al wist hi wat van sine gebreke,
 Hi en dede eerst af sijns selfs vleke.
 4815 Reinaert, mijn neef, en hads nie te quader;
 Want zijn vader, ende zijn oudevader
 Hebben altoos in meerre love,
 Ende bet gestaen te hove,
 Ende beter geheten dan Isegrijn,
 4820 Noch Bruun, noch alle die mage zijn.
 Het was een ongelike snede
 Daer van eren ende van wijskede
 Was te besigen mijn neve ende si;
 Maer die werelt dunket mi
 4825 Nu al verloren, ic en weet hoet gaet.
 Die scale risen in horen staet
 Biden heren, met valschen treken,
 Ende die goede werden versteken,
 Die doget, eer, ende wijsheit plien:
 4830 Ic en can niet wel gesien
 Hoe dattet lange sal mogen staen! »
 « Vrou, had hi u so veel misdaen
 Als hi mi doet, het ware mi leet.
 Ist wonder dat ic hem ben wreet,
 4835 Dat hi mijn geleide dus [ginc] breken?
 En hoordi niet wat clagen si op [hem] spreken
 Van verraderi, moort ende dieften?
 Hebdi hem so vercoren in liefden,
 Ende dunct hi u so goet, so claer,
 4840 So setten op een outaer,
 Ende doetten voor een sant aenbeden!

V° 4814 *Vleke*, H. S. *bleke*; *prosa quade werken*. Indien men *bleke* voor *plek* wil houden, kan het woord er blyven staen. — 4815 *Nie*, H. S. *niet*. — 4818 *Gestaen*, H. S. *gedaen*. — 4821 tot 4823 Wanneer het zaek was in eer en wysheid te handelen, dan zag men van wat ongelijke snede de beide partyen waren, myn neef en zyn vyanden.

- Maer hi en leeft niet op die werelt heden,
 Diere enich duecht af weet, te waren.
 Gi moget daer veel af seggen niemaren,
 4845 Men en salt int ende so niet vinden.
 Hi en heeft ooc niemen, die sijns bewinden:
 Hem en wil helpen maech noch vrient.
 Also heeft hijt overal verdient.
 Daerom so heeft mi vreemt van u,
 4850 Ende nie en hoordic, sonder nu,
 Dat hem iement van enich dinc
 Bedancte, daer hi mede om ginc:
 Hi strijct altoos sinen steert. »
 « Heer, ic hebben lief ende weert,
 4855 Ende ooc weetic van hem mede
 Een grote duecht, die hi u dede,
 In uwer tegenwoordicheit onlanc,
 Des gi hem doe wist groten danc,
 Al ist nu met u aldus omgeslegen.
 4860 Dat swaerste moet noch meeste wegen.
 Een sal sijn lief minnen te maten,
 Ende sijn leet te seer niet haten.
 Gestadicheit voecht wel den heren.
 Tis misselic hoe die saken verkeren.
 4865 Men sal den dach te seer niet
 Loven, noch laken, eer men siet
 Dat hi ten avont is comen.
 Goet raet can dic den genen vromen
 Die hem [met] vlijt daer keret an.
 4870 Over twee jaren quam een man [Reineke, III,
4, V: 4579.]
 Hier tot uwen hove [met] een serpent,

V^o 4843 H. S. *Daer enich duecht of wet in ware.* — 4844 *Niemaren*,
 nieuwmaren, nieuws. — 4846 *Bewinden*, *prosa onderwinden.* — 4865
Men sal den dach, enz. REINARDUS, Lib. II, V^o 596:

Vespere laudari debet amoena dies.

— 4871 *Serpent.* De fabel van het serpent en den man, reeds in de Oos-
 tersche fabelen van ΒΙΒΡΑΪ gevonden wordende, schynt door den dichter

- Om een oordeel, dat onbekent
 U was, ende alle u rade.
 Dat serpent stont, tot sinen scade,
 4875 Aen enen tuun, daert door waende gaen.
 Twart bi den halse in een stric gevaen,
 Daert immer tlijf soude hebben gelaten;
 Maer die man [quam], tot sijne baten,
 Daer verbi, ende sach hoet stoet,
 4880 Daert seer op riep, al met ootmoet,
 Dat hi het holpe uter noot,
 Of het soude daer bliven doot.
 Den man verdooch sijn verdriet.
 « Looft mi, dattu mi niet
 4885 Venijnden en salst, nochte scaden,
 Ic sal di uter noot ontladen. »
 Dat serpent was des bereet,
 Ende swoer hem, [met] enen dueren eet,
 Niet te scadegen, in eniger saken.
 4890 Doe loste hijt uten ongemake,
 Ende [si] sijn een stuc te samen gegaen.
 Doe wart dat serpent bevaen
 Met groten honger, [ende] so beseten
 (Want het en had in lanc niet gegeten),
 4895 So dattet waende bliven doot.
 Ende met dien na den man dattet scoot,
 Ende wilden [dorriten] ende eten dan.
 Met groten anxt ontspronc die man
 Uut sinen slaep, ende sprac: « Wat wilstu

te zyn overgenomen geweest uit een' der schryvers aengehaeld by ROBERT, *Fables inédites des XII^e, XIII^e et XIV^e siècles*, II, p. 251. Men vindt ze ook in *le Castoiment d'un père et son fils*, in MÈON's uitgave der fransche *Fabliaux*, II, p. 73.

V^a 4878 *Tot sijnre baten*, namelyk van het serpent. — 4879 *Daer verbi*, H. S. *verbi soud gaen*. — 4883 Het verdriet des serpents smartte den man. In het H. S. staet *verdocht*, wat echter moeilyk met het accusatif *den man* zou zyn te vereenigen. De prosa: *Ende hem jammerde dies*. — 4891 *Een stuk*, een stuk tyds.

- 4900 Mi verderven? ende heefstu nu
 Vergeten die trouwe, die ic u dede,
 Daer du mi gaves dijn sekerhede,
 Dattu mi niet soudst misbieden? »
 Dat serpent sprac: « Voor allen lieden
- 4905 Mach ic verandwoorden dat ic doe;
 Want hongers noot dwinct mi daer toe:
 Lijfs noot breect alle wet. »
 Die man sprac: « Macht niet vallen bet,
 So geeft mi doch so lange vri,
- 4910 Dat wi iemen vinden, die wi
 Daeraf onse reden vertrecken al.
 Ende wie men dan wisen sal
 Int recht, na onser beider boete,
 Dat hijt behoude. » « Ic bens te moete, »
- 4915 Sprac dat serpent. Dus gingen si te samen
 So lange, dat hem te moete quamen
 Die roec, ende Slindepier, sijn soon.
 Haer reden vertogen si seer soon.
 Corbout wijsde teten den man:
- 4920 Hi had daer ooc gerne geweest an,
 Met sinen sone, ende hem gesaet.
 Dat serpent sprac ten man: « Hoe staet?
 Heb ics niet gewonnen, hoe dunct u? »
 Die man sprac: « Hoe sout comen nu
- 4925 Eenen rover te wisen enich woort
 Dat roven hem ooc toe behoort?

V^o 4902 *Sekerhede*, verzekering, eed, borg. — 4907 *Wet*, prosa: *ewe*; wat het zelfde is. — 4908 *Macht niet vallen bet*, kan 't niet beter, niet anders zyn. — 4913 *Boete*, hulpbewys; doch hier als *sustenuc*. — 4914 *Ic bens te moete*, ik ben des te vrede. Zoo zei men *sheeren gemoet hebben*, voor met hem verzoend of bevredigd zyn. Zie myn *Historich onderzoek der oudheden van Antwerpen*, bl. 194. — 4917 *Slindepier*, pierverslinder. REINEKE zegt: « Dår motte ên Pluckebüdel de raven mit syneme sonen Quackeler. » — 4919 *Teten*, H. S. *totten*. — 4924, 4926 Hoe zou het toch eenen roover kunnen toegegeven worde te beslissen, dat het rooven hem behoore?

- Ooc en macht een niet wisen alleen.
 Laet ons drie of vier gemeen
 Horen spreken, die hem rechts verstaen :
- 4930 Laet dan gaen, daert sculdich is te gaen :
 Ic hebt nochtan quaet genoeg. »
 Dat serpent met des overdroech,
 Ende gingen echter so lange stonden,
 Dat si den beer ende den wolf vonden,
- 4935 Dien si alle haer saec seiden.
 Aldaer wijsden si, onder hem beiden,
 Dat tserpent den man soude doden;
 Want hongers dwanc, ende lijfs node
 Breect alle eden, ende alle trouwe.
- 4940 Die man had vaer, ende groten rouwe,
 Doe hi dit hoorde, van sinen live.
 Dat serpent spranc na hem seer rive:
 Het scoot uut sijn venijn.
 Die man ontspranc met groter pijn,
- 4945 Ende sprac: « Gi doet mi onrecht groot,
 Dat du dus staes na minen doot.
 Du en hebs geen recht daer toe gehat. »
 Dat serpent sprac: « Waer om segstu dat?
 Het is di tweewerf gewijst tegen. »
- 4950 « Dats van den genen, die selve plegen
 Te moorden, te stelen, ende te roven:
 Al dat si sweren of geloven
 Dat en houden si, min noch meer;
 Maer, voor den coninc, onsen heer,
- 4955 Leit mi daer, in sijn hof;
 Daer beroepic di hier of,
 Ende dat moochstu weigeren niet;
 Ende wat mi daer gesciet

V^o 4933 *Echter*, daarna. — 4942 *Seer rive*, zeer verheugd. *Rive*, hier verkorting van *rivelic*, is eigenlyk *ruim*, en by overdracht *feestelyk*. Vergelyk de aenteekening op VAN HEELU, V^o 5215, en HOFFMAN'S *Glossar*, achter REINEKE, bl. 199.

- Dat wil ic dulden ende dogen,
 4960 Ende geen were daer tegen pogen. »
 Bruun, die beer, ende Isegrijn
 Seiden toten man: « Dit sal sijn!
 Dat serpent en sal niet bet geren, »
 Ende meenden, quaemt int hof ons heren,
 4965 Dattet al soude gaen na haren love.
 [Dus quamen si samen ten hove.]
 Voor u, heer, ist recht ten hogen.
 Des wolfs kinder, die veel mogen,
 Idelbach ende Seldensat,
 4970 Quamen met haren vader, om dat
 Si den man mede souden eten;
 Want si van honger lude creten,
 Dat gi hem huus ende hof verboot.
 Doe stont die man in groter noot,
 4975 Ende riep tot u om genaden:
 Hi claechde, hoe hem tserpent woude scaden,
 Dien hi so groten duecht dede,
 Ende boven trouwe ende sekerhede
 Die hi van hem had ontfaen.
 4980 Dat serpent sprac: « Ic en heb niet misdaen;
 Des ga ic aen den coninc al bloot;
 Want dat dede lives noot,
 Dat boven alle noden gaet. »
 Gi coninc, ende al u raet
 4985 Waert hier seer mede begaen,
 [Als gi die sake haddet verstaen;]
 Want u coninlike edelhede,
 Ende ooc u rechtveerdichede
 Sach aen die trou van den man,
 4990 Ende [gi] en wout daer niet comen an
 Dat hi den doot daer omme lede;

V• 4965 *Na haren love*, naer hun goedachten. — 4967 *Ist recht ten hogen*, H. S. *ist u yet te hoge*. — 4969 *Seldensat*, prosa: *Nimmersat*. — 4981 Des beroep ik my blootelyk aen den koning.

- Want hijt op gelove dede.
 Men sal billix houden trouwe,
 Ende tander siden siet men nouwe
 4995 Dat noot drijft, alst gaet aen den live.
 Heer, dus haddi groten kive.
 Daer en was niemen int hof,
 Diet best recht wist hier of;
 Maer daer waren sulc, die met willen
 5000 Den man gerne hadden helpen villen,
 Haddet also mogen gaen.
 Ic sie noch hier die sulc staen,
 Ic weet wel wat si doe seiden.
 Ten leste, doet tot geenen besceiden
 5005 En conde comen, wat si rieden,
 Dedi Reinaert minen neef ontbieden,
 Dat hi die sake soude verclaren:
 Des was hi boven alle, dier waren,
 Gehoort, ende bet gelooft voor u.
 5010 « Reinaert, spraecti, gi moet ons nu
 Dit sceiden, na dat beste recht:
 Wi volgens al, hoe dat gi segt;
 Want gi weet den rechten gront. »
 Reinaert sprac: « Here, mi is oncont
 5015 Hoe ic dit na haren woorden dele.
 Van hooren seggen liecht men vele;
 Maer, sage ic dat serpent staen,
 In sulker noot alsoo gevaen,
 Als het stont, doet die man vant,
 5020 Daer hijt loste ende ontbant,
 So wist ic wat ic seggen soude.
 [Die dat ooc anders sceiden woude]
 Mi dunct dat hi den rechte misdede. »

V° 4994 *Tander siden*, H. S. *van der siden*. — 4996 *Kive*, kijf, geschil; in de *prosa twifel*. — 5010 H. S. *Reinaert sprac gi moet ons nu*. — 5012 *Wi volgens*. Vergelyk de aenteekening op V° 3716. — 5021 *Soude*, H. S. *woude*, *prosa soude*.

- « Reinaert, wi volgens uwe rede.
 5025 Hier is niemen, diet verbeteren kan. »
 Dit deedi, here. Doe ginc die man
 Met u, ende dat serpent mede ter stede,
 Daer hijt eerst vant in droefhede.
 In allen scijn hijt doe daer bant,
 5030 Als hijt eerst staende vant,
 Also Reinaert had geheten.
 Doe seidt gi: « Reinaert, laet mi weten:
 Hoe dunct u best dat men dit sceide? »
 Reinaert sprac: « Nu sijn si beide,
 5035 Elc so si waren te voren:
 Si en hebben gewonnen noch verloren.
 Nu wijsic, here, (volcht des mi)
 Dat die man mach, wil hi,
 Dat serpent lossen, als hi dede,
 5040 Ende ontfaen des sekerhede,
 Want hi des bleef ongescaedt.
 Ende meent hi, dat hem tegen gaet,
 So wijs ic, dat hi wel mach gaen
 Daer hi wil, ende latent staen
 5045 Gebonden, so als hi ten eersten mochte,
 Doe het ontrouwe aen hem sochte,
 Ende hijt hulp ute sulker vresen.
 Dit dunct mi recht oordeel wesen
 Dat die man hebbe die core,
 5050 Also wel als hi had te voren. »
 Siet, here, dit oordeel docht u goet,
 Ende al u raet, die bi u stoet,
 Volchdens, ende prijsdent Reinaert.
 Die man ginc henen sijnre vaert
 5055 Quijt ende vri, ende dancte u seer.
 Aldus verwaerde Reinaert u eer,
 Als een trou vrient doet sinen here.

V^o 5029 H. S. *In alle schijn dat hijt doe vant.* — 5048 *Dit dunct,*
 H. S. *mi dunct.* — 5049 *Core,* keus.

- Waer heeft Isegrim of die bere
 U soo veel eeren ie gedaen ?
 5060 Si connen wel bulen met hoi slaen ,
 Ende scoon boffen ende blasen ;
 Als si swelgen mogen ende asen
 Die vette morseel , ende die goede spise ,
 So sijn si vroeder dan die wise
 5065 Salomon of Aristoteles ;
 So es elken eens leuwen moets gewes ,
 Van coenheit ende van hoger daet ;
 Maer als si comen , daer die noot aen gaet ,
 So sijn si die eerste die daer wiken .
 5070 Die scamele moeten dan voorwaert kijken
 Ende si verwaren die afterhoede :
 Och heer , dit en sijn geen vroede !
 Dees verderven volc , steden , ende lant :
 Si en roeken wies huus dat brant ,
 5075 Des si hem biden colen wermen .
 Al dat si houden ofte scermen ,
 Dats haers selfs baet ende gevoech .
 Men vint deser meer dan genoech .
 Maer voor dees en plagen
 5080 Reinaert niet , of sijn magen .
 Als ander slapen , so sorgen si seer ,
 Om haers heren voordeel ende sijn eer ,
 Om wise vonden , ende nauwen raet ,
 Dat groten heren dicwijn baet ,
 5085 Meer dan cracht ende overmoet .
 Ende desgelijc Reinaert doet ,
 Al en heeft hijs nu geenen danc .
 Men sal noch vernemen onlanc

V* 5063 *Spise*. De prosa voegt er by: *Ende dan wisen si voor rechte, dat men die cleyne dieven of hoenrediefkens hanghe, en die oude koeyen-ossen- hamelen- peerde dieve laten sy gaen, ende heren sijn.* — 5076 *Scermen*, beschermen. — 5079, 4980 Maer op die wyze handelen Reinaert of zyne magen niet.

- Wie best voordeel werdich is, [hi] of si.
 5090 Van sinen magen, heer, al segdi
 Dat si hem verscuven ende versteken,
 Om sijn loosheit ende sijn treken,
 Dat woudic dat een ander sprake!
 Daer af soude comen sulke wrake,
 5095 Dat hem sou denken alle sijn dagen.
 Maer, here, u willen wi verdragen,
 Gi en moocht ons niet misspreken.
 Ware iemen, die tegen u woude steken,
 (Het ware met werken of met talen,)
 5000 Dat souden wi u so helpen verhalen,
 Dat men soude seggen, dat wi daer waren.
 Wi en plegen ons niet vervaren,
 Daer wi campspel hebben mogen.
 Heer, ic moet immer togen,
 5105 Bi orlove, Reinaerts magen,
 Die lijf ende goet bi hem souden wagen,
 En lieten sijt niet door u bedwanc.
 Hem is die menige nabelanc,
 Dies niet en lijt int openbare.
 5010 Mi selven maec ic voor een mare.
 Ic ben sijn moei. Al ben ic een wijf
 Ic soude mijn goet ende oec mijn lijf
 Bi hem setten, hadde hi noot.
 Daer toe heb ic drie kinder groot,
 5015 Volwassen van live., sterc ende coen,
 Die ic voor hem sette, had hijs te doen,
 Eer ic hem liet verderven:
 Nochtan soudic liever sterven
 Dan icse voor mi doden sage:
 5120 So grote liefde ic tot hem drage.
 Dat eerste is Biteluus, mijn kint:
 Dien heb ic altoos gemint;

V^a 5110 Ik tel my zelven voor één. *Mare maken*, bekend, beroemd maken. In de prosa: *Ic kenne my selven voor*.

- Want nie en sachmen enen so cloec
 [Om] een out vuul hemde of broec,
 5125 Dat nadich is met vele cnopen,
 Te besien ende over te lopen,
 Ende te suveren van den gaudinen.
 (Ribauden, boeven en cockinen
 Hebbene daer seer vercoren om :
 5130 Si geven hem appelharre som,
 Die si gecrigen ter luden huus.)
 So gaet weder Biteluus
 Die hairtande daer door steken,
 Also sise door cloyen ende door breken,
 5135 Ende latense rotten ende ongedwogen.
 So groeien si, die daer te sitten plogen,
 Dat sise metten nagelen verdriven,
 Ende sleters ende wel te stucken wriven.
 Hier can se mijn soon so wel of claren
 5140 Dat si sijns [niet] wel ontbaren.
 Ende brengen [si] hem tetene meerre baet
 Dan crijcht sijn broeder [daer]af toeverlaet,
 Mijn ander soon, heet Vuulromp.
 Hi is van sinnen so plomp
 5145 Ende so slecht van sinen dingen al,

V^o 5127 *Gaudinen*, wild; overdrachtelyk het oud fransche woord *gaudine*. — 5128 *Cockinen*, fr. *cocquins*. — 5130 *Appelharre*, appelschrabben, appelpellen; van *harren*, schrappen. In de prosa, *telgueren* (teljooren) ende *appelen*. — 5133 *Hairtande*, kamtanden; hier Biteluis nagels. — 5134 *Cloyen*. *Klo-en* is *stooten*, en ook *vlechten* (kluwenen). In den laetsten zin vind ik het woord in een oud satyrisch gedicht tegen het kloosterleven, getiteld *van den covente* (H. S. der XIV eeuw):

Dan gaen si cloien haren cranse.

— 5135 *Ongedwogen*, ongewasschen. — 5138 *Sleters*, d. i. *te sleters*, plat gewreven. Men leest voor V^o 5132 tot 5138 in de prosa: *Soe gaet dan Biteluys hoer ghereten plaggen weder besueken, also sy die besweet ende ongedwogen lieten ligghen sonder wasschen, tot verrotten toe, daer die ghene in groeyen die sy te bitene pleghen, ende die verstoten sy also metten naghelen, ende si wriven alsoe die cledere tsamen al stuckeline*. — 5143 *Mijn*, H. S. *sijn*.

- Hi en kent nau wit voor root smal,
 Hi soude dic liden groot gebrec;
 Maer Biteluus vult hem den bec,
 Metter spisen, die men hem geeft.
 5150 Doch een grote duecht Vuulromp heeft,
 Dats, dat hi is so vriendenhout,
 Ende van herten ooc so bout,
 Dat hi bi sijn vrient sou bliven doot,
 Eer hi hem ontginc ter noot:
 5155 Hierom heb icken seer gemint.
 Een dochter is mijn derde kint,
 Die ic lief heb, heet Harenet:
 Dese weet ooc wel haer wet,
 Ende is voortgaende in der neringen
 5160 Op hoeft die node sceert geringen,
 Met langen haer, ongedwogen.
 De dienstmageden dees gerne plogen,
 Die liever dansen in den nacht,
 Ende smorgens slapen, lanc ende sacht,
 5165 Ende tot alre ledicheit hem bet voegen,
 Dan dat si hem kemden ende dwoegen,
 Ende laten verwoeit groeien vol neten,
 Diet door wroeten ende door vreten.
 So gaen si clouwen ende wriven;
 5170 Nochtan en connen sise niet verdriven;
 Maer si biten veel te onsochter.
 Dan comen si tot Hareneet, mijn dochter,
 Ende doen af huve ende caproen:
 Dese can hem best baet doen,
 5175 Want si is met gripen snel:
 Hier om plegen sise wel

V^o 5146 *Root smal*, flaeuw root, bleek rood. In de prosa *groen*. —
 5151 *Vriendenhout*, zyn vrienden toegedaen; in het H. S. *vreenthout*,
 en de prosa *vrienthout*. — 5157 *Harenet*, in H. S. en prosa *Hatenet*;
 doch lager goed gespeld. — 5160 Op noode geschoren hoofden. — 5162
 H. S. *Dese dienst mogen des gerne plogen*. Ik volg de prosa. — 5168
Doorvreten, H. S. *doorsteken*. — 5173 *Caproen*, prosa *covel*.

- Met appelen, peren, broot, ende noot,
 Veel meer dans haer is noot.
 Dat deilt si Vuulromp haren broeder.
- 5180 Dit sie ic gerne (ic ben haer moeder)
 Dat si malcander sijn dus trouwe. »
 Doe riepse tot haer Rukenouwe:
 Ende si gingen bi haer staen.
 Elc was lelic, als Barlebaen,
- 5185 Groot als haer moeder, ende niet minder.
 « Welcom seit, lieve kinder!
 Staet hier bi uwen neve Reinaert;
 (So sprac si) comt al herwaert,
 Die Reinaert bestaen ende mi!
- 5190 Laet ons den coninc bidden, dat hi
 Hem trecht van den lande doe hier. »
 Tot haer so quam menich dier:
 Die das, met enen snellen trade,
 Met sinen wive, vrou Slupecade,
- 5195 Dat eenkoorn, ende dat musont,
 Die fluwijn, dat maerter bont,
 Die bever, ende sijn wijf Oordegale,
 Die genette ende die oostrale,
 Die busing ende dat foreet,
- 5200 (Dese twee waren Reinaerts eerste leet,

V^o 5182 *Riepse*, H. S. *riep ic*. — 5184 *Barlebaen*, een booze geest, waerover zie HUYDECOPER, op STROKE, III, bl. 38, en GRIMM's *Deutsche Mythologie*, bl. 562. De prosa: *Barrabas*. — 5193 *Trade*, tred. — 5194 *Slupecade*, H. S. *Lupelkade*, prosa *Slopecade*. — 5195 *Musont*, Muishont, of wezel, *mustela*. Zie boven bl. 74. HOFFMANN denkt dat het de *kat* zy. De Theutonista ook geeft op het woord *CAT*, *muyschont*, *cattus*, *murilegus*, *musio*, *pilax*, en lager V^o 5214 wordt *de wesel* genoemd. Men kieze! — 5197 *Oordegale*. Het woord schynt fransch: *orde gale* (vuile krabster). Zie hier achter V^o 7421. — 5198 *Oostrale*, waerschyndlyk geen appellatief, in de prosa *ostrale*. Geen van beiden zyn my bekend. Vergelyk V^o 7420, waer het marter dien naem schynt te voeren. — 5199 *Busing*, naem van een dier, wiens vel gebruikt werd om wanten te maken. DE LANGE VAN WYNGAERDEN, *Geschiedenis der heeren van der Goude*, I, bl. 630.

- Want si gerne hoenre eten;)

Die otter soude men node vergeten,

Ende Panthecrote sijn wijf, hem bi;

Nochtan waren die bever ende si

5205 Reinaerts vianden daer te voren;

Maer si en dorsten niet verhoren

Vrou Rukenau; want sise ontsagen.

Ooc was si thooft van sinen magen,

Wijs van rade, ontsiende seer.

5210 Daer quammer twintich of meer

Bi Reinaert, door haer lieve.

Vrou Aelcrotte ende Quanteskieve,

Haer twee susteren quamen mede,

Die wesel, die egel; tselve dede

5215 Dat hermel ende die vledermuus.

Hoe wel ontfincse Biteluus,

Ende haer moei, vrou Aelcroot!

Want het waren haer speelnoot;

Die waterrot ende dat watermael,

5220 Dat forries, dat lossen, ende nochtan wael

Veertich, die ic niet can genoemen:

Die sijn al bi Reinaert gecomen.

Rukenau sprac: « Here coninc,

Nu moochdi sien, op desen rinc,

5225 Of Reinaert heeft enige magen.

Here, gi moget ons node verjagen;

Wi sijn u trouwe ondersaten,

Die lijf ende goet bi u souden laten,

Waer dat gijs ooc had te doene.

5230 Al sidi machtich seer, ende coene,

V^o 5203 *Panthecrote*, hier achter V^o 7421 *Wantecroot* gespeld, en in de prosa *Pantecroet*. — 5209 *Ontsiende*, voorzichtig. — 5211 *Door haer lieve*, ter liefde van haer. Prosa: *hoer te lieve*. — 5212 In de prosa: *Altrote, Quante, ende Slieve*. — 5219 *Watermael* (?), in de prosa *waterhoen*. — 5220 *Forries?* Beide deze laetste diernamen zyn my onbekend. *Dat lossen*, de lochs, *lynx*, *lupus cervarius*, volgens KILIAEN.

- Ons vrientscap en mach u niet scaden!
 Laet Reinaert hem wel beraden
 Op die saec, die gi hem tijt.
 En can hi hem onsculdigen niet,
 5235 So doet hem hoves wet,
 Wi en eisschen niet, noch en geren bet:
 Dit en soude men weigeren niement. »
 Die coninghinne sprac: « Hi en does giement,
 Vrou, dit seide ic hem gisteren wel;
 5240 Maer hi was so door fel,
 Dat hi daer na niet horen en woude. »
 Die lupaert Firapeel, die boude,
 Sprac: « Here, gi moget niet nochtan
 Verre rechten dan wisen u man;
 5245 Want woudi met geweld gaen voort,
 [Dat ware] als of gi u eer verloor.
 Hoort tael ende wedertale,
 Ende dan beraet u selven wale,
 Hoe gi recht, na tbeste besceit. »
 5250 Die coninc sprac: « Dits al waerheit;
 Maer ic was so door gram,
 Doet mi in den mont quam,
 Van Cuwaerts hoeft ende sijn doot,
 Dat dede mi dat ic so verscoot.
 5255 Doch wil ic Reinaert horen spreken.
 Can hi die ondaet van hem steken,
 Die men seit dat hi heeft gedaen,
 Ic laten gerne quijt gaen,
 Ende meest om beden wil van sinen magen. »
 5260 [Reinaert was sijnre vresen ontslagen]
 Ende hi docht int herten sere:
 God geeft mijnre moeien eere,

V* 5238 *Hi*, H. S. *ic. Giement*, niemand; vermoedelyk by verkorting van *geen iemand*. — 5244 *Verre rechten*, verder rechten, *outré-juger*. In de prosa: *heer coninc, gy moogt niet vorder rechten dan u mannen en wijsen*. — 5254 *Verscoot*, miste.

- Si heeft mijn rijsgen wel doen bloeien;
 Si heeft wel aen mijn kar gecroeien;
 5265 Si heeft mi geboden wel die hant.
 God danc, dat si den vont so vant!
 Ic heb nu enen goeden voet
 Op te dansen, ben ic vroet;
 Si wil nu selve sien uut mijn ogen,
 5270 Ende brengen voort veel scone logen,
 Die ie gehoort is overlout,
 Om mi te helpen self hier uut.
 Doe sprac hi: « Here coninc, o wi, [Reineke, 111,
5, vs. 4815.]
 Is Cuwaert doot, wat segdi?
 5275 Ende waer is Bellijn die ram?
 Wat bracht hi u hier, doe hi quam?
 Want ic hem drie juwelen gaf,
 Daer ic dat ware gerne wist af,
 Waer dat si sijn gebleven:
 5280 Dat een soude hi u hebben gegeven,
 Ende mijnre vrouwen die ander twee. »
 « Bellijn en bracht ons min no mee
 Dan Cuwaerts hoeft, als ic wilen eer sprac,
 Dat ic vlusch op hem wrac;
 5285 Want ic hem dede nemen tlijf.
 Hi seide self, die vuul catijf,
 Dat hi den raet daer toe had gegeven,
 Dat die brieve waren gescreven,
 Die men in die scarpe vant aldaer. »
 5290 « Och arme, here, ist immer waer?
 Tfi, catijf, dat ic ie was geboren!
 Sijn dan die juwelen verloren?
 Des claech ic mijnre liever vrouwen.
 Ic woude mijn hert brake van rouwen!
 5295 Dat ic leve, dat is mi leet!
 Wat sal mijn wijf seggen, als sijt weet?

V* 5263 *Rijsgen*, rysken. — 5264 *Gecroeien*, gekroden, gekruid; in de prosa *ghetroepen*.

- Si sal onvroet wesen op mi,
 Al so node [ge]hengede si
 Dat ic die juwelen hier seindde.
- 5300 Nimmermeer, [tot] mijns levens einde,
 En wardic goet vrient jegens haer :
 Si sal, als sijt weet voor waer,
 Driven al so groten rauwe! »
 « Wat, neve, (sprac vrou Rukenuwe)
- 5305 Wat baet dat gi droeft dus sere?
 Noemt ons die juwelen, hebt genen dere,
 Wi selense bi vrienden raet
 Wel crigen, tsi vroe of laet,
 Des si boven der eerden sijn ;
- 5310 Want onse meester Acarijn
 Sal daer om lesen in sijn boeken.
 Wi sellenne te ban doen, ende vloeken
 In allen kerken dier af weet,
 Tot dat hi daer af doet besceet :
- 5315 Het en mach ons niet ontstaen. »
 « Neen, hebt des geenen waen :
 So wiese heeft en sciet daer niet ave.
 Nie en gaf coninc so riken gave,
 Als [dese] juwelen sijn ;
- 5320 Doch dat hert hebdi mijn
 So seer verlicht met uwen troost!
 Maer ist dat mi God verloost,
 Tot minen wil, uut desen onrechte,
 Daer om [mi] dese lose knechte

V^a 5309 *Des*, dat, mids. — 5310 *Acarijn*, in de prosa *Ackerijn*; vermoedelyk een verdichte naem, afgeleid van het middeleeuwsch-latynsche *accarare*, dat is, *op het gezicht vergelyken*. Zie het *Gloss.* van DUCANGE, verbo *Accaratio*. In de latere prosa heet het: *Wy sullen meester Robbecolio, den broeder van Nestoroni, bidden, dat hy maect een bezweiringe, terstond zal den dief bekend sijn*. Men had ook zekere menestrels, welke men *Nackaryns* noemde, om dat zy op de *naccaria*, fr. *nacaire*, speelden. (C. J. DE LANGE VAN WYNGAERDEN, *Geschiedenis der heeren van der Goude*, I, bl. 575.) — 5315 'T en kan ons niet ontvallen.

5325 Met logentael hebben behangen ,
 Al soudic dese werelt doorgangen ,
 Ende daerom laten tleven mijn ,
 Ic sal weten waer dat si sijn. »

Met eenre geveinsder rouwiger clagen [Reineke, 111,
6, v. 4853.]

5330 Sprac Reinaert : « Hoort , al mine magen ,
 Ic sal u noemen diè juwele ;
 Doch moochdi seggen dat ic vele
 Gelucs ende eeren hebbe verloren.
 Teen was een vingerlijn , noem ic voren :

5335 Van finen goude was dien rinc ,
 Ende binnen , dat tegen den vinger ginc ,
 [Daer] stonden letteren geamelgiert ,
 Van sabel ende van asuer visiert ,
 Ende [in] dat drie hebreusche namen :

5340 Ic en condse gespelden noch versamen ,
 Want ic die tale niet en verstant ;
 Maer , een wijs man maecte mi des cont :
 Het was meister Abrioen van Trier :
 Hier isser veel , die sijn manier

5345 Wel kennen : Hi verstaet alle dingen
 Tusschen Arkeloos ende Drongelingen ,
 Ende Eenam ende Floorsbergen ;
 In alle die wildernisse , nergen ,
 En is geen dier , so sterc , so coen ,

5350 Ten is van meester Abrioen
 Bedwongen , als hijt aensiet ,
 Ende moet al doen dat hi gebiet.

V^o 5329 *Met eenre geveinsder*, enz. Navolging van V^o 2185. — 5334 *Vingerlijn*, vingerring. — 5337 *Geamelgiert*, geëmailleerd. — 5343 *Abrioen van Trier*. Wederom, naer het schynt, een verdichte naem. *Abrioen* of *Abricoen* is in het oudfransch een *kwakzalver*, en *abriconner* bedriegen. — 5346 *Arkeloos ende Drongelingen*, beide my onbekende plaetsen. De prosa stelt *Harlebeke en Drongen*, twee bekende plaetsen, de eene by Cortryk, de ander by Gent gelegen. — 5347 *Eenam*, by Audenaerde. *Floorsbergen*, wellicht *Vloersegem*, ook by Audenaerde.

- Nochtan en looft hi niet aen Gode;
 Maer het is die beste jode,
 5355 Die men inder werelt vint:
 Crude ende gesteente hi wel kint,
 Haer virtuten, ende wat si sijn.
 Ic liet hem sien dit vingerlijn:
 Hi seide mi, dat[ter in stond] drie namen,
 5360 [Die] eerst uten paradise quamen,
 Ende datse Seth sinen vader brochte,
 Doe hi den ontfermigen olie sochte.
 So wie [die] namen over hem draecht,
 Hi blijft altijd ongeplaecht
 5365 Vander temptatien, ende van den quaden.
 Donre, blixem, mach hem niet scaden,
 Tovery, noch alfs gedroch.
 Meerre duecht leiter aen noch:
 Hi en mach niet verderven van coude,
 5370 Al lage hi naect in enen woude,
 Al moeder naect op een velt,
 Drie wintersche nacht aen een getelt,
 Al vrost ende waidet uten noorden:
 So groote cracht hebben die woorden,
 5375 In orconde meester Abrioen.
 Een steen van wonderliken doen
 Stont buten aent vingerlijn;
 Hi en mocht niet verbeterd sijn,
 Ende was gedeelt van verwen drie:
 5380 Als root cristal was deen partie,
 Ende dat blincte so claer,
 Of hi barnende vuer waer.
 Also was hi altoos gedaen.

V^o 5353 *Looft*, gelooft. — 5362 REINEKE: *Do he den olie der barmherticheit sochte*. Volgens de hoogduitsche prosa was de ring *aus Edoch hergebracht*. — 5367 *Alfs gedroch*, bedriegelyken schyn, door de elven of alven voortgebracht. Zie daer over GRIMM'S *Deutsche Mythologie*, bl. 261, 512. — 5375 Naer de getuigenis van meester Abrioen.

- So waer een woude bi nachte gaen ,
 5385 Ende des hi met hem droech den steen ,
 Hi en behoefde lichts engeen
 Van keersen ; want hi sach
 So wel , oft ware soon dach.
 Met sulke gelijc was dander , twaer ,
 5390 So fijn ende so claer ,
 Als oft waer gebruneert.
 So wat misquame den ogen deert ,
 Of aen den lichame enich geswel ,
 Dat conde dat uutboeten wel ,
 5395 Als ment bestreec daer mede.
 In allen hooftsweer ende swaerhede ,
 Of in den lichaems ongesonde ,
 Die van versumentheit comen conde ,
 Van vergiffenisse ende venijn ,
 5400 Of enige siecte , die mach sijn ,
 Lanc evel , gicht ende tisike ,
 Fistel , kancker ende artike ,
 Ende alle siecte , sonder die doot ,
 Op dat men een luttel fonteinen goot
 5405 Daer men den witten steen in stac ,
 Ende dat dranc , al ongemac
 Wort hi quijt , cant hi geswelgen.
 Met groten rechte mach ic mi belgen
 Dat ic dus vulic heb verloren.
 5410 Die derde verwe moochdi horen :
 Die was groen als een glas ;
 Maer somich dropel daer in was ,

V* 5384 *Een*, iemand. — 5389 *Dander twaer*, d'andere steen, voorwaer. — 5392 *Misquame*, misselykheid, kwade toeval. — 5394 *Uutboeten*, uithelpen, genezen. — 5395 *Als ment*, H. S. *nie dan ment* (mit dat ment?) — 5401 *Lanc evel*, de steek in de zyde, volgens de aenteekening achter MAERLANT'S *Spiegel historiael*, III, bl. 13; doch volgens KILIAEN, verbo *Evel*, de *Miserere*. — *Tisike*, phtisie. — 5402 *Artike*, lat. *Arthritis*. — 5404 *Fonteinen*, fonteinwater. — 5409 *Vulic*, vollyk, geheel.

- Gemengt recht als purpur vaer.
 Die meester seide mi , voor waer ,
 5415 So wie dat droege sulken steen ,
 Van sinen vianden en souden geen
 So sterc wesen , of so coen ,
 Die hem macht hadde te misdoen ,
 Ende hi soude aller wege ,
 5420 So waer hi vochte , hebben sege ,
 Waert bi nachte of bi dage ,
 Des hi den steen nuchteren aensage ;
 Ende daer toe soude hi liefgetal
 Sijn metten luden , over al ;
 5425 Al hadden si hem gehaet te voren ,
 Si souden vergeten alle toren.
 Ende droech hi den steen , dat si en sagen ,
 [So] en soude hi niet versagen
 Door geen bedroch , door geen geweld ,
 5430 Tegen hondert gewapende [int velt] :
 [Hi] soude vrolic van herten keren
 Ende behouden sijn lijf ende eren ;
 Maer hi most sijn een edel man ,
 Daer geen dorperheit waer an ,
 5435 Of alle dese cracht en help hem niet.
 Lieve vrient , nu besiet ,
 Hebdi ie , in waren woort ,
 Van steen meerre cracht gehoort ?
 Ende om dat hi was so goet
 5440 So docht ic , dat mi niet en stoet
 Te hebben so dueren scat ,

V^o 5413 *Vaer*, kleur. Zie BILDERDYK, *Nieuwe Verscheidenheden*, IV, bl. 92. — 5426 *Si souden*, H. S. *hi soude*. — 5430, 5431 H. S.:

Tegen hondert gewapend te voet
 So soude hi blide ende wel gemoet
 Ende vrolic van herten keren.

Een dergelyke ring wordt vermeld in *Floris en Blanchefleur* V^o 1560 tot 1574.

- Ende hadden den coninc om dat
 Minen lieven here , gesint ,
 Als voor den edelsten die men vint ,
 5445 Ende wanttet al aen hem leit ,
 Al onse eer ende onse salicheit ,
 Op dat sijn lijf voor allen vresen
 Te bet altoos bewaert soude wesen.
 Een spiegel ende een kam ,
 5450 Die ic ter selver stede nam ,
 Daer ic vant dat vingerlijn ,
 (Dies wil ic openbaer sijn ,
 Dat was in mijns vaders scat ,)
 Nie en creech ic meer dan dat ,
 5455 Ende die woude immer hebben mijn wijf ,
 So wel waren si haer gerijf ,
 Dat icse daer niet en mocht laten :
 Die had ic ter eren ende tharen baten
 Der coninghin gesent , mijnre vrouwen ;
 5460 Want si mi vrienſcap ende trouwe
 Ende grote hoescheit heeft bewijst.
 Die kam en mocht niet sijn volprijst :
 Hi was gemaect van een been ,
 Ende dat was suver ende reen ,
 5465 [Van een dier] geheten Panthera.
 Tusschen dat groot India ,
 Ende dat eerdsche paradise ,
 Voer dese beest , ende ooc haer spise.
 Van verwen is hi also soon ,
 5470 Dat men onder shemels throon
 Geen verwe en vint so diere ,
 Panthera en heefs een maniere.
 Daer toe ruuct hi also soet ,
 Dat sijn lucht can geven boet

[Reineke, III
7, Vs. 4933.]

V^o 5468 *Voer*, leefde, bestond. In de prosa: *voedet*. — 5472 Of Panthera heeft er iets van. Prosa: *hi en heeft daer wat ghelikenisse af*. — 5474 *Boet*, hulp, genezing.

- 5475 Van eniger groter quale.
 Zijn schoonheit, ende dat hi ruuct so wale
 Dat doet dat menich dier hem volcht na.
 Een scouderbeen heeft Panthera,
 Seer dun, breet, ende dat so vast,
 5480 Dat hem deren en mach geen last;
 Ende als men hem dat, levende, wint uut,
 So blijft hem altoos die virtuut
 Van der sueter lucht ende roke;
 Ten mach niet rotten, noch crigen broke
 5485 Nimmermeer, tot geen en dagen.
 Water, vuur, steec, noch slagen,
 En mach hem niet scaden licht,
 So hert, so vast ist, ende so dicht.
 Die suete lucht, die daer uut sciet,
 5490 En soude die menigen loven niet:
 Het heeft alsulke cracht,
 Dat etens noch drinkens en acht
 Die sijn sade daer bi mach wesen:
 Die is alles evels genesen,
 5495 Gesont van herten, vri, ende vro.
 Dit been is gepolijst also
 Claer, oft ware van silver fijn,
 Daer toe wit, alst mocht sijn
 Van ivorien of bocraen.
 5500 Die tanden die daer aen staen

V• 5477 *Volgt na.* Zoo ook in myn H. S. van MAERLANT'S *Naturenblome*:

Alle beesten volgen hem naer
 Die sijn luud horen vorwaer,
 Om sine dor soete lucht.

Vergelyk HOFFMAN'S *Fundgruben*, I, bl. 13, 23. — 5478 *Scouder been*, *prosa schoonen been*. — 5483 *Roke*, reuk. — 5484 'T en kan niet rotten, noch verslyten. — 5493 Wie zyne verzading daer by mag vinden. — 5499 *Bocraen*, zeker fyn linnen. Zie DUCANGE op *Boquerannus*, en wegens den Brugschen handel in die stof de *lamentatie* van ZEGER VAN MALE, in BEAUCOURT'S *Beschryving van den Brugschen koophandel*, bl. 218. De geleerde oudheidkenner C. J. DE LANGHE VAN WYNGAERDEN, wien de stof

- Sijn nauwe , te maten , ende smal ,
 So slecht of si waren van glasen al.
 Ende tusschen die tand ist velt so breed
 Datter menich beeld in steet ,
 5505 Van finen goude , wel gesmeden ,
 Half knokels lanc , ende daer beneden.
 En sach nie sijns gelijcs , in reden.

 Die velde zijn gescakiert
 5510 Van sabel , van kelen geamelgiert ,
 Van synoper ende van asuer ,
 Ende is die historie ende aventuer
 Hoe Venus , Juno , ende Pallas
 Een appel , die fijn gouden was ,
 5515 Onder hem drien hadden gemeen ,
 Ende elc wouden hebben alleen.
 Alle wijl si daer om keven.
 Ten lesten zijn sijs op een bleven ,
 Dat si aen Paris gingen ,
 5520 Ende hem den gouden appel bringen ,
 Dat hine gave openbaer ,
 Die van hem drien die soonste waer.
 Paris , die soon was , ende een herde goet ,
 [Was uter stad gegangen , ende stoet]
 5525 Buten Troyen , op die heide.
 Juno geloofde ende seide
 [Hem] die meeste rijcheit te geven dan ,

onbekend was , schryft verkeerdelyk *bolkraen* (*Geschiedenis der heeren van der Goude* , I , bl. 638.).

V^a 5502 *Slecht* , glad. — 5506 *Knokels* , kneukels , in het H. S. *duvekels* , wat een schryffeil is. Ik volg de prosa. — 5507 *En sach* , het en zag. *In reden* , met reden gezegd ; gelyk *in trouwen*. — 5510 , 5511 Geëmailleerd , zwart en rood , groen en blaeuw. Wegens deze benamingen der kleuren kan men nazien BILDERDYK's *Nieuwe Versch.* , II , bl. 68 en volgende. — 5518 *Op een bleven*. Op iemand blyven is aen *iemand de uitspraek overlaten* , hem tot arbiter kiezen. — 5523 H. S. *Paris die soon was ende harde*. Ik volg de prosa , waerin men *herder* , oulings *herde* , leest. — 5527 *Geven* , H. S. *hebben*.

- Die doe ter werelt had enich man ,
 Op dat hi haer den appel wijsde toe.
- 5530 Pallas geloofde hem ooc doe ,
 Woude hi haer den appel toewisen
 Si souden hooch in machte doen risen ,
 Dat hi alle sine vianden soude
 Onder hem dwingen , soe hi woude.
- 5535 Venus sprac : « Wat segdi van scat ,
 Of van geweld ? berecht mi dat :
 Is Priamus niet dijn vader ?
 Ende Hector dijn broeder , die al gader
 Tlant heeft bedwongen , voor ende na ?
- 5540 En is niet dijn moeder Hecuba ?
 En is Troyen niet dijn , die grote stat ?
 Ic sal di geven die meeste scat ,
 Den edelsten , ende den besten daer bi ,
 Die in alle die werelt si ,
- 5545 Wilstu mi voor die soonste prisen ,
 Ende den gouden appel mi toe wisen :
 Du selst hebben dat soonste wijf ,
 Die ie ontfinc op eerden lijf ,
 Ende immermeer gecrigen sal ;
- 5550 So bistu rijk boven al ,
 So climstu allen heren boven :
 Dats een scat , die niemen can volloven ;
 Want rein vrouwen , soon ende goet ,
 Die connen sterken mannes moet ,
- 5555 Ende verdriven allen hertenleit.
 Si doen plegen scamelheit ;
 Si doen duecht ende wijsheit leren. »
 Paris hoorde haer presenteren :

V* 5536 *Berecht mi*, leg my dat uit, *bericht* my dat. — 5556 *Scamelheit*, eerbaerheid. In de prosa: *Si doen scamelheit plegen*, *si doen scamelheit volbrengnen*. Zie ook wegens dit woord de aenmerking van SIEGENBEK op den *Wapen-Martyn*, in de *Nieuwe werken der Maetschappy van Leyden*, III, bl. 180. — 5557 *Leren*, H. S. *keren*, prosa *leren*.

- Sijn hert wart in groter vroude:
 5560 Hi bad, dat si hem noemen woude
 Die scone vrouwe, wie si waer.
 Venus sprac: « Ic seg di waer:
 Des conincs wijf van Grieken Helene!
 Scoonre vrou en leeft nu gene,
 5565 Edel, sedich, rijc ende wijs. »
 Doe gaf haer den appel Parijs,
 Ende seide, dat si die scone waer.
 Hoe hi Helenen creech daer naer,
 Ende namse den coninc Menelaus,
 5570 Bi hulpen der godinne Venus,
 Ende brachtse te Troyen binnen,
 Dat grote solaes der hertenminnen,
 Dat si twee te samen dreven,

 5575 Stont daer met beelden opgegreven,
 Ende letteren daer op gescreven,
 Daer men bi mocht boecstaven gereet
 Van elc dinc dat ondersceet.
 Nu hort van den spiegel goet:
 5580 Dat glas, dat daer in stoet,
 Dat was soon ende onmaten claer,
 Dat men daer in sach, ver ende naer,
 Al dat op een mijl na gesciede,
 Wast aen beesten of aen lieden,
 5585 Van dingen die men weten wilde.
 Ende wie ooc voor den spiegel hilde
 Sijn aengesicht, ende hi daer in sage,
 Had hi sproete, smette, of vlage
 Op sijn ogepeerle, of twitte,
 5590 Vluus, of cobe, of ander smitte,
 Dat genas hi claerlic al;
 So groot virtuu, so groot geval

[Reineke, 111,
8, Vs 5041.]

V^a 5578 *Boecstaven gereet*, gereedelyk lezen. — 5579 *Den*, H. S. *dat*.
 — 5588 *Vlage*, vlek. — 5590 *Vluus*, vlies. — *Cobe*, kobben, wrat.

- Hadde dat spiegelglas in hem.
 Ist wonder, dat ic mismoedich bem
 5595 Te verliesen so groten vont?
 Dat hout, daer dat glas in stont,
 Was licht ende vast, ende heet cetijn:
 Het soude ewelike sijn
 Eert rotte, ende wormstake;
 5600 Ende om dese selve sake
 Dede die coninc Salomoen
 Sinen tempel binnen doen
 Met desen hout al om gecleden,
 Om sijnre groter reinicheden.
 5605 Men prijstet beter dan enich gout:
 Het is gelijc Helenus hout,
 Daer wilen die coninc Crompaert
 Af had gemaect dat houten paert,

V* 5597 *Cetijn*, in het H. S. *eetijn*, in de prosa *cetijn*, en in REINEKE *sethim*. In myn handschrift van MAERLANT'S *Rymbybel*, bl. 26, by de beschryving van het tabernakel, lees ik:

An die nordside dar iegen recht
 Stont ene tafle van houte cetin,
 Dair ic oec wel seker ave bin
 Dat lichtste oud eist dat men vint,
 Ende verrot niet en twint.

— 5600 *Sake*, oorzaak. — 5606 *Helenus*, in de prosa *Hebenus* (ebbenhout?)—5608 *Houten paert*. Hetgeen hier van koning *Crompaerts* houten paerd gezegd wordt, schynt de dichter gehaeld te hebben uit den roman van Cleomades, of *le cheval de fust*, berymd door ADENEZ, menestrel van Hendrik III, hertog van Braband. Men wil, dat deze roman niet voor het jaer 1280 zou geschreven zyn, dewyl Guido van Dampierre er als graef van Vlaenderen wordt in vermeld, en die vorst zoodanigen titel eerst met den dood zyner moeder Margareta, in 1280, zou hebben kunnen dragen (F. WOLF, *Über die neuesten Leistungen der Franzosen für die Herausgabe ihrer National-Heldengedichte*, Wien, 1833, bl. 34); doch reeds lang te voren noemde Guido zich *Comes Flandriæ*; onder andere, in een diploma van het jaer 1258, in WARNKOENIG'S *Histoire de la Flandre*, I, p. 385. Wyders kan men over ADENEZ (dien de abbé DE LA RUE in zyne *Essais historiques sur les bardes*, II, p. 36, met ADAM le bossu schynt te verwarren), en over zynen roman, naricht verkrygen in PAULIN PARIS

- Om liefden des Maradigas
 5610 Dochter, die so scone was,
 Op dat hise waende winnen.
 Dat peert was so gemaect van binnen,
 So wie daer op sat, ende hijs begeerde,
 Hi voer henen sijnre veerde,
 5615 Hondert milen, binnen eenre uren:
 Dat quam tot scerper aventuren
 Cleomades, sinen sone;
 Want hi en woude nie geloven, die gone,
 Dattet houten peert had sulken macht:
 5620 Hi sat daer op ende besacht;
 Want hi was moedich ende koen,
 Ende geerde hoge dade te doen,
 Om der werelt prijs te ontfaen.
 Crompaert draide om enen wervel saen,
 5625 Die in des [paerts] borst te voren stont;
 Doe hief tpeert [hem] op, uut vrien gront,
 Ende voer ter veinster uut van der sale.
 Eer men een paternoster soude lesen wale,
 Hi sach hi was tien milen verre.
 5630 Cleomades was droeve ende erre,
 Hi en waende nimmermeer keren.
 Die historien daer af ons leren
 Wat groter anxt dat hi leet,
 Ende hoe verre dat hi reet,
 5635 Op dat Helenus houten paert,
 Eer hi vernemen conde den aert,
 Hoe ment wederkeren dede,
 Hoe ment daelde, ende op voer mede;
 Doch doe hijt wist so was hi vro.

Lettre à M. de Monmerqué, geplaatst vóór Li romans de Berte aus grans piés, Paris, 1832, p. XLIV en volgende.

V^a 5609 *Maradigas*, in de oude prosa: *Morcadigas*. — 5611 *Op dat*, om dat. — 5617 *Cleomades*, H. S. *Cleomedis*, prosa: *Cleomedes*. — 5618 *Die gone*, deze. — 5625 Prosa: *Die voor in des paerts borste stont*. — 5629 *Hi sach*, H. S. *hi seide*.

- 5640 Ende dit quam meeste deel so
 Bi des edels houts cracht,
 Daer sulke kunst was in gewracht.
 Ende al des gelijcs so was
 Dat hout, daer op stont tspiegel glas,
 5645 Ende was ooc anderhalven voet
 Breder, dan daer dat glas in stoet,
 Buten om gaende al ront,
 Daer menich historie vreemd in stont,
 Dat mi te seggen waer te veel,
 5650 Van goud, van sabel, ende van keel,
 Asuer, silver ende synoper.
 Dese ses verwen waren proper
 Daer in gewrocht, daert behoorde,
 Ende onder elc historie die woorde
 5655 Gegreven ende geamelgiert,
 Wat elc bedude. So wel visiert
 En was nie spiegel, na minen waen.
 Int eerst stonter gemaect aen
 Van enen peerde, sterc ende vet,
 5660 Dat seer met nide was besmet
 Op enen hert, die liep int wout
 So licht, so snel, dat menichfout
 Den peerde opwies den toren,
 Om dat het altoos liep voren,
 5665 Ende [hijt] niet conde versnellen.
 Hem dochte het soude hem nedervellen,
 Al sout hem daer om raden wee.
 Ic wil u seggen noch voort mee:

V^a 5656 *Visiert*, prosa *verchiert*. — 5657 H. S. *Ende ten was nye spiegel na mynen waen*. — 5659 *Van enen peerde*. Deze fabel schynt getrokken uit den franschen *Ysopet*, en is te vinden in ROBERT'S *Fables inédites des XII^e, XIII^e et XIV^e siècles*, I, p. 270. Zy staet, byna letterlyk, en met de zelfde rymwoorden, in CLIGNETT'S *Bydragen*, fabel XX, bl. 127. Zie ook ED. DE DEENE, *Vaerachtighe fabulen der dieren*, bl. 141. — 5665 *Versnellen*, H. S. *verswellen*. Ik volg de prosa. — 5667 *Raden wee*, wee te wege brengen. Zie CLIGNETT'S *Bydragen*, bl. 296.

- Het ginc [bi enen herde] ende sprac hem aen:
- 5670 « Hadstu enen hert gevaen
Die ic di wel soude wisen,
Di soude daer grote bate af risen.
Sijn hoornen, sijn vleesch ende vel
Dat soutstu vercopen wel. »
- 5675 Die herde sprac: « Nu segt mi dan,
Hoe selen wi daer comen an? »
Dat peert sprac: « Sit op, ic sal di dragen;
Ende laet daer ons om varen jagen.
Die herde sat op, ende [si] sijn vertien.
- 5680 Dat hert voor hem ginc vlien,
Want hi was licht ende snel,
Ende ontliiep den peerde wel.
Si jaechden so lanc tpeert was mat,
Ende sprac toten man, die op hem sat:
- 5685 « Ic wil mi rusten nu; sit of:
Ic bin so moede: gef mi oorlof. »
Die herde sprac: « Ic heb di gevaen:
Du en conste mi niet ontgaen;
Ic heb tuegel ende sporen,
- 5690 Ic dwing di, alstuut [hebt] gesworen:
Nimmer en moetstuus hebben danc. »
Siet, heer, hoet peert hem selven dwanc,
Ende vinc in sijns selfs net.
Hoe mach een sijn gevangen bet
- 5695 Dan die om sinen fellen nijt
Hem selven so vaet, dat men hem rijt?
Sulc pijnt seer om [een anders] scade,
Ende loont hem selver al met quade.

V* 5669 *Herde*, herder. — 5673 By CLIGNETT: *Beide sijn hoerne ende sijn vel*. — 5678 CLIGNETT: *Wi selen daer omme varen jagen*. — 5679 *Vertien*, vertrokken, weggereden. — 5682 *Den peerde*, H. S. *dat peerd*. Ik volg de fabel by CLIGNETT. — 5685 *Sit of*, by CLIGNETT *beet of*. — 5688 *Ontgaen*, H. S. *ontfaen*. — 5690 Ik bedwing u, gelyk gy u daer toe verbonden hebt. — 5696 *Vaet*, vangt, vat.

- Het stont daer [in noch hoe] teenre stont [Reineke, 111
2, V. 3829.]
- 5700 Een esel waren ende een hont
 Onthouden met enen riken man,
 Die den hont seer lief gewan,
 [Als men den menigen siet plegen:]
 Wanneer hi speelde daer tegen,
- 5705 Die hont spranc op, en quicte sinen staert,
 Ende lecte sijn heer omtrent sinen baert.
 Dit sach die esel, Boudewijn;
 Diet seer deerde int herte sijn,
 Ende sprac: « Hoe macht wesen?
- 5710 Wat ist dat mijn heer aen desen
 Vulen catijf heeft versien,
 Die ic nimmer orber en sie plien,
 Dat hi hem lect ende op hem sprint?
 Maer mi, die men ten orber dwinct,
- 5715 Die sacken te dragen, te lopen, te driven!
 Si en souden niet met hem viven
 Den arbeit doen in enen jare,
 Die ic in eenre weke volvare;
 Nochtan sit hi bi minen here
- 5720 Ter tafel, ende crijcht al sijn begere
 Van been te cluven, van vette teljuren;
 Ende mi en mach anders niet gebueren
 Dan distel, netel, ende scerpe kaerden,
 Ende des nachts te liggen op der aerden,
- 5725 Sonder stro, ende sonder lettier.
 Dit es mi seer cranc bestier:
 Ic en wils niet langer dogen!
 Ic wil mijns heren wil pogen
 Te verwerven, ende wesen sijn vrient,
- 5730 Ende dienen hem, als die hont hem dient.»
 Mettien so quam sijn heer, sijn weert.
 Die esel hief op sinen steert;

V^a 5711 *Catijf*, in de oudere en nieuwere prosa *Canis*. — 5712 *Die ic nimmer iet oorbaers zie plegen*. — 5714 *Orber*, prosa *arbeyt*.

- Op sinen here dat hi spranc ;
 Hi bleerde , hi green , hi sanc ;
 5735 Met sinen vorsten voeten voren
 Vedelde hi sijns heren oren ,
 Dat hi hem maecte grote bulen.
 Hi scoot gereets metter mulen ,
 Ende wilden cussen aen sinen mont ,
 5740 Also hi had sien doen den hont.
 Doe riep sijn heer , met ernste groot :
 « Help ! help ! desen esel slaet mi doot ! »
 Doe quamen die cnapen toe gescoten ,
 Met sterken stocken ende met groten ,
 5745 Ende sloegenne so utermaten ,
 Dat hi sijn lijf daer waende laten.
 Doe liep [hi] weder op sinen stal ,
 Ende at distels , [in sijn] ongeval ,
 Netel , kaerden ende gras ,
 5750 Ende bleef een esel , als hi was.
 Die een ander sijn welvaren vergan ,
 (Dat hem niet en cost nochtan)
 Ende al waer hi in den staet
 Des geens geluc , dien hi haet ,
 5755 Het soude hem recht so wale vuegen
 Als met lepelen teten der suegen :
 Daerom is die beste raet ,
 Dat men den esel den esel laet ,
 Distel eten , ende dragen den sac .

V^o 5733 H. S. *Mit sijnen steert dat hi spranck* ; doch ik volg REINEKE.
 — 5734 *Bleerde*, blaerde als een koe. — *Green*, greinde, grijsde,
 grinnikte. — 5736 *Vedelde*, strykte. — 5738 Hy schoot in eens vooruit
 met zyn' muil. — 5750 *Als hi was*. Men vergelyke deze fabel met die
 van de oudfransche *Ysopets*, in ROBERT'S *Fables inédites des XII^e, XIII^e
 et XIV^e siècles*, I, p. 234 à 239; als mede eene andere in CLIGNETT'S *By-
 dragen*, bl. 108, waer men slechts het V^o 5739 letterlyk terugvindt. De
 zelve staet ook nog in ED. DE DEENE'S *Waerachtighe fabulen der dieren*,
 bl. 127. — 5754 *Des geens geluc*, van het geluk des zoodanigen. —
 5756 Als het lepeleten aen de zog (het verken).

- 5760 Hi en can hem vuegen in geen gemac:
 Al deed men hem ooc duecht ende ere,
 Hi pleecht altijt sijn oude lere.
 Waer esels crigen heerscappien
 Daer siet ment selden wel gedien;
- 5765 Want si op [nietwes en sien] of en roeken,
 Dan haers selfs bate soeken;
 Nochtan risen si alle dage
 In machte, dits dat ic meest clage!
 Ende bet voort stont: dat mijn vader [Reineke, 111,
 10, v. 5159.]
- 5770 Ende Tibert gingen te gader,
 Ende hadden gesworen, bi hare trou,
 Dat si om weelden noch om rou
 Niet van malcander en souden sceiden,
 Ende wat si cregen onder hun beiden
- 5775 Dat soudense deelen ten halven, ongetelt.
 Doe sagen si comen, over tfelt,
 Jagers gereden, met vele honden:
 Si liepen int velt al dat si conden,
 Als die haers lijfs hadden vaer.
- 5780 Tibert [seide]: Reinaert, segt mi waer,
 Hoe selen wi best mogen vlien?
 Die jagers hebben ons versien.
 Weet gi enigen goeden raet? »
 Mijn vader, die groot toeverlaet
- 5785 Aen hem vermoede (op sijn gelof,
 Dat hi hem niet en ginc of
 Door geenen noot,) sprac: « Tibert, neve,
 Een sac vol raets ic ons wel geve:
 Dit weet ic wel, hebben wijs te doen.
- 5790 Bliven wi bi een, als helden coen
 Wi en dorren jagers noch honden duchten. »
 Tibert die begon hem te versuchten,

V° 5769 *Bet voort*, verder. De volgende fabel leest men in de *Poésies de Marie de France*, II, p. 387, en in ED. DE DEENE, bl. 79. — 5775 *Ten halven*. Navolging van V° 2108, enz.

- Ende sprac: « Reinaert , wat baet ?
 Ic en weet niet dan enen raet ,
 5795 Daer moet ic op nemen goom. »
 Doe clom hi op enen boom
 Boven opt overste , onder die bladen :
 Daer en mocht hem niemen scaden ,
 Ende liet minen vader alleen staen ,
 5800 In groten anxt sijns lijfs bevaen ;
 Want die jagers ende die honden
 Setten hem na al wat si conden :
 Men blies den horen , men riep : slach !
 Ende doe die cater Tibert dit sach
 5805 Hielt hi sijn spot met hem , ende sprac :
 « Wat , Reinaert , ondoet nu uwen sac ,
 Daer al die raet in is , hets tijt .
 Gi die so wijs geheten sijt ,
 Bescut u selven , of u naect toren. »
 5810 Dit most nu mijn vader horen ,
 Van daer hi hem meest toe verliet ,
 Ende dienne dus jammerlic verriet ;
 So dat hi vol na bleef doot .
 Hi liep , ende met vresen groot ,
 5815 So seer , dat hem dat sweet uut brac ,
 Ende sijn mael van achteren leet groot ongemac ,
 Om dat hi te lichter soude wesen :
 Nochtan en mochtet niet baten in desen ;
 Want die honden waren hem te snel ,
 5820 Ende souden hem hebben gebeten int vel ;
 Maer die aventure wilde dat ,
 Dat hi daer vont een gat ,
 Een out hol in die eerden staen :

V^o 5803 *Slach*, sla! — 5806 *Ondoet*, open. In de prosa: *ontbint*. —
 5811 *Van daer*, van hem daer. — 5813 *Vol na*, zeer na. — 5816
 Versta: hy ontlastte zich van achter. In de prosa: *Ende liet sijn male gli-*
den. — 5821 H. S. *Mer dat hem die aventuer dat*. — 5822 *Dat*, H. S.
goste dat (gonste dat?).

- Daer croop hi in , ende is ontgaen
 5825 Den honden , ende die jagers mede.
 Dus hielt Tibert sijn sekerhede ,
 Die hi hem loofde , die lose droch !
 Och , hoe veel vint men der noch ,
 Die luttel achten wat si loven ,
 5830 Op dat si haers willen comen boven !
 Ende of ic Tibert noch hier om haette ,
 Waert onreden , of onmate ?
 Maer neen , ic heb te lief mijn siel.
 Nochtan sage ic , dat hem misviel
 5835 Aen lijf , aen goet , of aen eren ,
 Ic ducht het en soude mi niet deren ,
 Op dat een ander deed dan ic , ter tijt ;
 Nochtan en wil ic haet noch nijt
 Tot hem dragen : ic wilt om God vergeven.
 5840 Maer noch en ist niet uut gewreven
 In mijn herte also claer ,
 Daer en staet in menich haer
 Van ongunste , alst mi comt te voren.
 Doch dat doet dat vleesch [in toren] ,
 5845 Dat dicke op die reden vecht ,
 Ende doet *wil* gaen voor *recht*.
 Daer stont van den wolf ooc mede , [Reineke , 111,
 11, v. 5213.]
 Die sijns dancs nie goet en dede ,
 Hoe hi eens op een heide wilt
 5850 Vont een doot peert gevilt ;
 Maer dat vleesch was al opgeten.
 Doe ginc hi biten grote beten
 Aen die beenre , die hi in swalch ,
 Drie vier tevens in sinen balch ;
 5855 Want hi hadde honger groot.
 So gierich was hi dat hem scoot
 Een been dwars in sijn keel ,

V^o 5827 *Droch* , bedrieger ; anders *drogener*. — 5837 Mids het iemand anders dan ic dede. — 5857 *Een* , H. S. in.

- Daer hi om leet smerten veel.
 Hi socht al om meesters vroet ,
 5860 Ende geloofde hem groot goet ,
 [Op] dat hem beterde sijn misval.
 Ten lesten , doe hi overal
 Sochte , ende geen baet en vernam ,
 Aen enen craen dat hi doe quam ,
 5865 Die enen langen hals had , ende bec :
 Dien bat hi dat hi sijn gebrec
 Beterde , hi sout hem wel lonen ,
 Ende het soude hem ewelic versconen.
 Die craen hoorde hoe scoon hi boot ,
 5870 Ende [stac] sinen hals in sijn stroot ,
 Ende tooch hem tbeen uut sinen bec.
 Die wolf verscoot metten trec :
 « Wopen (riep hi), du doets mi wee!
 Ic vergeeft di; en doets niet mee!
 5875 Ic en wouts niet van een ander liden. »
 « Isegrim , nu ganc di verbliden
 (Sprac die craen), gi sijt genesen!
 Nu geeft mi, dat mijn sal wesen. »
 Die wolf sprac: « Nu hoort desen gec!
 5880 Ic ben selver aent gebrec ,
 Ende hi wil van mi goet hebben toe!
 Hi en denct der duecht niet, die ic hem doe;
 Want hi stac sijn hoofd in minen mont ,
 Ende ic liet hem uut trecken gesont ,
 5885 Hi heeft mi daer toe seer gedaen:
 Soude daer iemen af baet ontfaen?

V^o 5858 *Veel*. De prosa doet gelooven dat hier nog deze twee regels volgden:

Ende mocht oncr uut lichtelic verderven ,
 Hi hadde daervan moeten sterven.

— 5865 *Bec*, H. S. *vet.* — 5872 *Trec*. Ik volg de prosa; doch in het H. S. leest men: *Die wolf vergifte mytten streck* (?). — 5876 *Ganc di*, gaet u.



Lith. de F. & E. Gysels in Gand.

Len lesten doe hi ouer al
 Sochte eū geen baet en vernā
 Men enen men dat hi doe quā
 Die enen langē hals had eū vet
 Die bad hi dat hi sijn gebrec
 Betende hi sout hem wellonen
 Eū het soude hem ewelic versone
 Die men hoorde hoe soou hi boot



- So waret mi, met allen recht.
 Dus lonen scalke haren knecht,
 Ende den genen, die hem duecht bewisen.
- 5890 Waer men den scalc laet risen
 So gaet te niet recht ende eer.
 Het is menich die enen anderen seer
 Wil doen, ende sijn gebrec verswaren;
 Maer soude hi hem selven claren
- 5895 Te gronde, hi souds meer aen hem vinden
 [Dan an den genen, dien hi woude scinden].
 Daer om seit men, ende tis waer:
 Wie scelden wil, sal wesen claer.
 Al dit, ende veel meer nochtan,
- 5900 Dat ic [niet] genoemen en can
 Was in den spiegel wel gewrocht.
 Die meester [was] veel gesocht
 Diene maecte, ende van consten vroet.
 Ende om dat mi veel te goet
- 5905 Te houden waren sulken juwelen,
 Had ic se den coninc, tot sinen delen,
 Ende mijnre liever vrouwen ter eren gesent.
 Waer sijn nu die sulke present
 Op trouwen haren here geven?
- 5910 Dien rouwe, die mijn twee kinder dreven
 Om den spiegel, dat was te vele!
 Want sier hem dic, met groten spele,
 In plagen te spiegelen, ende voor te springen,
 Ende sagen hoe haer steertgens hingen,
- 5915 Ende hoe hem haer muulken stont.
 Och armen, mi was oncont

V^o 5887 *Recht*. Vergelyk hier mede de fabels uit de twee *Ysopets*, by ROBERT, *Fables inédites des XII^e, XIII^e et XIV^e siècles*, I, p. 195 et 196, midsgaders CLIGNETT's *Bydragen*, bl. 51 en volgende, waer men V^o 5883, 5884 nagenoeg letterlyk terugvindt. — 5888 *Dus*, H. S. *Eens*. — 5899 *Meer*, H. S. *Menich*. — 5914 Prosa: *Ende besaghen hem, hoe dat haer bereitsel hem stont*.

- Dat Cuwaert was so na den doot,
 Doe ic hem op trouwen groot
 Die scerpe gaf, met die juwelen :
- 5920 Ic en wistet niemen bet te bevelen,
 Al haddet gewesen op dat lijf mijn,
 Dan hem ende den ram Bellijn.
 Het waren die trouste vrienden twee,
 Dic ic waende te crigen immermee.
- 5925 Wopen over den moordenaer!
 Ic sal daer noch af weten twaer,
 Al soudic die werelt daer om door dolen;
 Want moordaet en bleef nie verholen.
 Het mach licht, dat hi hier bi ons staet
- 5930 Onder den hoop, dier af weet hoet gaet,
 Waer Cuwaert bleef, al en seit hijs niet;
 Want menich scalc, die loosheit pliet,
 Wandelt dic metten goeden,
 Daer hem niemen en can voor hoeden.
- 5935 Si connen herde wel haren aert bedecken.
 Dat mi meest doet verwecken
 Dats dat mi die coninc, onse heer,
 Oploopt dus fellic, ende dus seer,
 Ende seit: mijn vader ende ic mede
- 5940 Hem, noch den sinen, nie goet en deden!
 Dit heeft mi vreemt van enen coninc; [Reineke, 111,
 12, v. 5383.]
 Maer hem comt so menich dinc
 Te voren, daer hi sijn [goom] op leet,
 Dat hi dat een metten anderen vergeet:
- 5945 Ende licht is dit aldus gesciet.
 Lieve heer, en gedenct u niet,
 Hoe u vader den coninc
 Leefde, ende gi [waert] een jongelinc
 Van tween jaren, niet veel min,

V^o 5918 *Doe*, H. S. *hoe*. — 5921 *Al haddet*, H. S. *ic had*. — 5936 *Verwekken*, opwekt tot klachte. In de prosa: *Mer dat mi meest verdunckt*.

- 5950 Dat mijn vader quam hier in ,
 Van der scolen tot Mompelier,
 Daer hi studeerde der jaren vier,
 In recepten van medecinen;
 Ende alle die teeken van urinen
- 5955 Kende hi so wel als sijn hant,
 Ende alle die crude die men vant,
 Treckende viscose ende laxitive:
 Die kende hi bet dan sulke vive,
 Die grote meesters nu willen wesen.
- 5960 Hi was van consten so uutgelesen,
 Dat hi siden ende bont mocht dragen.
 Hi vont den coninc in groten plagen
 Van suucte, doe hi te hove quam,
 Dat hi swaer ter herten vernam;
- 5965 Want hien minde boven allen heren.
 Die coninc en mocht sijns niet ontberen.
 So wanneer hi was int hof,
 Alle die ander hadden dan orlof;
 Hi en geloofde niemen voor hem.
- 5970 « Reinaert (sprac hi doe) ic bem
 Die siecten crijch, so langer so quader. »
 « Lieve heer coninc (sprac mijn vader),
 Hier is een glas: maect u urine;
 Ic sal u dan seggen sekerlic u pine,
- 5975 Also saen als ic se aensie met ogen,
 Ende hoe men u sal helpen mogen. »

V° 5951 *Van der scolen te Montpellier*, reeds in de twaelfde eeuw be-
 roemd. De lessen in de medecynen begonnen aldaer ten jare 1180, volgens
 ROBERT DE HESSELIN, *Dictionnaire universel de la France*, IV, p. 555. —
 5957 *Viscose*, H. S. *vis coppen*, *prosa viscose*. — 5963 *Suucte*, ziekte.
 Vergelyk REINARDUS, lib. II, V° 31: *Contigit arreptum forti languore leo-*
nem, etc. midsgaders de fabel van MARIE DE FRANCE, in hare *Poésies*,
 II, p. 250. Het hier behandelde feit maect het onderwerp uit van eene
branche der fransche *Renarts*, getiteld *C'est la branche de Renart si*
come il fu mires, by MÉON, II, p. 305. — 5968 *Orlof*, H. S. *lof*, *prosa*
oerlof.

- Mijn heer dede dat hi hem riet,
 Want hi en geleefde doe niet
 Daer hi meerre geloof op droech,
 5980 Al wast dat hi sint omsloech
 Aen minen heer, die hier staet,
 Bi quaden gilen, bi quaden raet.
 (Het heeft mi wonder alremeest
 Dat so verkeerde sinen geest,
 5985 Maer het was seker tegens sinen doot;
 Hi wart van sinnen seer wonderlic groot,
 Dat hi so raesde ende dutte.)
 « Heer coninc, sprac hi, u is nutte,
 Suldi immermeer genesen
 5990 (Ende dat moet entelic wesen),
 Eens wolfs lever van seven jaren.
 Hier en moet gi niet me sparen:
 Die suldi eten, of gi sijt doot;
 Want u urine tuget al bloot.
 5995 Haest daer mede voor alle dinc.
 Die wolf stont daer aen den rinc,
 Ende hoorde toe, ende sweech al stille;
 Maer die coninc sinen onwille
 Hem claechde, ende sprac: « Her Isegrijn,
 6000 Nu hoordi wel hoet hier moet sijn:
 U lever moet mi genesen! »
 Doe sprac hi: « Heer, ten mach niet wesen;
 Want ic weet wel, dat is waer,
 Dat ic noch niet out en ben vijf jaer;

V* 5978 *Geleefde*, leefde. In het H. S. *geloofde*. — 5982 *Gilen*, bedrog, H. S. *geelen*. Versta: Al was 't dat hy (myn vyand), die hier staet, deze vriendschap sedert heeft doen omslaen, by bedrog, enz. — 5990 *Entelic*, eindelyk. — 5992 *Sparen*, wachten. De heer YPEY in het tweede deel zyner *Geschiedenis der Nederlandsche tael*, bl. 373 en 374 leidt het woord af van *sparren*, *sperren*, d. i. versperren, verhinderen. Voor my, ik houw het voor een frequentativum van *spa-en* (*spaden*, vertragen) en dus *spa-eren*; hier van *spade*, *te spade*, enz.

- 6005 Ic hebt mijnre moeder horen seggen. »
 Mijn vader sprac : « Heer, wat mach u leggen
 Aen sijn woorden? doeten spouwen;
 Gi doetet wel met sijnre ouwen;
 Ic sal wel aen die lever sien
- 6010 Of hi waer seit. » Ende mettien
 Most die wolf ter kueken gaen :
 Die lever wart hem uut gedaen.
 Die coninc atse, ende hi genas
 Van allen suucten, die in hem was :
- 6015 Des danckede hi minen vader,
 Ende sijn gesin hiet hi algader
 Dat menne voort *meester Reinaert* hiete,
 Ende, op sijn lijf, dat niemen en liete. »
 Hi bleef voort bi den coninc,
- 6020 Ende was geloofd van allen dinc.
 Altoos most hi hem naeste gaen,
 Ende op sijn hoeft was gestaen
 Een scoon fiolen rosenkrans,
 Die hem de coninc met eren gans
- 6025 Gaf, ende deedse hem met eren dragen.
 Nu is dit al te samen om geslagen,
 Ende men vergeet al ouder doget;
 Die gierige scalken worden verhoget,
 Ende die wijsheit set men achter;
- 6030 Des hebben die heren groot lachter,
 Ende dalen so lanc so meer;
 Want als een dorper gier wert heer,
 Ende boven sinen bueren krijcht macht,
 So en weet hi selve niet wie hi slacht;

V^o 6007 *Spouwen*, prosa *spouden*, splyten, openen. — 6008 *Ouwen*, oude, ouderdom. — 6017 *Meester Reinaert*, REINEKE: *doctor*. — 6018 *Op sijn lijf*, op lyfstraf. — 6025 *Dragen*. In REINEKE krygt de vos *en guldene span un en rôt berêt*. Over het dragen van eenen roozenkrans by feesten en andere plechtigheden kan men nazien LEGRAND D'AUSSY, *Vie privée des Français*, II, p. 222-226. Reinaert kreeg een krans van violen, met roozen ondermengd. — 6026 *Om*, H. S. *over*.

- 6035 Hi en kent niet waen hi comen si,
 Ende om niemens liden en droeft hi;
 Hi en hoort ooc niemens bede,
 Daer en volcht die gifte mede.
 Al sijn seggen dat is: « Brengt hier! »
- 6040 Och hoe menich dorper gier
 Sijn nu te hove bi den heren,
 Die seer smeken ende smeren:
 Maer mochten si haers heren leven
 Behouden met een oor te geven,
- 6045 Si lietene sterven eer sijn gaven.
 Si slachten den wolf, die node laven
 Den coninc met sijnre lever woude.
 Noch had ic liever, eer dat soude
 Die coninc sterven, ende sijn goede wijf,
- 6050 Dat hondert wolve verloren blijf,
 Ende het ware ooc mijnre scade;
 Want, wat comt van quaden sade,
 Sijns dancs doet hi selden duecht.
 Heer coninc, dit sciede in uwer juecht,
- 6055 Dat uwen vader dit was gedaen;
 Daer bi ist licht u ontgaen.
 Ende ooc so hebbic selve mede
 Gedaen eer ende hoveschede,
 Die doe wel behagede u,
- 6060 Al dancti mi so luttel nu.
 Maer u en gedencs, so ic waen;
 Daer bi ist noot dat ics vermaen.
 Niet dat ict doe om enich verwijt;
 Want ic ben sculdich tot alre tijt
- 6065 Voor u te doen wes ic vermach.
 Ic quam gaende op enen dach

Reineke, III,
 13, Vs. 5408.]

V^o 6038 Ten zy de begiftiging de bede volgt. — 6039 *Seggen*, H. S. *menich* (meening?) — 6042 *Smeren*, *prosa flatteren*. — 6051 *Prosa: Het waer oec ten minsten scade*. — 6055 *Dit was gedaen*. Volgens REINEKE stont dit geval ook al op den spiegel afgebeeld. — 6066 *Io quam*

- Metten wolf her Isegrijn:
 Wi hadden gevaen te samen een swijn,
 Dat beten wi doot, voor tlude garren.
- 6070 Heer, doe quamdi van verren
 Uut eenre hagen ons int gemoet:
 Gi groette ons met soonre groet,
 Ende spraect: « Sijt welcome, gi twee!
 Die honger doet mi also wee,
- 6075 Ende minen wive, die hier comt achter:
 Woudi ons deilen, ons soude te sachter
 Te moede wesen van uwen gewinne? »
 Her Isegrim sprac bi den kinne
 Ja, so dat menne nauwe verstant;
- 6080 Maer ic riep met luder mont:
 « Ja wi, here, al waert wel veel meer.
 Wie wildi dattet deilt nu, heer? »
 « Dat seldi, heer wolf, (spraect gi doe); »
 Des was Isegrim doe wel vroe,
- 6085 Ende deildet als hi was gewoon:
 Die een helft nam hi tot sijn verdoen
 Te voren uut, ende tvierendeel
 [Gaf hi u, ten was niet veel,]
 Ende dat ander deel mijnre vrouwen.
- 6090 Doe ginc hi biten ende knouwen,
 Ende haeste hem, dat hijt op at.
 Dat oor metten naesgat
 Ende half die longen gaf hi mi:
 Ende al dat ander behielt hi.
- 6095 Aldus toonde hi sijn edelheit!

gaende, enz. Te vergelyken met REINARDUS, lib. IV, fabula II, V° 133 et 599; als zynde dit geval daeruit overgenomen. Zie ook ROBERT, *Fables inédites*, I, p. 32, en ED. DE DEENE, *Waerachtighe fabulen*, bl. 53.

V° 6069 *Voor tlude garren*, om zyn luid schreeuwen (te beletten). *Garren, gerren, girren*, is *gemere* volgens KILIAEN. Vergelyk REINEKE, V° 5415. — 5978 *Sprac bi den kinne*, sprac op zulke wyze dat zyn kinnebakken alleen in beweging kwam, en niet zyn stem; in de prosa: *Sprack stillekens*. — 6092 *Naesgat*, neusgat.

- Eer men eens credo hadde geseit
 So had gi u deel op, als gi selt weten;
 Nochtan haddi gerne meer gegeten,
 Want gi en waert noch niet sat.
- 6100 Doe bad gi Isegrim noch om wat;
 Maer hi en gaf u niet een koot.
 Doe hiefdi op uwen rechten poot,
 Ende sloechten so tusschen sijn oren,
 Dat hem dat vel mochte scoren,
- 6105 Van der nasen totten ogen.
 Doe en conde hi niet gedogen
 Die smerte; hi huulde, ende bloide sere,
 Ende liep wech met snelren kere,
 Ende liet sijn deel daer liggen neder.
- 6110 [Gi riept hem na: « Haest u hier weder,]
 Ende brengt ons meer, hoe gijt raemt;
 Ende siet dat gi u bet meer scaemt,
 Als gi deilt, op een ander tijt. »
 Doe seide ic: « Here, gebiet gijt
- 6115 Ic ga met hem: ic weet wel wat. »
 Gi seidt: [« Gaet mede. »] Ic liep na dat
 Met hem; hi carmde seer ende stan,
 Ende croonde hoe qualic hi daer was an;
 Maer hi en dorst niet lude clagen.
- 6120 So lange liep wi te samen jagen,
 Dat wi een vet calf vingen.
 Ende doe gijt ons saget bringen
 Lachte gi, ende het behagede u wel.
 « Reinaert, spraect gi, gi sijt snel
- 6125 Ter jacht, als gijt u wilt onderwinden;
 Ic sie, gi cont wel wat vinden;
 Gi sijt goet uut gesent ter noot.

V° 6097 *Gi*, H. S. *hi*. Ik volg REINEKE en de prosa, wyl V° 6109 aen-
 toont, dat de wolf zyn deel *niet* opgegeten had. — 6102 *Rechten*, H. S.
rechteren. — 6112 En wees een weinig minder schaemteloos. — 6118
Croonde, kreunde, klaegde. — 6119 *Lude*, H. S. *wel*.

- Dit calf is vet ende groot.
 Hier moget gi selver deilre af sijn. »
- 6130 « Ic doet gerne, seide ic, lieve here mijn!
 Die een helft is u te voren,
 Die ander moet uwen wive toebehoren;
 Pensen, lever, darmen ende longen
 Die selen hebben u jongen;
- 6135 Dat hoeft sal hebben Isegrijn,
 Ende die voeten die sijn mijn.
 Doe gi dit hoorde waerdi vro:
 « Reinaert [spraect gi] wie leerde u also
 Huesschelic deilen, doet mi verstaen? »
- 6140 « Heer, dat heeft dese paep gedaen,
 Die metter roder crunen sit hier,
 Om dat hi hem maecte so fier
 Heden, doe [hi] deilde dat swijn. »
 Dus wast gelopen Isegrijn,
- 6145 Dat hi creech scade ende scande mede,
 Met sijre onhuesscher gierichede.
 Ooc [ist soo] dat men den wolf noch vint
 Die sonder [sparen] eet ende verslint
 Den geen, daer hi over mach.
- 6150 Hem naect menigen droeven dach
 Die die wolven saden moet;
 Want si en sparen vleesch noch bloet:
 Al dat si vinden nemen si mede.
 Wee der landen ende der stede
- 6155 Daer die wolven hebben die overhant!
 Si en sparen vrient noch viant,
 So wat si crigen dat hem genuecht.
 Dat, ende menigerhande duecht,
 Here, heb ic voor u gedaen,

V° 6140 *Paep*, H. S. *cnaep*, *prosa paep*. — 6141 *Metter roder crunen*. Navolging van V° 985, 1468, 1820, 1826, hoewel de dichter niet had moeten vergeten, dat de wolf slechts *tusschen neus en oogen* een krab gekregen had, blykens V° 6105.

- 6160 Die ic 'u wel soude doen verstaen,
 En viel die reden niet te lanc,
 Des gi mi segt seer luttel danc,
 Na den woorden, die ic van u hoor.
 Mi dunct, saechdi al dinc wel door,
- 6165 Dat gi wel [wat] met mi mocht liden.
 Ben ic die esel, die men sal riden?
 Of dat lamkijn, dat men eten moet?
 Waer mijn aventure goet,
 Ic sou uit ander scotel eten.
- 6170 Ic plach goet ende quaet te weten
 Bet dan sulc ander, ende was ooc mede
 Wel gelooft van dat ic dede.
 Ic conste voor vrouwen ende voor heren
 Een saec insetten ende ordineren,
- 6175 Daer macht aen lach, ende bet voorsien,
 Wat van den dingen mocht gescien,
 Dan sulc deden, daert nu aen staet.
 Men plach genen wisen nauwen raet
 Te sluten, ic en was daer bi.
- 6180 Al heeft dat ongeval nu mi
 Aldus onder tnet gevaen,
 Dat blat dat mocht noch ommeslaen,
 Ende dat rat van aventueren
 Mocht mi noch ooc gebueren,
- 6185 Dat mijn recht, ende ooc mijn woort,
 Gelijk enen anderen souden gaen voort.
 Ic en eisch geen verdrach:
 Ist dat ment mi betugen mach
 Na den rechte, in enigen broken,
- 6190 Ic wil dat aen mi si gewroken.

V* 6165 Dat gy my wel een kleinigheid mocht toegeven. — 6166 *Ben ic die esel*, enz. In de prosa: *Ben ic ymmer die esel, diemen ryden sal, om dat lam dat men eten moet?* — 6169 H. S. *Ic soude ander snodel eten.* — 6177 H. S. *Dair sulc tien daert nu aen staet.* — 6184 Prosa: *Mocht mi noch so hoeghe vueren.* — 6189 *Broken*, rechtsverbrekingen.

- Ende seit mi iemen iet op, dat hi
 Toe mach bringen, die settet bi,
 Na der gewoonte van den hove!
 Heer coninc, bi uwen oorlove
- 6195 Bid ic, dat u dit genoeghe! »
 « Reinaert, gi spreect al ten gevoege: [Reineke, 111,
 14, V. 5521.]
 Uwer talen volgic al.
 Mi en ist ooc niet tot ongeval,
 Conden wi weten wie Cuwaerts leven nam,
- 6200 Anders dan dat ons Bellijn die ram
 Sijn hoeft in die scerpe brocht,
 Ic liet u quijt van desen gerocht,
 Ende ic en sou niet meer op u croonen. »
 « Lieve heer, God moets u loonen!
- 6205 Seker, gi moget ooc wel also:
 Sijn doot maect mi so onvro,
 Dat mi dat herte dunct versieden.
 Och, doe si beide van mi sciedden,
 Cuwaert ende mijn vrient Bellijn,
- 6210 Hoe swaer wart dat herte mijn!
 Mi docht dat ic beswijmde al.
 Ic meen, het was tegen dit ongeval
 Dat mi, leider, was so naer. »
 Alle (die meeste hoop, die was daer.)
- 6215 Die Reinaerts tael hebben gehoort
 Van juwelen, ende [sagen] hoe hi voort
 Daer op stercte sijn gelaet,
 Meenden dat was sonder baraet,
 Ende dat hi niet dan waer en sprac.
- 6220 Si claechden seer sijn ongemac,
 Sine scade, ende sinen rouwe.
 Die coninc selve ende sine vrouwe
 Ontfermden sijnre, [met] jonc ende oude,
 Ende seiden dat hi troosten soude,

V^o 6202 *Liet*, H. S. *laet*. — *Gerocht*, gerucht, begin der klage. Zie de aenteekening op V^o 306. — 6207 *Versieden*, vergaen, consumeren. — 6217 *Stercte*, H. S. *storte*, prosa *stercte*.

- 6225 Ende pijnde hem te soeken die juwele;
 Want hi hadse gepriest so vele,
 Datter hem seer den sin op stoet.
 Ende om dat hi hem maecte vroet,
 Dat hise hem beiden hadde gesant,
- 6230 Al quam hem niet in die hant,
 Nochtan hadden sise gerne genomen,
 Hadden si geweten waer aen comen.
 Reinaert, die wel die meninge verstont,
 Ende die weinich goets had in sinen gront,
- 6235 Sprac: « God danke u, heer ende vrouwe,
 Dat gi mi troost in minen rouwe.
 Ic en sal rusten, nacht noch dach,
 Noch niemen, die ics bidden mach,
 Ic sal lopen ende jagen,
- 6240 Smeken, bidden ende vragen
 De werelt door die vier hoeken,
 Al soudic ewelic soeken,
 Tot dat ic weet waer si sijn.
 Ende ic bid u, lieve here mijn,
- 6245 Of si waren ooc tot sulker stede,
 Dat mijn cracht, [noch] mijn bede
 Niet helpen en mocht, dat gi mi dan
 Wilt helpen; want het gaet u an:
 Het goet is u; ende u toebehoort
- 6250 Te rechten voor roof ende moort;
 Die leider daer om is gesciet. »
 « Reinaert, des en laet ic niet.
 Wanneer gi weet waer si sijn,
 Ende gi begeert die hulpe mijn,
- 6255 Die sal u altoos sijn bereit. »
 « Och heer, dats al te wel geseit,
 Condie noch, ic souts u lonen! »
 Nu dunct Reinaert sijn sake seer sconen:
 Hi heeft den coninc tot sinen wil,
- 6260 Die hem viant was, openbaer ende stil.

- Hi denct : « Mocht hier dus gaen uut
 Datter toe was goede gruit ,
 Na dient gescapen stont te voren ! »
 Hi heeft hem allen so veel in doren
 6265 Luegen geslagen , ende doen verstaen ,
 Dat hi wel vri waent henen gaen ,
 Sonder van iemen beroepen te sijn.
 So had hi ooc ; maer Isegrijn
 Was tornich ende mismoedich seer :
 6270 Hi sprac : « Heer coninc , edel heer ,
 Sidi dus kints , dat gi gelooft
 Den losen scale , die u verdooft
 Met geveinsder logentael gescal?
 Dat heeft mi wonder al.
 6275 Ic soud hem trou geloven spade :
 Hi is van moort ende van verrade
 Doortogen , ende houtet al voor spel :
 Dat sal ic hem bewisen wel ,
 Eer dat hi noch sceit van mi !
 6280 Mi is lief , dat hi hier is so bi :
 Sijn liegen en sal hem hier niet vromen ,
 Dat hi van mi iet can comen.
 Siet , heer , dese lose catijf
 Verriet eens al te seer mijn wijf :
 6285 Hi deedse eens diep waden int slije
 Bi twater onder enen hogen dijc ,
 Ende maecte haer wijs , dat si den staert
 Int water stake , daer soude , ter vaert ,
 Also veel visch aen biten , gi sult weten ,
 6290 Si en soudse niet met haer vieren eten.

[Reineke, IV,
1, v. 5632.]

V° 6263, 6264 Zoo dat er nog goede gruit (mout, hop, hierdroessem) bykwam, schoon het te voren zoo slecht geschapen stond. Wat *gruite* was, leert ons RAEPSAET, *Analyse*, II, p. 455, en KLUIT, *Historie der Nederlandsche staatsregering*, IV, bl. 432. — 6282 Zoo dat hy my nog zou kunnen ontkomen, ontloopen. — 6288 *Ter vaert*, spoedig. — 6290 *Eten*. In den REINARDUS is het de wolf, wien Reinaert visschen leert vangen, en hier op ziet ook V° 1509 hierboven. Vergelyk de uitgave van MONE, bl. 34: *Hic impinge tuam, carissime patruë, caudam, enz.*

- Si waende waers, (die arme dwase!)
 Ende [ginc] ten buuc toe in die Mase,
 Eer si totten water quam,
 Daer si doe totten steert in swam,
 6295 So si alrediepste conde.
 Dit was in enen winter stonde,
 Dat se dus bedrooch Reineert;
 Want si hielt so lang den steert
 Int water, dat si daer in bevroos.
 6300 So wat si tooch, si en mocht niet loos
 Uten ise; doe hi dat sach,
 Liep hi daer toe al dat hi mach,
 Ende spranc [haer] achter op tlijf:
 Och, daer vercrachte hi mijn wijf!
 6305 Si en conde geweren niet haren toren,
 So herde stont si int ijs bevroren.
 Dit en can hi niet missaken,
 Want ic vant hem opter braken,
 Also ic liep om mijn bejach,
 6310 Ende opten dije mijn wech lach.
 Ic sach hem beneden op haer staen
 Crijtsen, lijtsen, steken, slaen,
 Als men pleecht tot sulken spele.
 Och, daer leed ic hert seer vele!
 6315 Doe riep ic: « Reinaert, wat doedi? »
 Doe hi so na hoorde mi,
 Spranc hi op, ende ginc sijnre straten.
 Ic ginc tot haer met droeven gelaten,
 Ende moest int slijc seer diep waden,
 6320 Ende in dat coude water baden,
 Eer ic dat ijs ontwee gedoste,

V^a 6291 Zy dacht dat het waer was. — 6307 *Missaken*, loochenen.
 Zie KIL. — 6308 *Op ter braken*, op de misdaed, op het feit. *Braecke* is
 breuk, gebrek. REINEKE stelt: *Up der schynbaren dát*. — 6312 *Crijtsen*,
 kratsen, kretsen. *Lijtsen*, in de prosa *lutsen*, d. i. loteren. — 6321
Gedoste, stiet, verwant met het engelsch *toss*, het yslandsche *thys*, en het

- Ende haren steert daer uut loste ;
 Nochtan liet sijs daer een groot stic ;
 Ende daer toe waren si ende ic
 6325. Wel na doot bleven ; want si galp
 So lude van smert, eer ic se halp,
 Dattie dorpers dat vernamen,
 Ende op ons gelopen quamen
 Met picken, haken, ende stocken,
 6330 Ende die wive met haren spinrocken.
 Daer riepen si: « Slaet alle toe! »
 Ic en creech nie meerre anxt dan doe,
 Ende dat selve segt ooc mijn vrouwe;
 Want wi ontquamen al daer nauwe.
 6335 Wi liepen, dat tsweet uut brac.
 Daer was een dorper, die na ons stac,
 Met enen piec, die wel was lanc:
 Die deed ons alte groten dwanc;
 Want hi was sterc, ende licht te voet.
 6340 Ten ware dat ons die nacht bestoet,
 Wi waren daer seker beide bleven.
 Die lelike quenen, met sterken steven,
 Hadden ons so gerne gesmeten!
 Si seiden wi hadden haer scaep gegeten,
 6345 Ende boden ons menigen ramp.
 Daer gingen wi door menigen camp,
 Bewassen met brame ende biesen:
 Daer mosten ons die dorpers verliesen,
 Ende dorsten bi nacht ons niet volgen:
 6350 Si keerden weder seer verbolgen,
 Om dat wi also ontgingen.
 Siet, heer, dit sijn lelike dingen,

oudduitsche *duzze*; doch door my nooit elders aengetroffen. De prosa: *sloech*.

V° 6325 *Zi galp*, zy gilde; van *gelpen*, of *gilpen*, waer over zie op VAN HEELU, V° 6272. — 6333 *Segt*, H. S. *Soude*; doch zie REINEKE V° 5681. — 6334 *Daer*, H. S. *door*. — 6342 *Quenen*, H. S. *quamen*, prosa *quenen*. *Steven*, staven.

- Dits moort, cracht ende verraet,
 Dat u scerpelic te rechten staet. »
- 6355 Reinaert sprac : « Heer, ware dit waer, [Reineke, IV,
2, v. 5706.]
 Dat ginc mijnre eren al te naer :
 God verbiets mi, dat ment so vonde !
 Tis waer, ic wijsde haer teenre stonde
 Hoe si visschen soude vaen ,
- 6360 Ende eenen goeden wech over gaen ,
 [Door] twater, sonder te treden int slijc ;
 Maer si liep so gierichlijc ,
 Doe si die visschen hoorde nomen ,
 Si waende niet te tide te comen ;
- 6365 Si en hielt wech noch wise ,
 So dat si bevroos in den ise :
 Dat dede, dat si te lange sat.
 Si had visschen genoeg gehat ,
 Hadde si met reden willen liden.
- 6370 Diet al wil hebben , het valt bi tiden
 Dat hi van allen missen moet.
 Al te gierich en was nie goet ;
 Want niemen en can den gierigen versaden.
 Doe icse sach so seer beladen ,
- 6375 Doe waende ic haer te helpen uter noot :
 Ic hief, ic loedse , ende ic croot ,
 Om dat icse waende uut te boren ;
 Maer dat was arbeit verloren ,
 Want si was mi al te swaer.
- 6380 Doe quam Isegrim aldaer ,
 Ende sach hoe dat ic croot, ende stac ,
 Dat hi doe in dorperheden trac ,
 Als die quade te doen plegen.
 Aldus so was die saec gelegen.
- 6385 Hi segt anders niet dan logen ;
 Maer ic meen , hem scemerde sijn ogen ,

V° 6376 *Loedse*, H. S. *ludse*. — 6385 H. S. *Ende heer ten was anders niet dan logen*.

- Also hi ons sach van boven int dal
 [Ende hi sere van anxten gal]
 Daer hi opten dije sat.
- 6390 Hi vloecte mi seer, ende swoer bi dat
 Zijn magen, ic sout becopen.
 Doe icken hoorde ginc ic lopen,
 Ende lieten scelden ende dreigen.
 Doe ginc hi heffen ende wegen,
- 6395 Ende halp zijn wijf uten diepen.
 Of die dorpers lude riepen
 Ende jaechden, dat was hem goet;
 Want si verwermden haer bloet.
 Si waren anders van coude vervroren.
- 6400 Ende wat ic na ofte voren
 Heb geseit, dats al waer.
 Ic en name aen goude claer
 Niet dusement merc van goude,
 Ende ic u eens liegen soude!
- 6405 Soudic u liegen, lieve heer?
 Dat soude mi misvoegen seer.
 Dat en sal, oft God wil, nimmer wesen,
 (Ic genees so ic mach genesen,)
 Ende ic sal immer seggen waer.
- 6410 Ic hebt geploggen al mijn jaer,
 Sint dat ic eerst wijsheit began.
 Ende twivelde u ooc ergens an,
 Van allen dat ic hier heb geseit,
 Dattet iet [anders] ware dan al waerheit,
- 6415 Geeft mi achte dagen spacie:
 Ic sal u doen sulke informacie,

V^o 6391 *Sijn magen*. Hier schynt iets te ontbreken: *Hy zwoer by dat (leven?) van zyn magen*. In REINEKE staet: *He vlokede my darto de poppelsye*, en in de prosa: *Hi vloecte my sere, ende swoer duere, by alle sine maghen*. — 6394 *Hi*, H. S. *ic*. — 6408 Hetzy dan dat ik losgerake of niet. Zie V^o 1404, waervan dit eene navolging is. — 6412 *Ergens an*, H. S. *anders dan*. Ik volg de prosa.

- Met goeden geloveliken orconde ,
 Dat gijs mi , al u levens stonde ,
 Wel selt geloven , ende u baroen .
- 6420 Wat heb ic metten wolve te doen ,
 Of ander , sijnre geliker cativen ?
 Vraecht selver sinen wiven ,
 Dat ic eer seide , oft so gevel ?
 Si salt selve liden , dat weet ic wel . »
- 6425 Doe sprac vrou Eerswijn :
 « Waen , Reinaert , fel quaet cockijn !
 Niemen en can hem hoeden voor di !
 Du const dijn loosheit so brengen bi ,
 Ende dijn baraet so wel versconen ,
- 6430 Dattet di noch qualic sal lonen
 Int ende , al ist dat lange merret .
 Hoe hadstu mi eens besperret
 Ten putte , daer twee emmers hingen ,
 Die met eenre poleyen gingen
- 6435 Op ende neder , als men woude .
 Du saetst in groter ongehoude
 Beneden opt water , in den enen .
 Ic quam tot u ; ic hoorde u stenen ,
 Ic vraechdi , hoe du [daer] quaemst geseten ?
- 6440 Du seitste : « Ic heb so veel geten
 Visschen , al hier in den borne ,
 Dat mi spliten mach die korne . »
 « Hoe come ic daer ? wijst mi dat ! »

V^o 6419 *U baroen*, H. S. *te baroen*. — 6420 *Te doen*. In de oude prosa volgen hier nog eenige regels meer, welke in het gedicht niet voorkomen, doch die ook niet blyken vroeger berymd te zyn geweest. — 6426 *Waen*, samentrekking van *wattan*, wat dan. Zie V^o 245. — *Cockijn*, fr. *coquin*. — 6431 *Merret*, mert, mart, duert. — 6432 *Besperret*, verhinderd. — 6433 *Ten putte*. Dit geval, doch anders verteld, (als met Isengrim gebeurd) vindt men in den franschen *Renart*, I, p. 240 et II, p. 176. — 6434 *Poleyen*, palei-zeel, katrol, fr. *poulie*. — 6436 *Ongehoude*, ongemak, ongunstige toestand. — 6442 *Korne*, romp; samengetrokken van *karonie*, fr. *charogne*.





Doe seitstu moeye sprinck in dat vat
 Dat dair hanget gi coont hier zaen
 Ende ic deed doe most ic neder gaen
 mer du quames doe was ic grinij
 Ende vmechde hoe dattet dair toe qua
 Het is der werle loop spracstu weder
 Dat eengaet op ende dauder neder
 Doe spronestu wt eū ginges heneu

- Doe seidstu: « Moeie, sprinc in dat vat,
 6445 Dat daer hanget, gi comt hier saen. »
 Ende ic deedt. Doe most ic neder gaen;
 Maer du quames [op]. Doe was ic gram,
 Ende vraechde, hoe dattet daer toe quam?
 « Het is der werelt loop (spraecstu weder):
 6450 Dat een gaet op, ende tander neder.
 Doe spronstu uut, ende ginges henen,
 Ende ic bleef daer allenen
 [In] honger ende coude, enen halven dach.
 Daer ontfinc ic menigen slach,
 6455 Eer dat ic rumde van daen. »
 « Moei, het dede u onsacht, ic waen?
 Gi hads mi liever, dan ic, die slage;
 Want gi mochtse bet verdragen.
 Onser een moestse emmer ontfaen?
 6460 Ic leerde u, wildijt verstaen,
 Dats, dat gi op een ander tijt,
 Te bet op u hoede sijt,
 Ende niemen en gelooft te lecht,
 [Want gi weet, het spreekwoort secht:]
 6465 Elc suect hem selven, om sijn bate.
 Het ware een dwaes, die dat vergate! »
 « Hoort, lieve heer, sprac Hersinde,
 Hoe wel seilt hi met allen winde!
 Hoe schoon meet hijt voor den ogen! »
 6470 « Aldus heeft hi mi dic bedrogen,
 Sprac Isegrim, ende gebracht in scaden.
 Hi [heeft] mi ooc eens verraden
 Toter apinnen, sijnre moeien,
 Daer ic was in groten vernoien,
 6475 Ende mijn oor wel na liet.
 Weet, voorwaer, hoet is gesciet....
 Wil hi tware seggen, ic laet hem die tale;
 Want, ic soudese emmer so wale

- Seggen, hi en sal mi berispen.
 6480 « Ja ic, Isegrim, sonder lispē
 Sal ic seggen, ende ooc al claer :
 Ic bidde u allen, hoort daer naer.
 Hi quam aen mi in een wout, [Reineke, IV,
4, v. 5879.]
 Ende claechde sinen honger menichfout ;
 6485 Want ic sach hem nie so sat
 Hi en had gerne meer gehad.
 Mi wondert waer hi die spise laet.
 Noch sie ic wel aen sijn gelaet
 Dat hi van honger begint te grimmen.
 6490 Hi ate liever van den wemmen,
 Dan hi dronke een ame wijns.
 Doe ict hoorde, so jamerde mi sijns.
 Ic seide : « Ic soec mijn bejach. »
 Daer gingen wi te samen dien dach,
 6495 Maer wi en vonden niet teten ;
 Doe begonde hi seer te creten,
 Ende seide, hi en mocht niet verder gaen.
 Doe sach ic daer een hol staen
 Onder enen hage van dicken bramen,
 6500 Daer hoordic wat in scramen.
 Doe seidic hem : « Gaet daer in
 Ende suect of gi daer vint u gewin.
 Ten mach niet sijn gi en vint daer wat. »
 Doe seide hi : « Neve, in dat gat
 6505 En quamic niet om hondert pont,

V^o 6485 *Sat*, H. S. *mat*, *prosa sat*. — 6486 Of hy zou nog meer gewild hebben. — 6490 H. S. *Hi at liever dan hi sage spinnen*. Ik ver-ander naer aanleiding der oude *prosa*, waerin men leest: *Hi ate liever eenen slach wammen* (vischwammen) *dan hy een ame wijns dronke*. REINAERT zinspeelt op hetgene hierboven gelezen is, V^o 208 en volgende. Eigenlyk is *wam* of *wem* buik, in het gothisch *wamba*, en in het anglo-saksich *wamb*; en vandaer *wambuis*. — 6494 *Dien*, H. S. *enen*. — 6495 H. S. *Dat wi niet en vonden teten*. — 6496 *Creten*, H. S. *trecken*. — 6500 *Scramen*, schrammen, schrabben. — 6503 Het kan niet anders of gy vind daer wat.

- Ic en wist eerst hoet daer binnen stont :
 Het dunct mi daer so gruwelic wesen !
 Maer, ic sal hier onder desen
 [Boom] uwer verbeiden ; gaet in , voren ,
 6510 Ende keert cort weder, ende laet mi horen
 Hoet daer in gescapen staet.
 Gi kunt so menigen nauwen raet,
 Ende u bet onthelpen , dan ic. »
 Siet heer, dus wijsde hi mi int stric ,
 6515 Mi arm wicht , clein ende cranc ,
 Ende hi , die sterc is , groot ende lanc ,
 Bleef liggen rusten in sijn vrede :
 Besiet wat trouwe ic hem dede !
 Den anxt, die ic daer bestoet ,
 6520 En leedic noch om geen goet ,
 Ic en wist dattet mi so vergaen soude.
 Ic ginc daer binnen , als die boude :
 Daer vant ic enen breden ganc ,
 Crom , doncker ende lanc ,
 6525 Eer ic binnen dat hol quam ,
 Daer ic grote clærheit vernam
 (Die lucht daer in quam van besiden).
 Daer lach een groot aep, met twee widen
 Ogen , die blincten als een vier.
 6530 Ic en sach nie so vreesliken dier,
 Met groter muul , met langen tanden ,
 Ende scerpe nagelen aen voet ende handen ,
 Met enen langen stert aent set :
 Ic waende het waer een Mamet ,
 6535 Een bakumijn [of] een meerkat.

V, 6519 *Bestoet*, onderstond. — 6529 *Vier*, H. S. *glas ende vier*. — 6530 *Vreesliken*, H. S. *vroliken*. — 6533 *Set*, achterste, van *zitten*; in het middeleeuwsch-latyn *cedae*. Zie REINARDUS, III, V° 2270. — 6534 *Mamet*, een duivelsnaem; doch eigenlyk *Mahomet*. — 6535 *Bakumijn*. De naem van zulk een schrikdier of kwade geest is my onbekend, en vind ik in GRIMM's *Deutsche Mythologie* ook niet vermeld. In de prosa leest men: *Ic waende dat een marmoeyse, een baubijn of een meercat geweest*

- Ic en sach nie leliker dier dan dat.
 Ende bi haer lagen, doe te spronge,
 Haer drie kinder, lelike jonge,
 Die haer moeder wel geleden.
- 6540 Doe si mi sagen comen gestreken,
 Swegen si, ende sagen mi lelic aen.
 Ic had wel gewilt te sijn van daen:
 Ic was verveert; wat bate versaect?
 Doe dochtic: ic ben daer in geraect,
- 6545 Ic moet daer ute, als ic best mach.
 Si was meerre, daer si lach,
 Dan Isegrim; ende hare kinder
 Waren eer meerre dan minder.
 Maer ic en sach nie sulken proi.
- 6550 [Si lagen daer int vule hoi,]
 Dat haer urijn had bewract;
 Si waren belabbert ende becact,
 Ten oren toe, van haers selfs drec.
 Het stanc daer vuler dan hels pec;
- 6555 Wel was icker na af gestict.

hadde. Het meestendeel van de in ons land nog voortlevende namen van zulk soort vindt men opgenoemd in VAN HASSELT'S aenteekening op het *Etymologicum* van KILIAEN, deel I, bl. 20; doch onze vlaemsche *Osschaert*, *Slokkeman* en *Langewapper* zyn er niet by. Ook nog leze ik daeromtrent in eene *ghenouchelike clute van NU NOCH*, volgens myn afschrift:

Ic wil u belesen ende besweren
 Ende manen, by al dat u mach deren,
 By nachtridders ende by avondtroncken,
 Die achter den hoven de belle cloncken,
 By cocketoysen, by neckers, by maren,
 Ende by den drollen, int weer wegghen,
 By catten die danssen pleghen
 Tswoensdaechs, ende by varende vrouwen.

V^o 6540 H. S. *Doe si mi quamen comen steken.* — 6543 Ik was ver-
 vaerd; waerom zou ik het loochenen? — 6546 *Meerre*, meerder, groo-
 ter. — 6549 *Proi*, pry. — 6551 *Bewract*, bepekeld. — 6552 *Becact*,
 H. S. *beclat*. — 6555 *Gestict*, H. S. *gescriet*, prosa *gesmoert*.

- Al had ic van teerste gemict
 Tware te seggen, ic moest vertien,
 Ende metten hoop die daer lach lien.
 Doe seide ic: « God, diet wel doen mach,
- 6560 Moeie, die geve u goeden dach,
 Ende uwen kinder, mijn magen!
 Het sijn die soonste van haren dagen,
 Die ic gesach, voor ofte na bi.
 Deus, hoe wel behagen si mi!
- 6565 Hoe lieflic sijn si, ende hoe scone!
 Elc mocht met eren eens conicx sone
 Wesen! Wi mogen u loven met recht,
 Dat gi dus meerret ons geslecht.
 Ic had grote bliscap gedreven,
- 6570 Had ic geweten van desen neven;
 Want het is een troostelic toetiden.
 Ic en mochts niet langer liden,
 Doe ic hoorde dat gi waert verlegen,
 Ic en moeste uwes comen plegen:
- 6575 Mi ware leet ic en hadt vernomen. »
 « Reinaert, lieve neve, weest wellecomen!
 Ic weets danc dat gi mi vant:
 Gi sijt ooc wijs ende trou becant,
 Ende hebt des gerne voor ogen.
- 6580 Gi moet uwen neven ooc wijsheit togen,
 Ende laten doen eer ende tucht.
 Ic heb recht op u geducht,
 Want gi wandert onder die goede. »

V^o 6556 *Gemict*, voorgenomen. — 6557 *Vertien*, opgeven, laten. — 6558 *Lien*, toegeven, geduld nemen. Vergel. V^o 6165. — 6571 *Toetiden*, toenemen, verbeteren; als in V^o 3916. — 6577 *Vant*, bezoekt, doch eigenlyk *verplegen*, van *vanden*. In de prosa zegt REINAERT: *Lieve moeye, doe ick hoorde, waer ghi gelegen waert, doe en conde ick niet langher ghebeyden, ic en moest vriendelic tot u comen vanden;* » en dan antwoordt de apin: « *Reynaert, neve, sijt wellecome, dat ghy my vandet.* » — 6579 *Des*, dit. — 6580 *Neven*, REINEKE: *oomkens*. — 6582 *Geducht*, eerbied, *reverentia*; doch in de prosa: *Ick hebbe recht op u gedocht*, d. i. gedacht.

- Och, hoe wel was mi te moede,
 6585 Als ic dese tale hoorde!
 Dit verdiendic ten eersten woorde,
 Mettien dat icse moeie hiet.
 Al seidic so, si en bestont mi niet;
 Maer, mijn rechte moeie staet ginder,
 6590 Vrou Rukenu, die scone kinder
 Pleget te winnen, sedich ende vroet.
 Ic seide: « Moei, lijf ende goet
 Staet tuwen gebode, wes ic vermach;
 Gebiet tot mi nacht ende dach;
 6595 Ic sal hem leren dat ic can. »
 Ic hadde gerne geweest van dan,
 Om dattet na die wiege daer rooc,
 Ende bisonder om Isegrim ooc,
 Die so herde leet van honger.
 6600 Ic seide: « Moei, u ende [u] jonger
 Moet God altoos behoeden!
 Ic wil thuiswaert gaen spoeden;
 Mijn wijf sal na mi verlangen. »
 « Neve, gi en selt nergent gangen,
 6605 Gi en hebt u eerst gegeten sat:
 Ende liet gijt ooc, ic seg u dat,
 Ic soudt in groter ongunst verstaen. »
 Doe stont si op, ende dede mi gaen
 In een ander hol, daer bi:
 6610 Daer lach so veel spisen, dat mi
 Wonderde wanen si was comen,
 Herten, hinden (ic en cans niet nomen)
 Patrisen, roeken ende reecalven:
 Met al dese mocht ic mi salven.
 6615 Ende doe ic van als had genoegh,
 Gaf si mi, dat ic met mi droech,

V° 6588 *Bestont mi niet*. Navolging van V° 1486. — 6599 *Herde leet*,
 H. S. *herteloos*. — 6608 *Si*, H. S. *hi*.

- Een stuc vleesch van ener hinde,
 Met minen wive, met minen kinde
 Teten, als ic thuus quame:
- 6620 Dat nam ic in groter scame;
 Maer het moeste emmer wesen.
 Ic dancte haer seer, ende met desen
 Heb ic oorlof aen haer genomen.
 Si hiet mi corts weder comen:
- 6625 Ic seide, dat ict laten soude node;
 Hier mede beval icse te Gode,
 Ende sciet haestelic van danen,
 Blidelicker dan iemen soude wanen,
 Om dat mi het soonste gevel.
- 6630 Ic maecte mi te lopen snel
 Ten gate, daer ic ute quam,
 Ende doe ic Isegrim vernam,
 Die lach onder enen boom,
 Vraechde ic: hoe staet met u, oom?
- 6635 « Qualiken (seide hi), lieve neve;
 Tis meer dan wonder dat ic leve;
 Ic sterve van honger; geeft mi doch iet! »
 Doe jamerde mi seer sijn verdriet,
 Ende ic behielt hem daer dat leven sijn,
- 6640 Die daer lach in groter pijn.
 Hi wist mi daer veel groten danc,
 Al is die gunst nu dus cranc.
 Wel cort had hijt op geslonden.
 Doe seide hi, « Neve, wat hebdi gevonden
- 6645 In dat hol? dat laet mi horen!
 Mi hongert nu meer dan te voren;
 Want mijn mont is nu ter spijs gewect. »
 Ic seide: « Oom, gereet so trect
 Int hol, gi selt genoeg daer vinden.

V* 6629 *Gevel*, geviel. — 6630 *Ic maecte mi*, ik stelde my. — 6648 *Gereet so trect int hol*, in de prosa: *Pijndt dan gherade in dat hol*. Dit *pijnt* beteekent zoo veel als *geef u de moeite*, gaet.

- 6650 Daer leit mijn moei met hare kinden :
 Condi wel liegen , ende die waerheit sparen ,
 So seldi hebben al u begaren ;
 Maer segdi tware , u naect verdriet ! »
 Heer coninc , en was dit niet
- 6655 Genoech gewaerscuut dien tverstonde ,
 Dat hi , van al dat hi vonde ,
 Contrarie daer af soude seggen ?
 Maer rude onbesnode beleggen
 En connen geen wijsheit gegronden.
- 6660 Daer om haten si subtijl vonden ,
 Want sise selve niet en verstaen.
 Nochtan seide hi , sonder waen ,
 Dat hi soo seer te liegen dochte ,
 Dat ment voor waerheit tellen mochte.
- 6665 Hier ginc hi mede in dat hol ,
 Dat van vulen stanc was vol :
 Daer vant hi die mermot sitten ,
 Die lelic was ende ongescitte ,
 Des duvels dochter Moedecac.
- 6670 Een dinc met spisel stont daer geclac.
 Doe riep hi : « Wopen ! mi gruwelt sere !
 Si sien hier oft die duvel were ,
 Dese lelike ickers jongen.
 Wanen comen si uter helle gesprongen ?
- 6675 Men mochter duvels mede vervaren !
 Gaet , drenct se ; qualic moeten se varen :
 Ic en sach nie so lelike wormen.

v° 6658 *Onbesnode*, onbesnoeide, plompe. Wat de dichter met het volgende woord *beleggen* hebbe willen aenduiden, is my onbekend: misschien *Belgen*. De prosa heeft: *ruyde onghewallige beesten*. — 6663 H. S. *Ende liegen so seer eert hem onvochte*. — 6667 *Mermot*, marmotte; in de prosa *marmoyzate*. — 6668 *Ongescitte*, wanstaltig van *schitte*, drek. — 6670 *Spisel*, spouwsel, H. S. *Spisen*. — *Geclac*, voor *geclact*, geklad. Zie Kn. op *klacken*. De prosa: *Ende den jongen hinc vele vuylicheden an, oft classen geweest waren van gheorten spisen* (?). — 6673 *Ickers*, pynigers, duivels, H. S. *juckers*, prosa *nickers*.

- Al mijn hair staet mi te stormen
 Vant aen te sien , alst billix es. »
- 6680 « Heer Isegrim , wat mach ic des?
 Het sijn emmer die kinder mijn ,
 Ende ic moet haer moeder sijn?
 Wat hebdi daer mede te doen ,
 Weder si lelic sijn ofte scoen?
- 6685 Si en hebben u niet gebeden.
 Sulc heeft voor hem geweest heden ,
 Die beter is , ende wiser dan gi ,
 Ende ooc na maech , die seide mi ,
 Dat si soon ende sedich waren :
- 6690 Wat doedi hier met deser maren?
 Wi en senden u geen bode. » « Wildijt weten ,
 Ic wil van uwer spisen eten ;
 Het is bet besteet aen mi ,
 Dan aen die wichterren. » « Hier en is (seit si)
- 6695 Niet teten. » Hi sprac : « Hets genoeg ! »
 Mittien hi thooft ter spijswarde droech.
 Hi quam voor thol , ende woude daer in gaen ;
 Maer mijn moei die scoot op saen ,
 Met haren kinderen , ende liepen hem toe ,
- 6700 Ende wonden hem seer doe ,
 Met haren nagelen , scerp ende lanc ,
 Dat hem tbloet uten ogen spranc.
 Ic hoorden criten ende hulen seer ;
 Maer hi en vermat hem geenre [weer] ;
- 6705 Hi en deed anders niet dan hi vlo
 Uten hole : hi was also
 Seer gecrabbet , ende gebeten ,
 Dat sijn vel al was gereten.
 In sijns selfs pels [haddi] menich gat ;

V° 6678 *Staet*, H. S. *stont*. — 6684 *Weder*, H. S. *waer*. — 6694 *Si*, H. S. *hi*. — 6696 *Droech*, *prosa sloech*. — 6698 *Mijn moei*. REINAERT wederspreekt zich zelve; want V° 6588 zeide hy, dat het zyn moei niet was. — 6699 *Hem*, H. S. *hair*.

- 6710 Sijn aensicht was van bloede nat,
 Ende van sijn oor ooc af een stic.
 Hi croonde seer. Doe vraechdic,
 Of hi hem liegens onderwant?
 Hi sprac: « Ic seide so ict vant,
- 6715 Een lelike teve, een vuul vracht! »
 « Neen, oom, gi soudt hebben gesacht:
 Hoe staet met u, wel lieve nichte?
 Dit sijn mijn mage na den rechte,
 Ende mijn scoon neve dese jongelinc. »
- 6720 « Ic had liever dat mense hinc
 (Sprac hi) dan ic dat hadde gedaen. »
 « Ja oom, daerom moest gi ontfaen
 Al sulc paiment, alst ginc daer.
 Gi soudt contrarie hebben geseit al claer.
- 6725 Men moet om beters wille bi tiden
 Liegen, ende die waerheit miden.
 Onse vorders hebbent voor ons gedaen.
 Siet, heer, dus quamt daer aen,
 Dat hi gecreech die rode huve!
- 6730 Nu staet hi als een simpel duve:
 Vraecht hem oft also gevel:
 Hi was daer so na, hi wetet wel. »
 « Spot ende scamte ende spitige tale, [Reineke, IV,
 5, vs 0975.]
 Fel Reinaert, die condi wale!
- 6735 Gi segt, ic wel na doot was
 Van hunger, [dat] gi mi laefde, op dat pas?
 Dats [logen;] want dat been, dat gi mi gaeft,
 Daer had gi tvleesch al af gecnaecht,
 Dat daer niet een twint was aen,
- 6740 Ende spotte met mi doe saen,
 Dat ic verhongerde daer ic sta.
 Gi spreect mijnre eren al te na!

V^a 6716 *Gesacht*, gezegd. — 6727 *Vorders*, voorouders; in 't H. S. *beter*, en in de prosa: *Onse beter wiser en vroemer die hebbent hier voremaels wel gedaen*. — 6733 *Scamte*, *schampste*, schimp. — 6736 *Laefde*, H. S. *loofde*.

- Wat hebdi menich spitich woort
 Met logentael op mi brocht voort,
 6745 Dat ic stont na des coninx leven,
 Om den scat, dien gi hem geven
 Ende wisen soudt in Hulsterlo,
 Ende hebt mijn wijf bedrogen so,
 Dat si blijft gescandeleert!
 6750 Ic ware ewelic onteert
 Wrake ic des niet, nu gi hier sijt.
 Ic heb so lange verdragen den tijt,
 Gi en sijts niet weert: men spreects mi lachter.
 Gi en moget nu niet trecken achter.
 6755 Ic en can met [u niet] vele callen;
 Maer ic tie u hier, voor hem allen,
 Dat gi een verrader ende een moorder sijt!
 Ic salt u doen lien in een crijt
 Op enen dach, lijf tegen lijf:
 6760 Ende dus comt ten einde onse kijf.
 Siet hier, ic biede u den hantscoe!
 Ic wil daer voor sterven, of brengen toe.
 Die recht heeft, het sal wel bliken. »
 Dit en conde Reinaert niet geliken:
 6765 Hi dochte: hoe comic hier aen,
 Dat ic mijn campspel moet bestaen,
 Tegen desen sterken vraet?
 Nu ben ic teinden minen raet.
 Op te nemen en dooch niet gelaten.
 6770 Het comt te scaden of te baten,

V° 6756 *Ic tie u*, ik betyge, ik beschuldige u. — 6758 Ik zal 't u in 't kryt (strydperk) doen belyden! Wat een *kryt* was kan men, onder andere, leeren by DE LANGE VAN WYNGAERDEN, *Gesch. der heeren van der Goude*, I, bl. 601. Het hier volgende verhael van den kampstryd tusschen Reinaert en Isengrim dient te worden vergeleken met de fransche *Branche c'est la bataille de Renart et d'Isengrin*, in MEON'S *Renart*, II, bl. 145; doch de nederlandsche dichter behandelt de zaak anders. — 7768 *Raet*, H. S. *praet*, *prosa proelen* (parolen). — 6769 Ik mag niet laten de handschoen op te nemen.

- Doch hoe ic vare , het moet wesen.
 Ic hebbe veel vordeels in desen ;
 Want hem noch doen sijn claeuwen voren
 So sere , so hi was bescoren ,
 6775 Doe hise door mi moeste ontscoeien :
 Daer in sal icken seer moeien ,
 Ende sijn were wort veel te quader. »
 Doe sprac hi : « Morder ende verrader ?
 Iemen , die dat op mi wil leggen ,
 6780 Daer liegen si aen , al diet seggen ,
 Ende gi te voren , heer Isegrijn.
 Gi bracht mi daer ic wil sijn :
 Hier omme hebbic al gebeden.
 Siet hier mijn pant , dat al u reden
 6785 Valsch sijn , ende gi daer toe. »
 Die coninc ontfinc die wedden doe ,
 Ende sprac : « Set gi twee ons weddenborggen ,
 Dat gi opten dach van morgen ,
 Ten criten comet als campioen ,
 6790 Te doen dat gi sculdich sijt te doen ! »
 Doe wart die cater ende die bere
 Borge voor Isegrim den here ;
 Biteluus , ende die das Grimbaert
 Verborchden den vos Reinaert.
 6795 « Neve , sprac tot hem die apinne , [Reineke, 111,
6, Vs. 6136.]
 Sijt wel voorsien , ende wijs van sinne !

V^o 6777 *Were*, verdediging. — 6778 *Morder*. In het fragment van VAN WYN by GRIMM: *mordaet*. — 6781 *Te voren*, eerst, in het H. S. *voer in*. Ik volg het fragment van VAN WYN by GRIMM; gelyk ik 't wyders ook doen zal op andere plaetsen, waer ik den text van dit laetste verkieslyker vinde; behoudens dat ik telkens daer by zal opgeven de verschillende lezing, 't zy in 't H. S., 't zy by GRIMM. — 6784 *Dat al u reden*, H. S. *daer alle vrede*. — 6786 H. S. *Die coninc ontfenct, die wed ginck doe*. De verzekering of verpanding, welke men gaf, hiet *wedde*, en zoo is het thans nog gebruikelyke *wedden* ook niets anders dan *certare pignore*. Zie ACKERDIJK's verhandeling over het *weddeboek*, in A. DE JAGER's *Taalkundig Magazyn*, I, bl. 257. — 6789 *Campioen*, H. S. *camperoen*. — 6796 *Voor sien*, voorzichtig.

- U oom leerde mi een les,
 Dat al te sege salich es
 Den genen, die camp vechten moet.
- 6800 Een groot clerc, een meister vroet,
 Gaft hem, die abt van Baudelo,
 Ende seide hem ooc also
 (Want hi sijn clerc te wesen plach,)
 Dat men niet verwinnen en mach
- 6805 Binnen dien dage, in geenen strijt,
 Hem, dien men dat ter morgentijt
 Met nuchteren monde overleest.
 Daerom, neve, sijt onbevreesd;
 Ic salt over u lesen morgen:
- 6810 So en dorfdi voor den wolf niet sorgen,
 Hi en mach u nergent doen wee.
 Tis beter camp dan hals ontwee. »
 « Groten danc, mijn lieve moeie!
 Mijn sake is recht, daer ic op roeie:
- 6815 Dat hopic sal seer helpen mi. »
 Al Reinaerts magen bleven hem bi,
 Des nachts, ende corten hem den tijt.
 Vrou Rukenuwe, die sijn profijt
 Ende sijn voordeel seer begeert,
- 6820 Dede hem, tusschen hoeft ende steert,
 Sijn hair altemael af sceren,
 Ende daer na al met olie smeren.
 Doe wart hem al dat lijf so glat,
 Men conder nergent aen hebben vat;
- 6825 Want hi was vet ende wel gevoet.
 « Neef, sprac si, siet wat gi doet:

V^o 6798 *Al te sege*, H. S. *seer seech*. Versta: heilzaam ter zege. —
 6801 *Baudelo*, eene bekende abtdy, gesticht in het land van Waes ten
 jare 1105, volgens GAZET, *Histoire Ecclesiastique des Pays-Bas*, p. 386,
 en sedert 1585 naer Gent verplaatst. In REINEKE heet het: *de abbet van*
Slukup. — 6806 *Dien men dat*, H. S. *dienen dan*. — 6807 *Overleest*,
 H. S. *Overleest*. — 6818 H. S. *Vrou Rukenuwe socht hair profijt*.

- Gi sult u seer te drinken pinen;
 So maecti morgen te meer urinen;
 Maer houtse, [tot] gi comt int crijt:
 6830 Ende alst u noot is, ende dunct tijt,
 So seict vol uwen rugen staert,
 Ende slatet den wolf in sinen baert.
 Mochdi hem in sijn ogen raken
 Gi sout sijn licht seer duuster maken,
 6835 Ende dat soude u sere vromen,
 Ende hem tot groten hinder comen;
 Maer, anders seldi al in een
 U steert houden, tusscen u been,
 Op dat hi u daerbi niet en vat.
 6840 Ende uwe oren hout al plat
 Afterwaert leggen aen u hoofd,
 Op dat hi u daer niet bi en tooft:
 So en mach hi u niet deren.
 Pijnt u wiselic te weren!
 6845 Gi selt eerst wiken voor sijn slagen,
 Ende laten hem na u springen ende jagen;
 Ende emmer loopt tegen den wint,
 Daer gi stof ende sant meest vint:
 Dat doet metten voeten op stuven:
 6850 Hier mede seldi hem seer huven;
 Want het sal hem in de ogen waeien,
 Daer sal hem tsien mede verdraeien.
 Ende die wile, dat hi dan wist sijn ogen,
 So seldi om u voordeel pogen,
 6855 Ende biten ende slaen, welc u dunct sienst.
 Ende emmer doet hem dan een dienst
 In sijn aensicht, met uwer pis,

V^o 6831 *Rugen*, by GRIMM: *ruwen*. — 6842 *Tooft*, 't zelfde als *toocht* (trekt), door de gewoone letterverwisseling van *ch* in *f*. In het H. S. staet *noost*. — 6848 *Meest vint*, H. S. *diepste vijnt*. — 6850 *Huven*, een huif opzetten, foppen. In de prosa: *hinder mede doen*. — 6855 *Sienst*, verkieslykst. In de prosa: *waer u ghesienste dunket wesen*.

- Dan sal hi niet weten waer hi is,
 So seer seldi hem daer me verdoren ;
 6860 Maer emmer laet hem u jagen voren ,
 Tot dat hi een deel is vermoet.
 Hem sal tragen saen den voet :
 Al is hi groot hi en heeft geen hert.
 Die claeuwen doen hem grote smert,
 6865 Om dat gise hem villen daedt.
 Siet neve, dit is mijn beste raet.
 Const gaet dicwile voor cracht.
 Siet dat gi u wel wacht ,
 Ende so wijslic set ter were ,
 6870 Dat gijs ende wi alle hebben ere.
 Misquame u iet , dat ware mi leet.
 Ic sal u leren mijn secreet ,
 Dat u oom mi leerde , Mertijn ,
 Op dat gi verwinre moet sijn ,
 6875 Also gi sult , ic en twivels niet. »
 Mettien si die hant voort stiet ,
 Die si op sijn hoofd leide.
 Ende dese woorden over hem seide :
 Blaerde scaeye sal penis
 6880 Carsby gor sous abe firnis !
 Neve , nu sidi wel bewaert :
 Voor al misval sijt onvervaert ,
 Ende neemt u rust , dat is mijn raet ;
 Want het is op die dageraet.
 6885 Rust een luttel , het dunct mi goet ;
 Gi selt wesen te bet gemoet :

V^o 6862 *Saen*, H. S. *seer*. — 6872 *Secreet*, H. S. *streeck*. — 6880 *Firnis*. Deze tooverwoorden, waeraen ik geene beteekenis hechte, luiden by GRIMM: *Blaerde scay ende alphenio kasby gor fons asbulfrio*, en in de prosa: *Alaerde schay alphenio kasbue gor fons albulfrio*. Over dergelyke bezweeringen zie GRIMM, *Deutsche Mythologie*, Anhang, bl. cxxvi, en MONE, *Anzeiger*, 1834, bl. 277. — 6884 *Op*, naby. — 6886 H. S. *Ghi wart veel te bet gemoet*.

- Wi selen u wecken wel te tide. »
 « Moei (sprac hi), nu ben ik blide:
 Gods loon moelti ontfaen!
 6890 Gi hebt mi so veel goets gedaen,
 Ic en machs u niet voldancken.
 Mi dunct, mi en mach niemen crancken,
 Sint gi die heilige woorden over mi laest. »
 Doe ginc hi slapen metter haest,
 6895 Onder enen boom int groene gras,
 Al tot die sonne hooch op was.
 Doe quam die otter tot hem gegaen,
 Ende wecten, dat hi op soude staen;
 Ende gaf hem enen entvogel jonc.
 6900 « Neve, sprac hi, mennige spronc
 Heb ic gesprongen te nacht,
 Eer ic desen vogel hier bracht,
 Die ic enen vogelaer nam,
 Bi Helrebroec, recht aen den Dam:
 6905 Nu neemt ende eten metter vaert. »
 « Dats goede hantgifte, sprac Reinaert,
 Ontseidic dit, so waric sot.
 Dat gi mijns gedocht, dat lone u God!
 Ic salt verdienen, mach ic leven. »
 6910 Reinaert at dat hem was gegeven:
 Het smaecte wel, het ginc wel in.
 Vier grote togen, ende ooc niet min,
 Scoonre fonteinen hi daer na dranc.
 Doe ginc hi enen snellen ganc
 6915 Te critewaert, met sinen magen,
 Diene minden, ende sijns plagen.

V^o 6891 *Niet*, H. S. *nemmermeer*. — 6903, 6904 H. S. *Eer ic dese myt mijnre cracht eenen vogelaer genam*. — 6904 *Helre broec*, by GRIMM *Hoelre broec*, en in de prosa *Hoeckenbroek*. Het broek van *Hoecke* ligt tusschen Damme en Sluis. Zie de *Carte chorographique* van L. CAPITAINE. — 6906 *Dats goede*, H. S. *dese*. — 6915 *Te critewaert*, naer het kryt, het strydkerck, H. S. *ten rijtenweert*.

- Ende als die coninc vernam ,
 Dat hi also bescoren quam ,
 Ende over al sijn vel gesmeert ,
 6920 Sprac hi : « Ai lose vos , Reineert ,
 Hoe wel condi tot u selven sien ! »
 Hem allen wonderde van dien ,
 So niwelic was hi an te scouwen .
 Hi neech den coninc , ende siner vrouwen ,
 6925 Metten hoofde , sonder spreken ,
 Ende is also int crijt gestreken ,
 Daer die wolf al was binnen ,
 Metten genen die hem minnen .
 Si spraken menich hooch woort .
 6930 Die crijtwaeders brochten die heiligen voort
 (Dat was die lupert ende die los).
 Die wolf swoer voor , dat die vos
 Een moorder was , ende een verrader ,
 Ende daer toe arger ende quader :
 6935 Dat soudi op hem maken waer .
 Reinaert die vos swoer daer naer ,
 Dat hijt looch , als een vuul katijf :
 Dat soudi waer maken op sijn lijf .
 Doe die eden waren gesworen ,
 6940 Spraken die crijtwaeders voren : »
 « Doet , dat gi sculdich te doene sijt ! »

[Reineke, IV,
7, v. 6247.]

V^o 6921 *Tot u selven sien*, u spiegelen in uw vel. — 6923 *Niwelic*, nieuwelyk, zonderling-nieuw, in de *prosa spottelic*. — 6928 H. S. *Mitten genen die hy doe mynden*. — 6930 *Heiligen*, heiligdom, als boven V^o 83. Volgens ALKEMADE, in zyn *Kampregt*, bl. 226, zwoer men op de Evangelien of op het Misboek; doch vergelyk GRIMM's *Rechts Alterthümer*, bl. 896. Voor het overige kunnen ook beide deze schryvers worden nagezien, wegens de gebruiken van den kampstryd, benevens DUCANGE *Glossar*. II, p. 109 en volgende. — *Crijtwaeders*, krytbewaerders, H. S. *crijtwachters*. — 6931 *Die los*, lynx, in 't H. S. *die oss*, *prosa die los*. — 6934 H. S. *Ende arger mocht hi wesen quader*. — 6936 *Daer naer*, H. S. *aldaer*. — 6937 *Vuul katijf*, by GRIMM *loos katijf*, en in de *prosa valsch boef*. — 6940 *Crijtwaeders*, H. S. *crijt wachters*.

- Doe ruunden si alle dat crijt ;
 Maer vrou Rukenu bleef staende
 Bi Reinaert , ende vermaende
 6945 Dat hi dochte op die woort ,
 Die hi van hare hadde gehoort ,
 Voor die dageraet , wel vroe:
 « Neve , sprac si , siet wel toe!
 Het is u stuc , het gaet u aen.
 6950 Gi const wel spreken ende gaen ,
 Doe gi seven jaer waert out ;
 Ooc meen ic , dat gi noch wel sout
 Bi nacht int duuster gaen , sonder dwalen ,
 Daer gi wat goets wist te halen ,
 6955 Al en haddi lanterne noch manescijn.
 Gi heet alle wegen wijs te sijn
 Onder die gene , die u kinnen.
 Pijnt nu uwen viant te verwinnen ;
 So hebdi ewelic den prijs. »
 6960 « Wel lieve moeie , ic bens wel wijs
 Dat gi mijn beste seer begeert.
 Ic salder aen dencken (sprac Reineert) ,
 Ende heden sulcke ere bejagen ,
 Dat gi , ende alle mine magen ,
 6965 Eer daeraf selt hebben , ende mijn viande
 Scade , toorne ende grote scande ,
 Alle die dage die si leven.
 Hert , sin ende moet begint mi te verheven ,
 Ic denct hem so te brengen bi ,
 6970 Als wi te samen sijn te cri ,
 Dat hi en sal niet weten daer ,
 Waer hi hem hoeden sal voorwaer .
 Ic salt hem so na leggen met list !

V^o 6947 *Wel vroe*, H. S. *vroeck doe*. — 6956 Gy hebt *allerwegen* den naem van slim. — 6960 *Moeie*, H. S. *neve*. — *Wijs*, wis, gewis. — 6968 *Mi te verheven*, H. S. *hem te verheven*; ook goed. — 6970 *Te cri*, aen 't vechten, wanneer men den kry (wapenkreet) aenheft.

- Tware scade dat hi al dinc wist.
 6975 Si sprac: « God guns di, nevelinc! »
 Mettien si uten crite ginc,
 Ende liet die twee kempen alleen,
 Die saen worden hantgemeen.
 Die wolf quam toe met groter nide,
 6980 Ende ondede sine poten wide,
 Ende waende Reinaert daer in vaen;
 Maer Reinaert ontspranc hem saen;
 Want hi was lichter dan hi te voet.
 Die wolf spranc na hem metter spoet
 6985 Grote sprongen, ende ginc hem jagen.
 Haerre tweer vrienden ende magen
 Stonden buten tcrijt, ende sagen toe.
 Die wolf screet wider dan Reinaert doe;
 So dat hi hem afterhaelde saen.
 6990 Hi hief op den poot, ende meenden slaen;
 Maer Reinaert, die hem sach soo bi,
 Sloech sinen rugen steert, dien hi
 Vol had geseict, hem int aenscijn.
 Doe waende blint worden Isegrijn;
 6995 Want die seic ginc hem in dogen.
 Doe moest hi rusten, ende pogen
 Dat hi die ogen daer af reinde.
 Reinaert, die sijn quaetste meinde,
 Ginc doe scraven in dat mol,
 7000 Ende dede hem stoven die ogen so vol,
 (Alsoot opstoof onder den wint),
 Dat Isegrim wart so sere verblint,

[Reineke, IV,
8, v. 6298.]

V^o 6975 *Nevelinc*, neef; doch meer eigenlyk *neefkind*; en zeker is Reinaert geen Niebeling. — 6977 *Kempen*, kampstryders. Zie KILIAEN; doch ook myne uitgave van VAN HEELU, bl. 306, reg. 4. — 6978 *Die saen*, H. S. *die te hant*. — 6980 *Ondede*, opende. — 6997 *Reinde*, reinigde. — 6998 Reinaert, die hem het ergste toedacht. — 6999 Ging doen scrabben in het zand. By GRIMM: *Ghinc staen schrobben in gheent mul*, en in de prosa: *Ghinc boven winds staen scrabben in dat stof*.

- Dat hi alle die were begaf;
 Want dat sant sere claf
- 7005 Metter pissen in dogen, so vele,
 Dattet hem ginc al uten spele.
 Het smerte hem so, dat hi traende.
 Hi wreef, hi wischde. Doe quam gaende
 Reinaert, met groten nide,
- 7010 Ende sloech hem drie wonden wide,
 Met sinen tanden, in sine die.
 « Wat ist, beet u daer een bie?
 (Sprac hi) her wolf, hoe sidi daer aen?
 Ic sal u noch anders toe gaen.
- 7015 Ic heb noch wat niwes bedocht.
 Gi hebt u droefheit lang gesocht
 Ende u scande: nu hebdisse vonden.
 Gi hebt so mennich lam verslonden,
 Ende menich onnosel dier verraden,
- 7020 Ende mi gebrocht in groten scaden
 Met onrecht, met valschen treken:
 Dat sal ic nu op u gaen wreken;
 Want ic ben daer toe vercoren.
 U oude sonden, van hier te voren,
- 7025 Selen u nu recht loon in brengen.
 God en wil niet langer gehengen
 U boosheit, u quaet regneren!
 Ic sal u van als absolveren!
 Het is uwer sielen goet,
- 7030 Dat gi hier penitentie doet.

V^o 7003 *Die were*. GRIMM: *den hoep* (voor *die hoep*, de hoop; en niet *hoep*, circulus, als deze uitgever meende). — 7004 *Sant*, H. S. *Sant ende dat mul. Claf*, kleeftde. — 7011 *In sine die*, *prosa in zijn hoofd*. — 7015, 7016 by GRIMM:

Beit, ic heb wat niwes versiert:
 Ghi hebt u boosheit so langhe gehantiert,
 Eer ghijt hier toe hebt ghebrocht;
 Ghi hebt u droefheit lang ghesocht.

— 7024 *Sonden*, H. S. *verdiente*. — 7029 *Goet*, H. S. *groet*.

- Weest verduldich in u sneven ;
 Gi en moocht doch niet langer leven :
 U lijf dat staet aen mijn genaden.
 Maer, in trouwen , waerdi so beraden
 7035 Dat gi wout soeken aen mi ootmoet ,
 Ende vallen verwonnen voor mi te voet ,
 Ic woud u sparen , al sidi quaet ;
 Want mijn consciencie mi raet
 Dat ic niemen en dode gerne. »
 7040 Isegrim waende van desen scerne
 Onvroet te werden , het deerde hem seer :
 Hi en conste spreken , min noch meer ,
 So toornich was hi van herten :
 Ende ooc began hem seer te smerten
 7045 Die wonde , die hem Reinaert beet ;
 Want daer tbloet ute liep gereet.
 Hi en docht om geenrehande sake
 Dan hoe hi hem best wrake.
 Met groten nide hief hi op den poot ,
 7050 Ende gaf Reinaert enen slach groot ,
 Op sijn hoofd , dat hi ter eerden vel.
 Doe scoot die wolf herde snel
 Ende waende hem terstont te vaen.
 Reinaert was licht , ende scoot op saen ,
 7055 Ende liep hem dapperlike toe.
 Een felle strijt began daer doe ,
 Die geduerde langen tijt.
 Isegrim had groten nijt
 Op Reinaert , soot wel scen.
 7060 Wel tien sprongen spronc hi na een
 Op hem , ende had hem gerne gevat ;

V* 7032 *Moocht doch*, H. S. *selt*. — 7035 *Ootmoet*, zachtmoedigheid,
 genade. — 7047, 7048, H. S.:

Hi en docht om geen saken dair
 Dan hoe hi mocht wreken sijn swair.

— 7061 *Gevat*, H. S. *gevaen*.

- Maer die huut was hem so glat,
 (Mettien dat hi was so wel besmeert,)

Dat hem al ontquam Reineert.
- 7065 Hi en mocht niet gripen aen sijn vel,
 Ende ooc was hi hem al te snel;
 Wanneer hi hem waende te slaen
 Is hi hem tusschen die been ontgaen,
 Onder sinen buuc, ende sloop so door.
- 7070 So liep hi dan weder van voor,
 Ende gaf hem enen aefschou hou;
 Ende metten stert sijns pissens dou
 Sloech hi hem in sijn ogen dicken,
 Dat Isegrim wel waende versticken,
- 7075 Ende nochtan dat meeste let.
 Doe hi met pissen so was genet,
 Ginc Reinaert int sant staen scraven,
 Ende dede hem tstof in dogen draven,
 Op sijn voordeel, metten wint.
- 7080 Isegrim wert bina blind:
 Hem docht, hi haddet al te quaet;
 Doch sijn cracht ende sijn daet
 Was Reinaert te groote last.
 Menigen onsachten tast
- 7085 Moest hi van hem ontfanen,
 Als hi hem te pas conde bestaen;
 Want hi was sterc ende groot.
 Menigen beet, slach ende stoot
 Gaven si malcander, daer si mochten;
- 7090 Seer nauwe si hem ondersochten,
 Om elc anderen te verderven.
 Ic woude ic noch een werven
 Sulke campe mocht aensien!

V* 7062 *Glat*, H. S. *glat*, *ic waen*. — 7071 *Aefschou hou*, *averechtschen slag*. — 7072 *Dou*, *daeuw*, *vocht*. — 7075 *Let*, *voor leed*. — 7076 *Genet*, *nat gemaekt*, H. S. *besmet*, *prosa alsoe nat wert*. — 7078 *Draven*, GRIMM *waien*. — 7080 H. S. *Isegrim leet grote pijn*. — 7086 *Bestaen*, *aenranden*, H. S. *begaen*.

- Ic sagen liever, mocht mi gescien,
 7095 Dan van riddren in een perc.
 Die een was listich, dander sterc,
 Deen vocht met crachte, dander met rade,
 Elc pijnde hem om des anders scade.
 Die beste van beiden en was niet goet.
- 7100 Die wolf toornde, in sinen moet,
 Dat Reinaert so lange ontstont,
 Ende om dat hi so was gewont
 In sijn twee voeten voren:
 Reinaert had anders den camp verloren;
- 7105 Maer die wonden waren noch so open,
 Dat hi daer qualic op mocht lopen.
 Reinaert mocht beter an ende of,
 Die hem pisse, mul ende stof
 Dicht altijd in sijn ogen swanc,
- 7110 Ende maecte hem dat sien so cranc,
 Dat hi duchte voor sine ogen.
 Ten lesten docht hi: « Ic wil mi pogen
 Een ende te maken van desen kijf.
 Hoe lange sal dees loos katijf
- 7115 Voor mi duren? ic ben so groot;
 Ic souden billix vallen doot,
 Al en dedic daer toe niet el.
 Ic ben grote scande weert wel
 Dat icken so lange spaer!
- 7120 Men sal met vingren harentare
 Na mi wisen, ende houden spot.
 Ic heb noch dat quaetste lot;
 Want ic ben so sere gewont,
 Dat ic bloede als een hont;
- 7125 Ende daer toe werpt hi mi so vul
 In mijn ogen stof ende mul,

V^a 7095 *Riddren*, H. S. *riden*, *prosa riddersen*. — 7098 *Des anders*, H. S. *malcanders*. — 7102 H. S. *En wair dat si so was gewont*. — 7107 *An ende of*, H. S. *aenteyde of*. — 7112 *Docht*, H. S. *sprac*. — 7121 *Houden*, H. S. *maken*.

- Ende drenct mi so met pissen,
 Dat ic mijns siens int cort sal missen,
 Laet icken langer voor mi duren.
- 7130 Ic wilt al setten ter aventuren,
 Ende sien, wat mi gevallen mach. »
 Mettien sloech hi enen slach
 Op Reinaerts hoofd, al so groot,
 Dat hi ter eerde neder scoot;
- 7135 Ende, eer hi wel op conde staen,
 Heeft hi hem in sinen pooten gevaen,
 Ende hielten onder hem leggen stil,
 Als een, dien doden wil.
 Hi ginc hem persen ende duwen.
- 7140 Doe begon hem seer te gruwen
 Ende droeven al Reinaerts magen,
 Doe si hem so onder leggen sagen;
 Maer Isegrims magen waren vroe.
 Reinaert weerde hem emmer toe
- 7145 Met sinen claeuwen, van onder op,
 Ende gaf den wolf menigen clop;
 Want hi lach opwart metten voeten.
 Die wolf en dorsts niet wel gemoeten
 Daer op, met sinen seren poten;
- 7150 Maer metten tanden is hi gescoten
 Na hem, als diene verbiten woude.
 Doe Reinaert sach, dattet wesen soude,
 Ende hi waende sijn verbeten,
 Heeft hi sijn vorste claeuwen gesmeten
- 7155 Boven in Isengrims aengesichte,
 Ende haelde hem af, wel gedichte,
 Tusschen sijn winbraeuwen al die huut.

V^o 7153 *Waende*, H. S. *ummer*. — 7157, 7160 H. S.:

Die huut tusschen die wijnbraewen zeer lichte,
 Ende sijn een oge ghinc uut mede,
 Dat hem herde we dede.
 Hi hualde, hi jancte van hertenzeer.
 Sijn vriend, diet sagen, haddens deer.

- Sijn een oge ginc mede uut,
 Dat hem dede harde wee ;
- 7160 Hi huulde , hi jancte , ende hi scree ,
 Ende dreef jamerlijc misbaer.
 Dat bloet liep hem al neder daer.
 Hi veechde sijn ogen wide.
 Reinaert , die dit sach , was blide :
- 7165 Hi worstelde so seer ende wranc
 Dat hi op sijn voeten spranc
 Die wile dat hi sijn ogen vaechde.
 Die wolf , die dit niet wel en behaechde ,
 Sloech na hem , eer hi ontginc ,
- 7170 So dat hi hem in sinen arme vinc ,
 Ende hielten vast , ooc hoe hi bloede.
 Reinaert die was doe weder te moede ,
 Ende sette hem crachtelic ter weer.
 Daer worstelde hi so lanc , so seer ,
- 7175 Dat Isengrime wies sijn toren ,
 Beide van after ende van voren ,
 So dat hi alle smerte vergat ,
 Ende warp Reinaert onder hem plat ,
 Daer hem in misviel wel seer ;
- 7280 Want sijn een hant , die hi ter weer
 Settede scoot metten val
 In Isegrims kele al.
 Doe waendi wel sijn hant verliesen.
 Isegrim sprac : « Nu gaet kiezen

V* 7163 *Sijn ogen wide.* GRIMM *sijn ogenpit.* — 7164 GRIMM: *Reineert was bli, als hi sach dit.* — 7172 GRIMM:

Den wolf was doe bet te moede ,
 Doe hem was ghespaelt den boom.

Waerschyndlyk zinspeelt dit op het geval met Bruin in den gespalten boom, en zou men diensvolgens moeten lezen: *Den beer was bet te moede, doe hem was ghespaelt den boom.* Vervolgens staet er ook nog in het fragment van VAN WYN: *Reinaert was ootmoet hier om.* — 7182 *Kele, H. S. kinnebacken.*

- 7185 Lijt u verwonnen tot deser noot,
Of ic sla di seker doot.
Dijn stofscraven, dijn pissen, dijn sceren,
En machdi helpen, noch weren,
Noch al dijn treken; du en cans niet ontgaen.
- 7190 Du hebste mi so vele misdaen,
Scade ende scande, hier te voren,
Ende nu hebbic mijn ooch verloren,
Ende ben daer toe soo seer gewont. »
Doe Reinaert hoorde, dattet met hem stont
- 7195 Verwonnen te lien, of den doot slach,
Docht hi dat aen die core lach
Wel duser marc, na dattet hem stoet.
Nu hi dat een of ander moet
Seggen, ende hi des heeft stade,
- 7200 Wart hi des wel cort te rade,
Ende ginc met soeten woorden hem an:
« Lieve heer oom, ic wil u man
Gerne sijn van al mijn have,
Ende gaen voor u ten heiligen grave,
- 7205 Ende werven u groot aflaet daer,
Van allen kerken, verre ende naer,
Die daer sijn int heilige lant,
Ende brengense hier in u hant,

V^o 7186 H. S. *Off ic sal di seker slaen doot.* — 7187 *Dijn stofscraven,* prosa: *dijn stof te scarren.* — 7196 *An die core,* aen den keus. De prosa: *Soe dochte hem die koer wel thien marck waert wesen.* — 7199 *Stade,* tyd, H. S. *scade.* — 7200 *Te rade,* H. S. *berade.* — 7201 *Met soete woorden* enz. Hetgeen nu volgt heeft groote overeenkomst met eene persische fabel, *de vos en de hyena,* gedrukt in *The flowers of Persian literature,* London, 1804, in-4^o, bl. 219. — 7202, 7203 H. S.:

Lieve heer ende oom ic wil u man
Ewelic sijn nu voort an,
Ende wesen heer van al mijn have.

— 7205 *Groot aflaet,* H. S. en prosa: *clooster wijnnige* (kloosterwinning, hetgeen men daer in aflaten enz. verdienen kon).

- Voor u ende uwer oudren siel.
- 7210 Ic wane den coninc nie en geviel
Te bieden al so sconen gebot.
Gelijc den paeus , onsen eertschen Got ,
Willic u ewelic dienen ende eren.
Ic wil u hulden , sekeren , ende sweren
- 7215 U dienstknecht ewelic te wesen ,
Ende alle mijn mage brengen tot desen ,
Dat si doen selen al desgelijc :
So sidi boven allen heren rijc.
Wie sal hem tegen u stellen dan ?
- 7220 Ende al dat ic gevangen can ,
Sijt hoenre , sneppen , gansen , patrisen ,
Visch of vleesch , of wat spisen
Dat mi gevallen mach vore ,
Daer seldi eerst af hebben die core ,
- 7225 Ende u kinder , ende u wijf ,
Eer si mi comen in mijn lijf.
Daer toe sal ic tot alre tijt
Bi u wesen , waer gi sijt ,
Ende so wel tot uwen live sien ,
- 7230 Dat u niet en sal misschien.
Gi sijt sterc , ende ic heet loos :
Houden wi ons te samen altoos ,
Deen met doen , dander met raden ,
Ons en sal niemen mogen scaden.
- 7235 Wi sijn doch so na geboren ,
Dat wi billix scade noch toren
Deen den andren niet doen en souden !
Ic had node strijt gehouden
Tegen u , had ics mogen ontgaen ;
- 7240 Maer gi spraect mi te camp aen ;
Doe moestic doen dat ic node dede ;

V* 7212 *Eertschen Got*, *prosa eerschen Vader*. — 7218 H. S. *So seldi wesen een heer van desen rijc*. — 7219 H. S. *Wie sel hem dorren steken tegen u dan?*

- Doch ic heb huesschelijc daer mede
 Geleden , so ic tegen u vacht ,
 Ic en toonde nie al mijn cracht ,
 7245 Op u , als of gi mi vreemt waert ;
 Want , dat die neve den oom spaert
 Dats grote reden ende een wel staen.
 Lieve oom , aldus heb ic gedaen.
 Haddic op u gedragen hat
 7250 Gi haddet veel te quaet gehad.
 Mijn hert en mocht u doen geen quaet ,
 Ic en heb u ooc niet geschaedt
 Dat u hindert , in desen strijt ,
 Dant ongeval , dat nu ter tijt
 7255 Quam , dat uut ginc u een oge ,
 Des ic groten rouwe doge ,
 Ende sulken jammer in mijn herte ,
 Ic woudic selver hadde die smerte ,
 Lieve oom , ende gijs te vreden waert.
 7260 Ic sal soeken , al ongespaert ,
 Dat ict u scier sal doen genesen ,
 Ende soo salt u groot voordeel wesen :
 Als gi wilt rusten , ende slaeps gebruiken ,
 So en hebdi maer een oge te luken ,
 7265 Daer een ander moet luken twee.
 Ic sal u noch doen voordeel mee ;
 Want mijn wijf ende mijn kinder ,
 Ende mijn mage , meerre ende minder ,
 Selen voor u knielen , ende doen u eer ,
 7270 Daert die coninc siet onse heer ,
 Ende alle die gi daer bi begeert ,
 Ende bidden u dat gi uwen neve Reineert
 Bi uwer genaden wilt laten leven.
 Ooc sal ic mi sculdich geven

V^o 7243 *So ic*, GRIMM *hoe wel ic*. — 7253 *Hindert*, H. S. *deert*. —
 7263 H. S. *Als gi wilt slapen off rusten dan*. — 7264 *Luken*, H. S. *luken*
dan. — 7269 H. S. *Selen voor u knielen door u eer*. — 7274 *Geven*,
 bekennen.

- 7275 U scalc ende eigen te wesen altoos,
 Ende ic menedich ende truweloos
 Tegen u geweest hebbe dic.
 Ooc sal ic seggen, so wat stic
 Dat ic van u heb geseit,
- 7280 Anders dan duecht ende redelijcheit,
 Daer heb ic valschelic an gelogen.
 Hoe soude enigen heer mogen
 Meer eren gescien, dan ic u biede?
 Men mocht mi geven grote miede,
- 7285 Lieve oom, daer ict om dade.
 Nu neemt in danc, ende werts te rade.
 Ic kenne eindelic, dat gi sout
 Mi nu hier doden, of gi wout;
 Maer, wat lage u daer an?
- 7290 Gi moest u altijt hoeden dan
 Voor mijn mage, voor mijn geslachte.
 Ende wat lage u an dese vachte?
 Daerom is hi wijs ende vroet
 Die in sinen toornigen moet
- 7295 Hem niet en verhaest, maer wil voorsien
 Watter hem na af mach gescien.
 Die voorsichtich is in sinen toren
 Daer is wijsheit in geboren.
 Menich dwaes, van heten moede,
- 7300 Verhaest hem dicwile in onspoede,
 Daer hem af comt scande ende scade.
 Dan rout hem na, so ist te spade.
 Maer, oom, daer toe sidi te wijs:
 U is beter eer ende prijs,
- 7305 Gemac, vrede, ende veel vrienden,
 Dan men u om lachter dienden.

V* 7280 *Redelijcheit*, H. S. *reckelicheit*. — 7384 *Miede*, geschenk, belooning. — 7386 *Werts*, word des. — 7392 *Vachte*, huid. Wat zoudt gy aen myn pels hebben? in 't H. S. *machte*. In de prosa: *Wat leyt aen dese hoede te draghen?* — 7397 *Voorsichtich*, H. S. *wel versijnt*. — 7300 *Onspoede*, H. S. *overspoede*. — 7302 *Na*, naderhand.

- Ende ooc ist luttel éren dat ,
 Die verwonnen is ende mat
 Doot te slaen , maer lachter groot.
- 7310 Weder ic leve of ben doot ,
 Twaren , dats u een cleine cost. »
 « Ai, dief, hoe gerne waerstu verlost !
 Dat hooric wel aen dine tale.
 Du en gaefste mi niet een eierscale ,
- 7315 Waerstu van hier op dijn voeten vri ,
 Al mochtstu geloven mi
 Alle die werelt van goude root ,
 Ic en liet di niet uut deser noot.
 Ic acht clene alle dijn magen :
- 7320 Ic sal die veete wel dragen.
 Al dattu hier hebste geseit
 Is niet dan geveinsde loosheit.
 Wat , waenstu mi aldus verleden ?
 Ic ken di langer dan van heden ;
- 7325 Ic en ben geen vogel met caf te locken.
 Och , hoe soutstu met mi vocken
 Of ic di dus liet ontgaen !
 Had een ander dit verstaen ,
 Die niet en kende dijn dasen ,
- 7330 Du soutsten licht verdwasen ,
 Als hi hoorde dijn scone luten ;

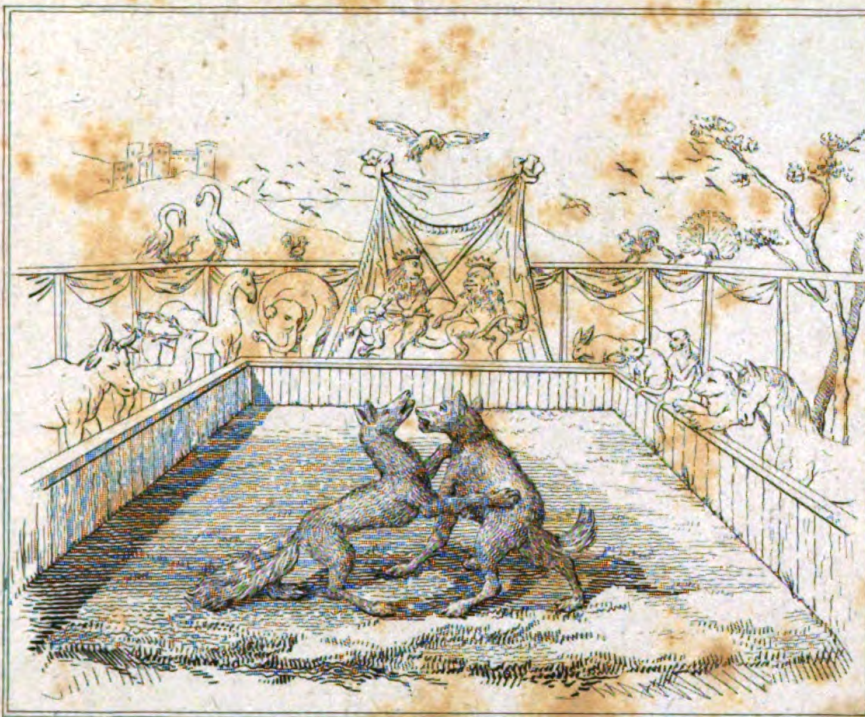
V^o 7315 *Dijn voeten vri*, H. S. *op dijn vri*, welk laetste echter ook zeer goed is. — 7325 *Caf*, H. S. *caef*. In de prosa: *Ic ben geen vogel, die men met kave locken mach, ic kenne wel goede gaerste*, ik ken kaf uit koren. — 7326 *Vocken*, focken, stooten, doch hier *stoeien*; welk laetste een dartelend stooten te kennen geeft (zie BILDERDYK's *Beginsels der woordvorsching*, bl. 27); en dus: *Ach hoe zoudt gy met mi lachen!* en niet: *Wie solltest du mit mir absegelen!* als GRIMM dacht. — 7329 *Dijn dasen*, uwe treken; verwant met het engelsch *dash*, en met het *faire daser*, vermeld by HECART, *Dictionnaire Rouchi-français*, p. 144. KILIAEN heeft *dasen*, insanire. De prosa, bladz. xxxi recto, stelt *daserijen*. — 7331 *Luten*, op de luit spelen, H. S. *loeyen* (lodcn, lodderen), prosa *flocken*.

- Maer du verliest hier al dijn fluten ;
 Want ic versta te wel dijn logen.
 Du hebste mi so dic bedrogen
 7335 Dat ic mi voor di wel hoedens behoefte.
 Quade, onrein, lose boeve!
 Du seggest du heves mi gespaert
 In desen camp? sich herwaert ;
 En is mijn een oge niet uut?
 7340 Du hebste mi mijn huut
 Doorwont, meer dan tot XX steden ;
 Du en gaves mi nie so veel vreden,
 Dat ic mijn adem mocht verhalen.
 Ic soude al te seer dwalen,
 7345 Dadic di hier enige genade.
 So menich confuus ende scade
 Hebstu mi altoos gedaen!
 Maer, dat ic mi meest trec aen,
 Du hebste mijn wijf, vrou Eerswinde,
 7350 Die ic gelijc mi selven minde,
 Bedrogen, ende ooc onneert,
 So dat si blijft gescandeliseert:
 Hoe soudic dit vergeten mogen?
 Wanneer mi dat comt voor ogen,
 7355 So verniewet mi al mijn seer! »
 Doe docht Reinaert enen nauwen keer.
 Die wile dat hi dus tegen hem sprac,
 Sijn ander hant hi onder stac
 Beneden tusschen sine been,
 7360 Ende grepen, recht alst wel sceen,
 Doe vast bi beide zijn hoden,

V^o 7332 *Fluten*, H. S. *floeyen* (flikflooyen), *prosa floeiten*. — 7335 H. S. *Dat ic mi wel huede voor dijn behoefte*. — 7338 *Sich*, zie! — 7339 *En is*, H. S. *op mij is*. — 7348 H. S. *Nochtan dat my boven al gaet staen*. — 7356 Nu vindt Reinaert een fyne *tour d'adresse*. Het woord *nauw* heeft hier de betoekenis van *naeuwkeurig bedacht*, gelyk hieronder V^o 7599 *nauwe vonden*. — 7361 *Hoden*, H. S. *hoeyen*, *prosa cullen*, *testiculi*.

- Ende duwede so, dat hi van noden
 Wel lude moest criten ende hulen.
 Doe tooch Reinaert uut sijnre mulen
 7365 Sijn hant, die daer te voren in stac.
 Doe had Isengrim sulc ongemac,
 Met dat Reinaert hem so sere tooch,
 Dat hi bloet vant persen spooch,
 Ende hem ooc mede sijn grove urijn
 7370 Achter ontgleet van grooter pijn.
 Noch deerde hem veel meer dan dit;
 Want hem so seer sijn ogenpit
 Bloede, dat hi al verdoofde,
 Also hem tbloet liep uten hoofde.
 7375 Hi storte neder in onmacht.
 Reinaert scoot toe met cracht
 An hem, ende heefden gegrepen
 Bi den cullen, ende ginc hem slepen
 Langs tcrijt, daer sijt al sagen,
 7380 Ende gaf hem veel steken ende slagen,
 Des Isegrims vriende droefden seer.
 Si gingen ten coninc haren heer,
 Al screiende, ende baden hem menichfoude,
 Dat hi den camp opnemen woude.
 7385 « Het is mi lief: » Die coninc seide. [Reineke, IV,
9, V: 6529.]
 Doe gingen die crijtwaerders beide,
 Die los ende die lupaert,
 Ten crite, ende spraken: « Reinaert,
 Onse heer, die coninc, wil u spreken,
 7390 Ende wil dit oorlog breken,
 Tusschen Isegrim ende u,
 Ende desen camp opnemen nu:
 Hi bidt u dat gijt hem op geef;

V^o 7363 *Criten*, H. S. *Briesschen*. — 7368 *Vant persen*, H. S. *van pijnen*. — 7382 *Haren*, H. S. *onsen*. — 7386 *Crijtwaerders*, H. S. *krijtwachters*. — 7387 *Los*, H. S. *os*. — 7393 *Op geef*, H. S. *op neemt fer*.



Leuk de P. & K. Eggenbroek, a. Garit.

Doe toech Reynaert wt sijne mulen
 Sijn hant die dair te voren in stack
 Doe had Isgruu sulc ongemack
 Wilt dat Reynaert hem so ser toech
 Dat hy bloet van pynē spoech
 En hem oec mede sijn g'wof orijn
 Achter ontgleet van groter pijn



- Want ware dat uwer een hier bleef,
 7395 Dat ware scade an elke side.
 Gi hebt die eer van den stride:
 Alle die beste bliven u bi. »
 Reinaert sprac: « Danc hebben si!
 Wat mijn here mi gebiet
 7400 Dat en der ic laten niet.
 Ic en geers niet scoonre dan gewonnen.
 Mijn mage comen hier geronnen,
 Ic wils hem vragen. Dunct u goet? »
 Si seiden: « Ja Reinaert, so doet. »
 7405 Tis reden, dat men den vrienden seit
 Grote saken, daer macht aen leit,
 Ende men des volgt haren rade.
 Mettien quam vrou Slupelcade,
 Ende haer man, Grimbert die das,
 7410 Ende vrou Rukenau, die blide was,
 Ende haer twee sustren quamen ginder,
 Biteluus, Vuulromp, haer kinder,
 Ende Harenet, die derde, haer dochter,
 Die vledermuus ende twesel; daer mochter
 7415 Twintich meer comen, dant had gedaen
 Hadt Reinaert in den camp misgaen.
 Diet wel gaet crijcht eer ende lof,
 Maer diet misgaet daer vliet men of.
 Niemen en is daer gerne bi.
 7420 Die bever, die otter, ende si

V^o 7394 *Hier bleef*, H. S. *bleef hier*. — 7396 *Stride*, H. S. *cride*. — 7397 Al de voornaemsten geven u gewonnen kamp. Voor *beste* staet by GRIMM *meeste*. — 7402 *Mijn mage*. De opnoeming van de zelve vindt men ook in den franschen *Renart*, I, pag. 337. — 7408 *Slupelcade*, H. S. *Sloppelcade*. — 7411 *Ginder*, H. S. *daer*. — 7412 H. S. *Bitelmuys*, *Vuylromp* ende *haer twee kinder daer*. — 7413 *Harenet*, GRIMM *Hatenet*. In het H. S. *Harenet haer dochter die derde mede*. — 7414 *Daer mochter*, H. S. *dair ter stede*. — 7415 H. S. *Dar quamer twijntich meer, ic waen*. — 7416 H. S. *Dan off Reynaert in den camp had gestaen*. — 7418 H. S. *Mer diet mysvalt dair vliecht men off*.

- Pantheecroot ende Oordelgole
 Haer twee wiven, ende Ostrole
 Die maerter, die bunsinc ende tfret,
 Die hermel, die egel, dat genet,
 7425 Die muushont, ende dat eenkoren,
 Ende al die ic noemde hier te voren,
 Quamen daer, ende veel meer nochtan,
 Om dat hi den camp verwan;
 Ja sulke, die grote clage eerst dreven,
 7430 Waren nu sijn naeste neven,
 Ende toonden hem die meeste gonst.
 (Noch is dit der werelt const:
 Die wel vaert krijgt veel magen,
 Die hem sijn weelde helpen dragen;
 7435 Maer wie noot heeft, ofte liden,
 Vint luttel magen tot allen tiden:
 Si scuwen den wech, daer hi gaet.)
 Grote feest ende blide gelaet
 Dreven si; men trompte, men blies scalmeien.
 7440 » Wel lieve neve! (dat si seiden)
 God danc, dattet aldus is vergaen!
 Wi waren in groten anxt bevaen,
 Doe wi u onder leggen sagen! »
 Reinaert dancte al sijn magen
 7445 Ende ontfinse met groter vroude.
 Doe vraechdi of hi den coninc woude
 Den camp opgeven, bi haren rade?
 « Ja, gi neve! sprac vrou Slupecade,
 Gi moges hem wel loven met eren. »

V^o 7421 GRIMM: *Wantecroot ende Eerdegale*. — 7423, 7424 H. S.

Ende die maerter ende die bunsinck,
 Die hermel, die egel, dat genetskijn.

— 7425 *Muushont*, H. S. *muyshoorn*. — 7430 *Waren*, H. S. *op hem waren*. — 7434 *Sijn*, H. S. *die*. — 7439 Prosa: *Si peepen daer met scalmeien ende bombarden (bommen?) si bliesen die trompetten*. — 7448 *Slupecade*, H. S. *Sluppelcaerde*.

- 7450 Doe gingen si uten crite keren,
 Metten crijtwaeders toten coninc.
 Reinaert voor hem allen ginc,
 Uut genomen die menestrel;
 (Men trompter met groten spele!)
- 7455 Ende Reinaert knielde voor hem neder.
 Die coninc deden opstaen weder,
 Ende sprac: « Sijt blide, Reinaert;
 Gi hebt uwen dach met eren bewaert.
 Ic late u quijt ende vri,
- 7460 Ende dit gescil houdic an mi,
 Tusschen u tween, dat wil ic leggen,
 Ende mijn goetduncken daer af seggen,
 Bi rade van minen edelen lieden,
 Ende u dan bi mi ontbieden,
- 7465 Teerst dat Isegrim is genesen:
 So lange moetet in vrede wesen. »
 « Heer, sprac Reinaert, gi moget wel;
 Maer ic vant hier menich op mi fel,
 Doe ic in u hof eerst quam,
- 7470 Die nie scade van mi en nam;
 Maer om dat hemluden docht,
 Dat men best over mi mocht,
 So riepen si mede om mi te scaden,
 Gelijc mijn vianden daden,
- 7475 Ende om dat hem docht, dat Isegrijn
 Bet met u was, dan ic mocht sijn.
 Ander waerom en wisten si niet.
 Si en dochten niet, als die wijsheit pliet,
 Wat ende daer af mochte bliken.
- 7480 Here, dese ende al die hem geliken,

V^o 7451 *Crijtwaeders*, H. S. *krijtwachters*. — 7460 H. S. *Ende geeft dit op ic hout aen my*. — 7466 *In vrede wesen*, REINEKE *in dage stan*. — 7473 *Om mi te scaden*, H. S. *over mijn scade*. — 7474 *Gelyc*, H. S. *also*. — 7478 *Zy dachten niet gelyk hy, die de wysheid volgt*. H. S. *als die wise pliet*.

- Slachten wel een groten hoop honden ,
 Die eens op een velt stonden
 Teens heren hove , diese had onthouden :
 Si wachten , als die gerne souden
 7485 Eten , of men hem wat brochte.
 Doe sagen si comen , al dat hi mochte ,
 Enen hont gelopen uter koken ,
 Daer hi vleesch in had geroken ,
 Ende had een been , daer vleesch aen claf ,
 7490 Genomen , eer ment hem gaf ,
 Ende pijnde hem daer mede wech te comen ;
 Maer die coc haddet vernomen ,
 Ende beliepen , eer hi ontquam ,
 Met siedende water , dat hi nam ,
 7495 Uut enen ketel in een plateel ,
 Ende gaf hem daer mede sijn deel
 After op sijn lenden , eer hi danen sciet ,
 So dat hijs hem en bedancte niet ,
 Want hi hem so dorbroeide dat vel ,
 7500 Dat hem sijn hair al ute vel ,
 Ende hem die swaerde al door soot ;
 Doch ontquam hi uter noot ,
 Ende behielt dat hi daer nam.
 Doe hi bi den honden quam ,
 7505 Ende si hem tbeen brengen sagen ,
 Riepen si : « Dese can hem wel bejagen !
 Hi heeft den coc wel te vriende ,
 Die hem van desen been dus diende ,
 Daer so veel vleeschs aen claf ! »
 7510 Die hont sprac : « Gi en weter niet af ;
 Gi prijst mi voor , daer gi tbeen siet ;

V* 7482 *Op een velt*, H. S. *op eenre messen* (meersche). — 1483 *Diese had onthouden*, die ze hield. — 7487 *Eenen hont*. SCHOPPER noemt hem *Nickel*. — 7499 *Dorbroeide*, verbrandde, H. S. *door scoude*. — 7501 *Soot*, ziedde, H. S. *scoot*. — 7505 *Tbeen*, H. S. *tvleisch*. — 7511 *Voor*, van voren.

- Maer noch en saechdi mi after niet.
 Siet mi eens after opten steert,
 Ende prijst mi dan, of ics ben weert. »
- 7515 Doe si hem achter besagen wel,
 Hoe dat hem vleesch ende vel
 Was dorsoden, ende al ro,
 Ende sijn hair uut gevallen also
 Gruwelde hem allen so, vor tsouden,
- 7520 Dat sijt ter costen niet en wouden.
 Si en geerden ooc sijns geselscaps niet;
 Alle die hoop doe van hem sciet,
 Ende lieten hem varen, so hi mochte.
 Her coninc, dus hebben noch tgerochte
- 7525 Die losegier, als si sijn heren,
 Ende si crigen haer begeren,
 So werden si machtich ende ontsien.
 Nu scatten si desen, nu eten si dien,
 Recht als een verhongert hont.
- 7530 Dese dragen tbeen in haren mont:
 Niemen en dar tegen hem kiven.
 Men prijst hem al dat si bedriven.
 Elc seit hem, dat si gerne horen,
 Op dat hi blijft onbescoren,
- 7535 Ende die sulc, om dat si mede lecken
 Van den ase: so helpen sijt decken,
 Ende onsculdigen haer bose dade:
 Aldus sterken sise int quade.
 Och heer, die gene, die des plien,

V^o 7517 *Ro*, raeuw, H. S. *raeu*. — 7518 *Also*, H. S. *caelu*. — 7519 *Voor tscouden*, voor het zieden, prosa: *voor dat siedende water*; GRIMM: *ten selven stonden*. — 7520 *Ter costen*, tot dien prys. GRIMM: *dat si in die coken*. — 7521 *Geerden*, H. S. *wouden*. — 7524 *Tgerochte*, de aenklacht. Zie boven V^o 6202. — 7525 *Losegieren*, bedriegers, fransch *losengiers*. — 7528 H. S. *Sy slachten desen, si scattense mittien*. — 7530 *Tbeen*, GRIMM: *tsuucbeen* (gestolen been? van *sucken*, rapere?) In den text van het Hollandsche handschrift leest men lager V^o 7566 *suge been*, zuigbeen. — 7536 *Ase*, H. S. *hase*.

- 7540 Hoe luttel si after ten stertwaert sien,
 Dats, na teinde. Alst God verdriet,
 Ende die aventure langer niet
 Haer regnacie en wil gedogen,
 So vallen si neder van den hogen,
- 7545 In groter scande, ende in scaden:
 So werden openbaer haer daden.
 Niemen haers lidens dan en verdriet;
 Men vloectse, mach men hem anders doen niet.
 Sulc wert dan bescoren ende bescout,
- 7550 Dat hi noch goet noch eer en hout:
 Thair valt hem uut aen beiden siden.
 Dat sijn haer vrienden, die hem ontgliden,
 Die haer boosheit hebben verhuut
 Recht als thair bedect die huut,
- 7555 Ende hebbense onschuldicht ende bedect;
 Maer nu met screden elc van hem trect,
 Als si haer ondaet moeten becopen,
 Recht als die honden gingen lopen
 Van den hont, die was versoden.
- 7560 Also laten si hem in den noden.
 Lieve heer, dit exempel seldi
 Bi uwer genaden onthouden van mi:
 Ten sal uwer wijsheit niet scaden.
 Wat waendi, hoe menigen scalken quaden
- 7565 Vint men noch erger dan een hont,
 Die tsugebeen dragen in haren mont,
 In heren hoven, ende in steden,
 Die met onrecht die vrieden
 Ende tgemeen recht vercopen
- 7570 Ende overgeven, om dat si hopen
 Daer af te hebben haer genot?
 Alle moetse scenden God,

V° 7553 *Verhuut*, verhoed, verscholen, verduikt, H. S. *verhuut hebben mede*. — 7554 H. S. *By dage, by nachte, tot alle stede*. — 7556 *Met screden*, met groote schreden, H. S. *screyen*.

- Die des plegen, wie si sijn !
 Maer mi, noch den geslachte mijn,
 7575 God danc, en sal mens niet verwiten.
 Daer af wil ic ons allen quiten,
 Ende des comen in die lucht.
 Ic en hebbe voor niemen ducht.
 Reinaert die sal Reinaert bliven :
 7580 Dat en sal hem niemen afwriven,
 Al haddent al sijn viande gesuoren.
 Her coninc, mijn hert heeft u vercoren
 In ganscer minnen, boven allen heren,
 Ende nie en woudic van u keren,
 7585 Al heeft men anders doen verstaen.
 Ic heb altoos u best gedaen,
 Ende voort sal ic, waer ic can. »
 « Reinaert, gi sijt mijn hoofs man,
 Van mi beleent als edel baroen ;
 7590 Daerom sidijt sculdich te doen.
 Ooc wil ic, dat gi vroe ende spade
 Comet tot minen secreten rade.
 Ic set u weder in al u macht!
 Siet dat gi u voor misdoen wacht.
 7595 Helpt alle saken ten besten keren :
 Dat hof en mach u niet ontberen.
 Als gi u wijsheit set ter doget,
 So en es hier niemen, die u verhoget
 Van scerpen rade, van nauwen vonden.
 7600 Ic sal denken, lange stonden,
 Om dat exempel, dat gi mi seit.
 Siet, dat gi alle rechtveerdicheit
 Hantiert, ende mi getrouwe sijt.
 Ic wil voortmeer, tot alre tijt,
 7605 Altoos wercken bi uwen rade.

[Reineke, IV,
 11, v. 6671.]

v. 7576 *Allen*, H. S. *wel off*. — 7577 *Lucht*, licht. — 7580 *Afwriven*, H. S. *connen afwriven*. — 7588 *Hoofs man*, H. S. *homan*, *prosa man*. — 7598 *Verhoget*, overhoogt, te boven komt.

- Hi en leeft niet, die u misdade,
 Ic en sout scerpelic over hem wreken,
 Op dat gi laet u quade treken.
 Gi selt over al mijn tale houden.
- 7610 Ende in mijn lant van als gewouden,
 Alsoe mijn soverein baeliu:
 Dese officie gevic u,
 Gi moochtse wel met eren ontfaen. »
 Al Reinaerts mage, die bi hem staen, [Reineke, IV,
 12, v. 6697.]
- 7615 Dancten den coninc hier af seer.
 Die coninc sprac: « Ic soude veel meer
 Doen, dor u allen, dan gi waent:
 Ic bid u dat gi hem vermaent,
 Dat hi mi emmer si getrouwe. »
- 7620 « Seker (sprac Rukenu die vrouwe),
 Dat sal wesen, sijt niet in vare.
 Ende waert ooc, dat hi anders ware,
 So en waer hi niet van ons geslacht;
 Ic wouden ooc van alre macht
- 7625 Helpen verjagen, ende sijns missaken. »
 Reinaert dancte, met huesscher spraken,
 Den coninc hier af, ende knielde voor hem.
 « Lieve heer, sprac hi, ic en bem
 Der eren niet weert, die gi mi doet.
- 7630 Ic selder om denken, ben ic vroet,
 Ende u getroue sijn al mijn leven,
 Ende altoos sulken raet u geven,
 Alsoot betaemt uwer eren. »
 Hier mede deed Reinaert sijn keren
- 7635 Met sinen magen, van den coninc.
 Hoort hoet met Isegrim verginc:

V^o 7610 *Gewouden*, gezag hebben. — 7611 *Baeliu*, H. S. *baelyoen*.
 In REINEKE *kenseleer*, kanselier. — 7612 *U*, H. S. *u te doen*. — 7617
Dor, om. — 7618 *Gi*, H. S. *ghijt*. — 7622 *Dat hi*, H. S. *dattet*. —
 7624 H. S. *Ic en wouden oec krencken mitter macht*. — 7625 *Missaken*,
 verlooehenen.

- Bruun , Tibert ende vrou Hersinde ,
 Haer kinder, ende haer gesinde
 Haeldene uten crite, met erren ende clagen ,
 7640 Ende hebbene op een lettier gedragen
 Van hoi, daer hi warm in lach.
 Sine wonden men besach ,
 Die men daer vant wel vijftien.
 Daer quamen meesters van surgien ,
 7645 Diese verbonden ende wecten.
 Hi was so cranc van siecten ,
 Dat hijt gevoelen hadde verloren ;
 Maer si wreven hem met cruut die oren ,
 So dat hi van der onmacht ontscoot ,
 7650 Ende gaf enen creet so groot ,
 Dattet al verscoot, dat bi hem stoet,
 Ende waende dat hi was verwoet.
 Die meisters gaven hem dranc ,
 Dat hem sijn hert, dat seer was cranc ,
 7655 Stercte, ende hem wat rusten dede.
 Si troosten sijn vrienden mede ,
 Ende seiden, hem en sou niet letten.
 Doe sceide dat hof; elc ginc hem setten
 Thuus te keren, danen hi was comen.
 7660 Reinaert heeft ooc oorlof genomen
 Aen den coninc, ende sinen wive,
 Die hem baden dat hi niet en blive
 Lange, hi en quame weder bi hem.
 Hi sprac: « Here ende vrou, ic bem
 7665 Tot uwen gebode altoos bereit.
 Gebrake u iet, dat ware mi leit,

V^a 7638 H. S. *Sijn kynder, sijn mage, ende haer gesind.* — 7642 *Men besach*, H. S. *die men sach.* — 7644 *Surgien*, GRIMM *cirurgien*. In REI-
 NEKE heeten ze *meesters van krummesse.* — 7648 *Die oren*, *prosa voer sine oeghen.* — 7651, 7652 in 't handschrift:

Dat al verscoot, dat by hem was dair,
 Ende waenden dat hi verwoet was clær.

- Van dat ic mocht volbringen
 Met lijf, met goet, met allen dingen;
 Ende daer toe al die vrienden mijn,
 7670 Die selen u onderdanich sijn,
 Tot allen tiden, daer gijs begeert.
 Wi hebben u lief; gi sijts wel weert.
 God geve u lanc lijf met eren!
 Ic wil tot minen wive nu keren,
 7675 Ende tot mijn kindren, of gijs gebiet. »
 Aldus hi van den coninc sciet,
 Met soonre tale, met groter gonste.
 Die noch wel connen Reinaerts conste
 Sijn wel gelooft, ende liefgetal
 7680 Bi den heren over al;
 Ist geestelic of werelije staet
 Aen Reinaert sluit men al den raet;
 Si crupen al in Reinaerts hol;
 In sijn baen is al die rol.
 7685 Die stem, die hem doe was gegeven,
 Die is hem ie sint gebleven.
 Hi heeft gelaten een groot geslacht,
 Die altoos risen ende wassen in macht.
 Die Reinaerts kunsten niet en pliet,
 7690 Die en dooch nu ter werelt niet
 In genen staet van machten geset;
 Maer can hi crupen in sijn net,
 Of heeft hi geweest sijn scolier,
 So moet hi wonen wel hier;
 7695 So weet hi wel wat daer toe hoort;
 So rijst hi, ende men trect hem voort.
 Van Reinaert is een groot saet
 Gebleven, dat nu seer op gaet;

V^o 7671 *Daer gijs*, H. S. *wes gi*. — 7678 H. S. *Die Reinaert noch al wel cost*. — 7684 In zyn rolbaen wil elk spelen. H. S. *aen sijn baen is al die sol*. — 7685 *Stem*, faem, naem. — 7691 *In genen staet*, H. S. *in maet off staet*.

- Want men vint nu meer Reinaerde
 7700 (Al en hebben si geen rode baerde),
 Dan men ie dede hier te voren ;
 Gerechtigheit blijft al verloren ;
 Trou ende waerheit sijn verdreven,
 Ende daer voor is ons gebleven
 7705 Giericheit, loosheit, haet ende nijt:
 Dese hebbent al in haer berijt.
 Si, ende haer coninghinne, Hoveerde,
 Regneren nu seer opter eerden.
 Ist int paeus of keisers hof,
 7710 Elc pijnt den andren te steken of
 Van sijnre eren ende stemmen,
 Ende selve int voordeel te clemmen,
 Met simonien, of met geweld.
 Men kent te hove niet dan gelt:
 7715 Tgelt is daer meer gemint dan God,
 Ende men doet meer door sijn gebot;
 Want wie gelt brenct is wel ontfaen,
 Ende sijn begeren sal voort gaen.
 Ist aen heren oft aen vrouwen,
 7720 Tgelt doet plegen veel ontrouwen,
 Ende vrouwen scande bejagen,
 Ende menich valsch getuuch dragen.
 Oncuusheit, loosheit, ende leckernie
 Is nu al spel onder die clergie.
 7725 Ist paeus, of keiser van Romen,
 Si sijn al in Reinaerts orde gecomen.
 Elc meent hem selven, in allen saken.
 Ic en weet wat ende daer af sal naken.
 Elc mensch mach daer wel om sorgen.
 7730 God, dient al is onverborgen,

V. 7706 *Berijt*, beloop, van ryden. — 7707 *Hoveerde*, H. S. *hoveerdy*.
 — 7708 *Eerden*, H. S. *eerden vri*. — 7709 *Ist*, H. S. *al ist*. — 7714
Kent, GRIMM *mint*. — 7724 *Al spel*, H. S. *alt spul*. — 7725 GRIMM: *Ist*
Parijs, *Avioen of Romen*.

- Moetet op dat beste voegen !
 Hier mede latic mi genoegen.
 Wat woudic veel die werelt berechten
 Van saken , die mi self aen vechten ,
 7735 Daer ic ondanc toe af crege ?
 So waert beter, dat ic swege :
 Daerom wil ic dat laten gliden.
 Elc doe wel in sinen tiden ;
 Dat is best sijns selfs profijt ;
 7740 Want na desen tijt en comt genen tijt
 Dat men oorbaer scaffen mach :
 Elc moet sijns selfs dach
 Verwaren , ende sijn borde dragen.
 Reinaerts vriende ende sijn magen
 7745 Namen ooc oorlof aen den coninc ,
 Ende gingen met haren nevelinc ,
 Meer dan veertich tot eenre somme.
 Reinaert was blide hier omme
 Dat hem so breet was sijn steert ,
 7750 Ende hem die coninc had so weert ,
 Dat hi en vercoos tot sinen rade.
 Hi dacht: hier in en stect geen scade.
 Ic mach nu metter macht mijns heren
 Mijn vrienden helpen , mijn vianden deren ,
 7755 Ende mijns willen veel bedriven ,
 Ende des al onbegrepen bliven ;
 Op dat ic selve wil wesen vroet.
 Ic prijs den coninc boven alle goet.
 Reinaert ende sijn mage te samen
 7760 Gingen so lange , dat si quamen
 Tot sijn borch te Maperthuis ;

[Reineke, IV,
13, v. 6791.]

V^o 7737 H. S. *Dair om wil icket mede liden.* — 7740 GRIMM: *Want na dit leven en ist gheen tijt.* — 7742 *Dach, voor sterfdag.* — 7743 *Borde, last, H. S. woorden, prosa borden.* — *Verwaren, verzekeren.* — 7747 *Veertich, GRIMM zestich.* — 7757 *Op dat, mids.* — 7758 GRIMM: *Noch prijs ic wijsheit bet dan goet.* Zoo ook in REINEKE.

- Daer namen si oorlof, voor sijn huus,
 Met bliden moede, met talen soet.
 Reinaert viel hem allen te voet,
 7765 Ende danctese vriendeliken seer,
 Der groter gunst, der groter eer,
 Die si hem deden in sijnre noot.
 Sinen dienst hi elken boot
 Met lijf, met goede, of sijs begeerden.
 7770 Hier mede brocht hise te veerden,
 Ende sciet van hem. Elc ginc te sinen.
 Reinaert ginc tot vrou Hermelinen,
 Die hem blidelic ontfinc.
 Hi vertoochde haer alle dinc,
 7775 Dat hem te hove was gesciet.
 Een woort en liet hijs after niet.
 Hier af was Hermeline vro,
 Ende haer kinder ooc also,
 Dat haer vader dus was verheven.
 7780 In groter bliscap dat si bleven,
 Reinaert, sijn wijf, ende sijn kinder.
 Wie u van Reinaert meer of minder
 Anders seide, dan gi hebt gehoort,
 Dat sijn al geveinsde woort;
 7785 Maer, dat gi hebt gelesen hier boven
 Van hem, dat moochdi wel geloven.
 Dies niet gelooft, ist wijf of man,
 En is niet ongelovich nochtan.
 Doch sijnder veel lude, hadden sijt gesien,
 7790 Hem soude min twivelen van dien.
 Het sijn veel dingen gesciet
 Die men gelooft, al en sach men se niet;
 Ooc sijn figuren ende bispele
 Dic gevonden, ende geseit vele,
 7795 Die nie en waren, noch nie en gescieden,

V^o 7763 *Moede*, H. S. *aenschijn*. — 7770 *Te veerden*, H. S. *aen veerden*, ter vaert. — 7793 *Bispele*, voorbeelden. Als boven V^o 181.

- Maer om exempel allen lieden
 Te geven, daer si bi souden leren
 Doget te doen, ende quaet te keren.
 Licht mocht also hier af wesen,
 7800 So wiet wel verstaet int lesen.
 Al ist som boert, men vinter in
 Wise lere, ende goeden sin,
 Dat hem licht sal baten mogen:
 Daer en is niemen goedes in belogen.
 7805 Het is int gemeen gebrocht voort:
 Elc trec hem aen, dat hem toe hoort.
 Is daer ooc iet in misset?
 Diet beteren can, die maket bet,
 Ic weets hem danc. Wie in sijn maken
 7810 Sijn best doet, en is niet te laken:
 Maer, wie alle dinc wil berichten,
 Wie soude hem iet willen dichten?
 Doch wie dit gedicht laet, als hijt vint,
 En misdoet tegens mi niet een twint.
 7815 Hier neemt einde Reinaerts historie.
 God geve ons allen die hemelsche glorie!

[Reineke,
 V. 6844.]

V. 7796 *Allen*, H. S. *anderen*. — 7798 *Keren*, GRIMM *ontbereren*. — 7803
Sal baten mogen, H. S. *wel baten mocht*. — 7804 *Belogen*, H. S. *bedocht*.
 Niemand, die goed en braef is, is er in belogen.

BYLAGEN.

I.

Uaschrift in het hollandsche Handschrift.

Nu int gemein	Vint men certein,
Die Reinaerts se	Nu volgen me,
Al sonder saec.	Ic geef die wracc,
Hoe dattet ga,	Den heer hier na,
5 Dien coninc fijn,	Die alle pijn
Sal rechten dra,	Bi sinen ra.
Dees Reinaerts nu	Dien sijn niet ru,
Als Reinaert is;	Maer sijt des wis,
Het sijn alre	Wi menschen le,
10 Als ic versta,	Die uten pa
Gedwaelt sijn snel:	God brengse wel,
Tsi cort of lanc,	Int hemels sanc!

NOTA.

Elc merc en soec in sinen sin,
Dubbelt vint men sijn naem daer in,
15 Diet boec screef, int voorgedicht:
Soecten wel, gi vinten licht.

II.

Van der Conciensien, gemaect op Isegrim den Wolf (1).

Conciensie en wetie waer soeken:
Si es so bedect in allen hoeken,
Dat si haer niegerinc (2) en openbaert.
Selc helst (3) anderen ende gebaert

(1) Dit stuk en de twee volgende fabels zyn getrokken uit een handschrift van wylen den Heer VAN HULTHEM, geschreven op papier omtrent het jaer 1400. Zie *Moss's Anzeiger*, 1834, bl. 299 en volgende. — (2) Nergens. — (3) Omhelst.

- 5 Of sine soude in den boesem steken.
 Moeste hi ontdecken die valsche treken,
 Die sine conciensie binnen heeft,
 So en es dier, dat nu leeft,
 Negeene, dat meer tontsiene ware
- 10 Dan die dief, die mordenare,
 Die so looslic grijnt ende lacht,
 Wies conciensie na moordaet wacht.
 Hier op hebbic een bispel vonden.
 Isegrim, de wolf, quam tenen stonden
- 15 Daer XX weders (1) tere rote
 Stonden, in dinde van enen kote,
 Daer die herde (2) was af gaen eten,
 Ende hadde hem selven so vergeten,
 Dat hi tkot al open liet.
- 20 Ende alse Isegrim inwaert siet,
 Sprac hi aldus, in sijn latijn (3):
 « Vrede moet met u allen sijn! »
 Gelijc alse of hijt meende goet.
 Doe sprac deen weder, daer hi stoet:
- 25 God geve hem Cayms godsat,
 Den herde, die onse kot vergat
 Openbaer, doe hi van ons ginc! »
 Isegrim te hemwaert vinc
 Dat woort, en vragede opter stat:
- 30 « Of lijs dor sinen wille bat? »
 Die weder seide: « Neen ic niet;
 Maer al so wel mochte sijn gesciet,
 Dat hier viande waren comen,
 Die ons hadden tlijf genomen,
- 35 Al en hebben wijs niet verdient,
 Alse gi, her Isegrim, die sijt vrient. »
 Elc hier jegen sine meninge sprac.
 Wat die mont seide ende vertrac,
 Dat en meende therte niet.
- 40 Al wast dat hine vrient hiet,
 Therte meende jegen die sprake,
 Al soudemen hangen an enen stake.

(1) Rammen, hamels. — (2) Herder. — (3) Tael. Zeer gebruikelijk by de ouden voor *tael*, in het algemeen. Zoo spreekt sultan Saladyn in *l'Ordene de la chevalerie* ook latyn: *Si le salus en son latin (Fabliaux et contes, I, p. 61).*

- Al wast dat Isegrim tier stede
 Metten monde seide vrede,
 45 Hi meendese alle te verworgene.
 Dinde daer af was so te sorgene,
 Ende gaf hem den vare so groot,
 Dat elc voren ten kote uut scoot.
 Die gene, die daer tlijf ontdroech,
 50 Dochte, hi hadde te sorgene genoegh.
 Daer en was ooc geen, in dat vlien,
 Die weder omme dorste sien
 Omme den andren, wat men hem dede.
 Dit was ene jammerlike vrede.
 55 Wie Isegrim ter kelen quam,
 Te hant hi hem dat leven nam.
 Selc die vloot van vare op den tas (1);
 Ende selc ander, die daer was,
 Vloo int huus achter den oven,
 60 Ende selc quam int huus gestoven.
 Selc liep averecht ter neder:
 Dus ronnen si voort ende weder.
 Dwijf, daer si sat bi den heerde,
 En sach niemen so verveerde
 65 Als dese waren, daer ic af rime.
 Ach arme, wat sijn nu Isegrime
 Meer, dant noit waren, op enen dach!
 Donnosele en vinden geen verdrach,
 Ende den herden sijn vele doot,
 70 Die leefden, doe men die kote sloot.
 Lettel leefster nu van dien:
 Waer selen donnosele mogen vlien?
 Si horen die Isegrimen bleeten
 Gelijk lammeren ende geeten,
 75 Daer conciensie, meer noch min,
 Der onnoselheit en es in.
 Men en toont nu niet dat es in therte;
 Voor men die proie heeft bi den steerte.
 Dus sie ict nu ter werelt gaen.
 80 Hier [siet men] sceren, ginder blaen
 Donnosele, ende uten vliese steken.
 Hets tonsiene, Got en salt wreken,

(1) Schuer.

Meer dan ment gewroken siet.
 Recht gelove, ende anders niet,
 85 Geve ons God, voor onse doot!
 Segt amen, want wi hebbens noot.

III.

Van den Vos ende van den Wolf.

Het geviel tenen tiden
 Dat die vos soude liden
 Bi enen velde, daer hi binnen
 Groot bejach van vetten hinnen
 5 Hadde gehad, wilen eer;
 Daer sach hi, bi enen ommekeer,
 Besiden in een meengat (1),
 Waer Isegrim de wolf sat,
 Sijn oom, over sinen steert (2),
 10 Ende sach in, ten velden weert,
 [Vele] scape ende swine te samen;
 Ende die herde, diere waer namen,
 Stonden daer uter maten vele.
 Doe sprac Reinaert, te sinen spele,
 15 Als hi geswegen hadde een stic:
 « Segt mi, oom, es u dit quic (3)
 Bevolen, dat hier binnen geet? »
 « Neent, Reinaert, dats mi leet!
 Waret mi bevolen, ic souts te bet
 20 Hebben iet, want hets vet.
 Bi den outaer wandelt, bi den outaer leeft.
 Maer daventure, diet al geeft,
 Ende daer hem elc geneert bi,
 Es verbolgen so op mi,
 25 Dat ic en weet mi wies beloven.
 Mijn ongeval is emmer boven,
 Werwaert dat ic mi bekere,
 Ende mijn geluc es so sere
 Verscuut (4), ende vorvluchtich,
 30 Al ware ic noch al so duchtich,
 Als ic was noit eer,
 Ic en achterhalet nemmermeer.

(1) Gemeene doorgang. — (2) Zie REINAERT, V^o 523. — (3) Vee. — (4) Overschuwd, schuw (schouw) gemaekt.

- Ic ben een ongevallich dier.
 Reinaert, neve, dat mogedi hier
 35 Merken, wildijt verstaen.
 Siedi geen scaep daer buten staen
 Allene, daer die craie op sit (1)? »
 « Ja ic oom, wat deert u dit?
 Wildi berechten (2) al dat gi siet? »
 40 « Reinaert neve, neen ic niet;
 Ic segt bi minen ongevalle.
 Satic daer op, si souden alle
 Op mi roepen, die mi sagen,
 Husschen (3), ende met honden jagen,
 45 Ende souden wanen ende sorgen,
 Dat ict al te hant verworgen
 Soude, ofte al geheel verslicken.
 Reinaert neve, so moochdi micken (4)
 Hoe mijn geluc hem strecken can. »
 50 « Dits waer, oom, ende nochtan
 Esser ane een ander dinc.
 Doe gi waert een jongelinc
 Hier vormaels, in uw eersten comen,
 Haddi in dogeden toegenomen,
 55 Alse gi inder quaetheit doet,
 U ware comen alle goet;
 Maer neen gi niet, dats openbaer:
 Gi hebt u met dieffen, tote haer,
 Ende met rove geneert al.
 60 Wie waendi, oom, dan, dat u sal
 Dogeden ofte goets betrouwen?
 Niemen, oom; want die u scouwen (5),
 Wanen al hebben verloren:
 Ende des en dorfdi nijt noch toren
 65 Dragen op u ongeval:
 Het doet u quaet geruchte al,
 Daer gi lanc in hebt geweest.
 Oom, en weetti niet wat men leest
 In sheren Salomoens gedichte:
 70 Tgoet gerucht prijst, beter gichte

(1) *Daer die craei op sit.* De kraei, anders gezegd Sint-Martens vogel, was heil en onheil voorspellend. Zie boven in REINAERT V° 1047, en vergelyk GRIMM'S *Deutsche Mythologie*, bladzijde 657. — (2) Berichten, te recht wyzen, de beteekenis uitleggen. — 3) Uitjouwen. — (4) Zien. — (5) Zien.

Of rijkheit groot; ende bi desen
 Est goet in goeden geruchte wesen,
 Ende in goeden name; ende nochtan
 Es menich onbekennich man
 75 In eertrike, dat ic duchte,
 Die rijkheit core voor goet geruchte.

IV.

Van enen Liebaerde (1) ende van den Vos Reinaerde.

Een liebaert seide tenen stonden
 Dat hy met evele (2) ware gebonden,
 So dat hi wandelen niet en mochte.
 Doe ginc hi liggen in sine hagedochte,
 5 Daer hi onlanc was allene.
 Daer quamen diere, grote ende clene,
 Die den liebaerde gingen clagen.
 Daer quamer, binnen VII dagen
 Meer dan LX bi getale,
 10 Ende, onder grote onder smale (3),
 Hasen, wolven ende beren
 (Daer hem die liede af ververen),
 Reën, herten, ende hinden.
 Men mocht daer van allen vinden,
 15 Evere, lupaerde ende simmincle (4),
 Die quamen uut menegen wincle (5)
 Daer gegaen, met groten sere
 Den liebaert clagen, haren here;
 Maer noit en keerder een levende weder:
 20 Hi verbeetse ende warpse neder,
 Ende at van elken sijn gevoech.
 Al liggende had hi spise genoech.
 Daer quamen alrehande dieren,
 Beide soete ende ongiere (6),
 25 Sonder allene die vos Reinaert (7);
 Maer nu es hi [op] die vaert.

(1) Leeuw. Men vergelyke deze fabel met die van den kranken leeuw in GRIMM's *Reinhardt fuchs*, bl. 432, en met die van LA FONTAINE, livre VI, 14, en van de andere fabelschryvers opgenoemd by ROBERT, *Fables inédites*, II, p. 36. — (2) Ziekte. — (3) Kleine. — (4) Apen (simmen). — (5) Hoek. — (6) Wreedde. — (7) Zie REINAERT V° 50.

- Reinaert hoedde hem herde wel;
 Want hi kende den liebaert fel:
 Hi peinsde vele nauwer treken,
 30 Ochte hi den liebaert wilde spreken,
 Die met evele was bevaen,
 Alse hi den dieren doet verstaen.

- 35 « Gaet, claechtene, het es goet.
 Quaemsture niet, een evel moet
 Ware di van hem gereet!
 Segt [hem] u es sijn evel leet. »
 Dus ginc Reinaert met cranken wille.
- 40 Onderwilen stont hi stille;
 Hi leet bi menegen sconen houte (1);
 Hi ginc al vederende sine boutte,
 Als ene die luttel hueren (2) nam,
 So lange tot hi ten liebaerde quam.
- 45 Doe bleef Reinaert buten der dore
 (Die veel quaets can ter core);
 Hi maecte sijn lenen ane die herre (3),
 Ende hielt hem van den liebaert verre.
 Tierst dat hi den liebaert sach,
- 50 So ontboot hi hem goeden dach,
 Ende seide: « Here, bi sente Martijn,
 Uwe siecheit heeft mi leet gesijn (4).
 Ic hebbe gelopen teser wilen
 Meer dan groten VII milen,
- 55 [Om] dat ic u wilde comen sien. »
 « Reinaert, goet moet u gescien
 (Sprac doe weder die liebaert)!
 Comt al luttel innewaert.
 Met evele ben ic sere bedroeft;
- 60 Comt te mi, ende hout mi thooft:
 Ic hope ic salre bi genesen. »
 Reinaert sprac: « Dan mach niet wesen,
 Here, dat soude ic node doen:
 Ic hebbe nu te hant een hoen
- 65 Gevaen, in enen nauwen pat,
 Ende ben so utermaten sat!

(1) Bosch. — (2) Huergeld: spreekwoord, zinspelende op dienstboden, die in eten en drinken vergoeding zoeken voor geringen huerloon. — (3) Hy leunde tegen de harre van de deur. — (4) Geweest.

- Quamic vore u, het soude u daren.
 Rust u, dat gi wel moet varen,
 Ende houdt u sonder vele callen.
- 70 Quamic voor u gi mocht vervallen.
 Ende waert dat u van mi misquame,
 Wi soudens beide hebben blame;
 So soudic moeten rumen dlant.
 Gi selt genesen al te hant.
- 75 Houdt u als een vroet man;
 Want ic gene fisike (1) en can.
 Maer u siecheit es mi leet:
 (Sprac Reinaert, die van buten steet):
 Mijn gedachte ende mijn minnen
- 80 Leggic aen hanen ende aen hinnen,
 Daer ic mijn lijf omme wage;
 Maer ic hebbe nu in desen dage
 Vernomen, dat mi al mijn lede
 Beven, ende mijn herte mede. »
- 85 « Lieve Reinaert, wat es dat? »
 « Here, hier geet (2) een groot pat
 Die dese dieren hebben getreden
 (Also moet mi God bevreden!)
 Die sonder twivel ende waen
- 90 Al tenen gader inwaert gaen;
 Maer luttel esser weder comen.
 Dies wanhaecht mi van hem somen,
 Daer so sterke diere sijn bleven.
 Dus heeft mi God den sin gegeven
- 95 Dat ic u naerre (3) niet en ginc. »
 Die hem verstoede op dese dinc,
 Ende sinen sin daer an woude keren,
 Hi souder exempel goede bi leren.
 Die hem castijt (4), hi es vroet,
- 100 Bi saken die een ander doet;
 Ende die castijt hem sonder pine;
 Dat es dagelijcs in scine,
 Dies niet en doet dat hi misraect.
 Hier af hebbic dit dicht gemaect.
- 105 Reinaert wijst wel, over vol,
 Dat die liebaert in sijn hol

(1) Geneeskunst. — (2) Gaet. — (3) Meer nader. — (4) Onderricht, spiegelt.

- Verbeten hadde dandre dieren:
 Hi sacht ooc wel an sijn manieren,
 Ende ane die pat, die inwaert ginc.
 110 Hi hoedde hem jegen dese dinc.
 Men siet gevallen al den dach
 Dingen, dat hem elc man mach
 Wel castien, diet gevroedde,
 En hoorde hoe hem Reinaert hoedde?
 115 Die hem den wech hadden gemaect,
 Die waren scamelic ontraect.
 Om dat hi sach dit misgaen,
 Bleef Reinaert buten die dore staen,
 Daer hi hem castide sachte.
 120 Die noch bi Reinaerts vite wrachte,
 Hi mochtet leren, waer hi vroet.
 Wanneer dat hier ene misdoet
 Daer mochten hen si hondert bi
 Castien wel, gevroeddens si.

V.

Nederlandsche Spreekwoorden van den Vos, den Wolf, enz.

 1. SPROKEN, *in een handschrift der XIV^e eeuw, uit de Bibliotheek van den Heer VAN HULTHEM :*

Als twee Reinaerde worden ghecoren
 Te scependomme, ende hebben gesworen
 Trecht te houden van ere stede,
 Ende dan ghevalt enen onvrede
 Tusschen harer beider maghen,
 Ende elc den sinen wil overdragen,
 Die dan mochte horen die akette (1)
 Die si daer voert bringhen bi wette,
 Ende diere den sin toe woude keren,
 Mochter Reinaerdie ane leren.

Al es een man wel metten heren
 Hi sal hem hoeden voor Reinaerts keren;

(1) *Ky. Insidiæ.*

Want hets meer Reinaerde twaren
 Dan men noit sach oppenbaren;
 Daer bi, ghi edele lantsheren,
 En laet gheen recht voer u verkeren,
 Alsoe men claghe vore u doet;
 Verstaet selve en sijts vroet.
 Dic valt, die meest heeft misdaen
 Dat si claghen eerst bestaen,
 Ende haren vrienden maken cont
 [Anders] dan der waerheit gront.

—
 Die ghierige sijn worden spilde,
 Die vrecke die sijn worden milde,
 Die ghevers die sijn worden ghier,
 Die heileghe kerke es persemier (1),
 Voorcoop ende Symonie,
 Thoet (2) der heren Reinardie.

2. *Ghemeene duytsche Spreekwoorden, Adagia oft Proverbia ghenoeemt. Seer ghenuechlick om te lesen, ende ook profytelyk om te weten allen den gheenen die der wijslick willen leren spreken ende schryven. Campen by PETER WARNERSEN, 1550, 12° (3).*

Tis te laete, seide die vos, doe was hy mit den stert int ijs ver-vroren.

—
 Niet om mynentwille, seide die wolf, mer die schapen sijn noch-tans goet in die weyde.

—
 Daer en is niet goets mede, seide die wolf.

3. JOANNI SARTORII *Adagiõrum chiliades tres. Antverpiæ, ex officina JOANNIS LOEI, 1561, 12° :*

CHILLAS PRIMA :

De wolf ende de ghier sijn vergadert.

Quadrat in pariter improbos, qui mutuis inter se fallaciis, vi, aut rapacitate contendunt. Nostrates autem lupem decertate vulgo dicunt cum vulture.

(1) Woekerend. — (2) De hoede. — (3) Zie MONE's *Anzeiger*, 1834, bl. 195.

Vossen met vossen vangen.

Hoc est, cum astuto astutiis agere. HORATIUS: Nunquam te fallant animi sub vulpe latentes.

—
Ick ben an den ram ghecoppelt.

—
Een oudt wolf is wel gerucht gewoon.

—
Een verholen schat, wat is dat?

—
Tis quaet oude vossen te vanghen.

CHILIAS SECUNDA:

Wy sullen daer op slaen als die boeren op den wolf.

—
Daer de coe Bartel heet (Ubi cervi abjiciunt cornua.)

—
De wolf hapt noch na tschaep soe hem de siel uitgaet.

—
Tsijn roode vossen [goudgeldstukken].

CHILIAS TERTIA:

Wat is ten hoof dat meeste quaet?

De pluymstrikende vos met synen raet.

4. *T Mergh van de Nederlandsche Spreekwoorden, waarin H. L. SPIEGELS By-spraakx almanach. Amsterdam, voor D. P. PERS, 32^o. (Waerschylyk gedrukt in 1606, als zynde de zondagletter voor dit jaer er in aangewezen op de volgende wyze: Dit is 't jaer 1606 A, 1607 G, enz.)*

De wolf eet wel getelde schapen.

—
Lam, lam, is des wolfs vesper klok. (Zie boven bl. 161.)

—
Den slapenden wolf loopt geen schaap in den mont.

—
Die by de wolven is, die moeder me huylen.

—
T'is quaat vossen met vossen vanghen.

Men roept geen ezel dan om zakken te dragen. (V° 5715)

—
 Als d'ezel te wel is, soo gaet hy opt 't ijs dansen, en breeckt een been.

—
 De wolf verandert zijn hayr, maer niet zijn aart.

—
 Hoe ouwer vos, hoe schalker, maer niet beter.

—
 Honger drijft den wolf uit 't bosch.

—
 Om kleyne saak bijt de wolf het schaap.

—
 Rossen haart was noyt goeder aart.

—
 Vossen moet men met vossen vanghen.

5. J. DE BRUNE'S *Nieuwe wijn in oude leer-zacken, bewijzende in spreekwoorden 't vernuft der menschen, ende 't geluck van onze Nederlandsche taele. Middelburgh, by Z. ROMAN, 1636, 18°:*

Wanneer de vos de passie preekt
 T'is tijd, dat ghy uw gans versteeckt (1).

—
 De vos moet dickwils, zonder eten,
 Den honger met den slaep vergheten.

—
 Een oude vos, en wel ervaren,
 En comt geen tweemaal in het garen.

—
 Beter in de ryser-zanck,
 Als in d'zyer-clanck,
 Beter, daer de cruyden groeyen
 Als in d'zyer boeyen. (Zie V° 3469.)

—
 Terwijl de herders twisten 't saem
 De wolf het schaep haelt uyt den braem.

- (1) In Belgie zegt men gewoonlyk :

Als de vos de passie preekt
 Boeren, wacht uw ganzen!

Twee wolven eten wel een lam
Daer uyt nochtans noyt twist en quam.

Geen vos men oyt zoo snood en vont
Of snooder noch men vinden kond'.

De vos die vaert dan alderbest
Als hy vervloecht wert, als de pest.

Quade hoed
De wolven voedt.

Terwijl de wolf wat beters wacht
Zoo wordt hy oud, en zonder kracht.

Men zal te hoof gheen ezels daghen
Dan als er zacken zijn te draghen.

Om dat de vos te vele wist
Heeft hy wel eens zijn steert ghemist.

De hongher drijft den wolf uyt 't bosch,
En uyt zijn hol den snooden vos.

De wolf is aen den wolf ghewent,
Want d'eene wolf den andren kent.

'T moet zijn een winter koud en wreed
Als d'eene wolf den andren eet.

Men paeft gheen oude lien met loghen;
Een oude vos wordt niet bedroghen.

De wolf, die hoenders eet en bijt,
Die is gheworden heremijt.

De vos, eens in den strick verhanghen,
En wordt noyt wederom ghevanghen.

Hy gaet niet in zijn zaken los,
Het is ghewis een snoode vos.

Die met wolven veel verkeert
Heeft het huylen haest gheleert.

De wolf verliest zijn tanden wel;
Maer niet zijn aerd, dan met zijn vel.

De wolf naer Roomen gaende, om prijs,
Liet van zijn hair, niet van zijn wijs.

Men moet 't serpent met anders hand
Uyt d'haghe trekken met verstand.

Tis quaet den leeuw te scheren.

De wolf en zal geen zielen eten.

De wolf en eet den winter niet.

Verdeelde hanen eet de vos.

De mensch is d'andren mensch een wolf.

Allenghskens eet de wolf het schaep.

Elck gaet nu by den vos te school.

Hy heeft den wolf by d'ooren vast.

6. C. TUINMAN'S *Oorsprong en uitlegging van dagelyks ge-
bruikte Nederduitsche Spreekwoorden. Middelburg, 1720
en 1727, twee deelen in-4° :*

Met eenen vossensteert geesselen [meer streelen dan slaen].

De vos en kraen hebben malkanderen te gast.

T'is niet om mynentwil, zei de wolf, maer om mijn schamele
moer.

Achter in 't veen, zei de vos, zijn de beste weiden, niet voor
my, maer voor de ganzen.

Haenbroer sprac tot zijn hennen:
Elk moet zich zelve kennen.

—
Goeden dag u allen, zei de vos; doe quam hy in 't ganzenkot.

—
T'is een Ysegrim.

—
Hy ziet er uit, of hy van Grimbergen was.

—
Hebt gy met vossen te doen, let op uw hoenderkot.

—
Hy draeit zich de strop om den hals. (V° 1203.)

—
Hy slaet er op als op den beer.

—
Hy is in den beerenbijt geweest (1).

—
De wolf neemt zyn kans waer, als de hond slaept.

—
Daer steken veel ezels in eenen vos alleen.

—
Hoe erg de apen zyn, zy kunnen de vossen niet bedriegen.

—
Aep, wat heb je schoone jongen! (V° 6965.)

—
De vos wil een kluizenaer worden.

—
De woorden zyn goed, zei de wolf, maer ik kom in 't dorp niet.

—
Het past hem als den hond de worst. (V° 104.)

(1) *Beerenbijt*, zooveel als beerenmael (ontbyt): Hy heeft slagen opgedaen. Vergelyk V° 28.

VI.

ROMAN DE RENART.

(Édition de Méon, tome II, pag. 1—61.)

Si coume Renart conchia Brun li Ours du miel.

PERROZ qui son engin et s'art
 9650 Mist en vers fere de Renart
 Et d'Ysengrin son chier conpere,
 Lessa le miez de sa matere:
 Quant il entr'oblia les plez
 Et le jugement qui fu fez
 En la Cort Noble le Lion,
 De la grant fornication
 Que Renart fist qui toz max cove,
 Envers Dame Hersent la Love.

Ce dist l'estoire es premiers vers
 9660 Que jà estoit passez yvers
 Et l'aube-espine florisoit,
 Et que la rose espanisoit
 Et près fu de l'Acension,
 Que sire Noble le Lyon
 Toutes les bestes fist venir
 En son palès por Cort tenir.
 Onques n'i ot beste tant ose
 Qui se tardast por nule chose
 Qu'ele n'i viengne hastivement,

9670 Fors Dans Renart tant solement,
 Le mal laron, le sodoiant
 Que tuit li autre vont huiant,
 En encusant devant le Roi
 Par son engin, par son desroi.
 Et Ysengrin qui pas nel' aime,
 Devant toz les autres se clame
 Et dist au Roi: biax très doz sire,
 Car me fait droit de l'avoutire
 Que Renart fist à m'espousée

1680 Dame Hersent qu'ot enserrée
 A Malpertuis son fort repere
 Quant il a force a li vost faire.

- A force li fist-il li rous ,
 Dolenz en sui et corçoous ,
 Et compissa toz mes Loviax ,
 Icist gieux ne fu mie biax .
 Renart prist jor de l'escondire
 Qu'il n'avoit pas fait l'avoutire .
 Quant li Saint furent apporté ,
 Ne sai qui li ot enorté ,
 1690 Il se retraist mout tost ariere ,
 Si se feri en sa taisnière .
 Quant l'Emperere oï le Leu ,
 Si li respondi comme preu :
 Ysengrin lessiez ce ester ,
 Vos n'i porriez riens conquerer
 A ramentevoir vostre honte :
 Musart sont li Roi et li Conte ,
 Et cil qui tiennent les granz Cors
 9700 Deviennent cous, hui est li jors .
 Onques de si petit damage
 Ne vi-ge fere si grant rage ;
 Tele est cele ovre à escient
 Que li parlens n'i vaut noient .
 Dist Bruns li Ors, biau très doz sire ,
 Jà porriez assez miex dire .
 Ysengrin n'est ne morz ne pris ,
 Se Renart a vers lui mespris ,
 Que bien n'en puisse avoir vanjance ,
 9710 Ysengrin a bien tel puissance ,
 Se Renart près de lui manoit
 Et por la pès ne remanoit
 Qui novelement est jurée ,
 Que jà vers lui éust durée ;
 Mais vos estes Prince de terre ,
 Si metez pais en ceste guerre ,
 Metez pais entre vos barons ,
 Cui vos harez nos le harrons ,
 Et maintendron de vostre part .
 9720 S'Isengrins se plaint de Renart ,
 Faites le jugement séoir ,
 C'est le miez que puisse véoir :
 Se l'uns doit à l'autre, si rende ,
 Et dou meffet vos pait l'amende .

Mandez Renart à Malpertuis,
 Jel' amenré se je le truis,
 Puis l'aprendron à cortoyer
 Se vos m'i volez envoier.
 Sire Bruns, dit Bruianz li Tors,
 9730 Mal-dahez ait sans vostre cors
 Qui jà conseillera le Roi
 Qu'il praingne amende du desroi,
 De la honte et del avouterre
 Que Renart fist à sa commere.
 Renart a fait tante moleste,
 Et conchiée tante beste,
 Que jà nus ne li doit aidier.
 Conment Ysengrin doit plaidier
 De chose qui si est aperte
 9740 Et cognèue et discoverte.
 De moi sai-je que que nus die,
 Se cil qui tot le mont conchie,
 Renart icil mauvès lechierres,
 Cil rous puanz, cil orz trichierres,
 Eust ma fame en sa baillie,
 Contre son gré l'éust saisie,
 Jà Malpertuis nel' garantist,
 Ne forteresce qu'il féist,
 Que je ne l'éusse escoillié
 9750 Et puis en un conpeis jeté.
 Hersent, dont vos vint en corrage,
 Certes ce fu moult grant folage
 Quant Dant Renart cil fox garçons
 Vos entra onques es arçons.
 Sire Bruiant, dist li Tesson,
 Cist max, se nos ne l'abesson,
 Porra encore assez monter,
 Qu'à teus porra le mal conter
 Et bien espander et essaucier
 9760 Qui nel' porra pas abessier,
 Et puis qu'il n'i ot force fete,
 Ne huis brisié ne trive frete,
 Se Renart le fist par amors,
 N'i afiert ire ne clamors;
 Pieça que il l'avoit amée
 Jà cele ne s'en fust clamée,

- Se fait l'éust; mès par mon chief
 Ysengrin l'a trop pris en grief
 Voiant le Roi et son bernage.
- 9770 Gart Ysengrin à son damage,
 Se li vessiax est empiriez
 Et par Renart mal atiriez
 Le vaillant d'une nois de codre,
 Près sui que je li face soldre.
 Puis que Renart sera venuz
 Le jugement en ert tenuz,
 Mès c'est del miex que je i sent,
 Le blasme soit Dame Hersent.
 Hai! quel clamor et quel plet
- 9780 Vos a hui vostres mari fet
 A tantes bestes regarder!
 Certes on vos déust larder,
 S'il vos apele bele suer,
 Se jamès li portez bon cuer,
 Il ne vos crient ne ne resoigne.
 Hersent rougist, si ot vergoigne,
 Que tot le poil li va suant:
 Lors respondi en soupirant,
 Sire Grimbert, je n'en puis mès,
- 9790 J'amasse miex assez la pès
 Entre mon seignor et Renart,
 Voir qui en moi n'ot onques part
 En tel maniere n'en tel guise,
 Si que j'en feroie un juise
 Ou de froide eve ou de fer chaut.
 Mès mon escondire que vaut,
 Lasse, chaitive, malostrue,
 Quant je jà n'en seré créue?
 Par toz les Sainz que l'en aeure
- 9800 Et se Dame-Diex me seceure,
 Onques Renart de moi ne fist
 Que de sa mere ne féist.
 Por Dant Renart ne di-ge mie
 Ne por amender sa partie,
 Q'autretant m'est que de lui face,
 Qui que l'aint ne qui que le hace,
 Con il m'est d'un chardon asnin,
 Mès je le di por Ysengrin

- Qui de moi est si très jalox
 9810 Que tot jors s'en cuide estre cox.
 Foi que je doi Pincart mon fil,
 Ouen le premier jor d'avril
 Que pasques fu, si con on dist,
 Ot dix anz qu'Isengrin me prist:
 Nos noces furent si plenieres
 Que nos fossez et nos lovieres
 Furent de bestes issi plaines,
 Voire certes que à grant paines
 Péussent tant voie trover.
- 9820 Oû nne oie péust cover.
 Là deving-ge loiale espose,
 Ne m'en tenez pas à mentose,
 N'à soignant ne à beste fole,
 Or revendré à ma parole.
 Qui me velt croire si me croie,
 Et si voil bien que chascun m'oie:
 Onc, foi que doi Sainte Marie,
 Ne fis de mon cors puterie
 Ne meffet ne malvez afere
- 9830 C'une none ne poïst fere.
 Quant Hersent ot sa reson dite
 Et ele se fu escondite,
 Thimers li Asnes qui l'oï,
 Dedenz son cuer moult s'esjoï,
 Qar or cuide tot à estros
 Que Ysengrin ne fust pas cos;
 Hai! fist-il, gentil barnesse,
 Car fust or si loiax m'asnesse,
 Et Chien et Leu et autres bestes,
- 9840 Et totes fames con vos estes!
 Qant vos en avez tant juré
 Tout m'en avez aséuré.
 Jamès ne vos en mesquerrai
 Tel sairement vos en ferai:
 Qar si me face Diex pardon,
 Et il me doint trover chardon
 Qui soit tendres en la pasture,
 Que vos n'éustes onques cure
 De Renart ne de son deduit,
- 9850 Ne de s'amor, si con je cuit.

- Mès li siecles est si mavès,
 Si mesdisant et si pugnès,
 Qu'il tesmoingne ce qu'il ne voit
 Et blasme ce que loer doit.
 Haï! Renart li forsenez,
 De male hore fussiez-vos nez
 Et engendrez et concéuz,
 Qant vos jà ne serez créuz!
 Or ert la novele expandue
 9860 Que Hersent aviez croissue,
 Ele en velt ci fere joïse
 C'onques par li ne fu requise.
 Hersent l'oï, mais ne dist rien,
 De respondre se garda bien,
 Ainçois se taist, si ne dist plus.
 Vos savez bien tuit corre sus
 Celui qui ne se puet rescorre,
 Tuit li autre li corent seure.
 Grimbert li Taissons se leva,
 9870 Se il puet Renart aidera,
 Que ses cousins germains estoit:
 Devant le Roi venuz est droit,
 Son chapel oste, si s'escout,
 Seignor, fait-il, taissiez-vos tout.
 Ha! gentil sire debonere,
 Car metez pès en cest afere,
 Et s'aiez de Renast merci,
 Fessiez le moi amener ci,
 Et çà venir à sauveté
 9880 De quanqu'Isengrin l'a reté:
 Tele amendise li fera
 Con vostres Cort esgardera;
 Et se il l'a fait en despit,
 Le hardement et le despit,
 Que il n'est pas venu à Cort
 Amendera ains qu'il s'en tort.
 Li Connins est sailliz avant,
 Et dit au Roi, par Saint Amant,
 Messire Thimers dit raison,
 9890 L'amende desor nos prendron.
 Se sire Renart le Gorpil
 En estoit chacié en essil

- Por Ysengrin ne por Hersent,
 Ce n'iert pas bien, mien escient.
 Faites Renart à Cort mander
 Et s'Ysengrin li set que demander
 Je cuit que bien s'escusera
 De qanque li demandera,
 Se il a à Hersent mesfait
 9900 Ne en parole ne en fait;
 Se Renart par force à li jut
 Je ne cuit pas qu'il s'en parjurt,
 Car moult par est prodons Renart.
 Entre moi et frere Bernart
 L'Arceprestre que vééz ci
 Le plevirons vostre merci,
 Si vos plaist, si en ferons pais.
 Or parlerez car je me tais.
 Sire, ce respont la Cornille,
 9910 Onques ne vos ait Saint Gile,
 S'il vos plect et vos conmandez,
 Se jà Renart i est mandez
 Hui ne demain, se il n'i vient,
 Après demain se il s'en tient,
 Fetes le à force amener,
 Et puis tel livroison doner
 Dont il en après se recort.
 Ce dist Nobles, vos avez tort
 Qant Renart volez forsjugier:
 9920 Tel oz poez-vos bien rungier
 S'aucun de vos me mene orgueil,
 Ce méismes li pent à l'ueil.
 Renart ne hé-ge mie tant
 Por riens qu'en li voist sus metant,
 Que je le voille encore honir
 S'il se velt à moi obéir.
 Ysengrin, prenez cel joïse
 Que vostre fame vos devise,
 Se vos lascher ne l'en volez,
 9930 Jel' enprendrai. Ha! sire, estez;
 Se Hersent porsuit le joïse,
 Et ele soit arse et esprise,
 Tex le saura qui or nel' set,
 Liés en sera qui or me het;

- Lors diront-il tot à estrox,
 Vez ci le cox et le jalox:
 Miex me vaut-il, selonc le plet
 Soffrir la honte qu'el m'a fet
 Tant que je m'en puisse vengier:
- 9940 Mès ainz c'on doie vendengier
 Cuit-je Renart movoir tel gerre
 Jà nel' garra ne clef ne serre,
 Ne mur ne fossé deffensable.
 Or dist Dant Nobles, au déable
 Por le cuer bieu, sire Ysengrin,
 Prendra jà vostre gerre fin.
 Cuidiez i vos rien gaaingnier,
 Renart mater ne engingnier?
 Foi que je doi Saint Lienart,
- 9950 Je connois tant les arz Renart,
 Plus tost vos puet-il fere anui,
 Honte et damage que vos lui.
 D'autre part est la pès jurée
 Dont la terre est assurée;
 Qui l'enfraindra, s'il est tenuz,
 Moult mal li sera avenuz.
 Qant Ysengrin oï le Roi
 Qui de la pès prenoit conroi,
 Moult fu dolenz, n'en sot que fere,
- 9960 Ne s'en set mès à quel chief trere:
 A la terre entre deus eschames
 S'asiet sa queue entre ses james.
 Or est Renart bien avenu,
 Se Diex li éust porvéu
 Q'en tel point avoit pris li Rois
 L'acorde maugré as irois
 Que jà préist la gerre fin
 Entre Renard et Ysengrin,
 Se ne fust Chantecler et Pinte
- 9970 Qui à la Cort venoit soi qinte
 Devant le Roi de Renart plaindre.
 Or est li feus griés à estaindre,
 Qar sire Chantecler li Cos
 Et Pinte qui pont les oés gros,
 Et noire et blanche et la rossete
 Amenoient une charrete

- Qui enclose ert d'une cortine.
 Dedenz gisoit une geline
 Que l'en amenoit en litiere
 9980 Fete autresi con une biere.
 Renart l'avoit si ma menée
 Et as denz si desordenée
 Que la cuisse li avoit frete.
 L'ame del cors li avoit trete.
 Qant li Rois ot jugié assez,
 Qui de plaidier estoit lassez,
 Et les Gelines maintenant
 Et Chantecler paumes batant,
 Pinte s'escrie premeraine
 9990 Et les autres à une alaine:
 Por Dieu, font-eles, gentix bestes
 Et chiens et leus si con vos estes,
 Qar conseillicz ceste chaitive,
 Moult hé l'eure que je fui vive.
 Mort, qar me pren, si me delivre,
 Qar Renart ne me lesse vivre:
 Cinc freres oi jà de mon pere,
 Toz les menja Renart li lerre;
 Ce fu grant perte et grant dolours.
 10000 De ma mere oi quatre serors
 Que virges poules, que meschines,
 Moult i avoit beles gelines:
 Gonbert de Fresne les paissoit,
 Qui de pondre les enpressoit;
 Le las! mar les i engressa,
 C'onques Renart ne l'en lessa
 De totes quatre qu'une soule,
 Totes passerent par sa goule.
 Et vos qui ci gisez embiere,
 10010 Ma douce suer, m'amie chiere,
 Con' vos estiez tendre et grasse!
 Que fera or vostre suer lasse
 Qui à grant dolor vos regarde?
 Renart, la male flambe t'arde?
 Tantes foiz nos avez folées
 Et chaciées et tribulées,
 Et descirées nos pélices,
 Et enbatues jusq'as lices:

- Et hier main devant ma porte
 10020 Me jeta-il ma seror morte,
 Puis s'enfoï parmi un val;
 Gonbert n'ot pas isnel cheval,
 Ne ne tot à pié ataindre.
 Je me voloie de lui plaindre,
 Mès je ne truis qui droit m'en face,
 Qar il ne crient nule menace
 N'autre coroz vaillant deus soles.
 Pinte la lasse à ces paroles
 Chéi pasmée el pavement,
 10030 Et les autres tot ensemment.
 Por relever les quatre dames
 Se leverent de lor eschames
 Et Chiens et Leus et autres bestes,
 L'eve lor gietent sor les testes.
 Qant revienent de pasmoison,
 Si conme en escrit le trovon,
 Là où li Rois virent séoir
 Se laisent à ses piez chaoir;
 Et Chantecler si s'agenoille,
 10040 De ses lermes les piez li moille.
 Et qant li Rois vit Chantecler,
 Pitié li prist du bacheler,
 Un soupir a fait de parfont,
 Ne s'en tenist por l'or du mont.
 Par mautalent drece la teste,
 Onc n'i ot si hardie beste,
 Ors ne sangler qui péor n'ait
 Qant lor sire sospire et brait:
 Tel péor ot Coarz li Lievres
 10050 Que il en ot deus jors les fievres.
 Tote la Cort fremist ensemble,
 Li plus hardiz de péor tremble,
 C'onques n'orent coroz greignor,
 Qant braire oïrent lor seignor.
 Par mautalent fa coue dresce,
 Si s'en debat par tel destresce
 Que tote en sone la meison,
 Et puis fu tele sa raison.
 Dame Pinte, dist l'Emperere,
 10060 Foi que je doi l'ame mon pere

- Por qui je ne fis aumosne hui,
 Moult me poise de vostre anui,
 Mais je le cuit bien amender;
 Que je feré Renart mander
 Si que à voz eulz le verroiz
 Et à vos oreilles orroiz
 Con grant venjance en sera prise,
 Qar j'en voil fere grant justise
 Du grant outraige et del desroi.
- 10070 Qant Ysengrin oï le Roi,
 Isnelement en piez se dresce :
 Sire, fet-il, c'est grant proesce,
 Moult en seroiz par tot loez
 Se vos Pinte vengier povez
 Et sa seror dame Copée
 Que Renart a si esclopée.
 Ge nel' di mie par haïne,
 Ainçois le di por la meschine
 Qu'il a morte, que je ne face
- 10080 Por chose que je Renart hace.
 Fait l'Emperere, biax amis,
 Moult grant duel m'a-il el cuer mis;
 Ce n'est or pas le premerain :
 A vos et à toz les forain
 Me plain-je si con fere sueil,
 Del avoltire et del orgueil
 Et de la honte qu'il m'a fete,
 Et de la pès qu'il a enfrete.
 Mès or parlons d'autre parole,
- 10090 Sire Bruns, prenez une estole,
 Et vos, sire Bruiant li Tors,
 Commandez l'ame de cest cors;
 Là sus enmi cele costure
 Me fetes une sépouture
 Entre ce plain et ce jardin,
 Si parleron d'autre Martin.
 Sire, fait Brun, vostre plaisir.
 Atant va l'estole saisir,
 Et non mie tant solement,
- 10100 Mès li Rois el commencement
 Et tuit li autre dou concile
 Ont commenciée la vigile.

- Sire Tardis li Limaçons
 Chanta por cele trois leçons,
 Et Rooniax chanta li vers,
 Et il et Brichemers li Cers,
 Et Brun li Ors dist l'oroison
 Que Diex gart l'ame de prison.
 Quant la vegile fu chantée
- 10110 Et ce vint à la matinée,
 Le cors portèrent enterrer;
 Mès ainçois le firent serrer
 En un moult bel vessel de plon,
 Ains plus riches ne vit nus hon,
 Puis l'enfoïrent soz un arbre
 Et par desus mistrent un marbre,
 S'i ont escrit le non la dame
 Et sa vie et conmandé s'ame,
 Ne sai à cisel ou à greffe,
- 10120 Il ne servirent pas de beffe,
 Ains ont escrit une espitace
 Desoz cel arbre en une place:
 Ci gist Copée suer Pintain,
 Tot einssi l'atorna hui main
 Renart qui chascun jor empire,
 En fist as denz si grant martire,
 Que lors véist Pintain plorer,
 Renart maudire et devorer,
 Et Chantecler les piez estendre,
- 10130 Moult grant pitié l'en péust prendre.
 Qant li dels fu un poi lessiez
 Et il fu del tot abessiez,
 Emperere, font li baron,
 Qar nos vengiez de cel gloton
 Qui tantes guiles nos a fetes
 Et tantes pès nos a enfretes.
 Moult volontiers, dist l'Emperere,
 Qar m'i alez, Brun viax dox frere,
 Vos n'aurez jà de lui regart,
- 10140 Dites Renart de moie part
 Q'atendu l'ai trois jors entlers.
 Sire, dist Brun, moult volentiers.
 Atant se met en l'ambléure
 Parmi le val d'une costure,

- Que il ne siet ne ne repose.
 Lors avint à Cort une chose
 Endementiers que Brun s'en vet,
 Renart empira moult son plet,
 Qar mesire Coart li Lievres,
 10150 Qui de péor trembloit les fievres,
 Deus jors les avoit jà éues,
 Merci Dieu or les a perdues
 Sor la tombe Dame Copée :
 Car qant ele fu enterrée,
 Onc ne se volt d'iloc partir,
 Ainçois dormi sor le martir.
 Et qant Ysengrin oï dire
 Que ele estoit vraie martire,
 Dist qu'il avoit mal en l'oreille :
 10160 Rooniax qui bien le conseille,
 Sor la tombe gesir le fist,
 Lors fu gariz si con il dist ;
 Mès se ne fust bone créance
 Dont nus nè doit avoir dotance,
 Et Rooniax qui le tesmoingne,
 La Cort cuidast ce fust mençoingne.
 Qant à la Cort vint la novele,
 A tiex i ot qu'ele fu bele,
 Mès à Grinbert fut-ele lede
 10170 Qui por Renart parole et plaide
 Entre lui et Tybers le Chat.
 S'or ne set Renart de barat,
 Mar est bailliz, s'il est tenuz,
 Qar Brun li Ors est jà venuz
 A Malpertuis le bois entier
 Parmi l'adrece d'un sentier :
 Por ce que grant estoit son cors
 Remanoir l'estut par defors,
 S'estoit devant la barbaqane.
 10180 Renart qui tot le mont engane,
 Por reposer s'est tret ariere
 Enmi le fonz de sa tesniere ;
 Garnie avoit moult bien sa fosse
 D'une geline grasse et grosse,
 Et s'avoit mengié à matin
 Deux beles cuisses d'un poucin :

- Or se repose et si se aise.
 Atant es-vos Brun à la haise,
 Renart, fait-il, parlez à moi,
 10190 Je sui Brun mesagier le Roi,
 Issiez ça fors en ceste lande,
 Si vos diré que il vos mande.
 Renart set bien ce est li Ors,
 Reconnéu l'avoit au cors:
 Lors se commence à porpenser
 Comment son cors porra tenser;
 En grant paine est d'estudier
 Comment le puisse conchier.
 Brun, fet Renart, biaux doz amis
 10200 En moult grant paine vos a mis
 Qui ça vos a fet avaler!
 Ge m'en devoie là aler
 Mès qu'ésusse mengié ançois
 D'un merveilleus mengier François,
 Qar, sire Bruns, vos ne savez,
 L'en dit à Cort, oï l'avez,
 A riche home qant il i vient,
 Gariz est qui ses manches tient,
 Premiers vient li buefs aus aillés,
 10210 Après revient li autres mès
 Qant li sires les puet avoir;
 Mès povres hons qui n'a avoir,
 Si est de la merde au déable,
 Ne siet à feu, ne siet à table,
 Ançois menjut sor son giron.
 Li chien li viengnent environ
 Qui le pain li tolent des mains.
 Une foiz boivent, c'est del mains,
 Ne jà c'une foiz ne bevront,
 10220 Ne jà que un seul mès n'auront.
 Les os lor gietent li garçon,
 Qui plus sont sec que vif charbon.
 Chascun tient son pain en son poins,
 Qar tuit son feru en uns coins,
 Et li senechal et li queu
 De tel chose ont lor seignor peu
 Dont li larron ont grant plenté:
 Qar fussent-il ars et venté,

- Sa char lor emblent et les pains
 10230 Qu'il envoient à lor putains.
 Por tel afere con ge di,
 Biau sire, avoie dès mardi
 Mon lart et mes pois aünez
 Dont je me sui desjéunez,
 Et s'ai bien mengié deus denrées
 De novel miel en fresches rées.
 Nomini Pastre Christum fil,
 Dist li Ors, par le cors Saint Gil,
 Cel miel, Renart, dont vos abonde?
- 10240 Jà est-ce la chose du monde
 Que le miex ains et plus desirre,
 Qar m'i menez, biau très doz sire,
 Por le cuer bieu la moie cope.
 Et Renart li a fet la lope
 Por ce que si tost le deçoit,
 Et li chaitis ne s'aparçoit,
 Et il li trempe la corroie.
 Brun, fet Renart, se je savoie
 Que je trovasse en vos fiance
- 10250 Et amistiez et aliance,
 Foi que je doi mon fix Rovel,
 De cest bon miel frès et novel
 Vos empliré enmi le ventre,
 Qar au dedenz si con l'en entre
 El bois Lanfroi le forestier
 Qui moult est orgueilleus et fier,
 Qar se je ore o vos aloie,
 Et de vostre aise me penoie,
 Tost m'en feriez male part.
- 10260 Qu'avez-vous dit, sire Renart?
 Me mescrééz-vous dont de rien?
 Oïl. De quoi? Je le sai bien,
 De traïson, de felonnie.
 Renart, or est-ce déablie
 Quant de tel chose me mesdites.
 Non faz, ore en soiez toz quites,
 Ne vos enport nul mal corage,
 Vos avez droit, qar par l'omage
 Que fis Dant Noble le Lion
- 10270 Onc n'oi vers vos entencion

D'estres traîtres ne trichierres,
 Ne envers vos estres boisierrres,
 Ge n'en quier autre sureté,
 Ge m'en met à vostre bonté.

Qanque Brun velt Renart otroie.

Atant se mettent à la voie,
 Onques n'i ot resne tenu
 De si à tant qu'il sont venu
 El bois Lanfroi li forestier :

10280 Là s'aresterent li destrier.

Lanfroi le bois soloit vendre,
 Un chesne ot commencié à fendre;
 Deus coins de chiesne toz entiers
 I avoit mi li forestiers.
 L'un des coius si avoit fait pendre,
 Et l'autre après por le mieux fendre.
 Brun, fait Renard, biax doz amis,
 Vez ore ci que t'ai promis;
 Ici dedenz est la chastoire,

10290 Or del mengier, puis irons boire:
 Or as bien trové ton avel.

Et Brun i mist lors son musel
 El chesne et les deus piez devant,
 Et Renart le vet sus levant
 Et adrecier en contremont,
 En sus se tret, si le semont.
 Cuivers, fet-il, ovre la bouche,
 A poi que la lange n'i touche;
 Filz à putain, ovre la gole:

10300 Einssi le conchie et afole.

Maudite soit sa vie tote,
 Jusqu'à un an n'en tresist gote,
 Car n'i avoit ne miel ne rée.
 Endementieres que Brun bée,
 Renart a les coins enpoigniez
 Et à grant paine descoigniez;
 Et qant li coins furent osté,
 La teste Brun et li costé
 Furent dedenz le chesne enclos.

10310 Ore est li las en mal repos,
 Estraint le cuir et lieve haut,
 A poi que li cuers ne li faut:

- Moult l'avoit mis en male presse
 Renart qui jà n'en ait confesse,
 Qui onc ne fist bien ne aumosne.
 De loing esta, si le ramposne :
 Brun, fait-il, jel' savoie bien
 Que queriez art et engien,
 Jà de cel miel ne gosterioie ;
 10320 Mès je sai bien que je feroie
 S'une autre foiz l'avoie à fere :
 Mòult estes ore deputere
 Qant de cel miel ne me proiez.
 Hai ! coume conduiriez
 S'estoie en une enfermeté,
 Et con seroie à sauveté !
 Vos me leriez poires moles.
 Atant es-vos à ces paroles
 Sire Lanfroi le forestier,
 10330 Et Renart se mist au frapier.
 Qant le vilain vit Brun l'Ors pendre
 Au chesne que il devoit fendre,
 A la vile s'en vet le cors.
 Harou ! harou ! fet cil, à l'Ors !
 Jà le porrons as poins tenir.
 Qui lors véist vilain venir
 Et fremier par le boscage,
 Qui portent tinel, et qui hache,
 Qui flael, qui baston d'espine,
 10340 Grant péor ot Brun de s'eschine.
 Devant lui vient Hurtevilain
 Et Joudome trouse-putain,
 Et Baudoin porte cuirie
 Qui sa fame par derrieres,
 Girout Barbete qui l'acole,
 Et un des fiuz sire Nicole,
 Et Trosse-anesse le puant
 Qui por la moche va fuiant,
 Et Corberant de la ruelle,
 10350 Le bon voidéor d'escuelle,
 Et Tigerins Brise-Fouace,
 Et li fil Tieger de la place
 Qant l'Ors ot des vilains la rage,
 Fremist et pense en son corage

- Que miex li vient le musel perdre
 Que Lanfroi le péust aerdre,
 Qui devant vint à une hache.
 Taste et retaste et tire et sache,
 Estent les piaus, rompent les vaines:
 10360 Tant a sachié que à grant paines
 Fent li cuirs et la teste qasse,
 Mès del sanc i lessa grant masse,
 La piau des piez et de la teste:
 Onc nus ne vit si lede beste.
 Le sans li coule del musel,
 Entor son vis n'a tant de pel
 Dont l'en péust fere une borse.
 Einssi s'en va le filz à l'Orse,
 Parmi le bois s'en vet fuiant,
 10370 Et li vilain le vont huiant;
 Goubert le filz sire Gillain,
 Et Hardouin cope-vilain,
 Et Faimber et le filz Galon,
 Dant Helyes le niez Faucon
 Et Outrant li cous de la Glée
 Qui sa fame avoit estranglée;
 Tigiers li Forniers de la vile
 Qui ot un enfant de Poufile,
 Et as premiers Brise-Fauchile
 10380 Et Rocelins li filz Nancile,
 Et le filz Ogier de la place,
 Tuit li viennent à une trace;
 Et misire Hubert Grospect,
 Et le filz Fouchier Galopet.
 Li Ors s'enfuit hors de la noise,
 Et li prestres de la parroise
 Qui fui peres Martin l'Orliens,
 Revenoit d'espandre son fiens:
 Une forche tint en ses mains,
 10390 Si le feri parmi les rains,
 Par un pou ne l'a abatu,
 Moulte l'a blecié et confondu.
 Cil qui fet pingnes et lanternes,
 Si ataint l'Ors entre deus chesnes
 D'une corne de buef qu'il porte,
 Li a tote l'eschine torte.

- Et d'autres vilains i ot tant
 Qui as tinels le vont batant,
 Que à grant paine s'en eschape.
- 10400 Or est Renart en male trape
 Se Brun li Ors le puet ataindre;
 Mès qant il l'oï de loing plaindre,
 Si s'est mis parmi une adrece
 A Malpertuis sa forterece
 Où il ne crient ost ne agait.
 Au trespasser que Bruns a fait
 Li a Renart deus gaz lanciez,
 Brun, estes-vous bien avanciez,
 Ce dist Renart, del miel Lanfroi
- 10410 Que vos avez mengié sanz moi?
 Vostre male foi vos parra,
 Certes il vos en mescharra
 Que jà n'aurez à la fin prestre.
 De quel ordre volez-vous estre
 Qui roge chaperon avez?
 Li Ors estoit si adolez
 Qu'il ne li pot respondre mot,
 Fuiant s'en vet plus que le trot:
 Encor quida chaoir es mains
- 10420 Lanfroi et as autres vilains.
 Tant a alé esperonant
 Que dendenz le midi sonant
 Est revenuz en la chariere
 Où li Lion tint Cort plenièr.
 Pasmé chaï es paveillons
 De si haut con il estoit lons,
 De si n'apporte nule oreille.
 La Cort s'en seigne à grant merveille:
 Dist li Rois, Bruns, qui t'a ce fet?
- 10430 Laidement t'a ton chapel tret,
 Par poi qu'il nel' t'a escuissié.
 Brun i a tant del sanc lessié
 Que la parole li failli:
 Rois, fet-il, si m'a mal-bailli
 Renart com vos povez véoir,
 Atant li vet as piez chaoir.
 Qui lors véist le Lion braire,
 Par mautalent ses crins detraire

- Et jurer la vie et la mort:
- 10440 Brun, fet li Rois, Renart t'a mort,
 Ne cuit q'autre merci en aies,
 Mès par la mort et par les plaies
 Je t'en feré si grant vengeance
 Qu'on le saura par tote France.
 Oû eztes-vos, Tyberz li Chaz?
 Alez moi à Renart viaz,
 Dites moi le rox deputaire
 Qu'il me viengne en ma Cort droit faire,
 Si n'i aport or ne argent,
- 10450 En la presence de ma gent,
 Ne parole por soi de deffendre,
 Mès la hart à sa gole pendre.
 Tybers ne l'osa refuser,
 Que s'il s'en pouist escuser
 Encor fust sanz lui li sentiers;
 Mès à envis ou volentiers
 Convient au sene aler le prestre,
 Et Tybert se mist à senestre,
 Parmi le fons d'une valée.
- 10460 Tant a sa mule esperonée
 Qu'il est venuz à l'uis Renart;
 Deu reclaime et Saint Lienart
 Qui delier seut les prisons,
 Qu'il le gart par ses oroisons
 Des mains Renart son compaignon,
 Qar il le set tant à gaignon
 Et à beste de put conroi,
 Néis à Dex ne porte-il foi.
 La riens qui plus le desconforte,
- 10470 Ce fu qant il vint à la porte;
 Mès entre un fresne et un sapin
 A véu l'oisel Saint Martin:
 Assez si le hucha à destre,
 Et li oisiax vint à senestre.
 Tibert s'estut une grant pose,
 Or vos di que ce fu la chose
 Qui plus l'esmaie et plus le donte,
 Ses cuers li dist qu'il aura honte
 Et grant anui et grant vergoigne;
- 10480 Tant doute Renart et resoigne

- Qu'il n'ose entrer en sa meson :
 Par defors conte sa reson ;
 Mès mavés en ert ses gaaing.
 Renart, fet-il, sire conpaing,
 Respon moi, es-tu là dedenz ?
 Renart respont entre ses denz
 Tot coiement que nus ne l'oie,
 Tybert, par vostre male joie
 Et par vostre pute aventure
 10490 Soiez venuz en ma pasture,
 Si serez-vous s'engin ne faut.
 Et puis li respondi en haut:
 Tybert, fet li Renart, villecome,
 Se tu venoies or de Rome
 Ou de Saint Jaque freschement,
 Bien soiez venu hautement
 Conme le jor de Pentecoste.
 Mès sa parole, que li coste ?
 Si le salue belement,
 10500 Et Tybert li respont briément:
 Renart, nel' tenez à desroi,
 Se je vieng ci de par le Roi,
 Ne cuidiez pas que je vos hace,
 Li Rois vos het et vos menace,
 Et Bruns et Isangrin li cous,
 Toz li mondes se plaint de vos.
 Tos n'avez à la Cort voisin
 Eors Dant Grinbert vostre cosin
 Qui ne vos hace durement.
 10510 Et Renart li respont briément,
 Tybert, lessiez le menacier
 Et sor moi lor denz aguisier ;
 Ge vivrai tant con ge porrai,
 G'irai à Cort et si orrai
 Qui sor moi vodra noient dire.
 Ce sera grant savoir, biau sire,
 Si le vos lo, que je vos aim ;
 Mès certes je ai si grant fain
 Que tote en ai corbe l'eschine :
 10520 Avez-vous ne coc ne geline,
 Ne chose qu'en puisse mengier ?
 Trop me menez or grant dangier,

- Ce li respont Renart, baraz
 De soriz crasses et de raz,
 Ce cuit, vos n'en gosteriez.
 Si feré voir. Non feriez,
 Certes jà n'en seré lassez,
 Et je vos en donré assez
 Demain ainz le soleil levant:
- 10530 Or me suiez, g'irai avant.
 Atant s'en ist de sa tesniere,
 Et Tybert le sieut par derriere
 Qui n'i entent barat ne gile.
 Traiant en vont à une vile
 Où il n'avoit coc ne geline
 Dont Renart n'os fet sa cuisine.
 Tybert, savez que nos ferons?
 Là dedenz entre ces mesons,
 Fet soi Renart, esta uns prestres,
- 10540 Et ge connois moult bien ses estres;
 Assez a froment et aveine,
 Mès les soriz en font grant peine:
 Mengié en ont bien demi mui.
 N'a encor gueres que g'i fui,
 Adonc lor fis une envaie,
 Dix gelines pris sanz faillie;
 Les cinc en ai-ge mengiés hui,
 Et les autres mis en estui.
 Vez le pertuis oar où g'i entre,
- 10550 Passe outre, saoule ton ventre;
 Mès li lechieres li mentoit;
 Qar li prestres qui là manoit,
 N'avoit ne orge ne avaine.
 De ce n'estoit-il jà en paine,
 Toute la vile le plaignoit
 Por une putain qui tenoit,
 Qui mere estoit Martin d'Orliens,
 Si l'avoit gité de granz biens,
 Que il n'avoit ne buef ne vache
- 10560 Ne autre beste que je sache
 Fors deus gelines et un coc.
 Martinet qui puis ot le froc
 Et qui puis fu moines renduz,
 Avoit au trou deus laz tenduz

- Por Renart prendre le Gorpil.
 Diex garisse au Prestre cel fil
 Qui jà aprent si bel barat
 Con de prendre Gorpil ou chat?
 Et Renart l'enging savoit bien,
 10570 A son compaignon n'en dit rien.
 Tybert, sail outre, dist Renart,
 Fi! merde, çon tu es coart!
 Je t'atendré au trou ça fors.
 Et Tybert lance outre son cors,
 Mès or se puet tenir por fol,
 Qar li laz li serre le col.
 Tret et retret Tybert li Chaz,
 Con plus tret, plus estreint li laz;
 Eschaper cuide, rien ne vaut,
 10580 Qar Martinet li clerc li saut:
 Or sus! or sus! fet-il, biau pere,
 Ayde! ayde! bele mere!
 Alumez, si corez au trou,
 Li Gorpil est tenuz por fou.
 La mere Martinet s'esveille,
 Saut sus, s'alume la chandelle:
 A une main tint sa quenoille:
 Li Prestres en son poing s'endoille
 S'est erraument du lit sailliz.
 10590 Lors fu Tybert moult asailliz,
 Qu'il prist cent cox de livroison
 Einz qu'il partist de la meson.
 Fiert li Prestres, fiert la soignanz,
 Et Tybert giete avant les denz,
 Si con nos trovons en l'estoire,
 Esgarde la coille au Provoire,
 As denz et as ongles trenchanz
 Li a trenchié un des pendanz.
 Qant la fame vit sa grant perte,
 10600 Lors primes ot dolor aperte,
 Trois fois s'est chaitive clamée,
 A la quarte chaî pasmée.
 Au duel que Martinet menoit
 De sa mere qui se pasmoit,
 Tybert s'en eschape li Chaz,
 Qu'il ot as denz mengié les laz.

- Il a esté bien laidengiez,
 Mais en la fin s'est bien vengiez
 Del Prestre qui si le batoit.
- 10610 Ahi! con il s'en vengeroit
 De Renart s'il ert au desore!
 Mès li lechieres ne demore,
 Ainz s'enfoï sanz plus atendre
 Dès que Tybert vit au laz prendre;
 Qant Martinet dist, levez sus,
 Onques n'i volt arester plus,
 Ainz s'enfoï à son repere,
 Et cil remest por le mal treere.
 Qui donc oïst Tybert le Chat
- 10620 Renart maudire de son barat,
 Ahi! dist-il, Renart, Renart!
 Jà Diex n'ait en vostre arme part!
 Bien déusse estre chastiez
 Qui tantes foiz sui conchiez
 Par le barat Renard li rox,
 Et li Prestres li mavès cox
 Qui Diex doint mal giste et pou pain
 Entre lui et s'orde putain,
 Qui hui me fist tel envaïe;
- 10630 Mès d'un des pendanz n'a-il mie,
 A tot le mains en sa paroche
 Ne puet soner c'à une cloche.
 Et Martinet son filz d'Orliens,
 Que jà ne croisse en lui nus biens,
 Qui hui m'aloit einsi batant,
 Jà ne muire-il de si q'atant
 Qu'il ait esté moines retrez
 Et puis par larrecin deffez!
 Tant à sa plainte demenée
- 10640 Qu'il est venuz en la valée
 Et en la Cort où li Rois siet.
 Où qu'il le voit as piez li chiet,
 Si li raconte la merveille.
 Diex! dist li Rois, qar me conseille,
 Con oi ore grant déablie
 De Renart qui si me conchie!
 Ne je ne puis trover nului
 Qui me venge de cest anui.

- Sire Grinbert, moult me merveil
 10650 Se ce n'est par vostre conseil
 Que Renart me tient si por vil.
 Je vos plevis, sire, nenil.
 Alez donc tost, si l'amenez,
 Gardez sanz lui que revenez.
 Sire, ce ne puis-ge pas fere,
 Renart est de si put afere
 Bien sai que pas ne l'amenroie
 Si je voz letres n'en avoie;
 Mès s'il véoit vostre séel,
 10660 Foi que je doi Saint Daniel,
 Lors sai-je bien que il vendroit,
 Jà nule essoine nel' tendroit.
 Voire dist, fet soi l'Emperere.
 Lors li devise la matere,
 Et Baucent li Sengler l'escrit
 Et si séela quanque il dist,
 Puis bailla Grinbert le séel,
 Et cil se mist en un prael,
 Et puis s'en entra en un bos.
 10670 Moult li sua la pel del dos
 Ainz qu'il venist à l'uis Renart.
 Au vespre trove en un essart
 Un sentier qui bien le conduit
 A l'uis Renart devant la nuit:
 Li mur sont haut et li detroit,
 Par un guichet en ala droit.
 Entre Grinbert el premier baille,
 Dant Renart crient que ne l'asaille.
 Qant il oï celui venir
 10680 Près de meson se volt tenir
 Tant que il sache la verté.
 Es-vos Grinbert en la ferté
 Au pont tornéis avaler
 Au petit pas, et au torner
 Ainz qu'il entrast en la tesniere
 Le cul avant, la teste ariere,
 L'a bien Renart reconéu
 Ainz que de plus près l'ait véu.
 Grant joie en fet et grant solaz,
 10690 Au col li met andeus les braz:

- Desoz li ploie deus cossins
 Por ce qu'il estoit ses cosins.
 De ce tien-ge Grinbert à sage,
 Qu'il ne volt conter son mesage
 Devant qu'éust mengié ascez;
 Et qant li mengiers fu finez,
 Sire Renart, ce dist Grinbert,
 Trop est vostre barat apert:
 Savez-vous que li Rois vos mande,
 10700 Non mie mande, mès conmande
 Que vos li vengnez fere droit
 En son palès où que il soit.
 Prendra jà vostre gerre fin
 Que demandez-vous Isengrin,
 Ne Brun l'Ors ne Tybert li Chaz,
 Mar véistes votre baraz.
 Ne vos en puis doner confort,
 Jà n'en aurez el que la mort,
 Ne vos ne tuit vostre chael.
 10710 Tenez, si brisiez cest séel,
 Gardez que la letre vos dist.
 Li lechierres tremble et fremist,
 O grant péor la cire brise
 Et voit que la letre devise:
 Si sospira, au premier mot
 Bien sot à dire qu'il i ot.
 « Mesires Nobles li Lions,
 » Qui de totes les régions
 » Et des bestes est Rois et sire,
 10720 » Mande Renart honte es martire
 » Et grant anui et grans contrere
 » Se demain ne li vient droit fere
 » Enz en la Cort devant sa gent,
 » Si n'i aport or ne argent,
 » Ne n'ameint hon por lui deffendre,
 » Fors la hart à sa gole pendre. »
 Quant Renart oï la novele,
 Le cuer li bat soz la mamele,
 Tot le viaire li neirci:
 10730 Por Dieu, fet-il, Grinbert, merci,
 Moult hé l'ore que je tant vif:
 Conseillez cest dolent chaitif,

- Qar je seré demain penduz.
 Diez! qar fuse ore moines renduz
 A Clugni ou à Clerevax!
 Mès je conois tant moines fax
 Que je criens q'issir m'en conviegne,
 Por ce est mieus que je m'en tiegne.
 N'aiez de ce, dist Grinbert, cure,
 10740 Vos estes en grant aventure
 Tant con vos estes ci sanz gent:
 Confesiez-vos à moi briément,
 Rent-toi à moi vraie confès,
 Qar je n'i voi prestre plus près.
 Renart respont, sire Grinbert,
 Ci à conseil bon et apert,
 Car se je vos di ma confesse
 Devant ce que la mort m'apresse,
 De ce ne puet venir nus max,
 10750 Se je muir, si serai toz sax:
 Or entendez à mes pechiez.
 Sire, j'ai esté entechiez
 De Hersent la fame Ysengrin,
 Mès or vos en dirai la fin:
 Ele en fu à droit mescréue
 Que voirement l'ai-je croissue;
 Or m'en repent, Diex moie corpe,
 Meinte foiz li basti la crope.
 Ysengrin ai-je tant forfet
 10760 Que nel' puis nier à nul plet.
 Diex mete or m'ame à garison!
 Trois foiz l'ai fet metre en prison,
 Si vos dirai en quel maniere.
 Gel' fis chaoir en la loviere
 Là où il enporta l'agnel;
 Là ot si bien batu la pel
 Qu'il prist cent cox de livroison
 Ainz qu'il partist de la meson.
 Gel' fis el braon enbraier
 10770 Oû le troverent trois berchier,
 Sel' batirent con asne à pont.
 Trois bacons avoit en un mont
 Chiés un prodom en un lardier,
 De ceux li fi-je tant mengier

- N'en pot issir, tant fu ventrez,
 Par le pertuis où fu entrez.
 Gel' fis séoir en la gelée
 Tant qu'il ot la queue engulée;
 Gel' fis peschier en la fontaine
10780 Par nuit quant la lune estoit plaine;
 Del ombre de la blanche image
 Cuida por voir ce fust fromage;
 Et si refu par moi traïz
 Devant la charete as plaïz:
 Cent foiz vaincu, hué et mat.
 Par fine force de barat
 Li fis-je tant que il fu moines,
 Puis dist que il seroit chanoines.
 Qant on li vit la char mengier
10790 Fox fu qui de lui fist berchier.
 Ge ne vos aroie hui retrait
 La honte que je li ai fait.
 Il n'a beste en la Cort le Roi
 Qui ne se puist plaindre de moi.
 Je fis Tybert chaoir les raz:
 Qant il cuidoit mengier les raz;
 Et je chez un vilein alai,
 Coc ne geline n'i laissai
 De tot le parenté Pintein
10800 Fors solement lui et s'antein;
 N'i a remès coc ne geline
 Dont je n'aie fait ma cuisine.
 Qant li Ors fu devant mon crués,
 De Senglers, de Vaches, de Bués
 Et d'autres bestes bien armées
 Que Ysengrin ot amenées
 Por cele gerre metre à fin,
 Retint Roonel le mastin:
 Bien furent trente conpaignon,
10810 Que chien, que lisses, que gaignon,
 Tuit furent batu et plaié,
 Mès malement furent paié,
 Qar je lor toli lor soudées,
 Qant les oz s'en furent alées,
 Par guile et par conchiement
 Lor toli-ge lor covenant.

- Au departir lor fis la loupe.
 Or m'en repent, Diex moie coupe!
 A tot le mont ai fait anui,
 10820 Dolanz et repantanz en sui:
 Or voil venir à repentance
 De qanque je fis en m'enfance.
 Sire Reinart, ce dist Grinbert,
 Vos pechiez m'avez descovert
 Et le mal que vos avez fet;
 Se Diex vos giete de cest plet
 Gardez-vos bien del renchaoir.
 Jà Diex ne me dont tant véoir,
 Ce dist Renart, que je mès face
 10830 Nule chose qu'à Diex desplace.
 Il li otroie qanqu'il volt,
 Il s'abaissa et cil l'asolt
 Moitié romanz, moitié latin.
 Renart, qant ce vint au matin,
 Besa sa fame et ses enfanz,
 Au departir fu li dels granz;
 Congié prist à son manage,
 Enfanz, dist-il, de haut parage,
 Pensez de mes chastiax tenir,
 10840 Que que de moi doie avenir,
 Contre Contes et contre Rois,
 Que vos ne troverez des mois
 Conte, Prince ne Chasteleine
 Qui vos forface un fil de leine:
 Jà par eus ne serez grevez
 Se vos avez les ponz levez,
 Que vos avez asez vitaille,
 Ne cuit devant set anz vos faille.
 Que vos iroie-je disant?
 10850 A Dame Deu toz vos conmant
 Qui me ramaint si con je voil.
 Atant mist le pié sor le soil:
 Au departir de sa tesniere
 A commencié une priere.
 Diex, fist-il, Rois omnipotens,
 Garde mon savoir et mon sens
 Que ne le perde par péor
 Par devant le Roi mon seignor,

- Qant Ysengrin m'encusera
 10860 De qantqu'il me demandera,
 Que je li puisse reson rendre
 Ou del noier ou del deffendre;
 Me doint sain et sauf reperier
 Que je m'en puisse encor vengier
 De cels qui me font si grant gerre.
 Lors se coucha adenz à terre,
 Et trois foiz se rendi copables,
 Puis se seigna por les déables,
 Et por Dant Nobles le Lion
 10870 Moult fu en grant affliction.
 Or s'en vont li Baron à Cort,
 Et passent l'eve qui là cort,
 Et les destroiz et la montaingne,
 Et puis chevauchent par la plaigne.
 En ce que Renart se demente
 El bois ont perdue la sente,
 La voie et le chemin ferré,
 Et nequedent, tant ont erré,
 Qu'il s'avoient parmi uns pleins
 10080 Delez une grange à Noneins.
 La meson est moult bien garnie
 De toz les biens que terre crie,
 De let, de fromaches et d'ués,
 De brebiz, de vaches, de bués.
 D'unes et d'autres norriçons,
 Dist Renart, car nos adreçons,
 Par encoste de ces espines,
 Vers cele cort à ces gelines,
 Là est la voie que lessons.
 10890 Renart, Renart, dist li Tessons,
 Diex set bien por quoi vos le dites,
 Filz à putain, puanz herites,
 Mauvès lechierres et engrès,
 N'estiez-vous à moi confés
 Et aviez merci crié?
 Fet-il, ge l'avoie oblié:
 Alons-nos ent, vez moi tot prest.
 Renart, Renart, por noient est,
 Diex parjure, Dicx foi-mentie,
 10900 Toz jors durra ta lecherie.

- Con tu es fole créature!
 Tu es de mort en aventure,
 Et après ta confession,
 Or si vels fere desraison;
 Certes granz pechiez te cort seure,
 Vien-t'en, que maudite soit l'eure
 Que chaïs seur terre de mere!
 Belement le dites, biau frere,
 Alon-nos ent en pès amblant.
- 10910 N'en ose fere autre semblant
 Por son cosin qui le chastie,
 Et nequedent sovent colie
 Vers les gelines cele part,
 Moult est dolent qant il s'en part,
 Et qui la teste li coupast,
 As gelines tantost alast,
 Mises les éust à raison
 Se ne fust Grinbert le Taisson.
- Or s'en font li Baron ensemble :
- 10920 Diex! con la mule Grinbert amble!
 Mès li chevax Renart acope,
 Li flans li bat desoz la crope;
 Tant crient et doute son seignor,
 Que onques mès n'ot tel péor.
 Tant ont alé et plains et bos,
 Et l'ambléure et les galos,
 Et tant ont la montaingne alée,
 Qu'il sont venu en la valée
 Qui en la Cort le Roi avale,
- 10930 Descenduz sont devant la sale.
 Sitost com Renart vint à Cort,
 Il n'i a beste ne s'atort
 Ou d'oposer ou de respondre.
 Or est Renart près de confondre,
 N'en tornera qu'il ne s'en cuise,
 Qar Ysengrin ses denz aguise
 Et Tybert li Chaz se conseille,
 Et Bruns qui la teste ot vermeille;
 Mès qui q'aint ou hée Renart,
- 10940 Ne fet pas chiere de coart,
 Ainz commence enmi la meson
 Teste levée sa reson.

- Rois, fet Renart, je vos salu
 Con cil qui plus vos a valu
 Que tuit li baron de l'Empire,
 Mès tort a qui vers vos m'empire;
 Ne sai se c'est par moi éur,
 Je ne fui onques asséur.
 De vostre amor un jor entier.
- 10950 Je parti de Cort avant-ier
 Par vostre gré et par amor,
 Sanz maltalent et sanz clamor.
 Or ont tant fet li losengier
 Qui de moi se volent vengier,
 Que vos m'avez jugié à mort;
 Mès puis, sire, que Rois s'amort
 A croire les mauvès larrons,
 Et il lesse les bons barons,
 Et gerpist le chief por la queue,
- 10960 Lors vet la terre à male veue:
 Qar cil qui sont serf par nature
 Ne sevent esgarder mesure.
 S'en Cort se puent alever,
 Mout se pignent d'autrui grever;
 Mès chiens familleus en cuisine
 N'a cure de beste voisine;
 Cil font la povre gent tuer
 Et les monnoies remuer.
 Cil enortent le mal à fere
- 10970 Qui bien en sevent lor prou treere
 Et enborsent autrui avoir.
 Ice vodroie-je savoir
 Que Bruns et Tybert me demandent:
 Il est voirs se le Renart commande
 Que bien me puent fere let
 Encor ne l'aie-ge forfet,
 Qu'il ne sevent dire por qoi.
 Se Bruns menja li miel Lenfroi
 Et li vilains le ledenja,
- 10980 Et il por coi ne se venja?
 Jà a-il granz meins et granz piés,
 Si a grant musel et grant giés.
 Se mesire Tybert li Chaz
 Menja les soriz et les raz

- Qant en le prist et li fist honte,
 Por le cuer bieu à moi que monte?
 Jà ne sui-ge Prevoz ne Mere
 Que je l'en doie nul droit fere;
 Volent moi ice demander
 10990 Que il ne puent amender.
 D'Ysengrin ne sai-ge que dire,
 Qar il n'a mie tort del dire
 Que j'avoie sa fame amée,
 Et qant ele ne s'est clamée,
 Sui-ge lecheres de m'amie?
 Li fox jalox de ce a envie,
 Et puis qui n'i ot braies traites,
 Ne huis brisiez, ne portes frites,
 S'ele m'a chier et ele m'aime,
 11000 Cil faus jalous de coi se claime?
 Est-il por ce drois qu'en me pende?
 Nenil, Sire, Diex m'en deffende!
 Moult est grant vostre roiauté,
 La foi et la grant loiauté
 Que j'ai toz jors vers vos éue
 M'a l'ame del cors meinteneue;
 Mès foi que doi Deu et Saint Jorge
 J'ai tote chenuie la gorge.
 Viex sui, si ne me puis aidier,
 11010 Si n'ai mès cure de plaidier:
 Pechié fet qui à Cort me mande,
 Mès puis que mesire conmande,
 Si est-il drois que je i viegne.
 Or sui devant lui, si me tiegne
 Et si me face ardoir ou pendre,
 Qar ne me puis vers lui deffendre.
 Ge ne sui pas de grant puissance,
 Mès ce se seroit povre venjance,
 S'en parleroient meinte gent
 11020 Se l'en sanz jugement me pent.
 Renart, Renart, dist l'Emperere,
 Dahez ait l'ame vostre pere
 Et la pute qui voz porta
 Qant ele ne vos avorta!
 Or me dites, traître lerres,
 Por quoi estes tant bareteres?

- Bien savez parler et plaidier,
 Mès ce, que vaut? N'i a mestier,
 N'en partirez en nule guise
 11030 Que de vos n'en face justise;
 N'i a mestier chiere hardie
 Ne n'i vaut vostre renardie,
 Moult savez de la fauve anesse;
 Se jà n'avez vostre promesse
 Que vos ai orendroit promise,
 Hui estes venuz à juise
 Tel con jugeront mi baron,
 Que l'en doit fere de laron
 Et con de felon traïtor.
- 11040 N'en partirez sanz mauvès tor
 Se ne vos poés escondire
 De qanque l'en vos saura dire.
 Sire, dist Grinbert li Tesson,
 Se nos vers vos nos abessons
 Por droit fere et por afetier,
 Ne devez pas por ce tretier
 Vostre baron vilainement,
 Mès par loi et par jugement.
 Entendez ça, ne vos anuit,
- 11050 Renart est venuz par conduit
 Por droit faire et por amender
 Ce c'on li saura demander.
 S'est qui de lui face clamor,
 Vos li otroiez par amor
 A respondre par jugement
 En vostre Cort voiant la gent.
 Ainz que Grinbert éust finée
 Sa reson et bien terminée,
 Se dreça en piez Ysengrin
- 11060 Et li motons sire Belin,
 Tybært li Chaz et Rooniax,
 Et Dant Tiecelein li Corbiax,
 Et Chantecler et Dame Pinte,
 Si con el vint à Cort soi quinte,
 Es Espinarz li Heriçons,
 Et Dant Petipas li Poons;
 Frobers li Gresillons s'avance,
 Qui sor toz autres crie et tence,

- Et Dant Rouciax li Escuireus
 11070 Qui il a fet de moult grant deus.
 Coart li Lievres moult s'argue
 De cort en cort, de rue en rue,
 Meinte foiz li a fet anui,
 Vengier s'en cuide encor encui.
 Or est Renart en mal randon
 Se l'en le velt metre à bandon;
 Mès li Rois les fet en sus trere,
 Lui en lest la vengeance fere.
 Li Rois a parlé hautement
- 11080 Si que l'oent tote la gent.
 Seignor, fet-il, conseilliez moi
 De cest larron de pute foi,
 Quel justice de lui ferai,
 Dites comment m'en vengerai.
 Sire, font li baron au Roi,
 Trop est Renart de pute foi,
 Nus ne vos sauroit desloer
 Qu'en haut nel' faciez encroer.
 Respont li Rois, bien avez dit:
- 11090 Or tost, fet-il, sanz contredit
 Se Renart s'en estoit tornez,
 Jamès ne scroit retornez;
 Sachiez que nos en mescherroit,
 Tiex n'en set mot qu'en ploreroit.
 Sor un haut mont en un rochier
 Fet li Rois les forches drecier
 Por Renart prendre le Gorpil:
 Estes-le-vos en grant peril.
 Li Singes li a fet la moe,
- 11100 Grant coup li done lez la joe.
 Renart regarde arere soi,
 Voit que i viegnent plus de troi;
 Li un le tret, l'autre le bote,
 N'est merveille se il redote.
 Coars li Lievres l'arochoit
 De loing, que pas nel' aprochoit:
 A l'arocher qu'à fet Coart
 En a crollé le chief Renart;
 Coart en fu si esperduz
- 11110 Que onques puis ne fu véuz;

- Del signe qu'ot véu s'esmaie,
 Lors s'est muchez en une haie :
 D'iloc, ce dist, engardera
 Quel justise l'en en fera.
 Mar i muça, si con je croi,
 Enqui aura poor de soi.
 Renart se voit moult entrepris,
 De totes parz liez et pris;
 Mès il ne puet engin trover
 11120 Comment il s'en puist eschaper :
 Del eschaper est-il noient
 Si li enginz n'i est trop grant.
 Qant il vit les forches drecier,
 Lors n'ot en lui que corocier,
 Et dist au Roi, biaux gentix Sire,
 Qar me lessiez un petit dire :
 Vos m'avez fet lier et prendre,
 Or me volez sans forfet pendre ;
 Mès j'ai fet de moult granz pechiez
 11130 Dont je sui auques entechiez,
 Or voil venir à repentance,
 El non de sainte penitance
 Voil la Croiz prendre poi aler
 La merci Dieu outre la mer.
 Se je là muir, si serai sax,
 Et se je sui penduz, c'est max,
 Si seroit moult povre venjance.
 Or voil venir à repentance.
 Atant li vet chaoir as piez,
 11140 Au Roi en prist moult grant pitiez.
 Grinbert revint de l'autre part
 Qui merci crie por Renart :
 Sire, por Deu entent à moi,
 Que le fai bien, porpense toi
 Con Renart est preuz et cortois :
 Se Renart vient dusq'à cinc mois
 Encor aura mestier moult grant,
 Qar n'avez si hardi serjant.
 Outre mer voise, la Croiz prengne,
 11150 Et à vostre rapel reveingne.
 Ce dist li Rois, ne fet à dire,
 Qant reviendroit si seroit pire,

- Qar tuit ceste costume tienent,
 Qui bon i vont, mal en revienent.
 Tot autretel refera-il
 S'il eschape de cest peril:
 S'il n'avoit lores bone pès,
 Sire, il n'en reviegne jamès.
 Ce dist li Rois, et il la preigne
 11160 Par tel convent que là remeigne.
 Quant Renart l'ot, si ot grant joie,
 Ne set s'il fornira la voie,
 Mès comment que il l'en doie estre,
 La Croiz a sor l'espaule destre;
 Escherpe et bordon li aportent
 Les bestes moult s'en desconfortent,
 Cil qui enpaint et boté l'ont
 Dient qu'encor le conperront.
 Es-vos Renart le pelerin
 11170 Escherpe au col, bordon fresnin;
 Li Rois li dist qu'il lor pardont
 Trestoz les max que fet li ont,
 Et degerpisse engins et max,
 Adont s'il muert il sera sax.
 Renart ne met riens en defois
 De qanque li prie li Rois,
 Ainz li otroie toz ses diz
 Tant que il soit d'iloc partiz;
 Ront le festu, si lor pardone.
 11180 De Cort se part un pou ainz none,
 Onques nus d'aus ne salua,
 Enz en son cuer les desfia,
 Ne mès que li Rois et s'espouse
 Ma Dame Fiere l'orgellouse,
 Qui tant par est cortoise et bele.
 Renart gentement en apele,
 Sire Renart, proiez por nos
 Et nos reproierons por vos.
 Dame, fet-il, vostre proiere
 11190 Devroie-ge avoir moult chiere;
 Moult par devroit estre haitiez
 Por qui proier daingneriez,
 Et se cel vostre anel avoie,
 Moult en seroit mellor ma voie,

Et sachiez, se le me donez,
Bien vos sera gerredonez,
Redonrai vos de mes joiax
Tant que vaura bien cent aniax.
La Roïne l'anel li tent,
11200 Renart à grant joie le prent,
Entre ses denz basset a dit,
Certes qui unques ne le vit
L'anel, por voir le conperra,
Jà por nului ne remendra.
Renart mist l'anel en son doi
Et puis a pris congié au Roi.

DIT IS DIE TAFEL VAN DESEN BOEKE.

(DE OUDE PROSA GEVOLGD.)

I n den iersten, hoe dat die coninc van allen dieren een hof dede beroepen, ende geboot alle dieren daer te comen. . . V'	1
Hoe Isegrim die wolf ierst claghet over Reinaert die vos.	61
Hoe Cortois, dat hondekijn, ooc claghet over Reinaert. .	98
Hoe Grimbaert die das Reinaert verantwoord voor den coninc	177
Hoe Cantecleer die haen claghet over Reinaert	285
Hoe die coninc spreket op die claghe	421
Hoe Brun die beer van Reinaert geexpediert ende uut gherecht wort	476
Hoe Bruin die beer dat honich at	542
Die claghe van Bruin over Reinaert.	988
Dits hoe die coninc Tibaert den kater uut seinde om Reinaert te hove te brenghen, ende hoe Tibaert van Reinaert uutgerecht wort	1015
Hoe Grimbaert die dassa Reinaert te hove brocht . . .	1339
Hoe Reinaert sijn biechte sprac	1431
Hoe Reinaert te hove quam, ende hoe hi hem excuseerde voer den coninc	1757
Hoe Reinaert ghevanghen wort ende veroordeelt ter doot.	1850
Hoe Reinaert ter galghen waert gheleyt wort	2024
Van Reinaert, hoe hi openbaerlic sijn biecht dede voer den coninc, ende voer een ieghelijc diet hooren woude.	2048
Hoe Reinaert alle die ghene belastede, die hem ter doot wouden brenghen, ende hoe hi die hulde van den coninc verwerf	2170
Dits van Isegrim ende Bruin, hoe sy gevangen worden bi toedoen van Reinaert	2801
Hoe Isegrim ende sijn vrouwe hem moesten laten ontscoenen, ende Reinaert die toech haer scoenen an, om daer mede te gaen	2847
Hoe Cuwaert die hase ghedoot wort van Reinaert . . .	3017
Hoe dat Reinaert Cuwaerts hoeft seinde totten coninc by Bellijn den ram	3205

Hoe Bellijn die ram ende alle sijn geslacht gegeven wort in handen van Isegrim, den wolf, ende Bruin den beer. V°	3395
Die claghe van Lampreel dat conijn ende van Corbout die roec over Reinaert	3510
Hoe hem die coninc seer vertoornt van deser claghen. .	3625
Hoe Grimbaert die das Reinaert waerscouwede, dat die coninc hem doden woude	3763
Hoe Reinaert anderwerf ten hove quam	4284
Hoe hem Reinaert excuseert voer den coninc van allen claghen	4351
Die antwoerde des conincs op Reinaerts excusatie . . .	4687
Hoe vrouwe Rukenuuwe die apinne Reinaert verantwoert voer den coninc	4738
Een parabel van een man die een serpent verlostte dat in node was	4870
Van Reinaerts maghen, welc si sijn die hem bestaen .	5104
Hoe Reinaert met subtile loghenen verantwoert den doot van Cuwaert den hase, die hem aen gheseit was, ende alle ander saken. Ende hoe hy weder verwerf by schoen parabolen die hulde vanden coninc.	5273
Hoe Isegrim weder over Reinaert die vos claghede. . .	6258
Een schoen parabel van Reinaert ende van die wolf, hoe si te gader ghinghen totter apinnen.	6482
Hoe Isegrim Reinaert die hantschoen boot om te campen.	6733
Hoe Reinaert den hantschoen ontfinc, ende hoe die coninc hem beiden dach beteikende ten crite te comen. . .	6764
Hoe vrouwe Rukenuuwe Reinaert raet geeft wat hy doen sal in den camp	6795
Hoe Reinaert ten crite quam, ende hoe si ghinghen vech- ten	6917
Hoe Reinaert van Isegrim tonder ghebrocht wort, ende hoe Reinaert hem aenginc met smekende woorden, alsoe dat hi weder te boven quam.	7174
Hoe Isegrim van Reinaert verwonnen wort ende Reinaert hielt die overhant, ende bleef in die ere	7356
Doe Reinaert Isegrim verwonnen hadde, ende die coninc den camp opghenomen hadde, doe vertelde hi den co- ninc dit exempel	7480
Hoe die coninc Reinaert alle saken vergaf, ende maecten soverein baljuw ende overste van alle sine landen . .	7588
Hoe Reinaert met sinen maghen eerlijc van den coninc sciet, ende trac tot sinen casteel Malpertuus, ende hielt die hulde van den coninc	7746

GLOSSARIUM

DER VEROUDERDE WOORDEN.

A.

- Acht, *hechtenis*, V° 685.
Achterbacs, *achter rug*, 4249.
Aefsch, *averechts*, 7071.
Aenscijn, *blyk*, 1781, 4362.
Aerminc, *ongelukkige*, 2077, 2210.
Aes (dood) *doode romp*, 4497.
Af, *van*, 21.
After, *achter*, 6, 7540, VAR. 774, V° 36.
Aftermeed, *achterhuer, achterkoop*, VAR. 1651, V° 15.
Akette, *listen*, bl. 295.
Alfs gedroch, *bedrieglyke schyn door de alven of elven veroorzaekt*, V° 5367.
Als en als, *geheel en al*, 3030, 3284.
Ameide, *hammeiboom*, VAR. 774 V° 36.
Apeert, *openlyk*, 204.
Appelharre, *appelschillen*, 5130.
Argertiere, *kwaedwillend*, 2530.
Artike (zekere ziekte), *arthritis*, 5402.
Ave, *af*, 5317.

B.

- Bachten, *achter*, V° 1290, 2901.
Bacumijn (een schrikbeeld) 6535.
Baerde, *handbyl*, 701.
Bake, *verken vleesch, hesp*, 117, 1517, 2127.
Balch, *huid, romp*, 2821.
Balch, *belgde*; zie *Bolgen*.
Baraet, *bedrog*, 353, 483, 1196, 1486, 1708, 6429.
Barbacane, *voormuer*, 522.
Baren, *gebaren, bewegen*, 2404.
Barlebaen, (zekere kwade geest), 5184.
Bat, zie *Bet*.
Bate staen (in), *goeddoen*, 192.
Bedi, *bydien, dus, daerom, vermits*, 2357, 2912, 2995, 3130, 3182.
Bedocht, *bedacht*, 84.
Bedragen, *beschuldigen*, 2200, 4511.
Bedregen, *beschuldigd*, 2527.
Beede, *beide*; 147.
Begaet, *ontsierd*, 4094.
Begaren, *begeren*, 6652.
Begeven, *de wereld verlaten*, 369, 1488, 4523.
Begien, *bekennen*, 2954.
Begiet, *bekend*, 2954.
Behalen, *inhalen, bereiken*, VAR. 1999 V° 53.
Behangen, *bezwaerd*, 5325.
Behelt, *beheld*, 4117.
Beide, *samen*, 42.
Belanct, *aenbelangd zyn*, 2541.
Beloken, *besloten, donker*, 335, 1169, 2271.
Belopen, *overmand*, 2542.
Bequame, *aengenaem*, 620.
Beraden, *aenwyzzen, toebrengen, doen vinden*, 592, 639, 2997.
Berechten, *berichten, uitleggen*, 5536.
Berg, *burch*, 3875.
Beride, *loop*, 3555.
Beriet, zie *Beraden*.
Bernen, *branden*, 303, 1506.
Berijt, *beloop*, 7706.
Bescalt, *beschold, sprak aen*, 936.
Bescout, *beschuldigd*, 7549.
Beseken, *bezeiken*, 75.
Besief, *beseft*, VAR. 841 V° 13.
Besperret, *gehinderd*, 6432.
Bestaen, *aenranden*, 7086.

- Besteken, *beproeven*, V° 1197.
 Bet, *beter*, 226, 1063, 1090.
 Bet voort, *verder*, 5769.
 Betegen, *aengetygd*, 2528.
 Betyen, *aentygen*, VAR. 1999 V° 87.
 Bewanen, *duchten*, 176.
 Bewant, *bewend*, *gekeerd*, 1630, VAR. 960 V° 1.
 Bewinden, *aentrekken*, 4846.
 Bewract, *bepekeld*, 6551.
 Binnen, *in*, 1795.
 Bisant, (*byzantische goudmunt*) 1153.
 Bispel, *voorbeeld*, *spreekwoord*, 181, 7793.
 Blanden, *mengen*, 2183.
 Blare, *blein*, 2494.
 Bleeren, *baren als een koe*, 5734.
 Bliven op een, *een scheidsman kiezen*, 5518.
 Blouwen, *slaen*, V° 251, 1584, 1827.
 Bocraen, *fyn linnen*, 5499.
 Boet, *hulp*, *genezing*, 5474.
 Bolgen, *zich belgen*, 1749, 3205.
 Borde, *last*, 7743.
 Botsaert, *soort van ralk*, 3367.
 Boud, *stout*, 1266, 1769, 2308, 5152.
 Braeuwen. *eten aen eenen vogel opstoppen*, 2890.
 Braken (opter), *op heeter daed*, 6308.
 Brase, *bras*, 3134.
 Broke, *breuk*, *rechtsverbreking*, 2514, 4403, 6189.
 Broken (te). *gebroken*, 166.
 Bruuke, *zie Broke*.
 Bruwen, *brouwen*, 1961.
 Butseel, *busaert*, 1863.
 Buucsel, *doorzyger*, VAR. 219.

C ZIE K.

D.

- Daet, *deed*, *maekte*, V° 3062.
 Dale (te), *nederwaerts*, 540, 890, 910, 958.
 Danen, *van daen*, 272, 1402, 2401.
 Daren, *deren*, *benadeelen*, 904.
 Darren, *durven*, 239, 1358, 2013.
 Dase, *treke*, 7329.
 Delijt, *vermaek*, 1228.
 Dere, *droefheid*, 5306.
 Derre, *dier*, 979.
 Des, *dit*, 1223, 4932.
 Des, *mids*, 5075, 5309.
 Deus, *God!* 6564.
 Deusage, *deux-as*, *zeker spel*, 3038.
 Di, *gy*, *u*, 1444, 2567, 4949.
 Dic, *dicken*, *dikmaels*, 2, 3902, 4368.
 Dichter, *schryver*, 3361.
 Dieden, *gedyen*, 3182.
 Dief, *jongen*, 1419.
 Dien, *gedyen*, 1450, 3182.
 Dienen, *gebruiken*, 157.
 Dietsche, *duitsch*, 9, 1463.
 Dinken, *dunken*, 126, 198, 1099.
 Dinne, *dun*, VAR. 3140 V° 11.
 Doemsdag, *oordeelsdag*, 3448.
 Doen (te), *vandoen*, 4563.
 Doere, *doe er*, 2966.
 Dogen, *verdragen*, 281, 2348, 2420, 3612, 4042, 4959.
 Dogen, *smart*, 4480.
 Dogen, *deugen*, 3834, 4295, 4784.
 Dogen, *mogen*, 6769.
 Doget, *deugd*, 3141, 4829, 6027.
 Doorgangen, *doorgaen*, 5326.
 Doot, *gedood*, 1144.
 Dor, *om*, 25, 66, 111, 897, 931, 2083, 7617.
 Doren, *dwazen*, 13.
 Dorper, *onbeschaefde*, 13, 2352, *dorpling*, 602, 845, 6327.
 Dorperheit, *onbetaemlykheid*, 1673, 5434, 6382.
 Dorren, *durven*, 3561.
 Dorret, *durft*, 2534.
 Dossen, *stooten*, 6331.
 Dou, *vocht*, 7072.
 Doven, *woeden*, 1718.
 Driven, *bedryven*, *handelen*, 2384.

Droch, *bedrieger*, 5827.
 Du, *gy*, 4946.
 Dulen, *dol worden*, 693.

Dulst, *meest-getroffen*, 493.
 Dwaen, *afwasschen, reinigen*, 1460.
 Dwoegen, *afwaschten*, 5166.

E.

Echt, *achter, vervolgens, daerna*, 1648,
 2965, 3430.
Echt zie *Acht*.
 Echter, *daerna*, 4933.
 Eeke, *eikenboom*, 651.
 Eellinc, *ellendeling*, VAR. 163.
 Eenlic, *eenzaam*, 883.
 Eere, *eener*, 134, 1301.
 El, *anders*, 571, 3245.
 En, *het en*, 5507.

Engiene, *kunst*, 452.
 Entie, *en die*, 191.
 Erre, *gram*, 2834, 3386, 5630.
 Erren, *gram worden*, 3208.
 Evel, *kwaed, ziekte*, 2507, 5494, bladz.
 292.
 Evel (lang), *steekte in de zyde, miserere*,
 5401.
 Evenkersten, *evenchristen, evenmensch*,
 4143.

F.

Fallacie, *bedrog*, 3781, 4355.
 Flume, *stroom*, 2645.
 Fisike, *geneeskunst*, bl. 294.

Focken, *stoeien*, 7326.
 Folen, *spotten*, 4050.
 Fonteine, *fonteinwater*, 5404.

G.

Gaerdeline, *baerdhair*, 1416.
 Gal, *gilde*, 1230.
 Galp, *gilde*, 6304.
 Ganc, *gaet!* 5876.
 Gangen, *gaen*, 6604, VAR. 1422 V° 2.
 Garren, *schreeuwen*, 6069.
 Gaudinen, *wild, ongedierte*, 5127.
 Geanden, *wreken*, 202.
 Geclact, *beklad*, 6670.
 Gecrai, *geroep*, 2309.
 Gecroeien, *gekruid*, 5264.
 Gedegen, *verminderd*, 413.
 Gedichte, *dicht op een*, 812.
 Gedichte, *schrift*, 3261.
 Gedochte, *achterdocht*, 542.
 Gedoen, *doen*, 3197.
 Gedogen, *verdragen*, 1593.
 Gedoste, *stiet*, 6321.
 Geducht, *ontsag*, 6582.
 Geerde, *staef, stok*, VAR. 1680 V° 2.
 Geerde, zie *Geeren*.
 Geere, *geener*, 687.
 Geeren, *begeeren*, 2307, 4346, 4482,
 4963.

Geeste, *geschiedenis*, 4.
 Gehidet, *verscholen*, 2598.
 Gehouw, *verknocht*, 2509.
 Gehuke, *lastige dracht*, 1605.
 Geleden, *voorbygetrokken*, 2458.
 Geleede, *vry geleide*, 141.
 Geleefde, *leefde*, 5978.
 Geles, *les, gebed*, 2950.
 Geliden, *glyden*, 1525, 4515, 4779.
 Geliet, *beleden*, 3423.
 Gelove, *gelofte*, 4992.
 Geloven, *loven, beloven*, 608, 1599.
 Gelpen, *gillen*, 6325.
 Gemanc, *bezigheid, handel, negociatie*,
 ook *koopwaer*, (verwant met het ys-
 landsch *manga*, handel, mangeling)
 doch soms ook als *gemeng* voorko-
 mende, 2308.
 Gemicke, *van pas*, 2879.
 Gemoet, *ontmoeting*, 1055.
 Genade, *rust*, 1745, 2195, 3168, 3465.
 Genent, *stout*, 2535.
 Generen, *handelen*, 1689.
 Genesen, *verlost, behouden*, 245, 1404.

- Genet, *nat gemaakt*, V° 7076.
 Geninde, *stoutheid*, 2830.
 Genoopt, *genepen*, 964.
 Genote, *gelyken*, 2253.
 Gentel, fr. *gentille*, 2532.
 Geonneert, *veracht*, 2009.
 Gepronzen, *geroofd*, 399.
 Gereden, *bereiden*, 1762, 2978.
 Gereet, *aenstonds*, 5577, 5738, 6648, 7046.
 Geren, zie *Geeren*.
 Gereiden, *bereiden*, 1762.
 Gerinc, *aenstonds*, 5160, VAR. 1568 V° 2.
 Gerocht, *geraekt*, 752.
 Gerochte, *zorg*, 3324.
 Gerochte, *klaeggerucht*, 6202, 7524.
 Geronnen, *geloopen*, 734, 760, 1325.
 Geruft, *gerucht*, VAR. 1370 V° 1.
 Gesacht, *gezegd*, 6716.
 Gescede, *afscheid*, 387.
 Gesijn, *geweest*, 4447, bl. 293.
 Gesinde, *gesin*, 1399.
 Gesint, *gezonden*, 5443.
 Gesmide, *sieraed*, 2614.
 Gesocht, *verzacht*, 3433.
 Gestille, *stilzwygen*, 25, 1136, 2194.
 Getelen, *vruchtbrenge*, 2359.
 Getemen, *gedoogen*, 2211.
 Getoget, *getoogd, getoond*, V° 1080.
 Getrac, *getrek, gerucht*, VAR. 1931 V° 4.
 Getwi, *twist*, VAR. 2533.
 Gevel, *geviel*, 6629, 6731.
 Gevorst, *geverst, uitgesteld*, VAR. 251 V° 8.
 Gevreisschen, *vernemen*, 1582.
 Gewade, *ingewand*, 1283.
 Gewaert, *verzekerd*, 1123.
 Gewand, *gekeerd*, 1630.
 Gewande, *ingewand*, 1283.
 Gewarich, *waerheidlievend*, 4188.
 Gewes, *gewis*, 5066.
 Gewouden, *willen, beschikken, gezag hebben*, 430, 7610.
 Gewout, *macht*, 605, 2142, 2873.
 Giement, *niemand*, 4938.
 Gile, *bedrog*, 5982.
 Gilen, *jokken*, 4260.
 Gine, *gy en*, 199.
 Godsat, (een vloek), 3196.
 Gone (de), *de gene, deze*, 5618.
 Goom, *acht*, 183, 659, 2000, 2138, 4470.
 Granen, *baerdhair*, 2992.
 Green, *greinde, grinnike*, 5734.
 Grogneren, *grommen*, 2118.
 Grongaerde, fr. *grogards*, 30.
 Gruut, *gruit, bierdroesem, mout*, 6262.

H.

- Haenbale, *kruisbalk*, 1617.
 Haer, *her, hier*, 2648, 4303, 4457.
 Haerde, *zeer*, 3.
 Haerwaert, *herwaert*, 1452.
 Hage, *heg*, 42, 1053, 1679, 2424, 3159.
 Hagedochte, *hol*, 541, 1367, 3094.
 Hamen, *knien, billen*, 971.
 Hant (te) *thans*, 959, 983, 1154, 4604.
 Hant (toter) *tot nu toe*, 1540.
 Hantieren, *hanteren*, 4203.
 Hantwerc, *schryfwerk*, 3368.
 Harde, *zeer*, 3, 207.
 Hare, *her, hier*, 2648, 3242, 4623.
 Hare, *hairenkleed*, 269, 274.
 Harentare, *hier en ginds*, 1628, 1711, 2069, 7120.
 Hat, *hatend*, 3983.
 Have, *waer, eetwaer*, 563, 4472.
 Heede, *heide*, 3159.
 Heesch, *eisch*, 3072.
 Helet, *held*, 1071, 3141, 3233.
 Helige, *reliquien*, 83.
 Helpe, (God helpe!) 575.
 Helsen, *omhelzen*, bl. 288.
 Helt, *hield*, 4106, 4117.
 Herde, *herder*, 5669, 5675.
 Hem, *hen*, 716.
 Heven (op), *gemaakt*, 274.
 Hiden, *verschuilen*, 2598.
 Hie, *vrouw*, 1852.
 Hinderwaert, *achterwaert*, 2017.
 Hine, *hy en*, 963.

- Hire, *hy er*, V° 52.
 Ho, *hoog*, 443.
 Hoden, *testiculi*, 7361.
 Hoeckine, *bokken*, 2091, zie in *drukfeilen en verbeteringen*.
 Hogen (in), *verheugd*, 1048, 2114.
 Hovesch, *heusch*, *beleefd*, 1221.
 Hou, *slag*, 7071.
 Houde, *gunst*, *genegenheid*, 2257.
 Hovesch, *heusch*, *beleefd*, 1221.
 Hoveschede, *heuschheid*, *dienst*, 28, 1669.
 Hout, *genegen*, *gunstig*, V° 606.
 Houtmakigge, (vrouw die van hout iets maekt), 804.
 Hulde, *genegenheid*, 594, 1142, 1784, 2173, 2513.
 Hulde, *dienstgetrouwheid*, 1611.
 Hulsen, *brullen*, VAR. 693, V° 1.
 Husschen, *uitjouwen*, bl. 291.
 Huven, *foppen*, 6850.

I.

- Jan, *jonde*, *gunde*, 1075.
 Jane, *ja toch*, 2208, 2552.
 Ickers, *duivels*, 6673.
 Ie, *ooit*, 1652, 2413, 2829, 3493, 5271.
 Iewet, *iets*, 122, 2379.
 Ine, *ik en*, 93.
 Joie, *vreugd*, 3796.
 Jonste, *gaf*, 3309.

K EN C.

- Caf, *nietswaerdigheid*, 1803.
 Carine, *vasten*, 280, 423.
 Castien, *vermanen*, *onderrichten*, 489, bl. 294.
 Catijf, zie *Keitjif*.
 Keer, *wending*, *list*, 3646, 7356.
 Keitjif, *ongelukkige*, en als scheldwoord *boef*, 640, 838, 2805, 3572, 4672, 5291, 6283, 6937.
 Kele, *roodkleur*, 5510.
 Kempe, *stryder*, 6977.
 Kerspetten, *pannekoeken*, *wafels*, 4459.
 Cetijn (zeker soort van hout), 5597.
 Kijf, kive, *kijf*, *verschil*, 4996.
 Claf, *kleefde*, 7004.
 Clergie, *geletterdheid*, 4020.
 Clippel, *klepel*, 1297.
 Cloet, *springstok*, 786, 792.
 Cloosterwinning, *afsaet*, 7205.
 Cloyen, *stooten*, 5134.
 Knijf, *mes*, 4217.
 Cobe, *wrat*, 5590.
 Koken, *koteren*, 789.
 Core, *keus*, 5069, 7196, 7224.
 Korne, *romp*, 6442.
 Covent, *overeenkomst*, 1612, 2536.
 Crayeren, *uitroepen*, 45.
 Cranc, *zwak*, 1013.
 Cri, *wapenkreet*, 6970.
 Crijt, *strydperk*, 6758.
 Crijtsen, *kratsen*, 6312.
 Crijtwaerder, *strydperkbewaerder*, 6930.
 Crode, *krui-lading*, VAR. 1773 V° 21.
 Cronen, *kreunen*, 6118, 6712.
 Cullen, *testiculi*, 7378.
 Cume, *naeuwelyks*, 611, 768, 2131 2919.
 Kuwen, *kaeuwen*, 3840.

L.

- Lacte, *lekte*, 808.
 Lachter, *schande*, 71, 95, 1024, 1300, 2181, 6030, 7306.
 Laken, *vloeien*, 4674.
 Lanc (over), *lang daerna*, 547.
 Lanken, *lenden*, 875.
 Lapen, *leppen*, 2085.
 Las, *raepte*, 3610.
 Lat, *traeg*, 1182.
 Latyn (tael in 't algemeen), bladz. 288.
 Let, *leed*, 7075.
 Letten, *vertragen*, 1318, 1954.

- Lettier, *draegbed*, V° 3925.
 Lide, *tocht*, VAR. 1051, V° 2.
 Liden, *trekken, doorstaen, voorbygaen*,
 150, 1053, 1057, 2597, 3153, 3534.
 Liden, *belyden*, 6424.
 Liebaert, *leeuw*, bl. 292.
 Lieden, *belyden*, 3113.
 Lien, *belyden*, 2287, 6758, 7195, 7287.
 Lier, *wang*, 745, 855, 895, 1352.
 Lieve, *liefde*, 2137, 3353.
 Lijcteken, *waerteecken*, 2298.
 Lijf, *leven*, 236, 1984, 4438, 4995.
 Lijtsen, *loteren*, 6312.
 Lijt, *belydt*, 5009.
 Line, *koorde*, 1490, 3150.
 Line lesen (een spreekwoord), 1081.
 Live, zie *lijf*.
 Loi, *wet*, V° 4053.
 Loodwapper, (slingertuig), 796.
 Looft, *gelooft*, 5353.
 Loos, *los*, 6300.
 Los, *lynx*, 6931.
 Losengieren, *loos bedriegen*, 3091, 7525.
 Losmaken, *wegnemen*, 1475.
 Lossen, *lynx*, 5220.
 Loven, *achten*, 4965.
 Loven, *gelooven*, 3276.
 Loventuten, *loftuitten*, 4185.
 Lucht, *licht*, 7571.
 Luchter, *linker*, 1054.
 Lude, *luide*, 148.
 Lutten, *op de luit spelen*, 7331.

M.

- Maken, *doen*, 1041, 1475.
 Makigge, *maekster*, 804.
 Male (voor *maeg*), 400, 889.
 Malsch, *week*, 19.
 Mamet, *Mohamet*, 6534.
 Manlic andren, *malkander*, 1578, 2109.
 Mare, *vermaerd*, 238, 294, 417, 615.
 Mare maken, *bekend maken*, 238.
 S. Martens vogel, *de kraei*, 1047.
 Maten (te) *weinig*, 626.
 Mee, *meer*, 1379, 2092, 3198, 5668.
 Meengat, *gemeene doorgang*, bl. 290.
 Meeren, *vermeerderen*, 3891, 6568.
 Meerre, *meerder*, 5438, 6546.
 Mekel, *groot*, 718.
 Merren, *dralen*, 3207, 3222.
 Messe, *meersche*, 7482.
 Mettien, *met dien, hier mede*, 709, 5731,
 6877.
 Micken, *merken*, 6556, bl. 291.
 Miede, *gift, belooning*, 1988, 7284.
 Miere, *myner*, 117, 318, 1051.
 Mineren, *vermindere*, 704.
 Misleeden, *misleiden*, 208.
 Misprijs, *misachting*, 1479.
 Misquame, *kwade toeval*, 5392.
 Misraken, *missen*, 496, 1756.
 Misrocht, *misraekt*, 447.
 Missaken, *loochenen*, 6307, 7625.
 Misschieden, *kwaed geschieden*, VAR. 1999
 V° 34.
 Misselic, *twijfelachtig*, 1391, 4120, 4261,
 4864.
 Misvel, *misviel*, 3585.
 Misvoert, *misdaen*, 74.
 Mittien, *met dien*, VAR. 757 V° 2.
 Moedecac des duvels dochter, 6669.
 Moete (te), *te vreden*, 4914.
 Mol, *sand, stof*, 6999.
 Monc, *munnik*, 1487, 2712.
 Morseel, *stuk*, 134, 923, 4484, 5063.
 Moude, *sand, aerde*, 465, 2307.
 Mul, *sand, aerde*, 7108.
 Museel, fr. *museau*, 219.
 Muten, *ruiven*, 4689.
 Muulkine, *muilken*, 1417.

N.

- Na, *nademael*, 3423.
 Nabelanc, *aenbelangend, verwant*, 5108.
 Naeerre, *naderder*, bl. 294.
 Naes, *neus*, 5992.
 Naesten, *naderen*, 2946.
 Nase, *neus*, 6105.

- Nauwe, *met naeuwgezetheid*, V° 2366, 2492.
 Nemare, *maer*, 447, 3740.
 Nemmee, *niet meer*, 1318.
 Nemmeer, *niet meerder*, 622, 957.
 Nes, *en is*, 564, 1442.
 Nese, *neus*, 798.
 Net, *nat*, VAR. 693, V° 20.
 Nevelinc, *neef*, 6975, 7746.
 Neware, *maer*, 95, 174, 1749.
 Nie, *nooit*, 746, 1545, 1778, 1874.
 Niegerinc, *nergens*, bl. 287.
 Niemare, *nieuws*, 367, 1577, 1604, 4844.
 Niwelic, *aerdig, zonderling*, 6923.
 No, *noch*, 112.
 Nobel (geldstuk), VAR. 615, V° 2.

O.

- Odevare, *ooivaer*, 2316.
 Oei, *voedster*, VAR. 1852, V° 1.
 Of, *af*, 4956, 4998.
 Ombiten, *opeten*, 611.
 Onbequame, *onaengenaem, haetelyk*, 4710.
 Onberen, *verstellen*, 124.
 Onberoepen, *onbesproken*, 3065.
 Onbescaven, *onberispt*, 17.
 Onbesnode, *plomp*, 6658.
 Oncont, *onbekend*, 5014, 5916.
 Ondercomen, *bezweken*, 868.
 Ondoget, *ondeugd*, 4576.
 Ongehoude, *ongemak*, 6436.
 Ongedwogen, *ongewasschen*, 5135.
 Ongerec, *ongemak, mishagen*, 1201.
 Ongerede, *ongeval*, 2176.
 Ongereed, *onvoorzien*, 3160.
 Ongeret, *ongeval*, 1472.
 Ongescitte, *bedrekt*, 6668.
 Ongier, *vreeslyk*, 414, 1472, bl. 292.
 Onhout, *ongenegen*, 111, 4513.
 Onlanc, *in 't kort*, 5088.
 Onscout, *verontschuldiging, verdediging*, 4130, 4386, 4517, VAR. 1773 V° 7.
 Onselinc, *ongelukkige*, VAR. 2327.
 Onsochte, *onzacht*, 990, 3340, 4734, 5171.
 Onspellic, *dom, buiten raed, ongelukkig*, 3022.
 Ontbaren, *ontberen*, 5140.
 Ontdaen, *open*, 655.
 Ontdoen, *openen*, 3806, 5806, 6980, 7000.
 Ontscouden, *ontschuldigen, verdedigen*, 3865.
 Ontscricken, *ontspringen*, 3152.
 Ontspringen, *ontwaken*, 1231, 1642.
 Ontwee, *in stukken, uiteen*, 654, 1317, 3131, 6812.
 Ontweget, *uit den weg gedaen, vervoerd*, 2518.
 Ontwenden, *ontgaen*, 1844.
 Ontwisschen, *ontglippen*, 1510.
 Onvroet, *kwalyk gezind*, 5297.
 Onwaert, *versmading*, 498.
 Ootmoet, *zachtmoedigheid*, 7035.
 Opgeloken, *ontsloten*, 3577.
 Oplezen, *oprapen*, 211, 3610.
 Op worden, *stygen*, 1647.
 Orber, *oorbaerheid*, 5712.
 Orconde, *getuigen*, 1882, 2647.
 Oudevader, *ooivaer*, VAR. 2328.
 Ouwe, *ouderdom*, 6008.
 Owi, *oei!* 306, 925, 2679, 3059.

P.

- Palster, *pelgrimsstaf, gaenstok*, 372, 2795, 2987.
 Pant doen, *aenvatten*, 1269.
 Parlement, *onderhandeling*, 2270.
 Persemier, *woekerend*, bl. 296.
 Planteit, *overloed*, VAR. 3140, V° 22.
 Plateel, *schotel*, 7495.
 Plecht, *verpleging*, 2861.
 Plien, *doen*, 5712, VAR. 1398, V° 5.
 Pine, *werk, moeite*, 1970.
 Pinen, *moeite doen, werken*, 696, 1298, 1634, 2347, 5697, 6958.
 Poleye, *katrol*, 6434.
 Porren, *voortgaen*, 1242.
 Prinden, *rooten*, 1441.
 Proi, *pry*, 3926.
 Pude, *puiën, kikkorschen*, 2305.
 Pute, *hoer*, 919.

Q.

- Quadien, *boosdoeners*, V^s 4536.
 Quedden, *aenspreken, groeten*, 1108,
 2390.
 Quene, *oude vrouw*, V^s 767, 6322, VAR.
 734, V^s 1.
 Quic, *vee*, bl. 290.

R.

- Raden, *radbraken*, 531.
 Raet, *keus*, 567.
 Rake, *yzeren staef*, 72.
 Rampinieren, *bespotten*, 703, 849.
 Reckelic, *gerechtig* (zoo als een *recke*
 d. i. een ware held, is), 4188.
 Reiden, *bereiden*, 3882.
 Reinardie, *vossenlist*, 2044.
 Reinen, *reinigen*, 6997.
 Relief, *overschot*, 4475.
 Rent, *rund*, 1522.
 Ribaut, *rabaeuw*, 938, 5128.
 Ric, *rug*, 3580.
 Richt, *recht*, 304.
 Ries, 't zelfde als *ribaut*, 2672.
 Rijsgen, *rysjen*, 5263.
 Rike, *machtige*, 1068.
 Rinc, *dingplaets, hofvergadering*, 109,
 315, 5996.
 Risere, *ryshout, struikgewas*, 3469.
 Rive, *verheugd*, 4942.
 Ro, *raeuw*, 7517.
 Rochte, *geraekte*, 3546.
 Rochten, *achten*; zie *Roeken*.
 Rocke, *spinrok*, 732.
 Roec, *kraei*, 3566.
 Roeken, *achten*, 1120, 1653, 5074.
 Roke, *reuk*, 5483.
 Rosecrans (als eerteeken), 6023.
 Ruge, *ruige, ruwe*, 3537, 6831.
 Rumen, *verlaten*, 887.
 Rutsen, *slibberen*, 973.

S.

- Sabel, *zwart*, 5338, 5510.
 Sade, *verzading*, 5493.
 Saden, *verzaden*, 4498.
 Saen, *spoedig*, 64, 98, 1596, 3105,
 3342, 7054.
 Saen (vele), *zeer spoedig*, 3178.
 Sage, *koorts*, 395.
 Sage, *fabel*, 1086.
 Sake, *oorzaak*, 5600.
 Salvatie, *verdediging*, 4356.
 Scade, *schaduw*, 3167.
 Scalc, *knecht*, 7275, VAR. 2326.
 Scamelheit, *eerbaerheid*, 5556.
 Scampie, *schamperlykheid*, 2043.
 Scaven, *schuiven, wegslibberen*, 2814,
 Sceiden, *bescheiden, berichten*, 5011,
 5033.
 Scelden, *aenspreken, berispen*, 1821,
 1836, 2007, 4360, 5898.
 Sceren, *schertsen*, 7187.
 Scermen, *beschermen*, 5076.
 Scerne, *spot*, 221, 545, 1292, 7040.
 Scerpe, *reiszak*, 2795.
 Scerpeloge, *scherpoog*, 788.
 Scieden, *gebeuren*, 3825.
 Sciere, *spoedig*, 245, 441, 844.
 Scijn (in), *naer het blykt*, 4610.
 Scinen, *blyken*, 424.
 Scitte, *drek*, 6668.
 Scole, *verzameling*, 378.
 Scoren, *scheuren*, 338, 740.
 Scoude, *schuld*, 4002, 4445, 4514.
 Scouden, *zieden*, 7519.
 Scouwen, *zien*, bl. 291.
 Scramen, *scrabben*, 6500.
 Scraven, *krabben*, 462, 6999.
 Scree, *schreeuwde*, 7160.
 Scut, *geschut*, 3752.
 Scuvuut, *schavuit*, 2593.
 Seden (te), *zediglyk*, 666.
 Seende, *synode*, 2738.
 Sekeren, *zweren, waerborgen*, 609.
 Sekerhede, *borg*, 4902, 5040.
 Sene, *zenuw*, VAR. 2887.

- Sere, *bedroefdheid*, V° 419.
 Seriant, *dienaer*, 984, 2448.
 Serich, *bedroefd*, 1274, 2486.
 Set, *aers*, 6533, VAR. 225.
 Setten, *opleggen*, 1677.
 Sibbe, *bloedverwantschap*, 2105.
 Sich, *zie!* 7338.
 Sidelgat, *zydeur*, VAR. 3140, V° 61.
 Sien den raet, *schikken, overleggen*, 2698.
 Sienst, *verkieslykst*, 6855.
 Siere, *zyner*, 10.
 Synoper, *groen*, 5511.
 Simmincle, *apen*, bl. 292.
 Sint, *sinds*, 264.
 Slach, *sla!* 5803.
 Slavine, *pelgrimskleed*, 372.
 Slecht, *effen*, 454.
 Sleets, *des leeden*, 1280.
 Sleters, *plat*, 5138.
 Slicht, *gepolyst*, VAR. 3299, V° 6.
 Smal, *klein*, bl. 292.
 Smal-rood, *bleekrood*, 5146.
 Smeken, *vleien*, 485, 682, 1805, 2637, 4349, 6240.
 Snevelen, *wankelen*, VAR. 1680, V° 5.
 Snieme, *snel*, 3376.
 So, *alsoo*, 6774.
 Socht, *zacht*, 621.
 Soe, *zy*, 30, 225, 2440, 2767, 3100.
 Soendinc, *zoenzaek, zoengeding*, 188.
 Soet, *zy het*, 2298.
 Som, *sommige*, 7801.
 Some, *sommig*, 980, 1018, 1898.
 Son, *zoo en*, 1515, 2747.
 Sonder, *uitgezonderd*, 50, 3016, 3502, 4850.
 Sorge, *vrees*, V° 1990, 2201.
 Sorgen, *vreezen*, 1378, 1438.
 Soude, *soldy*, 2468.
 Sout, *soldy*, 2433.
 Spade, *langdurend*, 3004.
 Sparen, *wachten, dralen*, 1190, 1244, 2022, 3011, 5992.
 Spele (uten), *buiten berekening*, 1585, 1890, 7006.
 Spiker, *spyswaerde*, 1516.
 Spisel, *spouwsel*, 6670.
 Spot, *strook*, 2849.
 Spouwen, *splyten, openen*, 6007.
 Sprekers, *rondvarende dichters*, 4255.
 Stac, *stiet*, 1551.
 Stade, *tyd*, 7199.
 Staer, *star*, 77, 3574.
 Stage, *staenplaets*, 2757.
 Stallicht, *waschkaers*, 303.
 Stampie, *danslied* (in de prosa *batement*) 3507.
 Stan, *steende*, 874, 990, VAR. 774, V° 21.
 Stat, *plaets*, 1614, 2248.
 Stem, *befaemdheid, naem*, 7685, 7711.
 Steve, *staef, stok*, 6342.
 Stic, *stuk*, 1117.
 Stoet, *stond*, 171.
 Storten, *neerzinken*, 4072.
 Stupe, *slag*, 860.
 Sueg, *zogge, verken*, 5756.
 Surgie, *chirurgie*, 7644.
 Suucbeen, *zuigbeen*, 7530, 7566.
 Suuct, *ziekte*, 4365, 5963.
 Swaerde, *huid*, 1507, 7501.
 Swaer doen, *zwaer maken*, 1041.
 Swingen, *slaen*, 795.

T.

- Tart, *trad*, 540.
 Tas, *scheur*, bl. 289.
 Taverne, *kroeg*, 1291.
 Tee, *teen*, VAR. 774, V° 1.
 Teeken, *lidteeken*, 163.
 Teer, *t'eener*, 2245.
 Telen, *vruchtbrengen*, 381.
 Terden, *treden*, 2875.
 Tes, *tot dat*, 1065, 1751.
 Tes, *tot des*, 1833.
 Throon, *firmament*, 5470.
 Tiden, *trekken*, 4516.
 Tien, *aentrekken, aentygen*, 2243, 5233, 6756.
 Tijt, *aentygt*, 5233.
 Tijtsel, *tyte*, VAR. 1857, V° 6.
 Tisike, *phtisie*, 5401.
 Tjaer meer, *voortaen*, 1916.
 Toetiden, *toenemen*, 3916, 6571.
 Togel, *teugel*, 1166.

- Tooft, *toogt, trekt*, V° 6842.
 Toren, *verdriet*, 913, 915, 1295, 4011.
 Torne, zie *Toren*.
 Trekere (die met treken omgaet), *bedrieger*, 129.
 Trossen, *torsschen*, 3812.
 Trouwen (in), *trouwens*, 252, 3246.
- Tuun, *tuin, doolhof*, V° 1910.
 Tuwaert, *tegen u*, 2690.
 Twaer, *voorwaer*, 4352, 5289, 7311.
 Twi, *warom*, 1198, 1917, 2908, 3211.
 Twi, *dubbelzinnigheid*, 4678.
 Twint, *beetjen*, 2017.
 Twistaec, *gaffel*, VAR. 715, V° 9.

U.

- Uten spele, *buiten berekening*, 1585, 1890.
- Uutboeten, *genezen*, 5394.
 Uutlac, *uitlekte*, 808.

V.

- Va, *vang!* 1555.
 Vaer, *kleur*, 5413.
 Vaer, zie *Vare*.
 Vaert (metter), *spoedig*, 6905.
 Vaert (ter), *spoedig*, 3878, 4057, 6288.
 Vaet, *vat, vangt*, 5696.
 Vanc, *vang*, 1444.
 Vanden, *verplegen, bezoeken*, 1453, 6577.
 Vant, *verpleegd, bezocht*, 6577.
 Vare, *vrees*, 1627, 2301, 2327, 2977, 4371, 4940.
 Vedelen, *stryken*, 5736.
 Veerde, *vaert, weg*, 5614.
 Vel, *viel*, 3551, 3585, 7051.
 Ver, *vrouw*, 4024.
 Verbi, *voorby*, 4879.
 Verboord, *verbeurd*, 786.
 Verdoren, *verdwazen*, 1636, 1741, 2170, 3075.
 Vere, *pennestreek*, 4025.
 Vergave, *gave*, 1224.
 Verhogen, *overtreffen*, 7598.
 Verhoget, *verheugd*, 3142.
 Verhuut, *verscholen*, 7553.
 Verjonnen, *misgunnen*, 260.
 Verlanesse, *ontlasting*, 2062.
 Verlangen, *vervelen*, 3937.
 Verloven, *verzaken*, 1448.
 Vermeert, *vermaerd*, 4232.
 Vermelt, *verraden*, VAR. 1629, V° 1.
 Vermerren, *talmen*, 1377.
 Vernoï, *leed, jammer*, 1279, 1295.
- Vernoien, *verdrieten, leed doen*, 3, 1370, 1672, 3218.
 Veronweerden, *misachten*, 2252.
 Verpinet, *afgemat*, 867.
 Verre, *verder*, 5244.
 Versach, *zag*, 1328.
 Versceiden, *scheiden, bescheiden*, 262.
 Verscroven, *verschoven*, 925.
 Verscuut, *schuwgemaekt*, bl. 290.
 Versieden, *vergaen*, 6207.
 Versien, *bespeurd*, 710.
 Versien, *mis gezien, overgezien*, 2124.
 Versnellen, *vooruitsnellen*, 5665.
 Versoenen, *vergoeden*, 3422.
 Versumentheit, *verzuim*, 5398.
 Versworen, *afgezworen*, 3174.
 Vertien, *opgeven, afstaen, overdragen, voorbytrekken*, 5679, 6557, VAR. 16, V° 9, VAR. 2563.
 Vertrecken, *vertellen*, 4137.
 Vervroeden, *overtreffen in verstand*, 4113.
 Verwaren, *verzekerden*, 3945, 5056, 7743.
 Verwaten, *vervloeken*, 354, 853, 2732.
 Verwendelic, *luisterlyk*, 1067.
 Vierwaert, *haerd*, VAR. 1664, V° 1.
 Vigen, *vyandelyk leven*, VAR. 3140, V° 17.
 Vingerlijn, *ring*, 5334.
 Viseren, *uitdenken*, 4204, VAR. 1773, V° 10.
 Visiert, *uitgedacht*, 5656.
 Vite, *leven, treke*, 8, bl. 295.

- Viwergat, *schouw*, V° 1646.
 Vlage, *velek*, 5588.
 Vleeschsmout, *vet*, 379.
 Vleke, *velek*, 4814.
 Vlusch, *flus*, 4168, 5284.
 Vluus, *vlies*, 5590.
 Vocael, *latyn*, 4088.
 Vocken, *stoeien*, 7326.
 Vode, *teeldeel*, 1948.
 Voer, *leefde*, 5468.
 Vole, *veulen*, 4007.
 Volgen, *samenstemmen*, 3716.
 Volna, *byna*, 4010, 5813.
 Volvaren, *volvoeren*, 5718.
 Voorsien, *voorzichtig*, 6796.
 Voortbrengen, *aenbrengen*, 2204.
 Vorderhant, *de voorhand*, VAR. 1790,
 V° 3.
 Vorders, *voorouders*, 6727.
 Voren, *eerst, voortaan*, V° 6781.
 Vorst, *wintervorst of bosch*, 103, 254.
 Vorst, *dwarzbalk*, 3151.
 Vorwaert, *voortaan*, 376.
 Vorwoord, *bespreeksel*, 2536.
 Vrede, *genoegdoening*, 3457.
 Vreischen, *vernemen*, 1582.
 Vri, *vrymachtig*, 1070.
 Vriendenhout, *vrienden toegedaen, vriendenminnend*, 5151.
 Vroe, *vroeg*, 4328, 5308.
 Vroe, *vrolyk*, 7143.
 Vrome, *baet, voordeel*, 630, 3691.
 Vromen, *baten*, 962, 1841, 2346, 4374,
 6835, VAR. 2439.
 Vroude, *vreugd*, 7445.
 Vruchten, *vreezen*, 559, 2330, 3040.
 Vulic, *vollyk, geheel*, 5409.
 Vullen, *verschaffen*, 3975.

W.

- Waen, *wat dan*, 6426.
 Waer (te), *voorwaer*, 603, 4352, 5389,
 7311.
 Wale, *wel*, 180, 462, 3868.
 Walschen, *walsch spreken*, 1461.
 Wanc, *wankelbaarheid*, 1199.
 Wanconnen, *kwaedwillen*, 1925.
 Wanconst, *kwaede naam, kwaedwilligheid*, 907, 2548.
 Wandel, *rerkeer*, 3064.
 Wandren, *verkeeren*, 2110.
 Warande, *diergaerde*, VAR. 2634, V° 14.
 Waren (te), zie *Waer*.
 Watermael (zeker dier), 5219.
 Watervar (een dier), 1863.
 Wattan, *wat dan, hoe nu*, 245, 1296.
 Wedde, *pand, borg*, 6786.
 Weder, *ram*, bl. 288.
 Weder, *of*, 945, 7310.
 Weeden, *weiden, voedsel zoeken*, 1703,
 1711.
 Weer, *geweer*, VAR. 715, V° 6.
 Weernen, *afweren*, 190.
 Were, *verweering, verdediging*, 4960,
 6777, 7003.
 Wers, *wars, tegenstandig*, 1549.
 Wes, *wat*, 3741, 6065, 6593.
 Wet (wat heilig zy) 1151.
 Wicht, *booswicht*, 3405.
 Wichtereren, *kinderen*, 6694.
 Wijn, zie *Wile*.
 Wijs, *slim*, 6956.
 Wile, *tyd*, 975, 1823, 5517.
 Wilen eer, *weleer*, 101.
 Winkel, *hoek*, bl. 292.
 Wisen, *beslissen*, 4925, 4927.
 Wopen (vraekgeroep) 4335, 5873, 5925,
 6671, VAR. 2158.
 Worden op, *stygen*, 1647.
 Wouden, *willen, beschikken*, 3209.
 Wroegen, *beschuldigen*, 113, 1791,
 2231.

DRUKFEILEN EN VERBETERINGEN.

- Bladz. 1 V° 12 staet *ik*, lees *ic*.
- 1 In de aenteekk. staet *vertyen*, *voorbytrekken*, lees *vertyen*,
opgeven.
- 34 In de aenteekk. staet V° 810 lees V° 812.
- 84 V° 2091 staet *bockine*, lees *hoekine*, dat is *bokjens*, en
vergelyk MEYER'S *Leven van Jesus*, bl. 336.
- 87 In de aenteekk. staet V° 4255 lees V° 4335.
- 94 V° 2317 staet *verslanc*, lees *verslant*.
- — In de aenteekk. staet LUCAS D'HEERE, lees EDUARD DE DEENE.
- 120 " " " " *Biblia*, lees *Bibliotheca*.
- 152 " " " " *onden text*, lees *ouden text*.
- 164 V° 4163 *alc*, lees *als*.
- 182 V° 4663 *sult*, lees *sulc*.
- 216 V° 5690 *hebt*, lees *hebs*.
- 267 V° 7212 *eertschen Got*. Het zelfde wordt ook van den paus
gezegd in VRIDANKES *Bescheidenheit*, naer de uitgave van
W. GRIMM, bl. 151:
- Der bábest ist ein irdesch got.*
- 272 V° 7380 *droefsten*, lees *droefden*.
- 296 Onderaen: *decertate*, lees *decertare*.
- 301 In de aenteekk. *vergelyk V° 28*, lees *vergelyk bladz. 28 en*
V° 611.
- 311 V° 10023 *ne tot*, lees *ne te pot*.
- 321 V° 10445 *eztes*, lees *estes*.
- 322 V° 10508 *Eors*, lees *Fors*.
- 323 V° 10549 *oar*, lees *par*.
- 336 V° 11092 *scroit*, lees *seroit*.

N. B. Men heeft de uitgave van MÉON met al de misstellingen, welke blykbaer daer
in voorkomen, nagedrukt; doch de door CHABAILLE opgegevene verbeteringen in acht
genomen.

NABERICHT.

In de exemplaren voor het publiek bestemd heeft men, welstaenshalve, de variante bl. 51, V^s 69-72, niet geheel afgedrukt. Voor sommige andere exemplaren laet men dezelve alhier volgen:

Hi scoot den paep tusschen die been,
Ende haelde hem dat een
Van den tweën, dat ronde dinck,
Dat tusschen sijn been hinck,
In dat budelkijn sonder naet.
Dese spronc was den paep quaet.

VAR. V^s 1296, enz.:

Al heeft hi een kul verloren u heer
Dat en scaet hem myn noch meer:
Hy sel wel dienen van achter.
Ten is der capellen geen lachter
Dat men luut myt eenre clocken.

